

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф

ИЙМОН

*Тўғдирилган ва қайта ишланган
иккинчи наشري*

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2010

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىءِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَنَحْنُ عَلَيْهِمْ بِبَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾

Аллоҳ таоло марҳамат қилади:

«Агар қишлоқлар аҳллари иймон келтирганларида ва тақво қилганларида эди, Биз, албатта, уларга осмону ердан баракотларни очиб қўяр эдик».

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ. رَوَاهُ الْخَمْسَةُ.

*Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам
марҳамат қиладилар:*

«Иймон етмиш нечта ёки олтмиш нечта шўъбадан иборатдир. Унинг энг афзали «Лаа Илаҳа Иллаллоҳ» — демоқлик ва энг кичиги, йўлдаги озор берадиган нарсани олиб ташлаш. Ҳаё, иймоннинг шўъбасидир».

(Бешовлари ривоят қилишган).

Ш и о р м и з:

Аҳли сунна ва жамоа мазҳаби асосида пок ақийда ва мусаффо Исломга интилиш, Қуръон ва суннатни ўрганиб амал қилиш, исломий таърифат таратиш, салафи солиҳ — улўф мужтаҳидларга эргаштиш, кенгбағирлик ва биродарлик руҳини тарқатиш.

Диний саводсизликни тугатиш, ихтилоф ва фирқачиликка барҳам бериш, мутаассиблик ва бидъат-хурофотларни йўқотиш.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари кўмитасининг 829-рақамли тавсияси ила чоп этилди.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ**ИККИНЧИ НАШР МУҚАДДИМАСИ**

Аллоҳ таолонинг Ўзига битмас-туганмас ҳамду санолар бўлсин!

Пайрамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга мукамал саловоту дурудлар бўлсин!

У зотнинг аҳли байтлари ва саҳобаларига Аллоҳ таолонинг розилиги бўлсин!

Азиз китобхон! Қўлингиздаги «Иймон» номини олган китобнинг биринчи нашри 1991 мелодий санада нашр этилган эди. Уни нашрга камина ходимингиз тақдим этган матнлар асосида мухтарам ёзувчимиз Хуршид ҳожи Дўстмуҳаммад жаноблари тайёрлаган эди. Китобни нашрга тайёрлашда у киши ўз эрклари билан ҳаракат қилиб, матнлардан ўша вақтга муносибларини танлаб, тартибга солиб, катта жонбозлик кўрсатган эдилар.

Китоб камгарона ҳолда бўлса ҳам, диний-маърифий адабиётимизнинг қайта тиклаш жараёнидаги биринчи қадамлардан бўлганиданми, кўпчиликнинг эътиборини ҳам қозонган эди. Вақт ўтиши билан унга талаб сусаймади. Охирги пайтда китобни қайта нашр қилиш ҳақида сўровлар кўпая борди. Мазкур сўровлар маслаҳатларга айланди. Маслаҳатлардан бирида масъул вазифадор биродарлардан бирлари, агар қайта нашр нияти бўлса, муқаддимани бошқа ёзиш ва вақт талабига биноян бир неча янги мақола ва маълумотларни қўшиш мақсадга мувофиқлигини айтди. Бу, муаллифнинг ҳам анчадан буён хаёлга олиб юрган мақсади эди. Аҳли илмлардан бири қайта нашрдан аввал ки-

тобнинг имло ва баъзи истилоҳларини қайта кўриб чиқиш ҳамда баъзи мақолаларни кенгайтириш лозимлигини таъкидлади. Ўша кишининг ўзи, муаллифнинг илтимосига биноан, китобни қайта кўриб, фикр ва мулоҳазаларини ёзиб, таклифлар киритди. Охир-оқибат китобни қайта ишлаш ва нашрга тайёрлаш режаси тузилди.

Мазкур режага биноан, китобнинг имло ва истилоҳлари қайта кўриб чиқилди.

Бир қанча мақолаларга қўшимчалар киритилди.

Оят ва ҳадислардан далил ва ҳужжатлар кўпайтирилди.

Оят ва ҳадисларнинг маънолари таржимаси «Тафсири Ҳилол» ҳамда «Ҳадис ва Ҳаёт»дан олинди.

«Суннат», «Суннат ва илмий мўъжизалар», «Шариат», «Ислом террорга қарши», «Ислом гиёҳвандликка қарши», «Ислом ва табиатни муҳофаза қилиш», «Ислом мўътадиллик дини», «Исломда инсон ҳуқуқлари», «Ислом ва бошқа дин вакиллари», «Исломда аёллар ҳуқуқлари», «Аёллар ва тенгҳуқуқчилик» каби бир неча янги мақолалар қўшилди.

Оят ва ҳадисларнинг арабча матни қўйилди.

Мана, Аллоҳ таолонинг ёрдами ила сиз азизларга «Иймон» китобининг иккинчи нашрини тақдим қилмоқдамиз. Бу ишда ўз таклиф-мулоҳазалари ва хизматлари билан кўмакчи бўлган барча муҳтарамларга ўзимизнинг чексиз миннатдорлигимизни билдирамиз. Агар бу китобдан бирор яхшилик топсангиз – Аллоҳдан, нуқсон ва камчилик топсангиз – камина ходимингиздан, деб билгайсиз. Аллоҳнинг Ўзи тўғри йўлга бошласин! Омийн!

ИСЛОМ

«ИСЛОМ»нинг маъноси нима?

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам келтирган дин Ислом дини номи билан машҳурдир. Бу номни Пайғамбарнинг ўзлари танлаган эмас, балки уни Аллоҳ таоло ихтиёр қилган. Қуръони Каримда Аллоҳ таоло:

وَرَضِيتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا

«**Ва сизга Исломни дин деб, рози бўлдим**», дейди («*Моидга*» сураси, 3-оят).

Ислом сўзининг луғавий маъносига келсак, бу сўзни луғат илми олимлари, тафсирчилар ва бошқа олимлар чуқур ўрганиб чиққанлар ва бу сўз қуйидаги маъноларни англатишини уқдириб ўтганлар:

1. Ихлос.
2. Турли офатлардан саломат бўлиш.
3. Сулҳ ва омонлик.
4. Итоат ва бўйсунуш.

Исломнинг шаръий маъноси

Ислом «Аллоҳ ягона» деб эътиқод қилиб, унга бўйсунмоқлик ва бутун қалб билан унга ихлос қилмоқлик ва Аллоҳ буюрган диний эътиқодга иймон келтирмоқликдир.

Қуръони Каримда Ислом ширкка (Аллоҳнинг шериги бор, деб ишонишга) қарши қўйилган. Бошқа оятларда Ислом Аллоҳга ихлос қўйиш ва унга бўйсунуш, итоат қилиш маъноларида ҳам келган.

Аллоҳга итоат қилган ва Аллоҳ юборган пайғамбарларга эргашган киши мусулмон дейилади.

Нуҳ пайғамбар тўғрисида Қуръони Каримда шундай дейилади:

وَأْمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

«Ва мен мусулмонлардан бўлишга амр қилинганман» («Юнус» сураси, 72-оят).

Иброҳим пайғамбар ҳақида шундай оят бор:

إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ وَأَسْلِمْتُ قَالَ أَسْلَمْتَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧٢﴾

«Чунки Робби унга: «Мусулмон бўл!»—деганида, у: «Оламларнинг Роббига мусулмон бўлдим», деди» («Бақара» сураси, 131-оят).

Юсуф пайғамбар ҳам Аллоҳга қараб шундай деган:

أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾

«Сен дунёю охиратда менинг валийимсан. Мени мусулмон ҳолимда вафот эттиргин ва солиҳларга қўшгин» («Юсуф» сураси, 101-оят).

Яна, Қуръони Каримда Мусо алайҳиссалом тилидан шундай дейилган:

يَقَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنُمْ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

«Эй қавмим, агар Аллоҳга иймон келтирган бўлсангиз, агар мусулмон бўлсангиз, фақат Унгагина таваккал қилинг» («Юнус» сураси, 84-оят).

Ийсо пайғамбар ҳақида шундай дейилган:

﴿ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١٠١﴾ ﴾

«Ийсо улардан кофирликни сезиб қолганда: «Кимлар Аллоҳ йўлида менга ёрдамчи бўлади?!» — деди. Ҳаворийлар: «Биз Аллоҳнинг ёрдамчи-

ларимиз, Аллоҳга иймон келтирдик ва бизнинг мусулмонлигимизга гувоҳ бўл», дедилар» («Оли Имрон» сураси, 52-оят).

Сўнгра Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссаломни аввалги пайғамбарларнинг шариатларини тўддириб келгувчи пайғамбар қилиб юборди. Аллоҳ таоло ул кишига Қуръони Каримда шундай деган:

﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ﴾

«Биз сенга худди Нух ва ундан кейинги Набийларга ваҳий юборганимиздек ваҳий юбордик» («Нисо» сураси, 163-оят).

Юқоридагиларни билгач, шундай савол туғилади: «Агар Аллоҳ таоло Муҳаммад пайғамбарга ўзидан аввалги пайғамбарларга ўхшаб ваҳий юборган бўлса, нима учун динлар ҳар хил бўлиб қолган?» Бу саволга Қуръони Каримда очиқ-ойдин жавоблар келган. Жумладан, Қуръони Карим хабар берадики, Аллоҳ барча пайғамбарларни тавҳидга, яъни, Аллоҳнинг ягоналигига даъват қилиш учун юборган. Бу борада Аллоҳ таоло Муҳаммад алайҳиссаломга қарата шундай хитоб қилади:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا

﴿أَنَا عَبْدُ اللَّهِ﴾

«Сендан илгари юборган ҳар бир Пайғамбарга: «Албатта, Мендан ўзга ибодатга сазовор илоҳ йўқ. Бас, Менга ибодат қилинг», деб ваҳий қилганмиз» («Анбиё» сураси, 25-оят).

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло ўз пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга яҳудий ва христианларни ягона Аллоҳга Иймон келтиришга даъват қилишни буюрган:

قَدْ يَتَاهَلُ الْكِتَابَ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا
نَعْبُدُ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِّنْ
دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١٦﴾

«Сен: «Эй, аҳли китоблар! Бизга ҳам, сизга ҳам баробар сўзга келинг. Аллоҳдан ўзгага ибодат қилмайлик, Унга ҳеч нарсани шерик қилмайлик ва Аллоҳни қўйиб, баъзимиз баъзимизни Робб қилиб олмайлик», дегин. Бас, агар юз ўгирсалар: «Гувоҳ бўлинглар, биз, албатта, мусулмонлармиз», деб айтинглар» («Оли Имрон» сураси, 64-оят).

Мана шу оятлардан кўришиб турибдики, Аллоҳ таоло барча пайғамбарларини тавҳидга (ягона Аллоҳга эътиқод қилишга) даъват қилиш учун юборган. Тавҳиддан бошқа эътиқод эса, динга ётдир. Шундан келиб чиқадики, дин аслида бир нарса, лекин диний иш юритувчилар ўз мақсадларини амалга ошириш, бойлик, мансаб илинжида динларга ўзгартириш киритганлар.

Муҳаммад алайҳиссалом пайғамбар бўлганларидан сўнг бу ҳақиқат юзага чиқди. Барча одамларни Ислом дини атрофига йиғилишга чорловчи даъват янгради.

Қуръони Каримда шундай дейилади:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوْتُوا
الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بِنُفْسِهِمْ

«Албатта, Аллоҳнинг ҳузуридаги дин Исломдир. Китоб берилганлар, фақат, уларга илм келгандан сўнг, ўзаро ҳасад қилишибгина, ихтилоф қилдилар» («Оли Имрон» сураси, 19-оят).

Агар дин битта бўлса, унда келишмовчилик туғилиши мумкин эмас. Христиан, яҳудий ва Ислом

диниға эргашувчиларнинг ўзаро келишмовчилик-лари Аллоҳнинг таълимотига хилофдир. Аллоҳ таоло барча динларни ер юзидан тинчлик ҳукм суриши, одамлар ва давлатлар ўртасида муҳаббат қарор топиши учун юборган. Шунинг учун ҳам, Муҳаммад алайҳиссалом олиб келган дин келишмовчиликларни тузатиш ва уларга ҳақ йўлни кўрсатиш мудаосида юборилгандир.

Динларнинг асли бир эканлиги Қуръони Карим эълон қилган ҳақиқат бўлиб, динлар орасидаги ихтилофларга қараб туриб, «Дин бекор гап» деювчиларнинг шубҳасини чиппакка чиқаради. Уларнинг айтишича, ҳар бир пайғамбар ўз хоҳишича янги бир дин ихтиро қилиб, ўзидан аввалги ўтган пайғамбарларга қарши чиқар эмиш. Бу, ҳақиқатдан узоқ гапдир. Ҳақиқатда эса, Қуръон нуқтаи назаридан, динларнинг асли бир бўлиб, шариатлар турличадир. Чунки, бу борада кишиларнинг ижтимоий, ақлий ва бошқа ҳолатлари эътиборга олингандир. Аллоҳ таоло Ислом дини охирги дин бўлишини ихтиёр қилди. Муҳаммад алайҳиссаломнинг шариати эса, ўзидан олдинги барча шариатларни насх — бекор қилди. Бу шариат ниҳоятда ривожланган инсонлар учун барча замон ва барча маконга мос келадиган шариатдир. Бу борада Қуръони Каримда шундай дейилади:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ

الْخٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾

«Ким Исломдан бошқа динни хоҳласа, бас, ундан бу ҳаргиз қабул қилинмас ва у охиратда зиён кўргувчилардан бўладир» («Оли Имрон» сураси, 85-оят).

ИСЛОМ ВА ИЛМ

Исломда илм

Ўтган асрда овруполиклар орасида «Ислом дини фикрий ҳаракатларнинг душмани бўлган, барча илмий ва фалсафий ҳаракатларга қарши кураш очган» деган нотўғри фикр тарқалган эди. Мана шу фикрнинг тўғри ёки нотўғри эканлигини Қуръон таълимоти ва тарихий ҳужжатлар асосида исбот қилишга ҳаракат қиламиз.

Ҳақиқатни олганда, илмга қарши уруш очганлар бошқа динларнинг пешволари бўлган. Тарихчилар бир овоздан таъкидлашларича, табиий илм уламолари ўрта асрларда Европада дин пешволари тарафидан қаттиқ таъқиб қилинганлар. Ўша вақтда дин пешволарига ва черков фикрларига тўғри келмаган фикрларни айтган олимлар ва мутафаккирларни суд қилиш учун алоҳида суд ҳайъатлари тузилган. Агар бирор олим черков фикрига тўғри келмаган фикрни айтса, уни тутиб келтириб тавба қилдиришар ва иккинчи марта бундай гапни айтмасликка аҳднома олар эдилар. Агар ўша олим ўз фикрини иккинчи марта такрорласа, уни тутиб олиб тириклайин ёқиб юборишар ёки баланд жойдан чуқурликка ташлашар эди. Худди шу услуб билан ўрта асрларда кўпгина улуғ олимлар ҳалок бўлган эдилар. Мана шу ҳолат узоқ вақт давом этди. Протестант мазҳаби кенг тарқалиб, бу мазҳабга кўпгина давлатлар эргашганидан сўнг, бу ҳолат ўз кучини йўқотди. Протестант мазҳаби ўзига одамларни жалб қилиш мақсадида, фикр эркинлигига рухсат беришга мажбур бўлган эди. Шундай қилиб, илм ғалаба қилди. Лекин дин пешволаридан азоб чеккан илм эгалари дин пешволарининг ўзидангина ўч олиш билан кифояланиб қолмай, балки диндан ҳам ўч ола бошладилар. Баъзи бир содда диний китоблардан кулиб, уларни «ибтидоий жамоа давридаги кишиларнинг фикри»

деб атадилар. Қулай фурсат топилиши билан динни ҳурматсизлаш пайида бўлдилар. Бу иш охири бориб диндан юз ўгириш ва динсизликнинг тарқалишига сабаб бўлди. Ҳаттоки, баъзилар «диндорлик жоҳилликдир» деган фикрга ҳам бордилар. Бу ҳақда тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш учун XIX асрда нашр этилган қомуслардан бирида дин пешволари ҳақида нималар ёзилганига бир назар солишнинг ўзи кифоя: «Маълумки, инсон табиати ақлга тўғри келадиган нарсаларга ишонишни хоҳлайди. Улар (дин пешволари) «Йўқ!», дейдилар ва инсон ақлини яхши билан ёмонни, адолат билан зулмни ажратиш ҳаққидан маҳрум қилишга уринадилар. Ақл кўзини кўр қилиб бўлганларидан сўнг, мўъжизаларни ҳам оддий нарса қилиб оқни қора, яхшини ёмон қилиб кўрсатаверадилар. Шундай қилиб, дин одамларни кўркўрона итоатга чақиради. Агар улардан, кимга итоат қиламиз, элимизгами ёки табиий вазифаларимизгами, ёки қалбдаги ҳиссиётларимизгами деб сўрасанг, улар, бу билан ишинг бўлмасин, итоат қилиш сенинг вазифанг, дейишади».

Бу кўпроқ христиан динига ва бошқа динларга тегишли гаплар. Аммо Ислом мусулмонларга тараққиёт йўлида юришни фарз қилган. Кишиларни илмга ундаган, чунки инсон шахсиятини илмдан бошқа нарса тўғри йўлга сола олмайди ва тараққиётга ҳам эриштира олмайди. Илмга қизиқтириш борасида Аллоҳ Қуръони Каримда шундай дейди:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

«Сен: «Биладиганлар билан билмайдиганлар тенг бўлармиди?!» – деб айт. Албатта, ақл эгаларигина эсларлар» («Зумар» сураси, 9-оят).

Бошқа бир оятда илми кишилар Аллоҳнинг ҳузурида бошқалардан кўра юқори даражада туришлари очиқ-ойдин айтилган:

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

«Аллоҳ сизлардан иймон келтирганларнинг ва илмга берилганларнинг даражаларини кўтарур» («Мужодала» сураси, 11-оят).

Аллоҳ Ўзининг ягоналигига ҳам илми кишиларни гувоҳ қилган:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

«Аллоҳ адолат ила туриб, албатта, Ундан ўзга илоҳ йўқлигига шоҳидлик берди. Фаришталар ва илм эгалари ҳам. Ундан ўзга илоҳ йўқ. У азиз ва ҳакийм Зотдир» («Оли Имрон» сураси, 18-оят).

Шу оятда Аллоҳ илми кишиларнинг шоҳидлигини фаришталарнинг шоҳидлиги билан тенглаштирган. Бу эса, илми кишиларнинг ҳурмати Аллоҳнинг ҳузурида нақадар юқори эканлигини кўрсатади. Аксинча, Қуръон илмсизларни танқид қилади:

يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾

«Аллоҳ билмайдиганларнинг қалбларини ана шундай қилиб муҳрлар» («Рум» сураси, 59-оят).

Қуръон илмнинг чегараси йўқ эканлигини ҳам баён қилиб ўтган:

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلَيْهِ ﴿٧٦﴾

«Ҳар бир илм эгаси устидан билувчи бор» («Юсуф» сураси, 76-оят).

Бу оятнинг маъноси: олимлар ўз илмлари билан мағрурланиб, ўз устида ишлашни тарк этмасинлар, доимо уларни ҳам биров танқид қилиб қолишига ўзларини тайёрлаб турсинлар, демакдир. Қуръон мусулмонларни барча нарсанинг ҳақиқатини билиш учун доимо илм пайида бўлишга чақиради:

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٠﴾

«...ва: «Роббим, илмимни зиёда қилгин», дегин» («Тоҳа» сураси, 114-оят).

Ислом кишиларни илмга чақирриш билан кифояланиб қолган эмас, балки ақлий ва фикрий ҳаракатсизликнинг олдини олиш асосларини кишиларга кўрсатган. Бу қуйидаги нарсаларда аён бўлади:

1. Ислом далил ва ҳужжат динидир. Илм бирор нарсани ҳужжат ва аниқ далил билан боғламагунча, уни ҳақиқат деб тан омайди. Қуръон ҳам мусулмонларга далилсиз нарсани қабул қилмасликни буюради:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرِيًّا تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١٠﴾

«Ва улар: «Жаннатга яҳудий ва насронийлардан бошқа ҳеч ким кирмайди», дедилар. Бу уларнинг хом хаёлларидир. «Агар ростгўй бўлсангиз, ҳужжатингизни келтиринг», деб айт» («Бақара» сураси, 111-оят).

Бир нарсага далил ва ҳужжат бўлмаса, ишониб бўлмайди. Бошқаларга тақлид қилиб, ширк эътиқодида бўлганларни Аллоҳ сўроқ қилади:

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾

«Ким Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳга илтижо қилса, бу хусусда ҳеч бир далили йўқдир. Бас, унинг ҳисоби фақат Роббининг ҳузуридадир. Албатта, кофирлар нажот топмаслар» («Мўминун» сураси, 117-оят).

Бошқа бир оятда Аллоҳ мушриклардан бут ва санамларга ибодат қилмасликлари учун далил ва ҳужжат талаб қилади.

أَمْ يَبْدُوُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَءَلَهُ
مَعَ اللَّهِ قُلُوبًا تَأْتُوا بِبُرْهَانِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١٨﴾

«Ёки аввал бошдан яратадиган, сўнгра яна қайтадан яратадиган ва сизларни осмонлару ердан ризқлантирадиган зот яхшими? Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?! «Агар ростгўй бўлсангиз, ҳужжатингизни келтиринг», дегин» («Намл» сураси, 64-оят).

Мана шу оятлардан равшан кўришиб турибдики, ҳар кимсанинг айтган гапига далили бўлиши керак. Кимки унинг гапини эшитса, далил сўрасин. Далил бўлмаса, қабул қилмасин.

2. Ислом аниқлик дини, гумон дини эмас.

Илм доимо мавҳум нарсани аниқ деб айтишдан қайтаради. Гумонни рост дейиш тўғри эмас. Бир масала тўғри ёки нотўғри эканлигини билиш учун унинг ҳужжати кучига қаралади, агар ҳужжати кучли бўлса, масала ҳақиқат, ҳужжат кучли бўлмаса, масала гумон. Мана шу илмий фарқлаш Қуръон таълимотларига ҳам тўғри келади. Қуръон гумон ва хаёлий нарсалардан эҳтиёт бўлишга чақиради. Чунки, улар одамларни адаш-

тириб, эътиқодини бузади. Қуръони Каримда шундай дейилган:

وَأَنْ تَطَّعَ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ
يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾

«Ва агар ер юзидагиларнинг кўпларига ито-
ат қилсанг, сени Аллоҳнинг йўлидан адашти-
радилар. Улар гумондан бошқага эргашмаслар.
Улар тахмин қиларлар, холос» («Анъом» сураси,
116-оят).

Шу маънода бошқа бир оятда шундай дейилган:

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا الظَّنَّ إِنَّ الظَّنَّ لَا يُعِينُ مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا

«Уларнинг кўплари гумонга эргашадилар,
холос. Албатта, гумон ҳақ ўрнида ҳеч нарса бў-
ла олмас» («Юнус» сураси, 36-оят).

Қуръон ҳақиқий илмий нарсаларга суянишга,
гумон ва хаёллардан узоқда бўлишга буюради ва
гумонга эргашганларнинг ҳоли ёмон бўлишини
айтиб ўтади:

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ

«Йўқ!!! Зулм қилганлар илмсиз равишда
ҳавойи нафсларига эргашдилар, холос» («Рум»
сураси, 29-оят).

Қуръон даҳрийларни ҳам «гумонга суяниб иш
тугадилар» деб танқид қилади:

وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا
هُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿١١٧﴾

«Улар: «У(ҳаёт) фақат бу дунёдаги ҳаётимиздир. Ўламиз, тириламиз, бизни фақат замон ҳалок қилади», дерлар. Уларнинг бу ҳақда илмлари йўқ. Улар фақат гумон қиладилар, холос» («Жосия» сураси, 24-оят).

Аллоҳ мусулмонларга илмий асосда иш олиб боришни кўрсатиб, шундай дейди:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

«Ўзинг билмаган нарсага эргашма! Албатта, қулоқ, кўз ва дил—ана ўшалар, масъулдирлар» («Исро» сураси, 36-оят).

Оятнинг маъноси шуки, ўзинг аниқ билмасанг, сенга айтиладиган турли-туман нарсаларга эргашма. Чунки, инсон қиёмат кунида қулоғи эшитган, кўзи кўрган, қалби жо қилган барча нарсалар ҳақидаги сўроқларга жавоб бериши керак. Биз эслаб ўтган оятларнинг барчаси ишнинг асоси аниқ, собит, илмий равишда бўлиши зарурлигини, гумон ва турли фикрлар бўлмаслигини англатади.

3. Ислом тақлид душманидир.

Илм бир нарсага ишонч ҳосил қилмай туриб, далилини билмай туриб, тақлид қилишдан қайтаради. Бу борада ҳозирги замон илми эски илмга тўғри келмайди. Чунки, қадимда, хусусан ўрта асрларда, овруполиклар бирор нарсанинг тўғри ёки нотўғрилигига машҳур кишилардан баъзиларининг фикрига қараб баҳо берар эдилар. Мисол учун, Арастудан чиққан ҳар бир фикр тўғри бўлади, ундан хато фикр чиқиши мумкин эмас, деган фикрга ўхшаш.

Илм кўр-кўрона тақлиддан қайтаришда Қуръон билан мувофиқдир. Қуръони Каримда бир фикрга ёпишиб олиб, «Бу ишни ота-бобомиз қилган» деб, ўзлари ақл ишлатмай юрганлар танқид қилинган:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا ءَأُولُو كَانٍ ءَابَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾

«Уларга: «Аллоҳ нозил қилган нарсага, Пай-
гамбарга келинглар», дейилса, «Бизга ота-бо-
боларимизни ниманинг устида топган бўлсак,
ўша етарли», дерлар. Агар ота-боболари ҳеч
нарсани билмайдиган ва ҳидоятга эришмаган
бўлсалар ҳам-а?!» («Моида» сураси, 104-оят).

Бошқа бир оятда шундай дейилган:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
ءَابَاءَنَا ءَأُولُو كَانٍ ءَابَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾
﴿١٧١﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ
وَنِدَاءَ صُومِ بُكْمٍ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧٢﴾

«Уларга: «Аллоҳ нозил қилган нарсага эрга-
шингиз», дейилса, улар: «Йўқ, биз оталаримиз-
ни нимада топсак, шунга эргашамиз», дейдилар.
Оталари ҳеч нарсага ақли етмаган ва ҳидоят топ-
маган бўлсалар ҳам-а?! Куфр келтирганлар ми-
соли худди қичқириқ ва сасдан бошқа нарсани
эшитмайдиганларга бақираётганга ўхшайди.
Улар кар, соқов ва кўрдирлар. Улар ақл ишлат-
маслар» («Бақара» сураси, 170,171-оятлар).

Қуръони Каримнинг шу оятларидан кўриниб ту-
рибдики, ақл ишлатмай, ўзи ишонч ҳосил қилмай —
кўр-кўрона тақлид қилиш кофирларнинг иши экан.
Ҳар бир инсон Исломни билиб, унга ишонч ҳосил
қилмагунча, кўр-кўрона тақлид қилгани билан, мўмин
бўла олмайди. Қуръон халқларни бошлиқлар ва

йўлбошчиларга кўр-кўрона тақлид қилишдан эҳтиётланишга чақиради. Унинг айтишича, йўлбошчилар ҳам ва унга эргашганлар ҳам нотўғри йўлда бўлсалар, қиёмат кунида тенг азоб чекадилар.

Бунинг маъноси шуки, бу дунёда йўлбошчилик қилганлар, қиёмат кунида ўзига эргашганлардан қочар экан. Икки гуруҳ ҳам азобга дучор бўлиб, ораларидаги алоқа узилар экан.

Исломда ақл

Аслида, илм дегани ишларни ақл ёрдамида бажариш, демақдир. Ақл эса, учраган нарсани тушуниб олиш қобилиятидир. Қуръон барча ишларда ақлни ишлатишга чақиради, ақлни ишлатмаганларни қаттиқ танқид қилади. Қуръони Каримда ақлга тааллуқли сўзлар 50 марта ишлатилган. Ақл эгаларининг сўзи эса 10 мартадан кўпроқ ишлатилган. Шунинг ўзи ҳам Қуръон ақлга катта эътибор берганининг далилидир.

Қуръон ақлнинг улкан неъмат эканлигини баён қилади:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤١﴾

«Албатта, бу нарсаларда ақлли кишилар учун белгилар бор» («Раъд» сураси, 4-оят).

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

«Батаҳқиқ, Биз яхши билувчи қавмларга мўъжизаларни баён қилганмиз» («Бақара» сураси, 118-оят) ва ҳоказо.

Бошқа оятларда эса, ақлни ишлатмаганларни айблаяди:

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ﴾

«Аллоҳнинг ҳузурида ҳайвоннинг энг ёмони, албатта, кару соқов бўлиб, ақл ишлатмайдиганлардир» («Анфол» сураси, 22-оят).

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا
كَأَلْفِ نَفْسٍ مِّنْهُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾

«Ёки сен уларнинг кўплари тинглай оладилар ё англай оладилар, деб ҳисоблайсанми? Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ. Балки, яна ҳам йўлдан озганроқдирлар» («Фурқон» сураси, 44-оят).

Бошқа бир оятда ақлни ишлатмаслик охират азобига сабаб бўлганлигини эслатади:

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٤٥﴾

«Ва улар: «Агар эътибор қулоғи билан эшитганимизда ёки ақлни ишлатганимизда эди, дўзахийлар орасида бўлмаган бўлар эдик», дерлар» («Мулк» сураси, 10-оят).

Мана шу нарсаларнинг барчаси Исломда ақлнинг нақадар улкан баҳоланишини кўрсатади.

Илм иймонга даъват этади

Баъзи бир чаласавод кишилар «Илмли одам динсиз бўлади, кишининг илми қанча кўпайса, унинг динсизлиги ҳам шунча ортади», деб ўйлайдилар. Ҳақиқатда эса, ҳеч бир замонда илм ўз эгасини худосизликка олиб бормаган. Ҳақиқий олим тўғри илмий ишлар олиб боргани сайин ўзи чексиз бир оламда яшаётганини билади. Бу оламда ажойиб тартибли интизом ҳукм сураётганини, ҳеч бир нарса тартибсиз ёки беҳуда эмаслигини тўла тушунади. Буларни тўғри идрок этиш Аллоҳга

ишонишга олиб келади. Олмониялик олим Динард охирги тўрт асрда яшаб, инсоният маданиятига улкан ҳисса қўшган 290 нафар олимнинг фикрини ўрганиб чиқиб, қуйидаги натижалар тўплаган: 290 кишидан 20 киши ҳеч бир аниқ эътиқодга эришмаган, 242 киши Аллоҳга ишонувчи, фақат 20 кишигина дин билан қизиқмаганликларини айтганлар.

Агар дин билан қизиқмаган кишиларни (олимларни) «атеист» деб атасак, дунё миқёсидаги ушбу 290 нафар улкан олимдан 92 фоизи диндор бўлиб чиқади. Шундан кўриниб турибдики, илмли киши диндор бўлиши ажабланарли ҳол эмас, қолаверса, илм билан дин бир-бирига зид ҳодиса эмас экан. Ўтган асрнинг машҳур олимларидан бири Пастор шундай деб ёзади: «Иймон ҳеч қандай тараққиётга тўсқинлик қилмайди. Чунки, ҳар бир тараққиёт худонинг яратган нарсаларидаги ажойиботларни очиб беради. Агар мен бутун кечагидан кўра илмироқ бўлсам, Аллоҳга бўлган ишончим ҳам кечагидан мустақкамроқ бўлади».

Кимёгар олим, Париждаги тиббиёт куллиясининг декани Витос шундай дейди: «Агар мен иймоним бир оз бўлса-да сустлашганини сезиб қолсам, уни қувватлаш учун Фанлар академиясига шошиламан».

Фай исмли машҳур академик ўзининг «Оламларнинг асли» номли китобида: «Илм ўз эгасини Аллоҳни тан олмасликка олиб боради» деган фикр мутлақо нотўғридир», дейди.

Машҳур геолог, Сарбон дорулфунунининг олими Эдмон Герберт: «Илм динсизликка ёки иккиланишга олиб бориши мумкин эмас», деб айтади.

Машҳур тарихчи олим Фабер: «Ҳар бир даврнинг ўзига хос телбалиги бўлади. Худога ишонмаслик давримизнинг телбалигидир. Мендан Аллоҳга бўлган ишончимни тортиб олганларидан кўра, теримни шилиб олсалар, шунга рози бўламан», деган эди.

Бу, табиий илмларнинг улкан олимлари айтган фикрлардир. Машхур доктор Андрей Кунавиндан бир киши: «Эшитишимча, кўпгина олимлар динсиз бўлар эмиш, шу тўғрими?» — деб сўрабди.

Доктор: «Менимча, бу фикр тўғри эмас. Аксинча, мен илмий ишларим жараёнида, баҳсларда шуни тушуниб етдимки, илм майдонида шуҳрат қозонган улкан олимлардан ҳеч бири динсиз бўлмаган. Лекин одамлар уларнинг гапларини нотўғри тушунганлар.

Худосизлик, бошқача қилиб айтганда, моддий худосизлик илм кишисининг фикрига, ишига ва ҳаётига тескари нарсадир. Олимларнинг фикрича, ҳар бир нарсанинг яратувчиси бор. У бир нарсанинг ҳақиқатини билиш учун ақлни ишга солади. Ишхонасига умид билан, қалби тўла ишонч билан киради. Ҳақиқий олимларнинг кўпчилиги ўз ишларини маърифатга, инсонларга ва Аллоҳга бўлган муҳаббатлари туфайли ўрнида бажо қилдилар», дейди.

Доктор Альберт Макоб шундай деган эди: «Илмий ишлар билан шуғулланишим Аллоҳга бўлган ишончимни мустаҳкамлади. Ҳаттоки, аввалгидан кўра мустаҳкамроқ, асослироқ бўлишга олиб келди. Ҳеч шубҳа йўқки, илм, албатта, инсонда Аллоҳнинг қудратини яхшироқ тушунишга ёрдам беради. Инсон ўз илмий ишларида янгилик кашф қилган сари Аллоҳга бўлган Иймони ҳам кучайиб бораверади».

Лорд Каллифан шундай дейди:

«Агар чуқурроқ ўйлаб кўрсак, илм, албатта сени Аллоҳнинг борлигига ишонишга мажбур қилади».

Машхур Эйнштейн шундай деган: «Аллоҳга бўлган Иймон илмий изланишларнинг энг улкан самарасидир».

Машхур инглиз файласуфи Франсис Бэкон айтадики: «Инсон фалсафадан озгина хабардор бўлса, динсизликка яқинлашади. Аммо фалсафа-

ни чуқур ўрганган киши, албатта, динга қайтиб келади».

Шу эътирофлардан кўриниб турибдики, илм, фақат ҳақиқий илмгина улкан олимларнинг худога ишонишига сабаб бўлган. Қуръон бу ҳақиқатни 15 аср аввал айтиб ўтган.

Ислом диничалик илмни улуғлаган дин, тузум ёки фалсафа йўқ.

Ҳар бир шахсга илм талаб этишни фарз қилиш фақат Исломда бор, холос.

Қуръони Каримда илм ва уламолар энг олий мақомга қўйилган.

Ҳадиси шарифда ҳам илм, уни талаб қилиш, уламолар ҳақида кўплаб маълумотлар келган. Буларнинг ҳаммасини жамлаб, Исломнинг илмга бўлган муносабати ҳақида тасаввур ва шунга яраша аҳкомлар чиқарилган.

Мусулмонлар ўз ҳаётларида Қуръон ва Суннат таълимотларига амал қилиб яшаган пайтларида илм нурини бутун оламга тарқатганлар. Ёшу қари, эр-кагу аёл бешиқдан то қабргача илм талаб қилиш ўзи учун фарз эканини тўла ҳис қилган ҳолда, умр бўйи ўзини толиби илм ҳис қилиб яшаган. Ана ўша даврни яхшилаб ўрганган ғарблик инсофли шарқ-шунослардан бири, Ислом умматини «бутунлигича мадрасага қатнайдиған уммат», деб васф қилган.

Бу жуда ҳам тўғри васфдир. Ўша, Ислом шариати бўйича ҳаёт кечирилган вақтда Ислом нуридан баҳраманд бўлган ҳар бир ўлкада илм-фан, маърифат ва маданият гуллаб-яшнаган. Илмнинг ҳар бир соҳасида оламшумул кашфиётлар қилинган, улкан уламолар етишиб чиққан.

Айрим дин душманлари аййуҳаннос солаётганидек, Ислом ҳеч қачон илмга қарши бўлмаган, балки жаҳолатга қарши бўлган. Агар баъзи бир кавний ва табиий илм уламолари тазйиққа учраган, азобланган ва ўлдирилган бўлсалар, бошқа динлар вакиллари томонидан қилинган бу ишларнинг ҳақиқий Исломга ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Ислом— илм дини эканини фақат жоҳилларгина инкор қилишлари мумкин. Ким Исломнинг илмга муносабатини аниқ билмоқчи бўлса, дин душманларининг бўҳтонларини бир тарафга йиғиштириб қўйсину Қуръони Карим ва Ҳадиси Шарифдан илмга тегишли оят ва ҳадисларни ўргансин.

Ким Исломнинг илмга муносабатини аниқ билмоқчи бўлса, тарихга назар солсин, Исломга амал қилинган пайтда ҳар бир мусулмон юртидан кўплаб алломалар чиққанига гувоҳ бўлсин, илм-фан, маданият мислсиз ривожланганини билиб олсин!

Аллоҳ таоло:

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

«Албатта, Аллоҳдан бандалари ичидан фақат олимларигина қўрқарлар», деган. («Фотир» сураси, 28-оят).

Аллоҳ таолонинг қудратини ҳис этиб, унинг яратганларидан ибрат олиб, уларнинг яратувчиси борлигини англаб етиб, ақли билан Аллоҳни топган ва ундан қўрққан одамгина олим ҳисобланади. Аммо мазкур махлуқотларнинг тарихи, тузилиши, таркибидаги моддалари, хусусиятлари ва бошқа турли маълумотларни тўлиқ ўрганиб ҳам уларни яратган зот—Аллоҳни танимаган ва ундан қўрқмаган одам ўта жоҳил ҳисобланади.

Яна У зот:

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

«Биладиганлар билан билмайдиганлар тенг бўладиларми?»—деган. («Зумар» сураси, 9-оят).

Албатта, тенг бўлмайдилар. Биладиганлар иймон келтириб, ибодат қиладилар. Билмайдиганлар куфр келтириб, исён этадилар.

У зот яна:

وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿١٢١﴾

«Бу мисолларни одамларга келтирамиз, уларга фақат олимларнинггина ақли етар», деган. («Анкабут» сураси, 43-оят).

Мана шу уч оятда илм ва уламолар фазли ҳақида сўз кетмоқда.

Биринчи оятда Аллоҳдан қўрқиб, Уни улуғлаш фақат илмли кишилар томонидангина содир бўлиши таъкидланмоқда. Демак, илмсиз киши Аллоҳдан қўрқмайди ҳам, уни улуғламайди ҳам. Тажриба ушбу Қуръоний ҳақиқатни тасдиқлади. Турли илмлар бўйича мутахассис олимлар Аллоҳни танишларини эълон қилиб, *иймон-эътиқодсиз яшаш мумкин эмас*, деган фикрга келганларини айтдилар ва айтмоқдалар.

Иккинчи оятда биладиганлар билан билмайдиганлар, яъни илмилар билан илмсизлар тенг бўла олмасликлари ҳақида сўз кетмоқда. Илмли доимо устун туриши ва фазилатли ҳисобланиши, илмсизда эса бу нарсалар бўлмаслигига ишора қилинмоқда.

Учинчи оятда эса, келтириладиган масалаларни англаб, улардан ўрнак олиш учун ҳам илм зарурлиги таъкидланмоқда. Бу ҳам илмни ва олимни улуғлашдир.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким илм талаб қилиш йўлига тушса, Аллоҳ унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради», дедилар.

Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Илмга даъват қилиш учун бундан ортиқ тарғиб бўлмаса керак. Ҳар бир инсоннинг олий мақсади жаннат. Жаннатга эришиш учун у ҳар нарса, ҳар қандай қийинчиликларга тайёр. Илм талаб қилиш эса, ҳадисда айтилишича, жаннатнинг йўлига тушишдир. Илм йўли билан борган одам охири жаннатнинг эшиги олдидан чиқади.

Кези келганда, муҳим бир масалани эслаб қўйиш зарур. Ояти карима ва ҳадисларда зикри келган илм ҳақида кишилар ичида тушунмовчиликлар мавжуд. Баъзилар: «Оят ва ҳадисларда зикр этилган илмдан мурод, диний илмлар», дейдилар. Бу нотўғри фикр! Оят ва ҳадисларда зикри келган илм ҳамма фойдали илмларни ўз ичига олади. Диний илмлар, албатта, биринчи ўринда туради. Аммо, бошқа илмлар кўзда тутилмаган, дейишлик мутлақо нотўғридир. Агар оят ва ҳадисларда фақат диний илмлар кўзда тутилса, бу нарса алоҳида қайд қилинади. Мисол учун, Аллоҳ кимга яхшилиқни раво кўрса, динда фақиҳ қилиб қўяди, дейилган ҳадис. Шунга ўхшаш бошқа исломий илмлар ҳақида гап кетганда уларнинг номи ва сифати ҳам зикр қилинади.

Шунинг учун, ояти карима ва ҳадиси шарифларда зикри келган илмдан мурод, барча фойдали илмлар бўлиб, бундай илм эгаларига қилинган ваъдаларга иймон ва ихлос билан уринган мўмин-мусулмонлар эришади, дейишимиз тўғри бўлади.

Бу қондани ушбу ҳадиси шарифга ишлатадиган бўлсак, мўмин-мусулмон киши ўзи учун, жамияти учун, инсонлар учун фойдали илмга «Бу— менга Аллоҳнинг амри, Исломнинг талаби», дея

уринса, у жаннатнинг йўлига тушган бўлади. Аллоҳ таоло унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради.

Исломда илм талаб қилиш ҳар бир мусулмон учун бешиқдан то қабргача фарз қилинган. Бу маънони кенгроқ тушунишга ҳаракат қилайлик. Фарз Аллоҳнинг қатъий амри бўлиб, уни бажариш ҳар бир мўмин учун мажбурийдир. Фарз амални бажармаган одам катта гуноҳ иш қилган бўлади, охиратда иқобга учрайди.

Фарз икки қисмга бўлинади.

Биринчиси — фарзи айн.

Иккинчиси — фарзи кифоя.

Фарзи айн ҳар бир мусулмон шахсан бажариши лозим бўлган ишдир. Уни биров учун бошқаси адо этгани билан бўлмайди. Бунга намозни мисол қилиш мумкин. Балоғатга етган ҳар бир мўмин инсон беш вақт намозни ўқиши фарзи айн. Ўғимаган одам гуноҳкори азим бўлади.

Фарзи кифоя эса, баъзи бир мусулмонлар адо этса, бошқалар учун ҳам кифоя қиладиган ишдир. Бунга мисол жаноза намозидир. Бир мусулмон вафот этса, уни ювиб-тараб, жанозасини ўқиб кўмиш ҳамма мусулмонлар учун фарз бўлади. Аммо, фарзи кифоя бўлгани учун, баъзи мусулмонлар жанозасини ўқиса, кифоя қилади. Бошқалардан фарз соқит бўлади.

Илм талаб қилиш борасида фарзнинг иккала қисми ҳам ишга тушади.

Ҳар бир мусулмон учун ўзига керак нарсани, ҳаёти учун зарур илми, дину диёнатни, ҳалол-ҳаромни билиб олишда зарур бўлган ҳар бир нарсани ўрганиш фарзи айндир. Ҳар бир мусулмон бу ишни қилиши шартдир. Қилмаган одам гуноҳкори азим бўлади.

Мусулмонлар жамоаси учун керакли бўлган ҳунар ва илмларни талаб қилиш эса, фарзи кифоядир. Ҳаётнинг ҳар бир соҳасида етарли мутахассисларни тайёрлаб олиш Ислом жамиятининг барча аъзоларига фарз бўлади. Эҳтиёжни қондирадиган даражада ва ададда мутахассис тайёрла-

ган жамият аъзолари бўйнидан мазкур умумий масъулият соқит бўлади.

Бу фарз энди ўша мутахассислар зиммасига ўтади. Агар жамиятда уларнинг соҳаси бўйича камчилик юзага келса, гуноҳи ўша мутахассисларга бўлади.

ИСЛОМ ЯХШИЛИККА ЧАҚИРАДИ

Қуръон ота-боболарга, бошлиқларга ва йўл-бошчиларга кўр-кўрона тақлид қилишдан қайтариш билан бирга, фақат бир тарафлама фикрлашдан ҳам қайтаради ва бирор нарса қилмоқчи бўлса, ўша нарсанинг яхшисини танлаб олишга чақиради. Чунки, кўпгина кишилар бирор нарсани бир марта эшитса ёки ўқиса, шунга ишониб кетаверадилар. Лекин ўша нарсани чуқурроқ ўйлаб, яхши тарафини танлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Бу ҳақдаги фикр XIX аср мутафаккирлари томонидан ҳам идрок қилинган. Уларнинг айтишича, бирор ҳақиқат муайян бир фалсафага боғлиқ эмас, балки барча фалсафаларни ўрганиб, энг яхшисини танлаб олмоқ зарур. Изланишнинг бир услуби, албатта, барча талабларга жавоб бера олмайди. Бу ҳақиқатга Қуръон бундан 15 аср аввал чақирган:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْأَلْبَابُ

«Улар гапни эшитиб, энг гўзалига эргашадиганлардир. Ана ўшалар Аллоҳ ҳидоят қилганлардир. Ана ўшалар, ҳа, ўшалар ақл эгаларидир» («Зумар» сураси, 18-оят).

Мана шу оятда Аллоҳ мусулмонларни барча гапларни эшитиб, тушуниб, сўнгра яхшиларига эргашишга буюради. Аллоҳ шундай қилганларни

илоҳий «ҳидоятга эришганлар» ва «ўткир ақл эгалари» деб атайти.

Шу билан бирга, Ислом яхшиликни таърифлаб ҳам беради ва унга амал қилишга чақиради. Одатда, одамлар яхшилик матлуб эканлиги ҳақида ихтилоф қилмайдилар. Яхшилик нима эканлиги ҳақида ихтилоф қиладилар. Ҳар ким ўзининг йўлини яхши деб тушунади. Яхшилик маъносига ўзича таърифлар келтиради, чегаралар қўяди, белгилар белгилайди. Улар, кўпинча, яхшиликни белгилашда ақлларини, ота-боболаридан қолган урф-одатларни, ўзлари яшаб турган жамиятдаги ўлчовларни тушунадилар. Бирлари яхшилик деб тушунган нарсани бошқалари мутлақо ёмонлик деб тушунишлари ҳам мумкин. Демак, яхшиликнинг ҳақиқатини мазкур ҳоллардан устун тургувчи жиҳат белгилаши керак.

Ислом динида яхшилик — Аллоҳ яхши деган нарсалардир. Уларнинг нима эканини Аллоҳ таоло Қуръони каримнинг «Бақара» сурасидаги қуйидаги ояти каримада тўлиқ таърифлаб берган:

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَأَبْنَسَبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾

«Яхшилик юзингизни машриқ ёки мағриб томонга буришингизда эмас. Лекин яхшилик Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобга, Пайғамбарларга иймон келтириш ва яхши кўрган молини қариндошларга, етимларга, мис-

кинларга, ватангадоларга, тиланчиларга, қул озод қилишга бериш, намозни қоим қилиш ва закот беришдир. Аҳд қилганда аҳдига вафо қилувчилар, камбағаллик, қийинчилик пайтида ва шиддат вақтида ҳам сабр қилувчилар, ана ўшалар содиқ бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир» (177-оят).

Келинг аввал ояти каримани батафсил ўрганайлик. Оятнинг бошида Аллоҳ таоло:

«Яхшилик юзингизни машриқ ёки мағриб томонга буришингизда эмас» деб, яхшилик маълум бир ҳаракат ёки гап-сўзларни ўзича қилиш ва айтиш билан бўлиб қолмаслигини таъкидламоқда. Сўнгра эса, яхшилик нималигини таърифлашга ўтиб:

«Лекин яхшилик Аллоҳга, охираат кунига, фаришталарга, китобга, Пайғамбарларга иймон келтириш ва яхши кўрган молини қариндошларга, етимларга, мискинларга, ватангадоларга, тиланчиларга, қул озод қилишга бериш, намозни қоим қилиш ва закот беришдир. Аҳд қилганда аҳдига вафо қилувчилар, камбағаллик, қийинчилик пайтида ва шиддат вақтида ҳам сабр қилувчилар»га хосдир, демоқда.

Бу ояти каримада яхшилик бир неча қисмга бўлинмоқда:

1. Иймон.

«...Аллоҳга, охираат кунига, фаришталарга, китобга, Пайғамбарларга иймон келтириш...»

Аллоҳга, Унинг борлигига, сифатларига, исмларига, ягоналигига, тарбиякунанда эканлигига, илоҳлигига иймон келтириш. Охираат кунига, яъни, қиёмат кўпишига иймон келтириш, фаришталарга, уларнинг сифатларига иймон келтириш, китобга, яъни, Аллоҳ таоло томонидан бадаларни ҳидоятга бошлаш учун туширилган илоҳий-самовий китобларга иймон келтириш. Аллоҳ таоло юборган Пайғамбарларнинг бирортасини ҳам қўймасдан ҳаммасига иймон келтириш.

Ушбу иймон келтиришлар яхшиликнинг боши ва асосидир. Бусиз, яъни иймонсиз ҳеч қандай яхшилик бўлиши мумкин эмас. Чунки, кимнинг Аллоҳга, охират кунига, фаришталарга, китобларга, Пайғамбарларга иймони йўқ бўлса, ундан яхшилик чиқмайди. Чиқса ҳам, доимий бўлмайди. Бирор сабабга боғлиқ бўлади. Уша сабаб тугаса, яхшилиги ҳам тугайди.

2. Молу дунёсидан нафақа қилиш.

«...яхши кўрган молини қариндошларга, етимларга, мискинларга, ватангадоларга, тиланчиларга, қул озод қилишга бериш...»

Яхши кўрган молидан қариндош-уруғларга; боқувчисидан ажраб қолган етимларга, яъни боқувчисиз қолган, балоғат ёшига етмаган ёш болаларга; мискинларга, яъни еб-ичиш ва яшаш учун етарли маблағи, даромади йўқ кишиларга; ватангадоларга, яъни, ватанидан узоқда нафақасиз қолган одамларга; тиланчиларга, яъни, ўзида яшаш учун моддий имконияти йўқлигидан мажбур бўлиб бошқалардан моддий ёрдам сўраганларга; қул озод қилишга, яъни, хўжаси билан маълум миқдор маблағ эвазига озодликка чиқишни келишиб қўйган қуларга бериш. Мол беришни одат қилган одам ҳирс, заифлик, бахиллик сиртмоғидан озод бўлади. Мол-дунёга қулликдан озод бўлади. Бу, юксак инсоний фазилатдир. Фақат юксак инсоний фазилатлар соҳибигина мазкур тоифадаги кишиларга холис ёрдам беради. Бу ишни қилган инсон ҳақиқий яхшиликни қилган бўлади.

3. Намоз ўқиш.

«...намозни қоим қилиш...»

Фарз намозларни ўз вақтида, рукуъ, сажда ва бошқа арконларини жойига қўйиб, хушуъ-хузуъ билан яхшилаб ўқиш. Намозда инсон ҳам сирти, ҳам ичи — буткул борлиғи билан Аллоҳга юзланади. Унда инсоннинг жисми ҳам, ақли ҳам, руҳи ҳам ҳаракатга келади. Намоз ўқимаган одам Аллоҳ таърифлаган яхшиликни қилмаган бўлади.

4. Закот бериш.

«...закот бериш...»

Мусулмонларнинг бой-бадавлатлари молларидан маълум миқдорини ҳақдор биродарларига молиявий ибодат сифатида берадилар. Бу иш мол эгасига Аллоҳ томонидан фарз қилинган. Шу фарзни адо этадиган одам яхшилик қилувчидир.

5. Аҳдига вафо қилиш.

«Аҳд қилганда аҳдига вафо қилувчилар...»

Аҳдига вафодорлик мусулмонликнинг, иймоннинг кўзга кўринган белгиларидан бўлиб, Қуръони Каримда қайта-қайта такрорлангандир. Ким аҳдига вафо қилса, Аллоҳ таърифлаган яхшиликдан насибадор бўлган бўлади.

6. Сабр қилиш.

«...камбағаллик, қийинчилик пайтида ва шиддат вақтида ҳам сабр қилувчилар...»

Фақирлик, бечоралик пайтида, касаллик, беморлик вақтида, уруш, душманлар билан тўқнашув пайтида инсон машаққатларга учрайди. Шундай ҳолларда сабр қилиш лозим.

Сабрлилик ҳам иймонли, мусулмон кишиларнинг алоҳида олий ва зарурий сифатларидан ҳисобланади. У ҳақда аввалги оятлар тафсирида батафсил сўз юритилди. Демак, турли қийин ҳолатларда сабр қилувчилар Аллоҳ таърифлаган яхшилик соҳибларидан бўлар экан.

Оятнинг охирида мазкур олиймақом сифатларга эга бўлганларни:

«Ана ўшалар содиқ бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир», деб таърифланмоқда.

Абу Зарр Гифорий розияллоху анху Пайғамбар алайҳиссаломдан, иймон нима, деб сўраганларида, Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ушбу оятни тиловат қилганлар. Кейин яна қайта сўраганларида, яна шу оятни тиловат қилганлар.

Шундай қилиб, Аллоҳ битта оятда эътиқод асосларини, жон ва мол ибодатларини бирлаштириб, бир-биридан ажрамайдиган қилиб, улар-

нинг ҳаммасига «яхшилик» деб сарлавҳа қўйибди. Шунинг учун ҳам, ушбу унвон остига дохил бўлиб, унга амал қилганларни Аллоҳ таоло «Ана ўшалар содиқ бўлганлардир. Ана ўшалар тақводорлардир», деб таърифламоқда.

Ҳа, ўшалар иймонида, исломида содиқ бўлганлардир.

Ана ўшалар ақийдасида, амалида содиқ бўлганлардир.

Ана ўшалар Аллоҳнинг айтганини қилиб, қайтарганидан қайтган тақводорлардир.

Ўтган азизларимиздан Суфёни Саврий ушбу оятни ўқиб туриб:

«Яхшиликнинг барча тури шу оятдадир», деганлар.

Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи:

«Ким шу оят билан сифатланса, Исломининг барча соҳаларига кириб, яхшиликнинг бошидан тутган бўлади», деганлар.

Динсизлар билан тортишув

Динсизлар борлиқнинг яратувчиси мавжудлигига ишонмайдилар. Уларнинг айтишича, барча нарсалар қадимий бўлиб, модда бирламчидир. Табиатдаги барча нарсалар вақт ўтиши билан ўз-ўзидан келиб чиққандир. Шу гапларни бир ўйлаб кўрайлик-чи. Бу ҳақда доктор Эрфанг Вильям қўйидагиларни айтади: «Мен худонинг борлигига ишонаман. Чунки, электрон ва протонларнинг ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолганини тасаввур қила олмайман. Шунингдек, биринчи атом ҳам ўз-ўзидан пайдо бўлган эмас. Биринчи проплазма, биринчи уруф, биринчи ақл ҳам шундай. Мен Аллоҳнинг борлигига ишонаман, чунки атрофимиздаги кўриб турган барча нарсаларнинг пайдо бўлишининг ягона мантиқий тафсири Аллоҳнинг борлигидир».

Доктор Вайн Уорд шундай дейди: «Борлиқ ўз-ўзидан пайдо бўлган, деган назариялар унинг бош-

ланишини аниқлашдан ожиздир. Улар ҳамма нар- сани «биринчи бошланишида ўз-ўзидан бўлиб қол- ган» дейишдан нарига ўта олмайдилар. Нарсалар- нинг ўз-ўзидан вужудга келиши тўғрисидаги фикр Аллоҳнинг борлигини тан олмайдиганлар ўйлаб чиқарган гаплардир. Аслида, диний эътиборни чет- га қўйиб қараганда ҳам, Аллоҳнинг борлиги тўғри- сидаги фикр, нарсалар ўз-ўзидан пайдо бўлган де- ган фикрдан кўра ақлга ва мантиққа яқинроқдир. Ҳеч шубҳа йўқки ва бўлиши ҳам мумкин эмас, борлиқдаги ажойиботлар қатъиян далолат қила- дики, буларнинг барчасининг яратувчиси бор. У ўз-ўзидан, палапартиш ҳолда вужудга келган эмас».

Профессор Крейси Морисон ҳаётнинг сирини тўғрисида фикр юритиб, «Ҳаётни материя ярат- ганми?» деган саволни беради («ҳаёт» деганда жон кўзда тутилади). «Ҳаммага маълумки, — дейди у, — атроф-муҳит ҳам, барча материялар ҳам, кимё- вий ва табиий ўзгаришлар ҳам ҳеч нарсага жон кирита олмайди. Шундай бўлса, жон ўз-ўзидан, ихтиёрсиз инсонга ёки ҳайвонга кириб қолган дейиш мумкинми?»

Ҳаёт, яъни жон сезиш ва фикрлашнинг асо- сий манбаидир. Усиз Аллоҳнинг қилган ишлари- ни ҳам билиб бўлмайди. Демак, «Нарсалар ўз- ўзидан пайдо бўлиб қолган» деган назария илмий асосга эга эмас. Ҳеч қандай саломат ақл бу наза- рияни қабул қилмайди.

Доктор Эдуард Кейсел борлиқ азалийдир дейи- лишини рад этиб шундай дейди: «Илм очиқ-ой- дин кўрсатиб турибдики, бу борлиқ азалий бўли- ши мумкин эмас. Биз доимо иссиқ жисмдан совуқ жисмга ҳарорат ўтиб туришини яхши биламиз. Бунинг акси, яъни совуқ жисмлардан иссиқ жисм- ларга ҳарорат қайтиб ўтиши асло мумкин эмас. Шунинг ўзи кўрсатиб турибдики, бу борлиқда барча жисмлардаги ҳароратларнинг тенглашиши учун ҳаракат бор. Агар шундай бўлмаса, кимёвий ва табиий ўзгаришлар бўлиши мумкин эмас.

Модомики, кимёвий ва табиий ўзгаришлар давом этиб турган экан, ишонч билан айтиш мумкинки, бу борлиқ азалий эмасдир. Агар азалий бўлганда эди, ундаги энергиялар қачонлардир тугаб, ҳаётдан асар ҳам қолмаган бўлур эди. Шундай қилиб, илм борлиқнинг бошланиши бор эканлигини исбот қилади. Бу эса, Аллоҳнинг борлигига далилдир. Чунки, ҳар бир янги пайдо бўлган нарса ўзини-ўзи ярата олмайди. Балки, уни қандайдир ташқи куч вужудга келтирган ва ҳаракатлантирган бўлиши керак. Бу куч Аллоҳдир».

Қуръонга назар солсак, у, борлиқнинг бошланиши борлигини, бу, Аллоҳнинг яратган нарсаси эканлигини баён қилади. «Анкабут» сурасида:

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ

«Аллоҳ махлуқни аввал бошдан қандай яратишини, сўнгра уни яна қайтаришини кўрмайдиларми?!»—деган оят бор (19-оят).

Шу билан бирга, Қуръон борлиқнинг ниҳояси борлигини ҳам баён қилади. Бу қиёмат куни бўлиб, у кунда энергиялар тугаб, қуёшнинг нури ҳам қолмайди.

Аллоҳ таоло «Таквир» сурасида:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾

«Вақтики, қуёшни буклаб, ўралса. Ва, вақтики, юлдузлар сочилиб кетса», деган (1,2-оятлар).

Борлиқнинг ўзгармас қонунлари

Илмнинг асосларидан бири шуки, табиий ҳақиқатлар ўзгармасдир. Ишончли далил билан собит бўлган ҳақиқат барча вақтларда ҳақиқатлигича

қолаверади. Бу нарса Қуръони Каримда шундай таъкидлаб ўтилган:

فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا
وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

«Улар фақат илгаригиларнинг суннатига интизор бўлмоқдалар, холос. Аллоҳнинг суннатига ҳаргиз бадал топа олмассан. Аллоҳнинг суннатига ҳаргиз ўзгартириш топа олмассан» («Фотир» сураси, 43-оят).

Бошқа бир оятда:

لَا يَبْدِيلُ لِحَلْقِ اللَّهِ

«Аллоҳнинг яратганини ўзгартириб бўлмас», дейилган («Рум» сураси, 30-оят).

Бу оятларда табиий қонунлар ва Аллоҳнинг қилган ишлари ўзгармасдан ўз ҳолича собит қолажаги очик-ойдин айтилган.

Тажриба ва гувоҳликлар

Илмий услуб, хоҳ у табиий илмларда бўлсин, хоҳ ҳаёт, сосиология, фазо илми бўлсин, булардаги изланишлар фалсафий фикрларга ёки чуқур ўйлаш, ўткир ақлли кишиларнинг гапига асосан бўлмайди, балки тажриба ва гувоҳлик асосида бўлади. Бунда эса, сезиш аъзолари, хусусан, эшитиш ва кўриш аъзолари катта ўрин тутади. Лекин уларга бу ишда нозик асбоблар ёрдам беради. Мисол учун, микроскоп ёрдамида оддий кўз кўра олмайдиган микробларни кўрадилар, телескоп ёрдамида эса, юлдуз ва осмон жисмларини кузатадилар. Шу йўл билан табиий илмлар тўғри натижаларга эришади. Агар бундай бўлмаганда,

дунёдаги кўпгина сирларни кашф қилиб бўлмасди. Бирор нарсани атрофлича ўрганиш Қуръон буюрган илмий асослардан биридир. Қуръон оятларида бир нарсани атрофлича ўрганиш учун кўз, қулоқ, хусусан, ақлни ишлатиш олдинга сурилади. «Анкабут» сурасида шундай дейилган:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ

«Айт: Ер юзида сайр этиб юринглар ва махлуқотларни У зот аввал бошдан қандай яратганига назар солинглар» (20-оят).

Шунга ўхшаш оятлар Қуръони Каримнинг бошқа сураларида ҳам кўплаб учрайди. Уларнинг умумий маъносидан маълум бўладики, инсон чақалоқлигидан бошлаб кўриш, эшитиш ва ақлни ишлатиш орқали илм ҳосил қилади.

Ислом қандай илмга чақиради

Ислом чақираётган илм қандай илм ўзи? Фақат диний илмми? Йўқ, бу илм билимсизликни йўқотадиган барча илмлардир. Диний илмлар бўлса ҳам, дунёвий илмлар бўлса ҳам (табиат иллари, психология, тарих, жуғрофия, сосиология ва бошқа илмлар) Аллоҳ мусулмонларни мана шу барча илмларни ўрганишга қизиқтиради. Шоядки, шу илмлар орқали Аллоҳнинг қудрати, улуғлигини чуқур тушунсалар. Бундан ташқари, ўз ҳаётларида шу илмлардан манфаатдор бўладилар. Қуръон оятларида табиий илмларни ўрганишга чақириқлар бор.

«Рум» сурасида шундай дейилган:

وَمَنْ آيَنِيهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَخْبَأْتُ لَأَيِّنِيكُمْ
وَأَلْوَيْنِيكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ

«Ва Унинг оят – белгиларидан осмонлару ернинг яратилиши ва тилларингиз ва рангларингизнинг турлича бўлишидир. Албатта, бунда олимлар учун оят – белгилар бордир» (22-оят).

«Фотир» сурасида эса:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا
 أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيْضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَعَرَبِيدٌ
 سُودٌ ﴿٧٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالْدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُمْ
 كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

«Аллоҳнинг осмондан сув туширганини кўрмадингми? Бас, у ила турли ранглардаги меваларни ва тоғлардан ҳам йўл-йўл, оқ ҳамда қизилнинг турли ранглари ва қоп-қораларини чиқардик. Шунингдек, одамлардан, ҳайвонлардан ва чорвалардан ҳам турли ранглардагиларини чиқардик. Албатта, Аллоҳдан бандалари ичидан фақат олимларигина кўрқарлар» (27, 28-оятлар).

Бу оятларда зикр қилинган «олимлар»дан мурад, Аллоҳ ер юзида яратган махлуқотларнинг сирасрорларини билувчи шахслардир. Бу оятларнинг мавзуи ҳам табиий илмлардир. Чунки, табиий илмлар борлиқдаги нарсаларни ва уларнинг хусусиятини ўрганади. Аввалги оятда айтиб ўтилган «осмондан сув тушириши сирин» фақат табиий илм орқали билинади. Бу сувнинг таркибини ва хусусиятларини кимё илми орқали билинади. Шу сув сабабли ўсиб чиққан ўсимликлар ва меваларнинг сирини эса табиат илми тушунтиради. Тоғлар ва улардаги оқ, қизил, қора турларни жуғрофия ўрганади. Инсон жинсларини ва ҳайвонот оламини эса, антропология, зоология, биология ўрганади. Оятнинг охиридаги «Албатта, бандалари ичидан фақат

олимларигина Аллоҳдан қўрқарлар», деган жумлага назар солсак, унда Аллоҳни ҳақиқий тан олиб, ундан ҳақиқатан қўрқадиган кишилар табиий илмларни яхши билувчи кишилар эканлигини тушунамиз. Чунки, бундай олимлар агар иймонли бўлсалар, уларнинг илми Аллоҳдан қўрқишга чорлайди.

Биология

Қуръон оятларида инсонни ўзига назар солишга ундаш ва қандай вужудга келганини тафаккур қилишга даъват бор:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ﴿١﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ
وَالْتَرَائِبِ ﴿٢﴾

«Инсон нимадан яралганига назар солсин. У отилиб чиқувчи сувдан яратилгандир. У (сув) сулб (умуртқа) ва тароиб (кўкрак суяги) орасидан чиқадир» («Ториқ» сураси, 5, 7-оят).

Вужудга келишнинг аслига назар солиш орқали инсон биология илмига етишади, бу илм эса, унга ўзининг бир хужайрадан ривожланиб бориб, тўлиқ одам бўлиб яратилганигача босиб ўтадиган босқичларнинг сир-асрорларини билдиради.

Психология

Қуръони Каримда инсонни ўз нафси ҳақида фикр юритишга чақирувчи оятлар бор:

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ ﴿١﴾ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تَبْصُرُونَ ﴿٢﴾

«Ва ер юзида чуьур ишонувчилар учун белгилар бордир. Ва ўзларингизда ҳам. Ёки кўрма-япсизларми?!» («Зариёт» сураси, 21-оят).

Ўз нафсига назар солиш орқали психология илмига етиб борилади. Бу илм эса, инсондаги ҳис-туйғулар, сезги-ҳаяжонлар ва бошқа кўпгина ҳолатларни ўрганади.

Тарих ва сосиология

Қуръон мусулмон кишининг кўз олдида турган мавжудотларни ўрганишга чақирибгина қолмай, аввалги ўтган халқларнинг тарихи, уларнинг ободончилик йўлида олиб борган ишлари, ҳавойи нафсга берилиб, оқибатда ҳалокатга учраганларини ҳам ўрганишга ундаган. «Рум» сурасида шундай дейилган:

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
 قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا
 أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ
 لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٠١﴾

«Ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмайдиларми?! Уларнинг булардан қувватлари кўпроқ эди ва ерга ишлов бериб, уни булар обод қилгандан кўра кўпроқ обод қилган эдилар. Ва уларга Пайғамбарлари очик-ойдин (оят)лар билан келдилар. Аллоҳ уларга зулм қилмас эди, лекин улар ўзларига зулм қилардилар» (9-оят).

Қаранг, бир халққа шундай таълимотлар келибди. Унда ўтган умматларнинг тараққиёти, ободончилиги, юзтубан кетиши ва хароб бўлиши сабабларини ўрганишга чақириқ бор экан. Бу чақириқ тарих ва сосиология илмини ўрганишга бўлган чақириқ эмасми?

ИСЛОМ МЎЪТАДИЛЛИК ДИНИ

Аллоҳ таоло мусулмон умматининг сифати ҳақида Қуръони Каримнинг «Бақара» сурасида:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرُّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

Шунингдек, сизларни одамлар устидан гувоҳ бўлишингиз ва Пайгамбар сизларнинг устингиздан гувоҳ бўлиши учун ўрта миллат қилдик», деган (143-оят).

Аллоҳ таоло ушбу ояти каримада мусулмонларни ўрта уммат қилганини эълон қилмоқда. Биз «ўрта» деб таржима қилган сўз арабчада «васат» деб келган ва яхши, ўрта, марказ, мўътадил ва адолатли маъноларини англатади. Ўртанинг яхши дейилаётганига боис шуки, четлар чет бўлгани учун ҳам ҳар хил таъсирларга кўп учрайди ва бузилиш эҳтимоли кўпроқ. Аммо ўрта бузилмай, яхши ҳолича қолади. Ўртага адолат маъноси берилишининг сабаби эса, «ўрта» атрофларга нисбатан бир хил туради, бирор томонга оғиб, адолатни бузмайди. Ўртага мўътадиллик маъноси берилиши ҳам шунга ўхшайди.

Уламоларимиз «ўрта уммат»нинг яна кўп ва улкан маънолар англатишини кенг ва батафсил баён қилганлар. Ислому уммати, ҳақиқатан, тўла маънода ўрта – мўътадил умматдир. Ўрта деганда, яхшилик ва афзаллик маъноси ҳам, мўътадил ва адолатли маъноси ҳам ва ниҳоят ҳиссиётда ўрталик маъноси ҳам тушунилаверади.

Ислому уммати эътиқод ва тасаввурда ўрта, адолатли ва афзал уммат ҳисобланади. Бошқа баъзи умматларга ўхшаб, руҳий тарафга оғиб кетмайди. Ёки яна бошқаларга ўхшаб, фақат моддий нарсаларгагина эътимод қилмайди. Балки, инсон табиа-

тига қараб, ҳам руҳий, ҳам моддий жиҳатга ўртача, адолатли, мўътадил ва энг афзал муносабатда бўлади.

Ислом уммати тафаккур ва ҳис-туйғу бобида ҳам ўрта, адолатли ва афзал умматдир. Билиб олган нарсасинигина маҳкам тутиб, ундан бошқа маърифат ва тажрибаларни рад қилиб юборадиганлардан эмас. Ёки, аксинча, дуч келганнинг ортидан эргашиб, тақлид қилиб ҳам кетавермайди. Балки, мўътадиллик билан, ўз қоидаларига тўғри келган илмий изланиш ва тажриба орқали, бошқалар эришган ютуқларни ҳам эътироф этиб, улардан фойдаланади.

Ислом уммати тартиб-интизомда ҳам ўртача, адолатли ва афзал умматдир. Унда ҳаёт фақат ҳис-туйғу, виждон ва одоб-ахлоқ орқали тартиб-интизомга солинмайди. Ёки, худосизлар тузумидагидек, фақат куч ишлатиш, турли жазолар орқали тартиб-интизомга солинмайди. Балки, инсоннинг маънавий тарбиясини кучайтириб, одоб-ахлоқ, тақво, ҳалоллик масалаларини онги, ақли ва виждонига сингдириш билан бирга, ҳукми ҳам ишга солади. Чунки, ҳамма ҳам руҳий-виждоний йўл билан тузалиб қолмайди.

Ислом уммати алоқа ва боғланишларда ҳам ўрта, адолатли ва афзал умматдир. Худосизлар тузумидаги каби эмас, яъни, жамият шахсининг ҳуқуқларини поймол қилмайди. Капиталистик тузумлар каби ҳам эмас: шахс жамиятнинг ҳуқуқларини поймол қилмайди. Балки, алоҳида шахсларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва вазифалари бор, айтиш чоғда, жамиятнинг ҳам ҳақ-ҳуқуқлари ва вазифалари бор.

Ислом уммати макон жиҳатидан ҳам ўрта уммат ҳисобланади. Унинг қибласи, бошқача айтганда, диний маркази ернинг киндигига жойлашган. Шарқу ғарб, шимолу жанубнинг ўртасида.

Ислом уммати замон жиҳатидан ҳам ўрта уммат ҳисобланади. Аллоҳ таоло инсоният униб-ўсиб,

болалик, ўсмирлик ва ёшлик даврларини бошидан ўтказганидан сўнг, вояга етганда Исломни юборган. Энди инсоният қариб, қиёмат қоим бўлгунча бу уммат ўрталик ҳолида унга гувоҳ бўлиб туради.

Исломда ҳатто молу пул сарфлашда ҳам мўътадил бўлиш йўлга қўйилган.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг «Фурқон» сурасида мўмин-мусулмонлар ҳақида:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ

قَوَامًا ﴿٥٧﴾

«Улар инфоқ қилганларида исроф ҳам ва хасислик ҳам қилмаслар. У иккиси ўртасида мўътадил бўлурлар», деган (67-оят).

Араб тилида «инфоқ» — «нафақа» иборалари мол-пул сарфлаш маъносини англатади. Бизда бировга садақа қилиш, эҳсон қилиш маъносида ишлатиш одат тусига кириб қолганлиги оятни нотўғри тушунишга, хайр-эҳсон, садақа қилганда мўътадил бўлиши кераг-у, бошқа вақтларда нима қилса, ўзи билади, деган хаёлга олиб келмаслиги лозим.

Мусулмон киши мол-пул сарфлашда доимо мўътадил бўлиши керак. Ҳеч қачон молу дунёни исроф ҳам қилмаслик керак ва ҳаддан ташқари хасис бўлиб, зарур жойга ва керакли миқдорда сарфлашдан бош тортмаслик ҳам керак.

Исломда шахсий мулкчиликка кенг йўл очиб қўйилган. Шу билан бирга, кишиларга шахсий мулкни ҳавойи нафсига биноан тасарруф қилишига ҳам йўл қўйилмайди. Аввало, бу мулкни гуноҳ ишларга, ҳаром-харишга ишлатиш ман қилинган.

Шунингдек, молу мулкни беҳуда сарфлашга «исроф» номини бериб, мусулмонларни исрофдан қайтарилган. Молу мулкни беҳуда, ноўрин сарфлайдиган одамни, «сафийҳ» — «эси паст» де-

йилади. Ким сафийҳ бўлса, маҳкаманинг ҳукми ила унинг молу мулки тўхтатиб қўйилади. Керакли бўлганида, маълум миқдори берилади, қолгани сақлаб турилади.

Бу билан баробар, ўта хасис одамга қарши чора ҳам кўрилади. Бола-чақасидан, нафақасидагилардан қисиб, уларга ҳақлари даражасида сарф қилмаса, маҳкама ҳақларини олиб беради.

Ислом бу дунё ва охиратга бўлган муносабатда ҳам муътадилликни йўлга қўйган.

Аллоҳ таоло бу ҳақда Қуръони Каримнинг «Қасас» сурасида қуйидагиларни айтади:

وَأَتَّبِعْ فِي مَاءِ آتَنَّاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسِكْ نَصِيْبَكَ
مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبِغِ الْفَسَادَ فِي
الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

«Ва Аллоҳ сенга берган нарса билан охиратни излагин, бу дунёдаги насибангни ҳам унутма. Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам яхшилик қил. Ер юзида бузғунчиликни излама. Албатта, Аллоҳ бузғунчиларни суймас», (77-оят).

Аллоҳ таоло берган молу дунёга қандай муносабатда бўлиш кераклиги ушбу ояти каримада ўз аксини топган. Мусулмон банда қўлига молу дунё тушганда ўзини худди шу оятга мос тутмоғи лозим.

«Аллоҳ сенга берган нарса билан охиратни излагин...»

Мусулмон одам, аввало, Аллоҳ берган молу дунё билан охиратни излашга интилади. Яъни, молу мулкени шариатда кўрсатилган, охиратда фойда берадиган жойларга сарфлайди. Ҳаром-хариш, гуноҳ, фисқу фужур ва беҳуда ишларга сарф этмайди. Чунки, беҳуда ишларга сарфланган молу

дунё бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам фойда бермайди. Аксинча, икки дунёда ҳам зиён келтиради. Лекин мусулмон одам охиратни ўйлаб, бу дунёсини тарк қилиб — унутиб ҳам юбормайди.

«...бу дунёдаги насибангни ҳам унутма.»

Бу дунёда ҳам яхши яшаб, Аллоҳ берган молу дунёдан ҳалол йўл билан, такаббурлик қилмай фойдаланади. Чунки, Аллоҳ таоло ҳалол-пок ризқларни бандалар фойда, ҳузур ва лаззат олишлари, сўнгра уларни берган зотга шукр қилишлари учун яратган. Ана шунда тавозуъли, ширин ва бахтли-саодатли ҳолга эришилади.

«Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам яхшилик қил.»

Ҳалол-пок молу дунё Аллоҳнинг бандасига берган ҳадяси ва яхшилигидир. Ўша илоҳий неъматдан баҳраманд бўлган ҳар бир банд бошқа одамларга ҳам яхшилик қилиши керак. Турли сабабларга кўра ноқулай иқтисодий ҳолатга тушиб қолган биродарларига ёрдам бериши, бева-бечора, фақир-мискинларнинг ҳолидан хабар олиши, мусулмонлар манфаати йўлида хайру эҳсонлар қилиши шу жумладаги ишлар қаторига киради.

«Ер юзида бузғунчиликни излама. Албатта, Аллоҳ бузғунчиларни суймас.»

Молу дунёга қувониб, унга ишониб, бузғунчилик — фасод ишларга берилиш ҳеч тўғри келмайди. Аллоҳ бузғунчиларни хуш кўрмайди. Шунинг учун, улар икки дунёда хору зор бўладилар.

ИСЛОМДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

Исломда инсон ҳуқуқлари ҳақида гап кетар экан, инсон сифатида ҳар бир шахс у ҳуқуқлардан фойдаланиши зарурлиги таъкидланади. Чунки, бу илоҳий неъматдир, ундан ҳар бир банда фойдаланиши керак.

Инсон ҳуқуқлари ҳақида гап кетар экан, у ҳуқуқларни белгилашда инсоннинг ўзига нисбатан бўлган муносабат ҳам муҳим ўрин тутади. Биз ҳуқуқлари ҳақида гапираётган инсоннинг асли қандоқ, унинг бу дунёда тутган ўрни қандоқ, каби саволларга бериладиган жавоблар, инсон ҳақларининг асосини белгилашда катта аҳамиятга эга бўлади.

Албатта, «инсон меҳнат туфайли ривожланиб қолган маймундир» деганлар инсонга ўзига яраша ҳуқуқ беришга уринадилар.

Исломда эса, инсонга, «Сен маймундан тарқалгансан» дейишнинг ўзи инсонлик ҳуқуқини поймол қилишнинг олий нуқтаси, деб қаралади,

Шунингдек, инсон гуноҳ қилиб қўйиб, Аллоҳнинг ғазабига учраган махлуқ, у бу дунёда фақат ўша гуноҳини ювиш учунгина юрибди, у ўзини қанча кўпроқ қийнаса, тарки дунё қилса, шунчалик ўзига яхши бўлади, деганлар ҳам инсон ҳуқуқларига нисбатан ўзларига яраша муносабатда бўладилар.

Исломда эса, Одам Ато гуноҳ қилган пайтидаёқ тавба қилган, Аллоҳ ўша заҳоти уни кечирган, ҳозирда эса ҳар бир инсон бегуноҳ туғилади. Инсон Аллоҳнинг ер юзидаги халифасидир. У, Аллоҳнинг амрига мувофиқ яшаб, бу дунёни қанчалик обод қилса, шунчалик савоб олади, икки дунёси обод бўлади, деб эътиқод қилинади

Исломда инсон Аллоҳ Ўз қўли билан яратган, Ўз руҳидан жон пуфлаган, ер юзида Ўзининг ўринбосари қилиб қўйган олийжаноб бир зотдир.

Бу олийжаноб маънони Қуръони Карим оятлари очиқ баён этган. Аллоҳ таоло «Сод» сурасида иблисга хитоб қилиб:

قَالَ يَا بَلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٥٠﴾

«Эй, иблис, Ўз қўлим билан яратган нарсага сажда қилишдан сени нима ман қилди?! Мутакаббирлик қилдингми?! Ёки олий даражаликлардан бўлдингми!» – дейди (75-оят).

Ҳа, инсонни Аллоҳ таоло Ўз қўли билан яратгандир. Уни улуғлаб фаришталарни унга сажда қилишга амр қилгандир. Инсонга сажда қилмаган иблисни итоб қилиб Ўз даргоҳидан қувгандир.

Аллоҳ таоло «Сажда» сурасида инсоннинг яратилиши ҳақида хабар бериб:

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِهِ ﴿٩﴾

«Сўнг уни тўғрилади ва ичига Ўз руҳидан пуфлади», дейди (9-оят).

Ҳа, инсоннинг яратилишини Аллоҳ таоло Ўзи тўғрилагандир ва унга жонни Ўз руҳидан пуфлагандир.

Аллоҳ таоло «Бақара» сурасида инсонни яратишидан мақсади ҳақида фаришталарга қуйидаги хитобни қилади:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَأِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

«Роббинг фаришталарига, албатта, Мен ер юзида халифа яратувчиман, деганини эсла!» (30-оят).

Инсон Аллоҳ таоло томонидан яратилган нарсаларнинг гултожидир. Дунёдаги қолган бошқа

барча нарсаларни Аллоҳ таоло инсон фойдаси учун яратгандир.

Бу ҳақда ҳам Қуръони Карим очиқ-ойдин баёнот беради. Аллоҳ таоло «Жосия» сурасида қуйидагиларни айтади:

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ

«У сизларга осмонлар ва ердаги жамики нарсаларни Ўзидан мусаххар қилиб қўйди» (13-оят).

Демак, Исломда инсон ҳуқуқлари ҳақида сўз кетар экан, Аллоҳнинг қўли ила яратилган олий мақом зот, Аллоҳнинг руҳидан жон олган мўътабар зот ва Аллоҳнинг ер юзидаги халифаси — ўринбосари бўлган зот ҳақида сўз кетади. Ана ўшандоқ зотнинг ҳақ-ҳуқуқлари тўғрисида баҳс юритилади.

Исломда инсон ҳуқуқлари ҳақида сўз юритилар экан, дунёдаги барча нарсалар унга беминнат хизмат қилиши учун яратилган зот ҳақида сўз кетади.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг «Исро» сурасида:

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾

«Батаҳқиқ, Биз Бани Одамни мукаррам қилиб қўйдик», деган (70-оят).

Демак, Исломда инсон ҳуқуқлари ҳақида гап кетар экан, Аллоҳ таоло томонидан мукаррам қилиб қўйилган Бани Одам ҳақида сўз кетади.

Бинобарин, инсон ҳуқуқларини поймол қилувчилар Аллоҳнинг иродасига қарши чиққан бўладилар. Улар Аллоҳ Ўз қўли билан яратган, Ўз руҳидан жон пуфлаган, Ўзининг ер юзидаги ўринбосарининг, Ўзи азизу мукаррам қилиб қўйган зотнинг ҳуқуқларини поймол қилган бўладилар.

Ислом таълимотларининг барчаси, шариат аҳкомларининг ҳаммаси инсон ҳуқуқлари масаласига боғлиқ қилинган, десак заррача ҳам муболаға қилмаган бўламиз.

Бу ҳақиқатни тушуниб олишимиз учун «Шариатнинг мақсадлари нималардан иборат?» деган саволга жавоб беришнинг ўзи кифоя.

Бу саволга Ислом уммати ўн тўрт асрдан буён бир овоздан: Ислом шариатининг мақсадлари: динни, жонни, ақлни, наслни ва молни асрашдан иборат, деб жавоб бериб келмоқда.

Бугунги кунда кўтарилаётган инсон ҳуқуқлари масалалари шу беш муҳим нарса: дин, жон, ақл, насл ва молни асраш, муҳофаза қилиш ҳақида кетмаяптими? Албатта, шу ҳақда кетмоқда. Бугунги кунда масала қилиб кўтарилаётган инсон ҳуқуқлари ҳам худди шу беш асосий нарса атрофида айланади.

Ислом кишиларни бирор ишга буюрган бўлса, ушбу беш нарсани асраш учун буюргандир.

Ислом кишиларни бирор нарсдан қайтарган бўлса, ушбу беш нарсани муҳофаза қилиш учун қайтаргандир.

Мақсади шундоқ олий даражада бўлган тузумгина инсон ҳуқуқларини етарли даражада таъминлай олиши мумкин.

Ислом ана ўша олий мақсадни амалга оширган, йўлга қўйган ва улар билан инсонларни манфаатлантирган. Бу улкан ҳақиқатга тарих шоҳид, кўҳна инсоният шоҳид. Фақат Исломдагина

Ҳаёт ҳаққи,

Ҳуррият ҳаққи,

Эътиқод эркинлиги ҳаққи,

Фикр ва сўз эркинлиги ҳаққи,

Таълим олиш ҳаққи,

Илмий баҳс ҳаққи,

Мулкчилик ҳаққи,

Ишлаш ва касб қилиш ҳаққи,

Молу мулк дахлсизлиги ҳаққи,

Ижтимоий таъминот ҳаққи,
Шахс дахлсизлиги ҳаққи,
Хоҳлаган жойда яшаш ва бошпана сўраш
ҳаққи,

Оила қуриш ва унга тегишли ҳуқуқлар ҳамда
бошқа ҳақлар, умуман, инсонийлик кадр-қийма-
ти тўла ва адолатли равишда таъминланган.

Исломда аёлларнинг ҳуқуқи

Турли сабабларга кўра, аёллар масаласи Ис-
ломга қарши таъна тоши отишнинг асосий ни-
шонларидан бирига айланиб қолган. Ҳатто баъзи
мусулмон уламолар «Аёллар масаласи Ислом ум-
мати кўксига санчилган заҳарли ханжар», деб ай-
тишга мажбур бўдилар. Бу масала бўйича кўплаб
китоблар, мақолалар ёзилган, хутбалар, мавъиза-
лар қилинган.

Албатта, бизнинг бу масалага ортиқча тўхташ-
га имконимиз йўқ. Иккинчидан, Ислом, ўз таъли-
мотларига хилоф қилиш оқибатида келиб чиққан
нотўғри ҳолатга жавоб беришга мажбур ҳам эмас.
Энг муҳими, Ислом ҳеч кимнинг ҳимоясига муҳ-
тож ҳам эмас. Фақат, тушунма олмай турган ки-
шиларга тушунганлар ёрдам бериши қабилда иш
тутиш мумкин, холос. Шу маънода «Аёл киши ва
тенг ҳуқуқлик» номли мақолада бу масалага мав-
зунинг сиёқига биноан бир оз изоҳ берилган эди.
Энди эса, яна мавзунинг сиёқига биноан, баъзи
бир масалаларни баён қилиб қўйиш фойдадан
холи эмас, деб ўйлаймиз.

Исломдан олдин аёл киши нафақат ҳуқуқлари
поймол қилинишига, балки инсонлик даражаси-
дан маҳрум қилинишига маҳкум қилинган эди.

Мисол учун, Ислом дастлаб пайдо бўлган юрт
ва замонда қиз бола туғилган оила мотам тутар ва
кейинчалик ор-номус ва иқтисодий қийинчилик-
ка сабаб бўлмасин деб, қизни тириклайин кўмиб
юборилар эди.

Қуръони Карим бу одатларни қаттиқ қоралади ва ман қилди. Мусулмон оилаларда қиз туғилса, ўғил туғилгандан кўра кўпроқ хурсанд бўлиш жорий қилинди. Қизларни яхшилаб тарбия қилганларга, ўғил болаларни тарбия қилганларга нисбатан кўп ваъдалар қилинди.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда қуйидагилар айтилади:

مَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ أَخَوَاتٍ فَصَبَرَ عَلَى الْأَوَائِهِنَّ وَضَرَّائِهِنَّ وَسَرَائِهِنَّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُنَّ فَقَالَ رَجُلٌ أَوْ ثِنْتَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَوْ ثِنْتَانِ فَقَالَ رَجُلٌ أَوْ وَاحِدَةً يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَوْ وَاحِدَةً.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Кимнинг учта қизи ёки синглиси бўлсаю, у уларнинг хархашаларига, оғирликларини қийинликларга сабр қилса, Аллоҳ уни уларга кўрсатган раҳмати туфайли жаннатга киритур», дедилар.

Бир киши:

– Иккита бўлса-чи? Эй, Аллоҳнинг Расули? – деб сўради.

– Иккита бўлса ҳам, дедилар.

Бир киши:

– Битта бўлса-чи? Эй, Аллоҳнинг Расули? – деб сўради.

– Битта бўлса ҳам, дедилар».

Қизларнинг тарбияси, таълими ва маданияти ҳамда, яшаб, ўсиши учун зарур ҳар бир нарса отанинг зиммасидаги фарздир. Ота бу фарздан фақат қиз турмушга чиққандан кейингина озод бўлади. Чунки, энди бу фарз эрнинг зиммасига ўтган бўлади. Отаси ёки эри йўқ аёлнинг нафақаси ака ёки унинг ўрнини босувчи бошқа шахс-

ларга вожиб бўлади. Умуман, Исломда аёл киши нафақасиз қолиши мумкин эмас. Қизнинг нафақаси отага, хотинники эрга, сингилники ака-укага, онаники ўғилга вожиб бўлади.

Ислом аёл кишига таълим олиш ва маданий савиясини ошириш ҳақини берди ва эркакларни бу ишга масъул қилди. Илм талаби эр-аёлга баробар фарзлиги, қизлари ва сингилларига таълим ва одоб берган киши жаннатга ҳақли бўлишини яхши биламиз. Аммо, ҳаммамиз ҳам ушбу иш чўри аёлларга ҳам тегишли эканини билмасак керак.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар солаллоҳу алайҳи васаллам:

وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

«Қай бир кишининг ҳузурида жория бўлсаю, у анга яхшилаб таълим берса, яхшилаб одоб берса ва сўнгра озод қилиб, унга ўзи уйланса унга икки ҳисса ажр бўлур», деганлар.

Имом Бухорий ривоят қилган.

Демак, чўри қизга яхшилаб илм ва маданият ўргатишнинг ажри уни чўриликдан озод қилиш ажрига тенг экан.

Аввалги авлод мусулмон аёллари эрларидан, бошқа устозларидан, Пайғамбар солаллоҳу алайҳи васалламнинг оммавий дарс ва хутбаларидан олаётган илм-маърифатга қаноат ҳосил қилмай Пайғамбар алайҳиссаломдан аёллар учун алоҳида илм-маърифат мажлислари қилишни талаб қилганлар ва уларнинг бу талаблари Пайғамбар солаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан дарҳол қондирилган.

Аёл киши фақат таълим олиш, дарс, хутба ва ваъз эшитишгагина ҳақли эмас, балки таълим бе-

риш, дарс айтиш ва бошқа илмий ишлар билан машғул бўлиш ҳаққига ҳам эгадир.

Муслима аёллар илм, фан ва маданият соҳа-сида улкан ютуқларга эришганликлари ҳаммага маълум. Гапимиз қуруқ бўлмаслиги учун, мисол ҳам келтирайлик.

Шифо бинти Абдуллоҳ ал-Адавийя розияллоҳу анҳодан қилинган ривоятда у киши қуйидагилар-ни айтдилар:

عَنْ الشَّفَاءِ بِنْتِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَتْ دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا عِنْدَ حَفْصَةَ فَقَالَ لِي أَلَا تُعَلِّمِينَ هَذِهِ رُقِيَةَ النَّمْلَةِ كَمَا عَلَّمْتِيهَا الْكِتَابَةَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

«Ҳафсанинг олдида ўтирган эдим, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кириб қолиб менга: «Сен бунга худди ёзишни ўргатганингдек, намила дамани ҳам ўргатмайсанми?» – дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Олима аёллар вакиласи Оиша онамиз ҳадис ривоят қилиш бўйича иккинчи ўринда турадилар. Улкан саҳобийлар ўзлари билмаган нарсаларини, ҳал қила олмай қолган масалаларини Оиша онамиздан сўрар эдилар. Ўша вақтнинг шароитида бу нарсалар дунё миқёсида катта ўзгаришлар эди.

Муслима аёлнинг жамият, сиёсат ва шариат майдонларида ҳам керагича ўз улуши бўлган. Муслима аёлнинг тўғри фикрини, ҳақ овозини забардаст халифа ҳам, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам, Аллоҳ таолонинг Ўзи ҳам эшитган, қабул қилган.

Дунёга Умари Одил номи билан машҳур бўлган забардаст халифа Умар ибн Хаттоб ўз даврларида маҳр миқдори ортиб кетганини мулоҳаза қилдилар. Бу ишни муолажа қилиш учун кўпчилик ичи-

да хутба қилиб, маҳрни чеклаш мақсадида: «Огоҳ бўлинглар, аёлларнинг маҳрида ҳаддан ошманглар. Агар у бу дунёда икром, Аллоҳнинг ҳузурида тақво бўладиган бўлса, унга сизнинг энг ҳақлигингиз Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдир. Расуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз аёлларидан бирортасига ўн икки увқиядан ортиқ маҳр бермаганлар, У зотнинг қизларининг бирортасига ҳам бундан ортиқ маҳр берилмаган», дедилар.

Шунда бир аёл ўрнидан туриб: «Эй Умар! Аллоҳ таоло:

«Ва у(аёл)лардан бирига қинтор — чексиз маҳр берсангиз ҳам, дейди-ю, сен бизга буни чегаралайсанми?!» — деди.

Хутбаси бу шаклда кесилган халифа: «Аёл тўғри айтди, Умар хато қилди», деб ўз хатосини ҳамманинг олдида тан олдилар. Ўша жасур аёлнинг шарофати ила ҳозирги кунимизгача биров аёлларнинг маҳрини чегаралашга журъат қила олгани йўқ. Бундоқ иш аёл киши мўътабар бўлган жамиятдагина бўлиши мумкин.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам 6-ҳижрий йилда 1400 саҳоба билан Мадийнадан Байтуллоҳнинг зиёрати учун борганларида мушриклар Ҳудайбия номли жойда йўлни тўсдилар.

Ўша ерда сулҳ тузилиб, мусулмонлар Каъбани зиёрат қилмай қайтиб кетадиган бўлдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларига бу гапни эълон қилиб бўлиб, туринглар, шу ерда қурбонликларингизни сўйиб, сочларингизни олдинглар, дедилар. Саҳобалар норози бўлиб, бирорталари ҳам қимирламадилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам амрни уч марта қайта-қайта такрорласалар ҳам бирор киши қимир этиб қўймади.

У зот ғоят маҳзун бўлиб, чодирга, жуфти ҳалоллари Умму Салама розияллоҳу анҳонинг ёнларига кирдилар. Бўлган воқеъани у кишига айтиб, ўтган умматлар ҳам шундоқ ишлар туфайли ҳалок

бўлганлиги, шунинг учун ғоят ташвишда эканликларини қўшимча қилдилар.

Шунда Умму Салама розияллоҳу анҳо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳар қандай доно вазир ҳам бера олмайдиган маслаҳатни бердилар:

«Эй, Аллоҳнинг пайғамбари, айтган амрингиз бўлишини хоҳлайсизми? Ташқарига чиқинг. Улардан бирортасига бир калима ҳам сўз айтмай қурбонлик туяларингизни сўйинг. Сўнг сартарошингизни чақиринг, сочингизни олсин», дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқиб, худди Умму Салама розияллоҳу анҳо айтганларидек қилдилар. Буни кўрган саҳобаи киромлар ҳам шошиб қурбонликларини сўйиб, сочларини олдира бошладилар.

Шундоқ қилиб бир муслима аёлнинг тадбири ила Ислом уммати ҳалокатдан қутулиб қолди. Аллоҳнинг пайғамбарига тўғри маслаҳат бера оладиган аёл фақатгина Ислом умматидан чиқиши мумкин.

Энди муслима аёлнинг нидосини Аллоҳ эшитиб, фикрини тасдиқлаганини ўрганиб чиқайлик. Исломдан олдин арабларда «зиҳор» деган нарса бор эди. Бунда эр хотинига, сен менга онамнинг белидек ҳаромсан, деса, абадий ярашиб бўлмайдиган талоқ тушар эди. Хотин эр учун унинг онасидек ҳисобланиб қолар эди.

Кунларнинг бирида Хавла бинти Саълаба исми аёлни унинг эри Авс ибн Сомит зиҳор қилди. Сўнгра, Авс аччиғидан тушгач, надомат қилди ва хотинига, энди сен менга ҳаром бўлган бўлсанг керак, деди. Хавла бўлса, Аллоҳга қасамки, бу талоқ эмас, деди-да, қўшни аёлнинг кийимини қарзга олиб, бу масала ҳукмини ойдинлаштириш учун Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига йўл олди. У зотнинг олдиларига келиб:

— Эй, Аллоҳнинг Расули, эрим Авс ибн Сомит ёш, бой ва ақлу ҳушлик пайтимда менга уйланди.

Молимни еб битирди, ёшлигимни барбод қилди, ақлимни суслатди ва ёшим улуғ бўлган бир дамда мендан зиҳор қилди. Энди ўзи бу зиҳордан афсус-надоматда. Бизларнинг яна қайта қўшилишимизга бирор йўл борми? – деди.

– Унга ҳаром бўлибсан, – дедилар Пайғамбар алайҳиссалом.

– Сизга Қуръонни туширган Зот билан қасамки, у талоқни зикр қилгани йўқ. У менинг боламнинг отаси, энг севимли кишим-ку, ахир?! – деди Хавла.

– Унга ҳаром бўлибсан. – дедилар Пайғамбар алайҳиссалом.

– Мушкулимни ва ёлғизлигимни Аллоҳнинг Ўзига шикоят қиламан, мен эрим билан узок ҳаёт кечирдим, ундан фарзандлар кўрдим, – деди Хавла.

– Унга ҳаром бўлибсан, – дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва «Сенинг тўғрингда бирор амр келгани йўқ», деб қўшиб қўйдилар.

Хавла бинти Саълаба розияллоҳу анҳо бўлса тинмай Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тортишаверди.

Қачон У зот алайҳиссалом, «Сен унга ҳаром бўлибсан», десалар, Хавла, «Мушкулимни, ёлғизлигимни ва ҳолимнинг офирлигини Аллоҳнинг Ўзига шикоят қиламан», дер эди.

Ушбу тортишув чоғида Хавла бинти Саълаба:

– Ахир, менинг ёш болаларим бор, мен билан бўлсалар, оч қоладилар, у билан бўлсалар, зоеъ бўладилар, дер ва бошини осмонга кўтариб:

– Эй бор Худоё! Ўзинга ёлбораман. Эй бор Худоё! Пайғамбарнинг тилига менинг мушкулимни осон қилувчи нарсани тушир», дер эди.

Бирдан Пайғамбар алайҳиссалом жим бўлиб қолдилар. Ваҳий тушганда бўладиган ҳолат юзага келди. Бир муддатдан кейин у киши муборак бошларини кўтардилар-да:

«Аллоҳ таоло сен ва сенинг эринг ҳақида оят туширди», дедилар ва, қуйидагича бошланадиган оятларни тиловат қилдилар:

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَدِّدُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكَى إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ
يَسْمَعُ مَخَاوِرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١٠٦﴾

«Албатта, Аллоҳ сен билан ўз эри ҳақида тортишаётган ва Аллоҳга шикоят қилаётган (аёл)нинг сўзини эшитди. Ва хоҳлангки, Аллоҳ икковингизнинг гаплашувларингизни эшитмоқда. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчи зотдир» («Мужодала» сураси, 1-оят).

Бу оятларда жоҳилиятнинг зиҳор ҳукми ботил қилинган, зиҳор қилган эр каффорот бериб хотини билан ярашса мумкинлиги баён қилинган эди. Мана, ўн тўрт асрки, ўша оятлар Қуръон сифатида ўқилмоқда, уларга шариат – қонун сифатида амал қилинмоқда. Қиёматгача шундоқ бўлиши шубҳасиз. Оддий бир аёлнинг нидоси Аллоҳ таолога етиб бориши, унинг фикрига, талабига мос Қуръон оятлари тушиши аёл зотининг ҳурмати, эътибори эмасми?! Қайси тузумда, қайси дастурда шунга ўхшаш нарса бор. Зар қадрини заргар билади, деганларидек Хавла бинти Саълаба розияллоҳу анҳонинг қадрини ҳам ҳамасрлари яхши билганлар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу ўз халифалик даврларида бир гуруҳ кишилар билан кетётган эканлар, бир аёл у кишини узоқ тўхтатиб қолибди. Ваъз, насихат қилибди.

«Эй Умар, – дебди аёл, – яқиндагина Умарча, деб аталардинг, улғайганингдан сўнг, эй Умар, деб аталадиган бўлдинг. Энди эса, эй, амирал мўминин, деб аталмоқдасан. Аллоҳдан қўрққин! Эй Умар! Ким ўлимга ишонса, умрини бекорга ўтказишдан қўрқади, ким ҳисоб-китобга ишонса, азобдан қўрқади, деб яна сўзини давом эттираверибди аёл.

Ҳазрати Умар бўлсалар, жим қулоқ солиб тираверибдилар. Атрофидагилар у кишига: «Эй,

мўминларнинг амири! Бир кампирга ҳам шунчалик тўхтаб турасизми?» — дейишганда, ҳазрати Умар уларга жавобан: «Аллоҳга қасамки, у куннинг аввалидан охиригача ушлаб турса ҳам, фарз намоз вақтидан бошқа вақтда туравераман. Бу кампирнинг қимлигини биласизларми ўзи? Бу Хавла бинти Саълаба. Унинг сўзини Аллоҳ таоло етти осмоннинг устидан эшитган. Оламларнинг Роббиси унинг сўзини эшитади-ю, Умар эшитмасмиди?!» — деганлар.

Ҳа, ўз сўзини Аллоҳ таоло етти осмоннинг устидан туриб эшитадиган, фикрини қабул қилиб, истагини шариат қилиб қиёматгача юритиб қўядиган аёлларни фақат Исломгина етиштира олади. Оламга донғи кетган, ҳар қандай ботир ҳам номини эшитганда титроққа тушадиган забардаст ҳалифани кўчада тўхтатиб олиб хоҳлаганича насихат қила оладиган аёлни ҳам фақат Ислом етиштиради, холос.

Ислом аёлларнинг ҳурмат-эҳтиромини ўрнига қўйиб, уларнинг аёллик латофатларини сақлаб қолишлари учун, аёллик вазифаларини тўлиқ адо этиш орқали ўз жамиятларига, ватанларига, динларига керакли хизматни адо этишлари учун барча шароитни яратиб берган.

Ислом эркакларга мос бўлган оғир ишларни аёлларга фарз қилмаган, лекин аёлларга хос баъзи ишларни эркакларга хос ишлар ила тенглаштириб, уларнинг эркаклар билан тенг ажр олишларини жорий қилган. Мисол учун, аёлларнинг туғишдаги қийноқларини эркакларнинг душманга қарши жиҳодларига тенглаштирилган. Бу маънолар ўз ҳақ-ҳуқуқини талаб қилиб чиққан муслима аёллар шарофати ила Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан баён қилинган.

Имом Бухорий ва имом Муслимлар ривоят қилган ҳадисда шундай дейилади: «Асмаъ бинти Зайд ал-Ансорийя розиаллоҳу анҳо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен ортимдаги муслима аёллар жамоасининг элчисиман. Улар менинг сўзимни айтадилар ва менинг фикримга ўхшаш фикрдалар: Албатта, Аллоҳ сизни эркак ва аёлларга юборган. Биз сизга иймон келтирдик ва эргашдик. Биз — аёллар жамоаси, тутилиб, ўралиб, уйда ўтириб қолганмиз. Эркақларнинг шаҳват мавзеъси, болаларингизнинг кўтарувчиларимиз. Эркақлар жамоат ва жанозага ҳозир бўлиш ила афзал қилиндилар. Қачон улар жиҳодга чиқсалар, уларнинг молларини муҳофаза қиламиз, болаларини тарбия қиламиз, уларга ажрда шерик бўламизми?!» — деди.

Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам муборақ юзларини ўз саҳобаларига ўтириб қарадилар-да:

— Ўз дини ҳақида ушбу аёлдан кўра яхшироқ савол берган аёлнинг гапини эшитганмисизлар? — дедилар.

— Йўқ, эй Аллоҳнинг Расули, — дейишди улар.

— Эй Асмаъ, қайтиб бориб, ортингдаги аёлларга билдирки, албатта, сизнинг бирингизнинг яхши эр тутиши, унинг розилигини исташи, мувофиқ бўлганига эргашishi сен зикр қилган нарсаларга тенг келади, — дедилар.

Асмаъ ўзига Расулуллоҳ саллоҳу алайҳи васаллам айтган нарсалардан севинганидан «Лаа илаҳа иллаллоҳу»ни айтиб қайтиб кетди».

Исломиий нуқтаи назардан бола тарбияси, келажак авлодни кўнгидагидек қилиб етиштириш, оила мустаҳкамлиги аёлларнинг кўчага чиқиб ўзига мос бўлмаган ишларни қилиб, тўрт-беш танга пул топганидан, аскарлик қилганидан ёки асфальт ётқизганидан афзал ҳисобланади.

Ислам шариати ҳукми бўйича, муслима аёл бошқаларга сиёсий бошпана бериш ҳаққига ҳам эгадир.

Макка фатҳи куни Умму Ҳониъ бинти Абу Толиб бир душман мушрикни ўз ҳимоясига олиб,

бошпана берган. Кейин укалари Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу буни билиб қолиб, ўша душман мушрикни ўлдирмоқчи бўлганлар. Шунда Умму Ҳониъ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, бўлган гапни айтганида, У зот алайҳиссалом:

قَدْ أَجَرْنَا مِنْ أَجْرَتِ وَأَمَّنَّا مِنْ أَمْنَتِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

«Эй, Умму Ҳониъ, кимни ҳимояннга олган бўлсанг, биз ҳам уни ўз ҳимоямизга олдик. Кимга омонлик берган бўлсанг, биз ҳам унга омонлик бердик», деганлар.

Абу Довуд ривоят қилган.

Исломдан олдин аёл киши меросдан мутлақо маҳрум қилинар, эри ўлганда эса аёлни мерос тариқасида эрнинг қариндошларидан бири олар эди. Кейин, хоҳласа, ўзи хотин қилар, хоҳласа, бошқага эрга бериб, маҳрини ўзи олар эди. Ислом бу золим ҳукмларни ботил этиб, аёл кишининг ҳам меросдан насибаси борлигини эълон қилди.

Аллоҳ таоло «Нисо» сурасида:

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾

«Ота-оналар ва қариндошлар қолдирган нарсада эркакларнинг насибаси бор. Ота-оналар ва қариндошлар қолдирган нарсада аёлларнинг насибаси бор. У оз бўлсин, кўп бўлсин – фарз қилинган насибадир», деган (7-оят).

Исломда давлат раҳбарини сайлаш, унга итоатни эълон қилишни «байъат» дейилади. Бу энг муҳим сиёсий ҳақ эканлиги ҳаммага маълум. Қуръони Каримда эркаклар билан бир қаторда аёлларга ҳам байъат қилиш ҳуқуқи берилган.

Аллоҳ таоло «Мумтаҳана» сурасида:

يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعَنَّكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ
 شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ
 يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ
 فَبَايَعْنَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾

«Эй Пайғамбар, агар мўминалар сенга Аллоҳга ҳеч нарсани ширк келтирмаслик, ўғрилик қилмаслик, зино қилмаслик, болаларини ўлдиришмаслик, қўллари ва оёқлари орасидан бўҳтон тўқиб келтирмаслик ва сенга яхшилик ишда исён қилмасликка байъат қилиб келсалар, бас, уларнинг байъатини қабул қил. Ва Аллоҳдан уларни мағфират қилишини сўра. Албатта, Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳимлидир», деган (12-оят).

Энди, аёл кишининг ишлаши ҳақида икки оғиз гаплашайлик. Аввало, эркак бўлсин, аёл бўлсин, нима учун ишлайди, деган саволни берайлик. Албатта, тирикчилик қилиш учун, яхши маишат ўтказиш учун, деган жавобни оламиз. Ундоқ бўлса, тирикчилиги ўтиб турган, маийшати етарли бўлиб турган аёл кишининг болаларини, оиласини ташлаб қўйиб, кўчага чиқиб ўзига мос бўлмаган ишни қилишига нима ҳожат бор? Баъзилар «Аёл киши ўз меҳнати ила жамияти тараққиётига ҳисса қўшиши керак эмасми», дейиши мумкин. Уларга «Эртаю-кеч далада эзилиб меҳнат қилган, пахта териб заҳарланган, боласини эмизадиган сутидан заҳар чиқадиган аёл жамият учун фойдалими ёки мазкур оғир ишларни эрига қўйиб жамият учун керакли фарзандларни яхшилаб тарбиялаб ўстирган, оиласини мустаҳкам қилган аёл жамият учун фойдалими?» деган қарши савол берилади.

Шу билан бирга, Исломда жамиятга зарур бўлиб қолганда, эркаклар урдасидан чиқа олмай қол-

ганларидагина аёлларни ҳам ишга таклиф қилиш, ҳатто урушда қатнаштириш ҳам борлиги эслатиб ўтилади.

Исломда аёлларни туғилганларидан умрларининг охиригача керакли майишат билан таъминлаш эркаклар зиммасига юклатилгани, шунингдек, жамият учун керакли оғир ишларни бажариш ҳам эркакларга юклатилгани учун, аёлларни ҳурматлаб, уларга ишлаш масъулияти юклатилмаган.

Бундан кейин аёлларнинг заруратсиз ишлашларининг яна бир сабаби қолади. У ҳам бўлса, иш баҳонаси билан оила доирасида қила олмай юрган ҳаром-ҳариш ишларини қилиш ёки оддий кўнгил хуши учун бўлади.

Исломда ҳаром-ҳариш ишлар мутлақо ҳаром қилингани ҳаммага маълум. Кўнгил хушини эса ишлаб туриб қилгандан ишламай қилганлари аёлларнинг ўзи учун яхши бўлса керак.

Яна бир бор таъкидлаш лозимки, Исломда аёл кишининг ишлаши ман қилинмаган, балки бу масала аёл кишининг, унинг оиласининг, жамиятининг манфаатларидан келиб чиқиб тартибга солинган.

Ёш болаларнинг тарбия ва таълим ишлари аёлларнинг иши ҳисобланади. Хотин-қизларга тиббий хизматлар кўрсатиш аёлларнинг иши ҳисобланади.

Мутақаддим Ҳанафий фақиҳлардан Камолиддин ибн ал-Ҳумам: «Агар аёлнинг хотинларга хос фарзи кифоя ишда ҳунари бўлса, унинг эри (ишга) чиқишидан ман қила олмайди», деганлар.

Шунингдек, аёл киши эрининг ишида ёрдамчи бўлиши, оиласи муҳтож бўлганда ҳалол йўл билан, ҳалол меҳнат қилиши жоиз. Ўғли, ўзи хоҳласа, ишлайди, бўлмаса, биров уни мажбур қила олмайди. Баъзи уламоларимиз: нодир қобилиятга эга бўлиб, жамиятга фойдаси кўп бўлган аёллар ҳам ишлашлари тавсия қилинади, деганлар.

Қолган пайтларда аёл кишини ишлашга мажбур қилиш йўқ. Уни турли йўллар билан ташвиқот қилиб, арзон иш кучи сифатида эзишга ҳам ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Аёл-қизларни тонг сажарда далага ҳайдаб кетиб, хоҳлаганича ишлатиб, тун қоронғусида қайтариб олиб келишга ҳам ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Аёлларни ўзларига мос бўлмаган ишларда ишлатиб уларнинг аёллик латофати ва оналик қобилиятига футур етказишга ҳам ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Аёл киши ва тенг ҳуқуқлилиқ

Ушбу мавзуда сўз юритишдан олдин «аёл киши билан эркак кишининг орасидаги тенг ҳуқуқлилиқ» деганда нимани тушуниш керак, унинг нисбийлиги борми ёки мутлақ бир нарсами эканини белгилаб олиш зарур бўлади. Чунки, дунёнинг кўпгина жойида аёл кишига эркак киши билан тенг ҳуқуқ бериш шиори остида аёлларга зулм қилинди ва қилинмоқда. Агар барча нарсада истисносиз тариқада аёл билан эркак тенг бўлиши шарт бўлганида, Аллоҳ таоло инсон зотини аёл ва эркак қилиб, икки жинсга ажратиб яратмас эди.

Модомики, инсон аёл ва эркакдан иборат экан, улар биологик ва психологик жиҳатдан ва бошқа жиҳатлардан фарқ қилар экан, албатта, мазкур омиллар ҳисобга олиниши зарур. Аёлларга хос масалаларда уларга эркаклардан кўп ҳуқуқ берилиши лозим. Чунки, бу масалалар аёллик табиатида мос масалалардир. Эркакларга хос масалаларда эса эркакларга кўп ҳуқуқ бериш керак. Чунки, эркакларнинг ҳуқуқини аёлларга бергандан нима фойда. Аёллар, барибир, улардан фойдаланмайди. Ҳам аёллар, ҳам эркаклар учун умумий бўлган масалаларда эса, икки томонга тенг ҳуқуқ бериш керак бўлади.

Мисол учун, мусулмонлар баъзи ғарб юртларида аёл кишининг кўмир қонида, ер остида иш-

лаб туриб кўзи ёригани ҳақидаги хабарни газетда ўқишганда кўзларига ёш олиб, ўша бечора аёлнинг ҳуқуқи поймол қилинганига ачинадилар. Шунингдек, мусулмон меҳмонлар собиқ Совет Иттифоқи кўчаларида асфальт ётқизаётган аёлларни кўриб, «қалбим эзилиб кетмоқда» деб дув-дув ёш тўкканларини тушунса бўлади.

Қадимда аёл кишини одам ўрнида кўрмай камситилган бўлса, ҳозирда тенг ҳуқуқлилиқ номи ила хўрланаётгани сир эмас. Аёллар ҳуқуқли ҳақидаги масалани ўз жойида алоҳида гаплашишни келишиб олайлик-да, ҳозир жорий мавзуимиз — аёллар ва тенг ҳуқуқлилиқ ҳақида мулоҳаза юритайлик.

Аёл кишининг тенг ҳуқуқлилиги ҳақидаги халқаро ҳужжатлар эндигина эллик ёшга тўлди. Ислом эса бу масалани ўн тўрт аср илгари ҳал қилгандир.

Ўша даврда барча халқлар аёл жинсига жирканиш ва таҳқирлаш назари билан қарар эди. Баъзилар, аёл зоти нажас нарса, ундан қанча узоқ юрилса, шунча яхши, деса, бошқалари, аёл жинси ор-номус келтирувчи манба, уни ёшлигида тириклай кўмиб ташлаш керак, дер эди. Аёл кишини мол-мулк тариқасида олди-сотди қиладиганлар, мерос сифатида тақсимга соладиганлар ҳам оз эмас эди.

Ислом эса, биринчи бўлиб аёл киши ҳам худди эркак кишидек тўлақонли инсонлигини эълон қилди. Бу маъно Қуръони Каримнинг бир қанча оятларида қайта-қайта баён этилди.

Аллоҳ таоло, жумладан, «Нисо» сурасида:

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

«Эй одамлар, сизларни бир жондан яратган ва ундан унинг жуфтини яратиб, икковла-

ридан кўплаб эркакгу аёллар таратган Роб-бингизга тақво қилинг», дейди (1-оят).

Демак, одамликда, инсонликда эркак ва аёл тенг, эркакнинг аёлдан устунлиги йўқ.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларидан бирида:

إِنَّ النِّسَاءَ شَقَائِقُ الرِّجَالِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

«Албатта, Аёллар эркакларнинг туғишганларидир», деганлар.

Термизий ривоят қилган.

Ислоннинг бошқа дин ва тузумларда аёлларга нисбатан бўлаётган ноҳақ муомаланинг асосини ташкил этувчи нотўғри эътиқодни тузатиши ҳам аёл зоти учун катта ҳурмат бўлган. Маълумки, қадимдан барча кишилар одам зотининг жаннатдан қувилишига аёл киши, Момо Ҳаво айбдор, деб билар ва шунинг учун, аёл зотини таҳқирлар эдилар.

Ислон эса, биринчи бўлиб, хатони Ҳаво билан Одам ҳам қилганлигини, тавбадан кейин Аллоҳ икковларини мағфират қилганини эълон қилди. Аёл зотида Момо Ҳаводан мерос бўлиб қолган абадий гуноҳ бор, деган гапни ботилга чиқарди.

Эркак-аёлнинг инсонликда тенг эканликлари эълон қилинганидан сўнг, уларнинг фазилатлар касб қилишда ва уларга оладиган савобларда ҳам тенг ҳуқуқли эканликлари эълон қилинди.

Аллоҳ таоло «Аҳзоб» сурасида бундоқ дейди:

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
وَالْقَنِينَ وَالْقَنَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ
وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ
وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ

وَالْحَفِظَتِ وَالذَّكِرَاتِ اللَّهُ كَثِيرًا وَالذَّكِرَاتِ أَعَدَّ
 اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾

«Албатта, муслимлар ва муслималар, мўминлар ва мўминалар, итоатли эркаклар ва итоатли аёллар, ростгўй эркаклар ва ростгўй аёллар, сабрли эркаклар ва сабрли аёллар, хушуъли эркаклар ва хушуъли аёллар, садақа қилувчи эркаклар ва садақа қилувчи аёллар, рўза тутувчи эркаклар ва рўза тутувчи аёллар, Аллоҳни кўп зикр қилувчи эркаклар ва зокира аёллар учун Аллоҳ мағфират ва улкан ажрни тайёрлаб қўйгандир» (35-оят).

Ҳаммага маълумки, Қуръони Каримга ўхшаш дастур ҳужжатларда юқоридагига ўхшаб гапни майдалаш одат бўлмаган. Ҳар бир тилда, жумладан, араб тилида ҳам хитоб эркак ва аёлга бир хил сийфада бўлаверади. Аммо, бу ерда ҳар бир сифатнинг аёлларга хос сийфасини ҳам алоҳида келтиришдан мақсад уларнинг мазкур нарсаларда эркаклар билан тенг эканлигини таъкидлашдир.

Демак, ибодатларда ва амали солиҳларда ва уларга бериладиган ажру савобда ҳам эр ва аёл тенг ҳақли.

Аллоҳ таоло «Наҳл» сурасида:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّاهُ حَيَاةً
 طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

«Эркак бўлсин, аёл бўлсин, ким мўмин ҳолида солиҳ амал қилса, Биз уни, албатта, покиза ҳаётда яшатурмиз ва қилган амалларининг энг яхши ажрлари ила мукофотлармиз», деса (97-оят), «Оли Имрон» сурасида:

فَأَسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ
أَنْتِي بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ

«Роббилари уларнинг (дуоларини) ижобат қилиб: «Мен сизлардан эркаку аёл амал қилувчининг амалини зое қилмайман. Баъзингиз баъзингиздансиз», деган (195-оят).

Ислом эътиқод, дин ва савоб касб қилишдан ташқари, илму маърифат соҳасида ҳам аёлларни эркаклар билан тенг ҳуқуқли қилди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Илм талаб қилиш ҳар бир муслим ва муслимага фарздир», дедилар.

Шунингдек, молу дунё касб қилишда ва уни тасарруф қилишда ҳам аёллар эркаклар билан баробар ҳуқуққа эгалар.

«Нисо» сурасида:

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ

«Эркакларга ўз касбидан насиба бор. Аёлларга ўз касбидан насиба бор», дейилган (32-оят).

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларидан бирида ота-оналарга хитоб қилиб:

«Совға беришда болаларингиз орасида тенгликка риоя қилинг, агар бировни афзал қўйгувчи бўлганимда, албатта, аёлларни афзал қўяр эдим», деганлар.

Ўғилга кўп нарса тортиқ қилиб, қизга озроқ нарса бериш ҳам Исломий қоидага зиддир. Ўғил-қизга тенг қилиб бериш зарур. Ўша тенг нарсани беришда эса, кўнгли нозиклигини эътиборга олиб, олдин қизлардан беришни тавсия қилинади.

Исломий тарбия уламолари ҳам, бозордан мева-чева, қанд-курс олиб келган киши олдига бола-

лари югуриб келганда, олдин қиз болаларга нарса бериш керак, деб тавсия қиладилар. Бунга ўхшаш таълимотлар жуда кўп, лекин гапни чўзиб юбормаслик мақсадида мазкурлар билан кифояланамиз.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Исломда аёл кишига эркак билан тенглик масаласида керакли барча нарса берилган.

Юқорида айтилган гапларга илова тарзида қуйидагиларни таъкидламоқчимиз:

Ислом аёлларга ўз ҳуқуқларини беришда биринчи бўлиб иш бошлаганини билиб олдиқ. Исломни аёлларга душман қилиб кўрсатаётганлар душманлик руҳида иш тутишларини, бу ишга ўз динидан беҳабар баъзи бир «мусулмонман» деб юрувчилар ҳам қўшилишини ҳам билиб қўйишимиз лозим.

ИСЛОМДА ТАБИАТ МУҲОФАЗАСИ

Ҳеч шак ва шубҳа йўқки, ҳозирги кунда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммоси асримизнинг энг муҳим муаммоларидан бири бўлиб турибди. Бу муаммо ўзининг инсониятга келтириши мумкин бўлган ёмон оқибатлари бўйича ядро ҳалокатидан кам эмас.

Албатта, технология соҳасидаги тараққиёт, янги энергия манбаларининг кашф этилиши, янги маъданлар ва кимёвий моддаларнинг пайдо бўлиши, оқибатини ўйламай табиатдаги жараёнларга аралашув каби ҳолатларнинг барчаси атроф-муҳитни муҳофаза қилиш борасида ниҳоятда ташвишли вазиятни вужудга келтирди.

Табиийки, табиатни муҳофаза қилиш муаммоси бутун оламдаги юз миллионлаб мусулмонларни ҳам, Ислом уламоларини ҳам ташвишга солмоқда ва улар бу муаммоларни ҳал қилишда Қуръони Карим оятларига ва Ислом таълимотларига мурожаат қилмоқдалар.

Ҳар бир мусулмонга маълумки, Аллоҳ таборака ва таоло оламини ажойиб аниқлик ила ва ўзаро боғлиқ ҳолда ҳамда ундаги мухлуқотларнинг хусусиятлари, сифатлари, таркиблари ва ададларини ниҳоятда гўзал ва ҳикматли қилиб яратган. Ҳар бир махлуқ ўзининг бетакрор тартибига эга. Ҳамма нарсалар Аллоҳ таоло тарафидан уларнинг ўзига хос замон ва маконда ҳамда тартиб ва ҳолатда халқ қилингандир.

Бу ҳақда Қуръони Каримда жуда кўп оятлар келган. Жумладан «Қамар» сурасида Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

«Албатта, биз ҳар бир нарсани ўлчов билан яратдик» (49-оят).

«Фурқон» сурасида эса:

وَحَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ نَقْدِيرًا

«Ҳар бир нарсани ўлчов ила ўлчаб яратган Зотдир», дейди (2-оят).

Бошқача қилиб айтганда, дунёдаги ҳар бир нарса: сув ҳам, ер ҳам, ҳаво ҳам, тоғ ҳам, ҳайвонот ҳам, наботот ҳам Аллоҳ таоло томонидан ўлчов билан ва бир-бирига боғлиқ қилиб халқ қилинган. Агар бу боғланиш бир оз бўлса ҳам бузилса, инсон учун қатор муаммолар келиб чиқади, ҳатто, табиат ва инсоният ҳалокатгача бориб етади.

Яна шу нарса ҳам маълумки, Аллоҳ халқ қилган бу ажойиб олам инсонга бўйинсунадиган қилиб берилгандир. Инсон эса ер юзида Аллоҳнинг халифаси ҳисобланади. Аллоҳ таоло инсонни улуғлаб, уни Ўзининг халифаси қилиш билан бирга, уни синаш ва имтиҳон этишни ҳам ирода қилган. Шунинг учун ҳам, Ислом дини нуқтаи назарида, инсон Аллоҳнинг ҳузурида ўзининг барча амаларига жавобгардир. Бу жавобгарлик Аллоҳ таоло инсонга берган олий ҳуқуқлар, имтиёزلардан келиб чиқади.

Инсонга бу муборак ҳуқуқ ва имтиёзларни бериш билан бирга, Аллоҳ унга ваҳий юбориб, мазкур неъмат ва хайротлардан ўзи учун ва ўзгалар учун қандоқ манфаатлар олишни таълим берган. Аллоҳ инсонни дунёни асрашга, Аллоҳнинг неъматларидан манфаат олишга, уларни ҳалок этмасликка, яхшилик йўлида ишлатиш ва ёмонликка ишлатмасликка буюрган.

«Аъроф» сурасида:

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا

«Ва ислоҳ қилингандан кейин ер юзида фасод қилманг», дейилади (56-оят).

Бу ояти каримадан билинадикки, Аллоҳ таоло ер юзини халқ қилиб, уни инсон учун яхши ҳаёт ўтказишга барча шароитлар бор ҳолатга келтирган. Сувлар ва тоғлар, ҳайвонотлар ва набототлар, моддий ва маънавий хайротлар барчаси мавжуд. Инсон эса мазкур неъматларни қадрлаб, асраб-авайлаб, уларга зарар етказмасдан, Аллоҳ таоло халқ қилган табиатдаги мувозанатни ва жипсликни бузмасдан улардан фойдаланмоғи лозим. Ҳозирги кунда биз Аллоҳ яратган мувозанатнинг инсоннинг нотўғри аралашуви туфайли бузилгани ва бунинг оқибатида табиатни муҳофаза қилиш борасида кўплаб муаммоларнинг келиб чиққанига гувоҳ бўлиб турибмиз.

Шунинг учун ҳам, ҳар бир диндор дунёни, табиатни Аллоҳ таоло қандоқ халқ қилган бўлса, шундоқлигича сақлаб қолиш учун курашмоғи лозим.

Қуръони Карим, ер юзида фасод келиб чиқилишининг асосий сабаби одамларнинг касби эканлигини «Рум» сурасида қуйидагича баён этади:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ
لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

«Қилган амалларининг баъзисининг (жазосини) тортишлари учун, одамлар қўли касб қилган нарсалар туфайли қуруқликдаю денгизда фасод зоҳир бўлди. Шоядки, улар қайтсалар» (41-оят).

Бу оятда Аллоҳ таоло ер юзидаги бахтсизлик ва нохушликлар одамларнинг фаолиятлари билан боғлиқ равишда зоҳир бўлишини баён қилади. Уларнинг қалб ва фикрлари нопок бўлса, қилган ишлари оқибати ҳалокатли бўлажак. Лекин, бу фасоднинг ёмон оқибатлари инсоннинг ўзига кўрилади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло мазкур оятда:

«Қилган амалларининг баъзисининг (жазосини) тортишлари учун», дейди.

Шу билан бирга, Аллоҳнинг раҳмати буюк. У зот ўз бандаларига меҳрибон бўлганидан, уларга ўз вақтида тавба қилиб, тўғри йўлга тушиб олишга имкон берди. Шунинг учун ҳам, оятнинг сўнгида:

«Шоядқи, улар қайтсалар», дейилган.

Инсоннинг бу дунёдаги масъулияти ҳақида кўпгина ҳадиси шарифлар ҳам ворид бўлган, улардан бирида Пайғамбаримиз соллалоху алайҳи васаллам:

فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ.

«Бас, барчангиз масъулдирсиз ва барчангиз ўз масъулиятингиздан сўралурсиз», дейдилар. Бу қисқа сўзларда олам-олам маъно бор бўлиб, улар инсонларнинг юқорида зикр қилинган вазифасини ҳамда ер юзида тинчлик ва омонлик бўлиши учун Аллоҳнинг олдидаги масъулиятини ўзида мужассамлаштиргандир.

Аллоҳ яратган нарсаларни ҳалок этиб, йўқ қилаётганларни эса Ислом «фасодчилар» деб атайдди. У ҳақда «Бақара» сурасида:

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿١٠٥﴾

«Ва бурилиб кетганда, ер юзида фасод учун ҳамда экин ва наслини ҳалок қилиш учун ҳаракат этади. Ҳолбуки, Аллоҳ фасодни хуш кўрмас», дейилган (205-оят).

Бу ояти каримадаги «ал-харс»дан мурод ўсимликлар, «ал-насл»дан мурод эса ҳайвонлардир. Бу икки олам: ўсимликлар олами ва ҳайвонотлар олами Исломда инсон учун энг зарур бўлган нарсалар ҳисобланади. Кимки буларга зарар етказса, инсониятга зарар етказган бўлади.

Ислом дини доим иймонли инсонларни жониворларга зарар келтирмасликка, ҳайвонот оламига меҳрибон бўлишга чақиради.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда ер юзидаги барча нарсаларга, шу жумладан, ҳайвонот дунёсига қандоқ муносабатда бўлиш лозимлигини муфассал баён қилиб берган. Кўпгина оятлар мусулмонларга Аллоҳ таолонинг ҳайвонот оламини яратиш мақсадини тушунтириб беради. Уларни ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилишга ва ўрганишга даъват қилади. Қуръони Карим ҳайвонот дунёсидан инсон қандай фойда олиши мумкинлигини, ҳайвонни қандай тарбия қилиш кераклигини тушунтириб беради. Арзимас туюлган, оддий жониворларда учрайдиган илоҳий қудратни кўриш, ундан ибрат олишга чақиради.

Қуръони Каримнинг «Бақара», «Анъом», «Фил», «Намл», «Нахл» каби бир неча суралари ҳайвонлар номи билан аталади. Ушбу суралар номларини ўз тилимизга таржима қиладиган бўлсак, «сигир», «чорва ҳайвонлари», «фил», «чумоли», «асалари», деган маънолар келиб чиқади.

Қуръони Каримда барча жонзот ва қушлар инсонлар каби «уммат» эканлиги таъкидланади. Айнан шу таъкид инсонни ўзи каби уммат бўлган барча жонлиларга нисбатан меҳрибон бўлишга ундайди. Бу хусусда Аллоҳ таоло «Анъом» сурасида шундай марҳамат қилади:

وَمِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَيْرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ

«Ер юзидаги юрувчи ҳар бир жонзот ва икки қаноти ила учувчи қуш борки, ҳаммаси сиз каби умматлардир» (38-оят).

Агар ҳайвонларнинг ҳар бир тури ёки оилалари алоҳида олинган уммат ҳисобланса, айнан шу ҳукм билан улар бошқа умматлар ўртасида яшаш, мавжудлик ҳаққига эга бўладилар. Имом Абу Довуд ва

имом Термизийлар Абдуллоҳ ибн Муғаффал розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

لَوْلَا أَنَّ الْكِلَابَ أُمَّةٌ مِنَ الْأُمَمِ لَأَمَرْتُ بِقَتْلِهَا كُلِّهَا.

«Агар итлар умматлардан бир уммат бўлмаганида, албатта, уларнинг ҳаммасини ўлдиришга амр қилар эдим», деганлар.

Шунингдек, имом Бухорий ва имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисларида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

قَرَصَتْ نَمْلَةٌ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَأَمَرَ بِقَرِيَةِ النَّمْلِ فَأُحْرِقَتْ
فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ قَرَصَتْكَ نَمْلَةٌ أَحْرَقَتْ أُمَّةً مِنَ الْأُمَمِ تُسَبِّحُ.

«Бир чумоли набийлардан бир набийни чақиб олди. Бас, у чумолилар қишлоғи ҳақида амр қилди. Уни куйдириб юборилди. Шунда, Аллоҳ у (набий)га ваҳий қилиб, сени бир чумоли чаққани учун тасбиҳ айтиб турган умматлардан бир умматни ҳалок қилдингми?! – деди», дейдилар.

Қуръони Каримнинг кўпгина оятларида «Ҳайвонлар нега яратилди?» деган саволга жавоб бордир. Масалан: «Мўминун» сурасида:

وَلَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ لِيُزَكِّيَكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ
كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٦٦﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفَلَاحِ تُحْمَلُونَ ﴿١٦٧﴾

«Албатта, сиз учун чорва ҳайвонларида ибрат бордир. Биз сизни уларнинг қоринларидаги нарса ила суғорурмиз ва сиз учун уларда

кўпгина манфаатлар бор ва улардан ерсизлар. Ва уларга ва кемаларга юкланурсизлар», дейилган(21, 22-оятлар) .

Аллоҳ таоло яна «Наҳл» сурасида:

وَالْأَنْعَمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥٦﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٥٧﴾
وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بِلَدِكُمْ لَكُمْ تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا بِسِقِّ الْأُنْفُسِ ﴿٥٨﴾
إِنَّ رَبَّكُمْ لَرءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْخَيْلَ وَالْإِبِلَ وَالْأَنْعَامَ
لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

«У чорва ҳайвонларини ҳам яратди. Уларда сиз учун иссиқлик манфаатлар бор ва улардан ейсизлар ҳам. Ва сиз учун уларда кечки пайт (ўтлоқдан) қайтаётганларида ва эрталаб (ўтлоққа) кетаётганларида чирой – жамол бор. Ва улар юкларингизни сиз жон машаққатисиз ета олмайдиган юртларгача кўтариб борадир. Албатта, Роббингиз меҳрибон ва раҳимлидир. Отлар, қачирлар ва эшакларни миншингиз ва зийнат учун (яратди) ва сиз билмайдиган нарсаларни яратадир», деб таъкидлайди(5–8-оятлар).

Келтирилган оятларда «ейиш-ичиш», «исиниш», «юкларни ташиш» каби ҳайвонлардан олинган фойдалар ва кишиларнинг ҳайвонлар чиройидан роҳатланиши ҳақида сўз кетади. Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло ҳайвонларни инсонларга фойда келтирадиган неъматлар қилиб яратди. Шу боисдан, инсонлар бу неъматлар учун Парвардигорларига шукр қилиб, ўзлари учун зарур бўлган ҳайвонот дунёсига эҳтиёткорона ёндашишлари, уни қўриқлашлари ва сақлашлари лозим бўлади.

Шукр қилиш эса, икки йўл билан бўлади. Биринчиси, бундай неъматларни ато этган Аллоҳга

хамду сано айтиш бўлса, иккинчиси Парвардигор ато қилган неъматлардан фойдаланишда унинг кўрсатмалари бўйича иш юритишдир. Исломда ҳайвонот оламига ҳеч қандай зарар етказиш мумкин эмаслиги қаттиқ таъкидланади. Имом Муслим Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда:

وَمُرَّ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ بِحِمَارٍ قَدْ وُسِمَ فِي وَجْهِهِ، فَقَالَ:
أَمَا بَلَغَكُمْ أَنِّي لَعْنَتُ مَنْ وُسِمَ الْبَيْهَمَةَ فِي وَجْهِهَا أَوْ
ضَرَبَهَا فِي وَجْهِهَا.

«Набий алайҳиссалом олдиларидан юзига тамга босилган эшакни олиб ўтилди. Шунда у зот:

«Менинг ҳайвонларнинг юзига тамга босган ва уларнинг юзига урганларни лаънатлаганим сизларга етмаган эдими?!» – дедилар».

Бошқа бир ҳадисда унинг ровийси Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу шундай дейдилар:

كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ فَأَنْطَلَقْتُ لِحَاجَتِي
فَرَأَيْتُ حُمْرَةً مَعَهَا فَرْحَانٌ فَأَخَذْتُ فَرَخِيهَا فَجَاءَتْ
الْحُمْرَةُ فَجَعَلَتْ تُفَرِّشُ فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: مَنْ فَجَعَ هَذِهِ
بَوْلَهَا؟ رُدُّوا وَلَدَهَا.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга сафарда эдик. Мен ўз ҳожатимга бориб бир чумчуқни икки боласи билан кўрдим ва унинг болаларини олдим. Шунда чумчуқ келиб гирдикапалак бўлиб уча бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам етиб келдилар-да:

«Буни ким боласи туфайли фожеага учратди? Унга боласини қайтариб беринглар», дедилар.

Кўриниб турибдики, Ислом ҳайвонларнинг барчасига алоҳида меҳрибонлик билан ёндашади. Ислом ҳайвонларни мақсадсиз ўлдиришликни катта гуноҳ ҳисоблаб, қатъиян ман қилади. Чунки, Аллоҳ ҳайвонларни инсонлар фойдаси учун яратган. Аллоҳ яратган жониворларни беҳуда ўлдириш гуноҳдир. Унинг неъматларига нисбатан нонкўрликдир.

Имом Насайй Аш-Шурайда розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ مَنْ قَتَلَ عُصْفُورًا عَبَثًا
عَجَّ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَقُولُ يَا رَبِّ إِنَّ فُلَانًا
قَتَلَنِي عَبَثًا وَلَمْ يَقْتُلْنِي لِمَنْفَعَةٍ.

«Мен, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимки чумчуқни сабабсиз ўлдирса, қиёмат куни Аллоҳга: эй Роббим, фалончи мени манфаат учун эмас, ўйнаб ўлдирди, деб шикоят қилади», деганларини эшитдим», дейилган.

Исломдаги ҳайвонларга меҳрибонлик ва яхши муносабат фақат улардан инсонларга тегадиган манфаат билан боғлиқ эмас, балки мусулмонлар барча ҳайвонот оламига, ҳатто инсон улардан бу дунёда ҳеч қандай манфаат кутмаса ҳам, яхши муносабатда бўлишга буюрилган.

Муслим киши жониворларга меҳрибон бўлишлиги динда қоида шаклида келтирилади. Ҳайвонларга меҳр-шафқатли бўлишлик билан мусулмон инсон жаннатнинг олий мартабаларига сазовор бўлади. Бу ҳақида кўпгина ҳадислар бор.

Имом Бухорий ва имом Муслим буюк саҳобалардан бири Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

بَيْنَا رَجُلٌ يَمْشِي فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ فَنَزَلَ بِئْرًا فَشَرِبَ
 مِنْهَا ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا هُوَ بِكَلْبٍ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنْ
 الْعَطَشِ فَقَالَ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا مِثْلُ الَّذِي بَلَغَ بِي فَمَلَأَ خِفَّهُ ثُمَّ
 أَمْسَكَهُ بِيَمِينِهِ ثُمَّ رَقِيَ فَسَقَى الْكَلْبَ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَعَفَرَ لَهُ
 قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّا لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا قَالَ فِي كُلِّ
 كَبِدٍ رَطْبَةٌ أَجْرٌ.

«Бир киши йўлда жуда ҳам чанқади. У бир қудуқ излаб топди. Унга тушиб чанқоғини қондириб чиқди. Шу вақт, ташналиқдан нам тупроқни ялаётган бир итни кўрди. Ит ҳам мен каби чанқабди, деб ўйлаб, у киши яна қудуққа тушди ва оёқ кийимида сув олиб чиқиб итни суворди. Аллоҳ унинг гуноҳларини кечирди, дедилар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам. Саҳобалар У зотдан: «Эй, Аллоҳнинг Расули, ҳайвонлардан биз учун ажр борми?» деб сўрадилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳар бир жонлида шундай ажр бор», деб жавоб қилдилар.

Аксинча, кимки ҳайвонларга жабр-зулм ўтказса, уларга азоб берса, уларни у дунёда қаттиқ жазо ва уқубатлар кутади, деб таъкидланади. Имом Бухорий Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

دَخَلَتْ امْرَأَةٌ النَّارَ مِنْ جَرَاءِ هِرَّةٍ لَهَا - أَوْ هِرٌّ - رَبَّطَتْهَا
 فَلَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلَا هِيَ أَرْسَلَتْهَا تُرْمَرُ مِنْ خَشَاشٍ

الأَرْضِ حَتَّى مَاتَتْ هَزَلًا.

«Бир аёл ўзининг мушуги туфайли дўзахга кирди. Уни бовлаб қўйиб, унга таом ҳам бермади, уни ердаги нарсалардан емоғи учун қўйиб ҳам юбормади. Ҳатто У озиб-тўзиб ўлди», деганлар.

Ислом ва наботот олами муҳофазаси

Ўтган мақоламизда Ислом таълимотларининг ҳайвонот оламига бўлган муносабати ҳақида сўз юритган эдик. Энди эса, иншоаллоҳ, Исломнинг наботот оламига бўлган муносабати тўғрисида сўз юритамиз. Худди ҳайвонот оламига бўлгани каби, наботот оламига ҳам Аллоҳнинг раҳмати ва марҳамати улуғдир. Наботот олами Аллоҳнинг инсонга ато қилган улуғ неъматларидан бири бўлиб, бу олам бўлмаса, ер юзида ҳаёт ҳам бўлмас эди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ бу оламни инсонга ҳаёт воқитаси бўлсин, унга ва унинг чорвасига ризқ бўлсин, деб халқ қилганини кўп марта эслатади. Масалан, «Абаса» сурасида шундай марҳамат қилинади:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ ﴿٦٦﴾ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبَابًا ﴿٦٧﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شِقَاقًا ﴿٦٨﴾ فَاَبْتَنَّا فِيهَا حَبَابًا ﴿٦٩﴾ وَعَيْنًا وَقَصَبًا ﴿٧٠﴾ وَزَيَّنَّاهَا وَأَخْلَلْنَا بِهَا ﴿٧١﴾ وَحَدَّيْنَاهَا حُدُبًا ﴿٧٢﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٣﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٤﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٥﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٦﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٧﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٨﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٧٩﴾ وَأَوْبَقًا وَأَنْجَبًا ﴿٨٠﴾

«Инсон ўз таомига назар солсин. Албатта, Биз сувни роса қуйиб қўйдик. Сўнгра ерни ўзига хос ёрдик. Биз унда дон ўстириб қўйдик. Ва узум ва кўкларни ҳам. Ва зайтун ва хурмоларни ҳам. Ва тигиз бовларни ҳам. Ва меваларни ва ўт-ўланларни ҳам. Сизларга ва чорваларингизга манфаат бўлсин, деб» (24–32-оятлар).

Бу ва бунга ўхшаш бошқа ояти карималарда Ал-лоҳ таоло бандаларига, худди ҳайвонлар инсон учун халқ қилинганидек, наботот оламини ҳам инсон ва унинг ҳайвонлари учун халқ қилганини эслатади. «Ал-матоҳ» сўзи араб тилида жамики фойда ва манфаат маъноларини ўз ичига олади. Шундан тушунамизки, Аллоҳ таоло наботот оламини инсоннинг барча фойда, манфаати учун ростлаб қўйгандир. Маълумки, Исломот таълимотлари инсонга ва унинг жамиятига фойда етказувчи барча нарсаларни йўқотиш, зарар етказиш ва исроф қилишни ҳаром қилган.

Аллоҳ таоло «Қоф» сурасида:

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبْرَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ
 وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ
 بَلَدَةً مَيِّتًا

«Ва осмондан барака сувини туширдик, ҳамда у билан боғ-роғларни ва дон ҳосилини ўстирдик. Ва зич мевали шингиллари бор хурмоларни ҳам. Бандаларга ризқ қилиб. Ва у (ёмғир) билан ўлган шаҳарни тирилтирдик», дейди (9–11-оятлар).

Қуръони Каримнинг бу оятларидан биламизки, наботот олами бандалар учун ризқдир, бандаларнинг эса ўз ризқларини эҳтиром қилишлари ҳамда улар учун шукр келтиришлари матлубдир. Уларнинг ризқ берувчига шукрлари ҳамду сано ила ва ризқни ўша ризқ берувчи зотни рози қилувчи нарсаларга сарфлаш билан бўлади. Бу борада, Аллоҳнинг розилигига эришиш учун, инсон наботот оламига нисбатан тўғри муомалада бўлмоғи лозим, акс ҳолда, наботот оламига нисбатан ёмон муомала Аллоҳнинг ғазаби ва иқобига олиб келади. Бу мавзуда кўплаб оятлар ворид бўлган.

«Тоҳа» сурасида Аллоҳ таоло:

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَوَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّى ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا
أَنْعَمَكُمُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النَّهْيِ ﴿٥٤﴾

«У сизга ерни бешик қилган, сизга унда йўллар очган ва осмондан сув туширган зотдир». Бас, ўша (сув) ила турли набототлар жуфтларини чиқардик. Енглар ва чорваларингизни боқинглар. Албатта, бунда ақл эгалари учун ибратлар бордир», деб марҳамат қилган (53, 54-оятлар).

Бошқача қилиб айтганда, фақат Аллоҳнинг ўзи, бошқа ҳеч бир зот эмас, инсон учун ерни бешик каби қилиб берган, осмондан сув туширган ва шу сув билан турли набототларни ўстиргандир. Демак, бу нарсалар барчаси Аллоҳ тарафидан инсон манфаати учун халқ қилинган бўлиб, инсон бу неъматларни доимо эслаб турмоғи шарт. Уларнинг барчаси Аллоҳнинг инсонга берган улкан неъматлари бўлиб, инсон мазкур неъматларга шукр қилмоғи лозим. Агар инсон мазкур неъматларни суиистеъмол қилса, Аллоҳнинг ердаги халифаси бўла олмайди.

Дехқончилик ва боғдорчилик ишларига тарғиб қилувчи кўплаб ҳадиси шарифлар мавжуд. Имом Муслим ўз «Саҳиҳ»ларида Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки, Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ.

«Қайси бир мусулмон бир кўчат экса ёки бирор зироат қилса, ундан қушми, инсонми, ҳайвонми еса, албатта, унинг учун бундан садақа ҳосил бўлур», деб марҳамат қилганлар.

Бу ҳадиси шарифдан, модомики, кўчат ёки экин-дан фойда келиб турса, агар деҳқон ёки боғбон вафот этиб кетган бўлса ҳам, уларга қиёматгача тўхтовсиз савоблар бориб туришини тушунамиз,

Имом Байхақий Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қиладиларки, Пайғамбаримиз Муҳаммад солаллоҳу алайҳи васаллам:

سَبْعُ تَجَرِي لِلْعَبْدِ بَعْدَ مَوْتِهِ وَهُوَ فِي قَبْرِهِ: مَنْ عِلْمٌ
عِلْمًا أَوْ أَجْرِي نَهْرًا أَوْ حَفَرَ بئرًا أَوْ غَرَسَ نَخْلًا أَوْ بَنَى
مَسْجِدًا أَوْ وَرَثَ مُصْحَفًا أَوْ تَرَكَ وَلَدًا صَالِحًا يَسْتَغْفِرُ لَهُ
بَعْدَ مَوْتِهِ.

«Банда вафот этиб қабрга киргандан сўнг ҳам етти нарсадан унга ажр бориб туради: илм ўргатган бўлса, ариқ ўтказган бўлса, қудуқ қазиган бўлса, хурмо ўтқазган бўлса, масжид қурган бўлса, Қуръон мерос қолдирган бўлса ёки ўлганидан сўнг унга истиғфор айтиб турадиган фарзанд қолдирган бўлса», дедилар.

Бу ҳадиси шарифда табиатни муҳофаза қилиш билан боғлиқ ариқ ўтказиш, қудуқ қазиш ва хурмо экиш каби ишлар илм ўргатиш, масжид бино қилиш ва Қуръон мерос қолдириш каби улкан савобли ишлар билан бир қаторга қўйилган. Бу ҳам бўлса, Аллоҳ таолонинг Ўз бандасига меҳрибонлигидандир. Чунки, У мазкур амали солиҳлар учун бандаси тирик вақтида унга қандоқ савоб берса, вафот этгандан сўнг ҳам шундоқ савоб беришини ваъда қилди. Ислом инсонни деҳқончилик ва боғдорчиликка фақат унинг ўзига фойда бўлиши учун тарғиб қилмайди, балки ўзи фойда топмаса ҳам, ўзгалар фойдаси учун бу ишларни амалга оширишга чорлайди.

Ривоят қилинадики, бир одам улуғ саҳобий Абу Дардо розияллоҳу анхунинг олдиларидан ўтиб бора-

ётса, у зот ёнғоқ кўчати эжаётган экан, шунда йўловчи Абу Дардога: «Қариб, улуг ёшга кирган бўлсангиз ҳам кўчат экасизми, ахир бу фалон йилдан сўнг мевага киради-ку», дебди. Абу Дардо розияллоху анху бунга жавобан: «Менга савоби етса бўлди. Мевасини бошқалар истеъмол қилаверсин», деган эканлар.

Қуръони Каримда Аллоҳ сувни ҳаётнинг асосий унсури сфатида яратгани алоҳида қайд этилади. Дарҳақиқат, бутун ер юзида сувсиз ҳаётни тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай марҳамат қилади:

وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ

«...ва сувдан ҳар бир тирик нарсани қилганмиз» («Анбиё» сураси, 30-оят).

Бошқа бир оятда эса:

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ

«Аллоҳ ҳамма жониворни сувдан яратди», дейди («Нур» сураси, 45-оят).

Шундан фаҳмлаймизки, барча жонли коинотнинг асли ҳам, таркиби ҳам сувдир. Буни илмий таржибалар ҳам кўрсатган. Илмли кишиларнинг, таъкидлашича сув инсон жисмининг асосий унсури бўлиб, унинг 76%ни ташкил этади. Шунингдек, сув бошқа тирик жонзотларнинг ҳам асосий унсурини ташкил этади. Наботот оламини ҳам сувсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Бир килограмм қанд ишлаб чиқариш учун минг литр чучук сув, бир килограмм буғдой етиштириш учун эса, бир ярим минг литр сув керак бўлади. Худди шу ҳол саноатда ҳам бор. Масалан, бир килограмм пўлат ишлаб чиқариш учун 400 литр сув зарур ва бошқалар ҳам шунга ўхшайди.

Ислом дини назарида, сув Аллоҳнинг улкан неъмати бўлиб, уни зое ва ифлос қилмаслик ло-

зим. Ислому умматининг ўтган авлодларининг сувга бўлган эътиборлари шу даражага етганки, ҳатто уламоларимиз фикҳ китобларида «Денгиздан олганда ҳам сувни исроф қилмаслик ҳақида» деган боблар очганлар. Бу ҳукмга эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қуйидаги ҳадисларини далил қилиб келтирганлар:

Имом Бухорий ва имом Муслимлар ривоят қилган ҳадисда Анас розияллоҳу анҳу айтадиларки:

كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ.

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бир соъдан беш мударча (бўлган сув) билан гусл қилар эдилар ва бир мударча билан таҳорат қилар эдилар».

Имом Аҳмад Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ مَرَّ بِسَعْدٍ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَقَالَ مَا هَذَا السَّرْفُ يَا سَعْدُ قَالَ أَفِي الْوُضُوءِ سَرْفٌ قَالَ نَعَمْ وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهْرٍ جَارٍ.

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам таҳорат қилаётган Саъднинг ёнидан ўтаётиб, бу қандоқ исрофгарчилик, эй Саъд, дедилар. Сувда ҳам исроф бўладими, деб сўради Саъд. Агар оқиб турган дарёдан олсанг ҳам, дедилар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам».

Маълумки, гусл ва таҳорат мусулмон бандаларга фарз ибодатлардир. Агар шу нарсаalarda исроф жоиз бўлмаса, ибодатмас бошқа ишларда, албатта, мумкин эмас.

Аллоҳ таоло бизларни барча ишларда, шу жумладан, атроф-муҳитни муҳофаза қилишдаги ишларда ҳам тўғри йўлга бошласин!

Ислом ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш тарбияси

Аввалги суҳбатларимизда таъкидлаб ўтганимиздек, атроф-муҳитнинг ифлосланишига кишилар тарбиясида табиатни муҳофаза қилиш ҳақида тарбиявий ишлар етарли даража йўлга қўйилмаганлиги ҳам сабабдир.

Маълумки, Ислом бу муаммога, хусусан, табиат муҳофазаси тарбиясига алоҳида эътибор билан қарайди.

Тарбия хусусида Қуръони Каримнинг кўплаб оятлари ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифлари мавжуддир. Исломда бу масалага жуда катта аҳамият берилган.

Ислом динида табиат муҳофазаси муаммоси муҳим, жиддий бир масала бўлиб, у билан давлат ҳокимияти қандай шуғулланиши ҳақида бир қатор кўрсатмалар мавжуд. Бу фикрни таъкидловчи кўпгина далиллар бор, уларнинг бир қисми ҳақида аввалги мақолаларимизда ҳам мисоллар келтирилган эдик. Масалан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам сафарда кетаётганларида ҳамсафарларининг қуш уясидан олган қуш болаларини ўз оналарига қайтариб беришга буюрганлари, фақиҳларнинг китобларида ҳайвон эгаларининг ҳайвон олдидаги мажбуриятлари ёзилганлиги ҳақида маълумотлар келтирилгандик.

Атроф-муҳитга, табиатга нисбатан меҳр-шафқатли ва адолатли бўлишга ўқитишнинг, ўргатишнинг ўзигина катта фойда келтирмайди, албатта. У билимлар, у тарбиялар амалда ишлатилиши, қўлланиши лозим.

Ислом ўз таълимотини, жумладан, табиатни муҳофаза қилиш таълимотини ҳам худди шундай йўл

билан амалга оширади. Масалан, Ислом дини кишилар атроф-муҳитни асраш ва қўриқлашни тушуниб етсинлар деб, бир қанча жойларда маълум вақтда ов қилишни, дарахтларни кесишни ва ўсимликларни қўпоришни таъқиқлайди. Табиатни қўриқлашга оид бу каби ман қилишлар, инсоният тарихида биринчи марта Ислом дини томонидан жорий қилингандир. Шу маънодаги энг ибтидоий «Кизил китоб»ни ҳам Ислом дини ташкил этган, деса бўлади. Масалан, «эҳром» вақти овлаш таъқиқланган вақт ҳисобланади, бу вақт ҳаж ва умра вақти бўлиб, унда атроф-муҳитга қўл теккизмаслик ҳам мажбурий ҳисобланади. Аллоҳ таоло «Моида» сурасида:

أَحَلَّ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَّعَا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا

«Денгиз ови ва унинг таоми сизга ва сайр қилувчиларга ҳалол қилинди. Модомики, эҳромда экансиз, сизга қуруқлик ови ҳаром қилинди», деган (96-оят).

Бу ояти каримадан кўриниб турибдики, ҳар бир ҳаж ва умра қилувчига эҳром либосини кийганидан сўнг қуруқлик ҳайвонларини овлаш ёки, ҳайвон турган жойини овчига кўрсатиб бериш, уларни чўчитиш қатъиян ман қилинади. Шунингдек, уларга қушларнинг тухумига зарар етказиш ва ҳайвонларга озор берадиган шу каби ишлар ҳам таъқиқланади.

Уруш фавқулодда бир ҳолат бўлиб, бунда тинчлик вақтида қилинмайдиган ёки манъ этилган қоидаларни бажариб бўлмайди.

Жумладан, одам ўлдириш, вайронагарчиликлар ва бошқаларнинг олдини олиб бўлмайди.

Шунинг учун, Ислом тинчлик, осойишталик дини ўлароқ, барча йўллар билан урушнинг олдини олишга уринади. Зарурат туғилганда, фақат

жон сақлаш, қирғин-вайронагарчиликка йўл қўймаслик учун душманга қарши урушга йўл бор. Урушда ҳам ҳар бир мусулмон одамгарчилик хусусиятини йўқотмаслиги, ваҳшийликларга йўл бермаслиги таъкидланади ва бу қоидаларга сўзсиз амал қилинади. Бу ҳақда кўплаб таълимотлар мавжуд. Улардан фақат бирини келтирамиз. Яъни, Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг ўз кўмондонларидан бирига қилган васиятларини қараб чиқайлик. Имом Молик ибн Анас «Ал-Муватто» китобида:

«Абу Бакр Шомга қўшин жўнатаётиб, унинг кўмондони Язид ибн Абу Суфёнга «хотинларни, болаларни, қарияларни ўлдирма, мевали дарахтларни поймол қилма, вайронгарчиликка йўл қўйма, қўй ва туяларни фақат емоқ учун сўй, хурма дарахтларини кесиб, ёқишга ижозат берма, ўлжаларни кишилардан яширма, қўрқма, ботир бўл, деб васият қиламан», деган васиятни келтиради.

Кўряпсизми, иймонли, мусулмон киши ҳар қандай мураккаб шароитда, ҳатто ўз иймони, тақдир хавфли бўлган ҳолда ҳам, табиат муҳофазаси масаласини четга суриб қўймайди. Ана ўшандай оғир ҳолатда ҳам инсоннинг жониворларни ўлдириш, ўсимлик ва дарахтларни поймол қилишга ҳаққи йўқ.

Ислом дини инсон камолотида табиатни муҳофаза қилиш тарбиясини асосий ўринлардан бирига қўяди.

Ислом дини нуқтаи назарида табиатни муҳофаза қилиш тарбияси жамиятнинг катта ёшдаги аъзолари вазифасидир. Улар ёш авлодни табиатни муҳофаза қилишда етук онгли, ҳайвонот ва наботот оламига раҳимдил қилиб тарбиялашлари зарур. Катта ёшдагилар атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва қўриқлашда дин қоидаларини бузмай, доимо ёшларга ибрат кўрсатишлари шарт.

Уламоларнинг ривоят қилишларича, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу йўлда кетаётганида бир

товуқни нишонга олиб, унга ўқ отиб ўйнаётган ёш болаларни кўриб қолади.

Ибн Умарни кўриб қолган ёш болалар қочишга ҳаракат қилишади. Аммо Ибн Умар уларни тўхтатиб, «Бу ўйинни ким бошлади? Ҳайвонларга бундай азоб берган кишиларни Пайғамбар солаллоҳу алайҳи васаллам лаънатлагандилар», деб танбеҳ берган эканлар. Кўпгина шарҳловчилар ҳам Ибн Умарнинг бу каби ҳодисаларга ниҳоятда қаттиқ турганини тасдиқлайдилар.

Шу нарсани ҳар бир мусулмон яхши билмоқлиги ва умр бўйи амал қилмоқлиги керакки, Ислом нуқтаи назарида табиатни муҳофаза қилиш тарбияси ҳамма жойда ва ҳамиша амалдадир. Ҳар бир мусулмон ўз динининг таълимотларига содиқ бўлмоқлиги лозим ва уларни ҳаётга тадбиқ этмоқлиги даркор.

ИСЛОМ ВА БОШҚА ДИН ВАКИЛЛАРИ

Инсоният тарихида инсонлар орасидаги тенг ҳуқуқликнинг бузилишига сабаб бўлган омиллардан бири маълум дин вакиллариининг бошқа бир дин вакилларига диний айримчилик асосида қарашидир. Ўз динига бўлган тарафкашлик туйғуси ўзга диндаги кишиларга бошқача назар билан қарашга олиб борган. Бу омилдан эса сиёсатчилар доимо ўз манфаатлари йўлида фойдаланиб келганлар. Қайси бир урушни олиб кўрсак ҳам, унинг келиб чиқишида асосий айб сиёсатчиларда бўлиб, ўша сиёсатчилар, ким бўлишидан қатъиназар, ҳатто ўзи динсиз бўлса ҳам, ўз мақсадига эришиш учун кишилардаги диний омилни яхшилаб ишга солиш пайдан бўлганлар. Сиртдан эса, бир дин билан иккинчи дин урушган, диний уруш деб номланган урушлар бўлиб кўринган.

Ҳозирги кунимизда эса, инсонлар динлари қандоқ бўлишидан қатъиназар тенг ҳуқуқли эканликлари шиори олдинга сурилмоқда.

Ўз-ўзидан, Ислому бу масалага қандоқ қараган, деган савол пайдо бўлади. Баъзи кишилар, саволга ўрин йўқ, ҳамма нарса маълум-ку, дейиши мумкин. Нима маълум? — десангиз, Ислому мусулмонларга ғайри динларни ўлдиришни фарз қилган, жиҳод фарз, мусулмон одам қаерда ғайри динни кўрса, ўлдириши керак, ҳозирги тинч-тотув яшаш ҳақидаги гаплар замоннинг зайли билан айтилаётган гаплар, холос, дейишади.

Ҳақиқатан шундоқми? Келинг, бир ҳолисона ўрганиб чиқайлик. Инсоният тарихида «Бошқа дин вакиллари билан қандоқ қилиб тинч-тотув яшаш мумкин?» деган савол Исломгача ташланган эмас. Тарихда биринчи бўлиб Ислому дини турли динга эътиқод ва амал қилувчилар биргаликда, бир жамиятда яшашлари мумкинлиги фикрини олдинга сурди ва бу фикрни ҳаётда татбиқ қилди.

Агар Исломдан олдин бу масалани кўтарган, унга амал қилган дин ёки тузум бўлса, унинг исботи бўлса, биладиган кишилар раддия қилсинлар, марҳамат!

Ислом эса самовий динларнинг барчасининг асли бир, ҳаммаси Аллоҳдан, деб эълон қилди.

Аллоҳ таоло «Шўро» сурасида:

﴿ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ﴾

«У сизга диндан Нуҳга тавсия қилган нарсани шриат қилди. Сенга (эй Муҳаммад) ваҳий қилган нарсаизни, Иброҳимга, Мусо ва Ийсога тавсия қилган нарсаларимизни шариат қилиб: «Динни барпо қилинглр ва унда тафриқага тушманглр», дедик», дейди (13-оят).

Демак, Нуҳ, Иброҳим, Мусо ва Ийсо алайҳиссаломларга дин юборган Аллоҳ Муҳаммад алайҳиссаломга ҳам дин юборган. Уларни пайғамбар қилиб танлаб олган. Шу билан бирга, Аллоҳ томонидан юборилган мазкур пайғамбарларга Аллоҳ томонидан бир хил фармон ҳам бўлган. У фармон «Динни барпо қилинглр, унда тафриқага тушманглр» деган амри илоҳийдан иборат бўлган.

Албатта, бу эълон дунё динлари тарихида янги саҳифа эди. Бу маънони Исломгача бирор дин ёки тузум эълон қила олмаган эди. Ушбу қоидага биноан мусулмонларга барча асл самовий динларга Исломга иймон келтиргандек иймон келтириш фарз қилинган. Агар мусулмон киши мазкур асл самовий динлардан бирортасини инкор қилса, уларга ҳурматсизлик назари билан қараса, диндан чиқади.

Шунингдек, мусулмон инсон Аллоҳ таоло томонидан юборилган пайғамбарларнинг барчасига, уларга нозил қилинган китоб ва саҳифалар-

нинг аслига бирдек иймон келтирмоғи, улардан бирортасини фарқлаб четга чиқариб қўймаслиги лозимлиги қаттиқ таъйинланган.

Аллоҳ таоло бу ҳақда мусулмонларга хитоб қилиб «Бақара» сурасида:

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ
وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ
النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

«Аллоҳга иймон келтирдик. Ва бизга туширилган нарсага, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Ёқуб, Асботларга туширилган нарсага, Мусо ва Ийсога берилган нарсага ва пайғамбарларга Роббиларидан берилган нарсага ҳам. Уларнинг орасидан бирортасини фарқламаймиз ва биз унга мусулмонлармиз», деб айтишлар» (136-оят).

Ушбу ояти каримага биноан ҳар бир мусулмон шахс Аллоҳ томонидан юборилган ҳамма пайғамбарларга Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтиргандек иймон келтириши, Аллоҳ томонидан туширилган барча китобларга Қуръони Каримга иймон келтиргандек иймон келтириши лозим. Агар улардан бирортасига иймон келтирмаса ёки уларни беҳурмат қилса, мусулмонлиги қолмайди. Бу ҳам дунё динлари ва тузумлари тарихида улкан янгилик эди.

Лекин Ислом мазкур масалада фақат ақийда масаласидаги кенгбағирлик билан кифояланиб қолмади. Балки, ҳаётнинг барча соҳаларида ҳам турли дин вакиллари бир жамиятда, биргаликда яшашлари учун керак бўлган қонун-қоидаларини йўлга қўйди.

Мисол учун, энг нозик масалалардан бўлмиш оила ва озиқ-овқат масаласини олиб кўрайлик.

Ҳамма динлар, ҳамма тузумлар бу икки масалага алоҳида эътибор берадилар. Ислоом эса, бу икки нарсага ҳаммасидан ҳам кўра нозик иш сифатида қарайди. Шундоқ бўлса ҳам, турли дин вакиллари бирга яшашлари, бир-бирларига кўнги қўйишлари, бир-бирларини меҳмон қилишларини ҳисобга олиб, мусулмонларга бошқа диндаги аёллар билан турмуш қуриш ва улар сўйган ҳалол ҳайвонлар гўштини тановул қилишни ҳалол қилди.

Аллоҳ таоло бу ҳақда «Моида» сурасида:

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ
 وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
 الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ

«Бугунги кунда сизга пок нарсалар ҳалол қилинди. Китоб берилганларнинг таоми сиз учун ҳалолдир. Сизнинг таомингиз улар учун ҳалолдир. Афийфа мўминалар ва сиздан олдин китоб берилганлардан бўлмиш афийфа аёллар ҳам (ҳалолдир)» (5-оят).

Ушбу ояти карима ҳукмига биноан, мусулмон шахс самовий китобга эга дин аҳларининг таомини тановул қилса ва уларга ўзи таом берса, шунингдек, уларнинг аёлларига уйланса, бўлади.

Ислоом давлати соясида яшашни хоҳлаган бошқа дин вакиллари «Аҳли зимма» деб номланадилар. Яъни, мусулмон жамияти кафолатидаги кишилар, деганидир. Аҳли зимма учун шахсий хуррият, фикр эркинлиги, ақийда эркинлиги, жон, мол, обрў ва бошқа нарсалар дахилсизлиги тўлиқ кафолатланади. Бу маънодаги умумий қоида Пайгамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Уларга бизга бўлган имтиёзлар бор ва уларга бизга қўйилган мажбуриятлар бор», деганларидир.

Демак, Ислом давлати соясида бошқа дин вакиллари ҳам худди мусулмонлар эга бўлган имтиёзларга эга бўлади ва уларга юклатилган мажбуриятлар олдида масъул ҳам бўлади. Фақат, Арабистон ярим оролида яшовчи араб мушрикларигина аҳли зимма бўла олмайдилар. Улардан Исломдан бошқа нарса қабул қилинмайди. Бу ўзи алоҳида бир масала. Лекин шу масалани Ислом душманлари нотўғри талқин қилиб умумлаштириб юборганларини айтиб ўтишимиз лозим.

Бошқа мушриклар, яъни, аҳли китоб бўлмаганлар ҳақида эса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уларга аҳли китобга қилинган суннатни қилинлар. Фақат, аёлларига уйланманг ва сўйишларини емаган ҳолда», деганлар.

Демак, самовий бўлмаган, кишилар ўзларича эътиқод қилиб юрган дин вакиллари ҳам тўлиқ ҳақ-ҳуқуқларга эгадирлар. Ушбу маъноларни Ислом ўн тўрт аср илгари, дунёда биринчи бўлиб жорий қилган. Қандоқ қилиб жорий қилганини эса, қуйида ўрганамиз, иншоаллоҳ.

Ислом дини дунё тарихида илк бор ўз дини ва эътиқодидан ўзга дин ва эътиқодларга қарши мутаассибчиликдан холи бўлган жамият қурди. Бу жамият ўз аъзоларининг барчасига баробар назар билан қараб, уларга тенг шароит яратиб берди. Бу маънолар мусулмонлар ўз динларига тўлиқ амал қилган чоғларида бутун гўзаллиги ила намоён бўлди.

Ислом дини мусулмонларга бошқа самовий динларга, уларнинг пайғамбарларига, муқаддас китобларига иймон келтиришни фарз қилиш билан бирга, ўша динларга эътиқод қилувчи кишиларга ёмонлик қилмаслик, улар билан яхши муомалада бўлиш, яхши қўшничилик қилиш, зиёфатга чақириш, оилавий алоқалар ўрнатишга ҳам ижозат берди.

Шунингдек, Ислом дини мусулмон давлатга бошқа дин вакилларининг ибодатхоналарини ҳимоя қилишни, уларнинг диний-ақийдавий маса-

лаларига аралашмасликни, ҳукмда уларга жавр қилмасликни, оммавий ҳуқуқ ва масъулиятларда уларни мусулмонлар билан тенг кўришни, уларнинг барча инсоний ҳақ-ҳуқуқларини муҳофаза қилишни вожиб қилди.

Бу маънода Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг:

مَنْ قَتَلَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الذِّمَّةِ لَمْ يَجِدْ رِيحَ الْجَنَّةِ وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ سَبْعِينَ عَامًا. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

«Ким аҳли зиммадан бир кишини ўлдирса, жаннатнинг ҳидини ҳам ҳидламайди. Албатта, унинг ҳиди етмиш йиллик масофадан келиб турар», деган (Насаий ривоят қилган) ва

أَلَا مَنْ ظَلَمَ مُعَاهِدًا أَوْ انْتَقَصَهُ أَوْ كَلَّفَهُ فَوْقَ طَاقَتِهِ أَوْ أَحَدًا مِنْهُ شَيْئًا بَغَيْرِ طِيبِ نَفْسٍ فَأَنَا حَاجِبُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

«Ким бир аҳдлашган (ғайридин) кишига зулм қилса ёки унинг ҳаққини поймол этса ёхуд уни тоқати етмайдиган нарсага мажбур қилса ёки ундан ўз розилигисиз бир нарса олса, қиёмат куни мен ўша одамнинг хусуматчиси бўламан», деган (Абу Довуд ривоят қилган) ҳадисларининг ўзи кифоя қилади.

Ислол давлати соясида яшаётган ғайридин киши учун бундан ҳам ортиқ кафолот бўлиши мумкинми?

Айтилаётган маънолар куруқ гап эмаслиги исботи тарзида воқелиқдаги ҳужжат-далил ва мисолларга назар солайлик.

Пайғамбар алайҳиссалом Мадийнага ҳижрат қилганларидан сўнг у ердаги яҳудийлар билан

аҳднома тузиб, тинч-тотув ва жамият манфаати учун ҳамкорликда яшаш асосларини белгилаб, унга амал қилиб яшадилар. Муҳаммад алайҳиссалом бошқа дин вакиллари билан шахсан яхши алоқада бўлар, уларга гўзал муомала қилар эдилар. Жумладан, уларга ҳадылар бериб, улар томонидан қилинган ҳадыларни қабул қилиб ҳам олар эдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бошқа дин вакиллари томонидан ҳады қилинган кийимларни кийиб юрганлари маълум ва машҳур. Бу кенгбғирлик баъзи ўзини билмаган кишилар томонидан суиистеъмол қилингани ҳам маълум. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам бир яҳудий аёл заҳар солиб берган қўй гўштини еб заҳарланганлари ҳеч ким учун сир эмас.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳабашистондан келган насроний меҳмонларни ўз масжидларига туширганлар ва «Улар бизнинг соҳибларимизни ҳурмат қилган эдилар. Мен уларни ўзим икром қилишни хуш кўраман» деб, шахсан ўзлари уларга хизмат қилганлар.

Шунингдек, У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Нажрон насоролари гуруҳини ҳам ўз масжидларига туширганлар ва у ерда ибодатларини қилишга рухсат берганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин Ислоом давлатига бошлиқ бўлган шахслар ҳам бошқа динлар вакилларига нисбатан бағрикенглик сиёсатини давом эттирганлар. Ҳазрати Умар Байтул Мақдисга келганларида у ердаги масийҳий динидаги аҳолининг шартларини қабул қилган ҳолда аҳднома тузганлар.

Ғайридинларга берилган кенглик, омонлик ва ҳуррият борасида зарбулмасал бўлган мазкур аҳдноманинг матни қуйидагича:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Ушбу, Аллоҳнинг бандаси, амирул мўминийн Умар томонидан Илиё аҳлига берилган омондир. Уларнинг жонла-

рига ва молларига, канисалари ва бутларига, шаҳарнинг бемору соғ барча миллатига омонлик берур. Уларнинг канисаларида биров истиқомат қилмас ва уларни бузилмас. Уларга ва уларга тегишли жойларга, шунингдек, уларнинг бутларига ва молу-мулкларидан ҳеч бир нарсага нуқсон етказилмас. Уларнинг бирортасига ҳеч ким қасдан зарар етказмас. Илиёда улар билан бирорта ҳам яҳудий бирга яшамас. Аҳли Илиё ҳам, Аҳли Мадоин каби, жизя ўтарлар. Улар у ердан румликлар ва ўғриларни чиқаришлари керак. Улардан ким бошқа томон чиқса, тинч жойига етиб олгунча жони ҳам, моли ҳам омонда бўлур. Ким туриб қолса, омонлиқдадир. У ҳам Аҳли Илиё мислича жизя ўтайди. Илиё аҳлидан жонини ва молини олиб, ибодатхонаси ва бутларини қолдириб румликлар билан кетмоқчи бўлганларнинг ўзларига, ибодатхоналари ва бутларига тинч жойларига етиб олгунларича омонлик берилур. Фалончининг ўлдирилишигача ер эгаси бўлганлардан ким ўтириб қолишни хоҳласа, қолиб, аҳли Илиё каби жизя ўтасин. Хоҳлаганлар румликлар билан кетсин. Ким хоҳлаб ўз аҳлига қайтиб келса, ҳосилни йиғиб олгунларича, улардан ҳеч нарса олинмайди. Ушбу ёзилганларга Аллоҳнинг аҳди, Унинг Расулининг, халифаларининг ва мўъминларнинг зиммаси бўлур. Агар Аҳли Илиё ўзларига белгиланган жизяни ўтасалар.

Ушбуга Холид ибн Валид, Амр ибн Осс, Абдурроҳман ибн Авф, Муовия ибн Абу Суфён гувоҳ бўлдилар. Ўн бешинчи санада ёзиб, таҳрир қилинди».

Ҳазрати Умарга насороларнинг Патриархи ўша ернинг бош канисасида Аср намозини ўқиб олиш мумкинлигини айтган. Аммо, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу: «Мен бу ерда намоз ўқисам, кейин бошқа мусулмонлар ҳам, «Умар намоз ўқиган жойда намоз ўқиймиз» дея сизларни безовта қиладилар», деб у ерда намоз ўқимаганлар.

Мисрлик бир масийҳий аёл Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга Миср волийси Амр ибн Осс унинг ҳовлисини масжидга қўшиб олгани ҳақида шикоят қилади. Суриштирилганда, аёлнинг ҳовлисининг пули ортиқча нархи ила Байтул молда тургани маълум бўлади. Шундоқ бўлса ҳам, ҳазрати Умар янги масжидни бузиб, масийҳий аёлга ҳовли-жойини тиклаб беришга амр қиладилар.

Бошқа томонларга кишиларни Исломга даъват қилиш учун борган фотиҳлар ҳам мазкур қоидаларга оғишмай амал қилар эдилар.

Миср, Сурия, Иордания, Эрон каби давлатларда Ислом 14 асрдан кўп муддат ҳукм сураётган бўлса ҳам туб аҳолининг Исломни қабул қилишни хоҳламаган қисми ҳозиргача ўз динида турганлиги Ислом динининг бошқа динларга нисбатан бағри кенглигидандир.

Ҳиндистон ва Ливан каби юртларда мусулмонлар узоқ вақт ҳукм юритганларига қарамай озчиликни ташкил қилишлари эса, фикримизни яна ҳам қувватлайди.

Шариатни яхши тушунган Ислом давлатларида турли вазифалар кишининг динига ёки мазҳабига қараб эмас, шахсий қобилиятига, вазифани бажариш савиясига қараб берилар эди.

Машҳур халифа Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳунинг шахсий табиби Ибн Ассол исмли насроний табиб бўлган. Халифанинг котиби эса Саҳнун исмли масийҳий бўлган.

Халифа Марвон ибн Ҳакам Атанасијос исмли насроний кишига Мисрда давлат мансабларини берган ва у, охири келиб, давлат девонлари раиси мансабига эга бўлган.

Бу ҳақиқатни кўплаб ажнабий тарихчилар ҳам тан олиб, китобларига ҳавас билан ёзганлар.

Мисол учун, Марк Сайс Ҳорун ар-Рашид давридаги Ислом давлати васфида қуйидагиларни ёзади:

«Масийҳийлар, бутпарастлар, яҳудийлар ва мусулмонлар баб-баробар ҳукумат хизматида ишлар эдилар».

Илмий баҳслар, изланишлар ва мансаблар ҳақида ҳам худди юқоридаги фикрни айтиш мумкин. Исломот давлати соясида кишилар дини ва мазҳабидан қатъиназар тенг шароитда яшаб, ижод қилишар эдилар.

Халифа Маъмун ўз академиясига турли дин ва мазҳаб соҳиблари бўлган олимларни тўплаган ҳамда: «Илмдан нимани хоҳласангиз, баҳс қилаверинглар, фақат тоифачилик мушкулоти келиб чиқмаслиги учун, бирингиз ўз диний китобидан далил келтирмаса, бўлди», деган эди.

Исломотдаги бундоқ илмий кенгбағирликнинг васфида машҳур Америкалик олим мистер Драбер қуйидагиларни ёзган эди:

«Хулафолар давридаги аввалги мусулмонлар Несторий насоролари ва яҳудийлардан бўлган олимларни эҳтиром қилиш билан кифояланиб қолмаганлар. Балки, уларга улкан ишларни ишониб топширганлар. Уларни давлат мансабларига кўтарганлар. Ҳаттоки, Ҳорун ар-Рашид барча мадрасаларни текшириб туришни насроний Ҳално ибн Мосавайҳга топширган. Олимнинг яшаган юртига, унинг динига қаралмас эди. Фақатгина унинг илм ва маърифатдаги маконатига қаралар эди».

Бу маънода ҳар қанча гапирсак, шунча оз. Лекин, яна бир нарсага ишора қилмоғимиз лозим. Исломотнинг бошқа динларга нисбатан бағрикенглик сиёсати, нафақат бошқа динларнинг бир-бирларига нисбатан, балки бир диннинг турли мазҳаблари орасидаги муносабатларидан ҳам яхши эди.

Антокия патриархи Михаил, арабларнинг бизнинг диёримизга келиши Аллоҳнинг иноятидир, деган маънодаги сўзларни айтиб, Геракл кўрсатган зулм ва қувғинларни айтиб ўтгандан сўнг, қуйидагиларни ёзган:

«Шу сабабдан қувватли интиқом худосики, давлатни кимга хоҳласа, шунга беради, пастрларни юқорига кўтаради, мана шу римликларнинг шаррини, уларнинг қувват ишлатиб каниса ва монастырларимизни талаб, бизга шафқатсиз равишда азоблар берганини кўриб, бизни Рим чангалидан халос қилиш учун жанубий диёрлардан Исмоилнинг фарзандларини юборди. Шаҳар араблар қўлига ўтгандан сўнг, улар ҳар бир тоифага ўз канисасини қайтариб бердилар (ўша вақтда биздан Хилес ва Ҳаррон канисалари тортиб олинган эди). Шу билан бирга, римликларнинг зулми, озори, бизга қарши ҳиқду-ҳасадидан қутулиб, ўзимизни тинчликда кўриш ҳазил гап эмас».

Машҳур тарихчи Белазурий эса, ўзининг «Футуҳул Булдон» китобида Абу Ҳафс Димашқий Саъид ибн Абдулазиздан ривоят қилган қуйидаги гапларни келтиради:

«Геракл мусулмонларга қарши кўплаб аскар тўплаб, Ярмук томон бостириб келаётганидан хабардор бўлган мусулмонлар Ҳимс аҳлига улардан олинган харожни қайтариб бердилар ва: «Сизларни ҳимоя қилишдан машғул бўлиб қолдик, ўзингиз бир иш кўрарсизлар», дейишди. Ҳимс аҳли эса:

— Албатта, сизларнинг волийлигингиз ва адолатингиз биз учун ўзимиз яшаб турган зулм ва истибдоддан яхшидир. Сизга қўшилиб шаҳарни Геракл лашкарларидан мудофаа қиламиз», дедилар.

Шунда яхудийлар ҳам туриб:

— Тавротга қасамки, Гераклнинг омили фақат биз мағлуб бўлиб, тугамагунимизча, Ҳимс шаҳрига кирмас», дейишди. Дарвозаларни ёпиб, қўриқлаша бошлашди. Мусулмонлар билан сулҳ тузган бошқа шаҳарларнинг насоро ва яхудийлари ҳам шундоқ қилишди. Улар, агар румликлар мусулмонлардан ғолиб келса, аввалги ҳол бошимизга яна келади. Шунинг учун, модомики, му-

сулмонларнинг душмани бор экан, ушбу ишда маҳкам турамиз, дейишди.

Аллоҳ кофирларни мағлуб, мусулмонларни голиб қилгандан сўнг, улар шаҳарларининг дарвозаларини очишиб, харожни ўтадилар».

Ҳа, Исломга амал қилмаслик фақат мусулмонларга эмас, балки бутун дунёга зарар келтиришини шу мавзудан фаҳмлаб олсак ҳам бўлади. Бу ҳақиқатни эса, аввало, мусулмонлар тушуниб етмоқликлари лозим.

Фарб олимларининг Ислом маданияти ҳақидаги гувоҳликлари

Тарихдан маълумки, аввалги мусулмонлар ер юзида тарқалиб, халқларга Ислом даъватини етказганлар. Шу билан бир вақтда, ўша ердаги ўзлари учратган илм-фан, маданият ва санъатни ўрганганлар. Уларнинг илмга бўлган қизиқишлари шу нарсалар ёзиб қолдирилган манбаларни ўрганишга ундаган. Мусулмонлар ўзлари кириб борган юртлардаги илмий китобларни бошқаларга ўхшаб, куйдириб йўқ қилиб юбормаганлар, балки уларни тўплаб, катта-катта илмий марказлар қурганлар. Шу китоблар ёзилган тилларни билувчи кишиларни ёрдамга чақириб, уларни таржима қилдирганлар. Таржимонларга эса, қилган ишлари учун жуда катта миқдорда мол-дунё берганлар. Сўнгра эса, ўша китобларни ўқиб-ўрганишга ва ҳаётга татбиқ қилишга бел боғлаганлар. Бу улкан ишларда уларга мусулмон подшоҳлар, амирлар ва давлатмандлар яқиндан ёрдам берганлар.

Шундай қилиб, грек ва римликлардан сўнг илмда пешқадамлик мусулмонлар қўлига ўтган. Уларнинг олий ўқув юртлари барча халқларнинг фойда ва илм оладиган марказига айланган. Мусулмонлар табобатчилик, кимё, табиий фанлар, математика ва бошқа илмларнинг ривожланишига

улкан ҳисса қўшганлар. Қуйида баъзи ғарб олимларининг бу ҳақдаги фикрларини эътиборингизга ҳавола қиламиз.

Нью-Йорк дорулфунунининг профессори Драбер ўзининг «Илм ва дин ўртасидаги тортишув» номли китобида шундай дейди: «Мусулмонларнинг илм билан шуғулланишлари 638 йили Искандария шаҳрини қўлга олишларидан сўнг бошланган. Яъни, Муҳаммад пайғамбарнинг вафотидан 6 йил ўтгандан сўнг. Шу вақтдан бошлаб икки аср ўтмай грекларнинг барча илмий китобларини чуқур ўргандилар ва тўғри баҳоладилар. 813 йили Маъмун халифа бўлганидан сўнг, Бағдод шаҳри ер юзидаги илм пойтахтига айланди. Бу халифа Бағдодга беҳисоб китоблар тўплади, уламоларни йиғди ва уларга зўр ҳурмат кўрсатди».

Муаллиф мусулмонларнинг табиий илмлардаги асарларини санаб бўлгандан кейин шундай дейди: «Агар биз бу улкан илмий ҳаракатнинг барча асарларини санамоқчи бўлсак, китобимизнинг чегарасидан чиқамиз. Мусулмонлар қадимги илмларни жуда ҳам ривожлантирдилар. Шу билан бирга, ўзларидан аввал маълум бўлмаган илмларни кашф этдилар».

Бошқа бир жойда шундай дейди: «Мусулмонларнинг дорулфунунлари овруполик толиби илмлар учун доимо очиқ эди. Овруполик подшолар мусулмонлар диёрларига даволаниш учун борар эдилар».

Профессор Седилат ўзининг «Араблар тарихи» китобида шундай дейди: «Мусулмонлар ўрта асрларда илм, фан ва фалсафада ягона эдилар. Улар бу нарсаларни қадамлари қаерга етса, шу ерга тарқатдилар. Бу нарсалар улар орқали Оврупода ҳам тарқалди. Оврупонинг уйғониши ва тараққиётининг асосий сабабчилари ҳам мусулмонлардир».

Сосиолог профессор Густав Лубон ўзининг «Араб сивилизасияси» китобида шундай дейди: «Шарқ кўпгина халқларга бўйсунган – форс, рим ва бошқаларга. Бу халқларнинг сиёсий таъсири

кучли бўлса ҳам, маданий таъсири бўлмаган. Форс, Рим ва бошқа халқларнинг Шарқда қила олмаган ишларини араблар тезда ва ҳеч бир мажбур қилмасдан амалга оширдилар. Улар Мисрда нимани амалга оширган бўлсалар, байроқлари устида қилпираб турган Африка, Сурия, Форс каби бошқа юртларда ҳам амалга оширдилар. Улар йўл-йўлакай кириб ўтган Ҳиндистонда ҳам улкан таъсирларини қолдирдилар. Ҳатто, фақат савдо учун қадамлари етган Хитойда ҳам улкан таъсир кўрсатдилар. Тарихда бундай зўр таъсирга эга бўлган араблардан бошқа ҳеч бир халқ йўқ. Араблар билан алоқада бўлган халқлар уларнинг маданиятини қабул қилганлар. Арабларнинг Шарққа кўрсатган таъсири фақат диёнат, тил ва санъат билан чегараланиб қолмай, балки уларнинг илмий, маданий таъсирлари ҳам улкан бўлган. Араблар Ҳиндистон ва Хитой билан бўлган алоқалари давомида кўпгина илмий-маърифий таъсирларни қолдирганлар. Овруполиклар эса, бу нарсаларни нотўғри баҳолаб, Ҳиндистон ёки Хитой илми ва маърифати, деб атайдилар.

Арабларнинг Шарққа бўлган таъсири улур бўлганидек, Фарбга ҳам таъсирлари улурдир. Оврупо сивилизасияси араблар олдида қарздордир. Арабларнинг Фарбга бўлган аҳамиятини араблар ўз сивилизасиясини Оврупога киритишларидан аввал у ерда аҳвол қандай эканлигини англамай туриб баҳолаш қийин. Агар IX мелодий асрга қайтадиган бўлсак, бу вақтда арабларнинг Андалусиядаги (Испания) маданияти ўз чўққисига чиққан эди. Шу вақтда Фарбдаги маданият ўчоқлари ваҳший феодал помещчикларнинг қароргоҳи бўлиб, улар ўзларининг саводсизлигини ҳис қилгунича кўп вақт ўтди. Фақат XI—XII асрлардагина илмга рағбат пайдо бўлди. Оврупода жаҳолат кафанини устидан олиб ташлашни хоҳловчи одамлар пайдо бўлганда, арабларга қараб юзландилар».

Профессор Либри шундай деган эди: «Агар тарих сахнасида араблар пайдо бўлмаганида, Оврупонинг уйғониши бир неча асрларга орқага сурилар эди. Арабларнинг таржималари Оврупо дорулфунунларида олти аср давомида ягона ўқув қўлланмаси бўлиб келган. Айтиш мумкинки, арабларнинг баъзи бир илмдаги таъсирлари, мисол учун, тиббиётда, ҳозиргача давом этиб келмоқда. Ибн Синонинг китоблари ўтган асрнинг охирларида шарҳ қилинди».

Юқоридаги гаплар овруполик уламоларнинг гаплари бўлиб, уларни келтиришдан мақсад шуки, Ислом жами инсониятни тараққиётга чорлайди ва, албатта, Ислом Аллоҳнинг дини бўлиб, инсон ўйлаб чиқарган нарса эмас.

Фарб олимларининг Ислом юришлари тўғрисидаги шаҳодатлари

Фарб олимлари Ислом динининг Ер юзига тарқашши, бир сўз билан айтганда, Ислом юришлари ҳақида ҳам ўз фикру мулоҳазаларини баён этганлар. Қуйида Ислом билан ҳеч қандай алоқаси бўлмаган, фақат ижтимоий илмлар билан машғул бўлган олимлар сўзларидан намуналар келтирмоқчимиз.

Профессор Густав Лубон ўзининг «Араб сивилизасияси» номли китобида ёзади:

«Биз арабларнинг юришлари ва ғалабалари ҳақида баҳс юритганимизда, Қуръони Каримнинг тарқалишида куч ишлатиш омил бўлмаганлигини ўқувчи англаб олади. Араблар енгилган халқларни ўз динларида эркин қўйганлар. Баъзи бир масийҳий халқлар Исломни ўзларига дин қилиб, арабчани тил қилиб олган бўлсалар, ғолиб арабларнинг адолати, Исломнинг бошқа динлардан кўра енгилроқ эканлиги сабабидандур».

Бошқа бир жойда профессор шундай зикр қилади:

«Дастлабки ғалабалардан арабларнинг кўзига парда тортилиб, одатда ғолиблар мағлубларга нисбатан қиладиган зулм, ёмон муомала ва динга куч билан киритиш каби ишларни қилишлари мумкин эди. Агар улар шундай қилганларида, худди салбчиларга қарши бирлашгандек, барча халқлар арабларга ҳам қарши бирлашган бўлар эдилар. Лекин нодир даҳога эга бўлган аввалги халифалар турли тузум ва динлар кўполик билан мажбур қилинадиган нарса эмаслигини тушуниб етганлар. Сурия, Миср, Испания ва бошқа жойларда аҳолига ажойиб лутф-марҳамат билан муомала қилдилар. Уларнинг ақийдалари, тузумлари, қонунларига тегмадилар. Озгинагина жизя солиғи солишдан нарига ўтмадилар. Доимо тинчлик ҳукм сурди.

Ҳақиқатни айтганда, дунё халқлари араблар каби шафқатли, меҳрибон фотиҳларни кўрмаган. Уларнинг меҳрибончилиги ва очик кўнгиллиги кўплаб диёрларни очишга, кўплаб халқларни арабларнинг дини, тузумини, тилини хурсандчилик билан қабул қилишга олиб келди. Бу нарсалар, ҳатто, араблар ўзлари чиқиб кетганларидан сўнг ҳам йўқолмади. Бунга Миср яққол мисол бўла олади. Мисрликлар араблар олиб келган барча нарсаларни қабул қилдилар ва маҳкам тутиб қолдилар. Араблардан олдин келган Форс, Рим, Юнон ва бошқа фатҳлардан эса ҳеч нарса қолган эмас».

Профессор яна ёзади:

«Бундай яхши фазилатларни оз сонли, инсофли Оврупо олимлари араблар тарихини ўрганиб чиққанларидан сўнг эътироф қилганлар». Робертсон ўзининг «Шарқун тарихи» номли китобида бундай ёзади:

«Фақат мусулмонларгина жиҳод билан раҳимдилликни ўзларида жамлай олганлар. Улар ўзлари ғолиб келган халқларни тўла диний эркинликда қолдирганлар».

Мишуд эса, ўзининг «Салб юришлари тарихи» китобида шундай дейди:

«Жиҳодга буюрган Ислом бошқа дин вакилларига нисбатан жуда ҳам меҳрибонлик қилган. Патриарх, роҳиб ва уларнинг хизматкорлари солиқдан озод бўлганлар. Хусусан, ибодат билан машғул бўлганликлари учун роҳибларни ўлдириш ман этилган. Умар Ибн Хаттоб Қуддусни фатҳ қилганда, христианларга ҳеч қандай ёмонликни раво кўрмаган. Салбчилар Қуддусга кирганларида эса мусулмонларни сўйганлар, яҳудийларни ўтда куйдирганлар».

Генри Де Костри ўзининг «Ислом, хотиралар ва ёдномалар» номли китобида шундай дейди:

«Араблар динни қабул қилиб, Қуръонга иймон келтириб, қалблари иймон нури билан нурланганидан сўнг, ер юзи халқлари рўпарасига янги бир суратда, мусулмон бўлиб чиқдилар. Бу, ўзаро келишув ва муомаларида ҳурфикрлик эди. Қуръон оятлари бирин-кетин яхшиликларга даъват қилиб туша бошлади. Араблар мусулмон бўлганларидан сўнг, пайғамбарнинг уларга берган таълимоти шундан иборат эди.

Ундан сўнг халифалар ҳам унинг изидан бордилар. Бу нарса бизни Робертсоннинг фикрига қўшилиб, Муҳаммаднинг одамлари, фақат ёлғиз уларгина яхши муомала билан ўз динларини тарқатишни қўшиб олиб борган кишилардур, дейишга ундайди. Мана шу муҳаббат фатҳга чорлади. Бунинг ҳеч айби йўқ. Қуръон музаффар армия ортидан қанотини ёзиб борди. Шомга кирганларидан сўнг, яшин тезлигида шимолий Африкага, Қизил денгиздан тортиб Атлантика океанигача етиб бордилар. Ўз йўларида афсус қиларли ҳеч нарса қолдирмадилар. Агар баъзи бир ҳодисалар бўлган эса, улар ҳамма жойда ҳам бўлиб туради. Исломдан бош тортган бирор халқни ўлдирганлари йўқ».

«Осиё ва Африка қитъасида Исломнинг кенг тарқалиб мустаҳкам ўрнашишига бошқа яна бир сабаб бор. У ҳам бўлса, Константинополнинг жабр-зулмидир. Бу ерда зулм ҳаддан ошган,

ҳокимлар жаврининг чегараси йўқ эди. Ислом келганда, барча халқлар жабр-зулмдан, офир солиқлардан қочиб, Исломни ихтиёр қилдилар».

«Бошқа динлардаги каби, Исломнинг даъват билан шугулланадиган махсус кишилари йўқ эди. Христиан подшоҳларидан бири Шарламон ўзи билан бирга доимо кўп сонли роҳиб ва диний ходимларни олиб юрар эди. Уруш қилиб диёрларни босиб олганидан сўнг, бу диний ходимлар кишиларга динни тушунтиришга ҳаракат қилар эдилар. Исломда эса, бу нарсанинг асари ҳам йўқ эди. Бирор киши Исломга қилич ёки тил кучи билан мажбуран киритилмаган, балки қалблар уни завқу шавқ билан қабул қилган. Қуръони Каримнинг ўзи кишилар ақлини асир қилиб олар эди».

Кўпгина тарихчилар шарқий каниса христианлари орасида Ислом тарқалишининг асосий сабабларидан бири, уларнинг динидаги турли сафсата ва тушуниб бўлмайдиган мазҳабпарастликлару Исломдаги аниқлик ва равшанлик сабаб бўлган, дейишади.

«Янги Ислом олами» номли китобда шундай дейилади:

«Араблар ўз юришларида ўлжа тўплашни мақсад қилиб қўйган эмас эдилар. Аксинча, улар фазилатли кишилар бўлиб, илмни ва илм ўрганишни яхши кўрар эдилар. Аввалги маданий меросларни эъзозлардилар. Голиб ва мағлублар орасида қудачилик алоқалари мустаҳкамланди, уларнинг қалблари диний биродарлик руҳи билан тўлди. Бу икки тараф бир-бири билан кўшилиб, кишилар учун фойдали бўлган сивилизасияни яратди. Бу, барча нарсадан устун турувчи Ислом Сивилизасиясидур».

Мана шу сўзлар Ислом фатҳлари ҳақида баъзи бир тарихчи ва ёзувчиларнинг фикрларидир. Бу нарсага ўхшаш ҳолат ҳеч бир халқ тарихида учрамайди. Мусулмонлар бу билан ҳар қанча фахрлансалар арзийди.

Ислом юришлари ҳақида шундай фикрда бўлган олимлар бу диннинг меҳр-мурувватини ҳам англамасликлари мумкин эмас.

Ислом муруввати ҳақида ғарб уламоларининг гувоҳлиги

Кўпгина христиан хабарномаларида Ислом муруввати ҳақида гувоҳликлар келган, жумладан 647—657-ҳижрий йилларда патриархлик қилган Ишуяба номли арбоб қуйидагича ёзган:

«Парвардигор оламга ҳокимлик қилишлик имконини берган араблар бизлар билан ўзингиз билгандек муомала қилар эдилар. Албатта, улар христианлик душмани эмаслар, балки миллатимизни мақтайдилар, роҳиб ва авлиёларимизни эҳтиром қиладилар, каниса ва монастирларимизга ёрдам қўлини чўзадилар».

Жаноб Томс Орланд ўзининг «Исломга даъват» номли китобида шундай дейди:

«Ҳозиргина мусулмонларнинг масийҳийларга нисбатан 1-ҳижрий асрда кўрсатган мурувватлари ҳақида келтирган мисолларимиз кейинги авлодларда ҳам давом этди. Биз айтишимиз мумкинки, Исломни қабул қилган масийҳий қабилалар бу ишни ўз ихтиёрлари билан қилганлар. Ҳозирги кунда мусулмон жамоалари орасида яшаб келаётган масийҳийлар ана шу мурувватнинг ёрқин далилидур».

У ўз китобининг 48-бетида шундай ёзади:

«Мусулмон ва масийҳий араблар орасидаги дўстлик алоқаларини билганимиздан кейин, айтишимиз мумкинки, одамларни Исломга киритишда куч ишлатиш омили бўлмаган. Муҳаммаднинг ўзи ҳам баъзи масийҳий қабилалар билан шартнома тузиб, уларни ҳимоя қилишни ўз зиммасига олган эди. Уларга диний ибодатларни тўла ҳуррият билан бажаришга эркинлик берган эди ва диний арбобларга ўз ҳуқуқлари ва обрўларидан фойдаланишга имкон берган эди».

Митз номли масийҳий устоз Ислom муруввати ҳақида қуйидаги гувоҳликни беради:

«Ўрта асрларда Ислom мамлакати билан христиан Оврупоси орасидаги фарқ шундан иборат эдики, биринчисида Ислomдан бошқа кўпгина динларнинг вакиллари ҳам бемалол яшар эдилар, иккинчисида эса ундай эмас эди. Ислom мамлакатида каниса ва сеногоклар ҳукумат ихтиёридан ташқарида давр сураар эди, худди бу мамлакатда эмасдек. Бу борада улар аҳдномаларда кўрсатилганидек ҳуқуқдан тўла фойдаланар эдилар. Зарурат юзасидан яҳудий ва христианлар мусулмонлар билан ёнма-ён яшадилар. Бу ҳолат ўрта асрларда Оврупо билмаган мурувватни юзага келтирди. Яҳудий ва христианлар ўз динларида ҳур эдилар».

КУЧЛИ МЎМИН КУЧСИЗ МЎМИНДАН ЯХШИРОҚ

Ислом инсон ҳаётининг фақат руҳий, маънавий камолотига эътибор берибгина қолмай, айна вақтда, унинг жисмоний жиҳатларини ҳам қамраб олган. Мусулмон файласуфлар руҳий ва моддий ҳаётни худди нарвоннинг икки поясига ўхшатишади, яъни, икки тараф баравар — тенг бўлишига эътибор бермоқлик лозимлиги уқдирилади. Инсоннинг эътиқоди кучли, мустаҳкам бўлиши билан бирга бадани, жисми ҳам соғ, чиниққан, ҳар қандай машаққатларга дош бера оладиган бўлмоғи лозим. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом: кучли мўмин киши Аллоҳ ҳузурида кучсиз мўминдан яхшироқ ва маҳбуброқдир, деганлар. Бу ҳадиси шарифдан кучли, чиниққан бўлишнинг нақадар афзаллигини тушуниб оламиз.

Ҳозиргина эслаб ўтган ҳадисимизда таъкидланганидек, кучли мўмин киши Аллоҳ ҳузурида маҳбуб бўлса, бундай фазилатга эга бўлиш ҳар бир мўмин учун зарур. Башарти, жисмоний мусобақа кишиларнинг кучли, чидамли бўлиши йўлида ташкил этилса, маъқул.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ўз аёллари Оиша онамиз билан югуриш бўйича мусобақа қилганларида ортда қолганлар. Кейинроқ, Оиша онамиз бирмунча тўлишиброқ қолганларида, яна бир мусобақалашганларида Пайғамбаримиз ўзиб кетганлар, шунда: «Аввалгиси билан биру бир бўлди», деганлар.

Шунингдек, ёш болаларнинг югуриш бўйича пойгасини ўзлари уюштирганлари ҳақида ривоятлар бор. Бундан ташқари, муҳим топшириқларни бажаришни ихтиёр қилган ёш саҳобаларни аввал кураштириб кўриб, ким ғолиб чиқса, ўшанга шарафли юмушни топширганлар.

Озодалик саломатликнинг асосий шартларидан бири эканлиги барчага яхши аён. Пайғамбар алай-

ҳиссалом: «Поклик иймондандир» деганлар, яъни, озодалик иймоннинг бир бўлаги, белгиси. Бу жуда улуғ гап. Шу мазмундаги оят, ҳадислар кўп.

Ислом кишиларни оммавий озодаликка чақиради. Кишининг бадани, кийими, турган-ўтирган жойи ва ҳоказо ўзига тегишли нарсаларнинг барчаси озода бўлмоғи керак. Таҳорат барча ибодатлардан аввал фарз қилинган. Ювиниш ҳам худди шундай.

Еб-ичмоқ инсон саломатлигининг энг асосий омилларидан бири эканлигини эндиликда ҳамма бир овоздан таъкидламоқда. Ислом, аввало, инсоннинг таоми ҳалол бўлишини уқдиради. Одамнинг соғлиғига зарар келтирувчи барча таомлар бизнинг динимизда ҳаром қилинган. Муҳими, ҳалол таомларни ҳам истеъмол қилишда ажойиб одоб-ахлоқ ва кўрсатмалар борки, улар соғлиқ учун ниҳоятда зарур.

Қуръони Каримда «... Енглар, ичинглар ва исроф қилманглар», деган оят бор.

Яъни, керагидан ортиғини еманглар, дегани бу. Ушбу оятни эшитган бир яҳудий олим «Бутун бошли тиб илми сизларнинг китобингизнинг ярми оятига жойлаштирилган экан» деганди. Дарҳақиқат, тежамли, меъёрида, тўғри овқатланиш соғлиқнинг асосий гаровларидан эканлигини ҳозирда турли соҳа олимлари такрор-такрор таъкидламоқдалар. Исломдаги овқатланиш одоблари бу талабларнинг барчасига жавоб берибгина қолмай, улардан устун туради ҳам. Афсуки, кўпчилик бундай одоблардан ё беҳабар ёки хабардор бўлсалар-да, уларга етарли риоя қилмайди.

Бир сўз билан айтганда, ислом соғлиқ учун зарар нимаики бўлса, уларни мусулмонлар учун буюрган. Ислом таълимотларида бир ажойиб қоида бор — нима билан вожиб жорий бўлса, ўша нарса ҳам вожибдир. Кишининг соғлиғи учун қайғуриши ҳам шу масалалар қаторида. Бошқача айтдиган бўлсак, мусулмон одам соғлиғи учун ҳамма нарсаларни қилмоғи лозим. Жисмоний тарбия ана шундай зарурий нарсалардан ҳисобланади.

Нафақат намозда, балки барча исломий ибодатларда жисмоний ҳаракат бор. Умуман Ислом — ҳаракат динидир. Бошқа динларда қимирламай туриб ёки ўтириб махсус дуолар ўқиш билан ибодат қилинса, Исломда ўқиш билан бирга ҳаракат ҳам зарур. Ҳажни оладиган бўлсак, аввалидан охиригача жисмоний ҳаракатдан иборат. Уйдан ният қилиб чиқиб, Маккаи мукаррамага бориш, Каъбани етти қарра айланиб тавоф қилиш, Сафо ва Марва тепаликлари орасига етти марта бориб келиб сайъ қилиш ва ҳоказолар жисмоний чиниққан бўлишни тақозо этади.

Мол-дунёси кўп мусулмонлар закотни ҳам ҳақдор кишиларни қидириб топиб, ўзлари олиб бориб беришга ҳаракат қиладилар.

Албатта, ибодат жисмоний мақсадда қилинмайди. Ибодатнинг маъзи руҳий ҳолатдадир. Аммо, айнаён шу руҳий ҳолатдаги ибодатлар, Аллоҳнинг инояти лия, руҳимизга ҳам, жисмимизга ҳам фойда берадиган қилиб буюрилган.

Рўза тутган киши эрталаб туриб саҳарлик қилмоғи, бошқа ҳаракатлари, кечаси эса одатдагидан ташқари яна қўшимча йигирма рақъат намоз ўқиши — буларнинг бари ҳаракат, жисмоний тарбиядан иборат.

Рўза жисмоний қувватга фойда беради. Бу ҳақда мусулмон бўлмаган доираларда кўпроқ гап бўлмоқда. Очлик билан даволаш услублари ва шифохоналарини кўпайтирмоқдалар. Узоққа боришнинг ҳожати йўқ, бир неча йил муқаддам профессор Николаевнинг «Оддий ҳақиқатлар» деб номланган китоби ўзбек тилида чоп этилди. Унда «Соғлиқ учун оч-наҳор юриш» сарлавҳали боб бор. Ўша бобда кўп фойдали маълумотлар берилган. Биз учун эътиборли жойи, ўз соғлиғи учун қайғурган ҳар бир киши йилига 28-32 кун ихтиёрий равишда оч қолиши зарурлиги таъкидланган. Рўза тутиб кўп йиллик касалликларидан фориф бўлган кишиларнинг эътирофларини кўп эшитдик.

ИЙМОН

АЛЛОҲНИНГ БОРЛИГИГА ИШОНИШГА ҚОДИРМИСИЗ?

Иймон ва илмий далиллар

Ҳар қандай инсон феълида қандайдир мутлоқ қодир куч борлигига ишонч туйғуси мавжуд. Бу, ақлнинг самараларидан биридир. Борлиққа назар солинса ва коинотдаги нарсалар синчиклаб ўрганилса, барча нарсалар ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмаганининг, балки улар бир яратувчи томонидан яратилганининг гувоҳи бўламиз.

Инсоният тарихи ва тафаккур тараққиёти тарихи диний бўлмаган манбалардан ўрганилса ҳам, яратувчи кучга бўлган эътиқод ўша яратувчининг борлигига кўрсатиладиган далиллардан олдин вужудга келгани аён бўлади. Умуман, диний билимларга таянмай туриб яратувчига нисбатан ақийданинг пайдо бўлган вақтини аниқлаш қийин. Зеро, ҳамадан қудратли ҳамда мангу барҳаёт Зот ҳақидаги фикр ва мушоҳада, ақийда бошқа билимлар қатори, ўзимиз сезмаган ҳолда пайдо бўлади.

Инсоннинг Аллоҳга бўлган эътиқоди ривожлана боргандан сўнг, Аллоҳ пайғамбарларини одамларга тўғри йўлни кўрсатиш учун даъват этиб, уларни мўъжизалар билан қўллаб-қувватлади. Мўъжиза инсоннинг қудрати етмайдиган одатдан ташқари амаллар бўлиб, уни кўргандан сўнггина одамлар пайғамбарларнинг Аллоҳнинг ҳақиқий элчилари эканлигига ишонганлар. Ислолда эса, инсонларни Аллоҳга ишонтириш учун ақлни ишга солиш услуби қўлланган. Бу ҳолат бошқа динларда учрамайди. Қуръон оятлари ҳам Аллоҳга Иймон келтириш учун ақлий далилларга суянишга чақирган. Табиийки, «Қандай далиллар?» — деган савол туғилади.

Энг катта далил

Аллоҳнинг борлигига энг улкан далиллардан бири галактикамиздир. Ўзимиз яшаб турган Ер ва унинг атрофидаги сон-саноқсиз юлдузлар ҳақида фикр юритиб ўйлаб кўрсак, кишини ҳайратга соладиган даражада ажойиботларни кўра-миз. Буларга инсоф билан назар солган кишининг, албатта, яратувчининг улуғлигига иймони зиёда бўлмасдан иложи йўқ.

Қуръони Каримдаги кўпгина оятлар ҳам инсонни мана шу борлиқнинг яратилишига, осмону ерга назар солиб фикр юритиш ва уларнинг сирларини билиб, ўзининг иймонини бақувват қилиб, шакшубҳаларини ўзидан йироқлаштиришга чақиради. Жумладан «Юнус» сурасида:

قُلْ أَنْظِرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Сен: «Осмонлару ердаги нарсаларга назар солинглар», деб айт», дейилган бўлса (101-оят), «Аъроф» сурасида эса:

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ
وَأَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

«Осмонлару ернинг мулкларига, Аллоҳ яратган нарсаларга ва, ажаб эмаски, ажаллари яқинлашиб қолган бўлишига назар солмайдиларми?»—дейлади (185-оят).

Қуръони Карим таъбири билан айтганда, мана шу борлиққа назар солиб, ундаги ҳикмату сирларни билиб туриб ҳам Аллоҳга ишонмаганларга бошқа далил йўқдир. Чунки, шуларни кўриб туриб Аллоҳга ишонмаганларга бошқа далиллар таъсир қилмайди. Мўминлар эса шу борлиқнинг яралишини Аллоҳнинг борлигига далил қилиб келтирадилар.

Қуръони Каримда:

خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً
لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿١١﴾

«Аллоҳ осмонлар ва ерни ҳақ ила яратгандир. Албатта, бунда мўминлар учун оят-белги бордир», дейилган («Анкабут» сураси, 44-оят).

«Жосия» сурасида эса:

إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّأُمَّمِّنِينَ ﴿٢١﴾

«Албатта, осмонлару ерда мўминлар учун оят-белгилар бордир», дейилган (3-оят).

«Борлиқ» нима дегани? Мунажжимларнинг айтишича, Ермиз қуёш системасидаги бир кичик сайёра ҳисобланади. Қуёш системаси эса умумий галактикадан бир парча. У эса, ўз навбатида, мунажжим тили билан айтганда, юдуз шаҳарлари тўпламидан бир шаҳар, холос. Хўп, галактикамиздаги юдузлар нечта? Оддий кўз билан қараганда, ердан туриб кўриш мумкин бўлган юдузлар сони 6000 тадан ошмайди. Лекин махсус асбоблар орқали кузатилса, бутунлай ўзгача манзаранинг гувоҳи бўлинади. Юдузларнинг умумий сони қирқ минг миллиондан юз минг миллионгача бўлиши мумкин! Бу юдузлар ҳажмини нисбат келтириш йўли билан таърифласак, қуёш ҳам шу юдузларнинг биридир. Лекин у бизга яқин бўлганлиги сабабли катта кўринади, холос. Аслида, қуёш ўртача юдуз ҳисобланади.

Ҳозирги вақтгача кашф қилинган юдузлардан энг миттиси «Ванманин» юдузи бўлиб, у Ердан озгина каттароқдир. Шундай юдузлардан миллион донасини олиб қуёшнинг ичига жойлаштирилса яна бўш жой қолар экан. Бошқа бир юл-

дузнинг номи «Манкабил Жавзо» бўлиб, катталиги шу даражада эканки, қуёш ҳажмидаги юлдузлардан бир неча миллионини унинг ичига жойласа бўлар экан.

Энди бу юлдузларнинг биздан узоқлиги ҳақида фикр юритиб кўрайлик. Фазодаги юлдузларнинг бир-биридан узоқлигини тасаввур қилиш учун қуёш галактикасидаги юлдузлар торгина бир бурчакда қолиб кетган юлдузлар ҳисобланишини эслаш kifоя. Мисол учун, қуёш биздан 93 миллион мил узоқликдадир, яъни ойга қараганда 400 марта узоқ. Лекин бошқа юлдузлар масофасини ўлчамоқчи бўлсак, бизга триллион ҳисоби ҳам етишмайди. Шунинг учун ҳам, мунажжимлар масофани ўлчаш учун ёруғлик тезлигини ишлатадилар. Уларнинг ҳисобича, ёруғлик тезлиги секундига 186 минг мил экан. Қуёш галактикасидаги узоқ сайёралардан бири «Плутон»дан чиққан нур тўрт-беш соатда ерга етиб келади. Бошқа галактикадаги юлдузлардан чиққан нур тўрт-беш йилда, ҳозирча энг кучли асбоблар билан кўришга муваффақ бўлинган юлдузлардан чиққан нур эса икки миллион йилда етиб келади. Яна эътиборга сазовор нарса шуки, галактикамиз ўз ўқи атрофида секин айланади. Албатта мана шу миллиардлаб юлдузлар ва уларнинг тартибди равишда тизилиб туриши, маълум бир қонуниятга биноан ҳаракатланиши, бир-бири билан тўқнашиб кетмаслиги Аллоҳнинг борлигига очиқ-ойдин далилдир.

Қуръони Каримнинг «Воқиъа» сурасида:

﴿فَلَا أَسْئِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ﴾ وَإِنَّهُ لَفَسُّهُ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾

«Юлдузларнинг манзиллари билан қасам ичаман. Албатта, агар билсангиз, бу – улуғ қасамдир», дейилган (75, 76-оят).

Бунинг сирига фақат яқиндагина, мунажжим олимлар улкан телескоплар орқали коинотнинг

махфий сирларини қисман ўрганганларидан сўнг, тушуниб етилди. Эйнштейн шундай деган эди: «Менинг диним чегарасиз бир улкан руҳга бўлган ажабланишимдан иборатдир. Бу руҳнинг қудратидан бизнинг арзимас ақлимиз ўзи идрок қилганича баъзи бир нарсаларни кашф қилган, холос. Бу чуқур Иймонни ва олий илоҳий кучни тушуниб етиш учун мана шу коинотга қараб турсам, Аллоҳнинг борлигини қалбимга солади».

Америка Табиий Фанлар академиясининг аъзоси Марит Стенли шундай дейди:

«Борлиқдаги барча нарсалар Аллоҳнинг борлигига гувоҳлик беради, унинг қудрати ва улканлигига далил бўлади. Биз, олимлар, бу борлиқдаги баъзи бир нарсаларни текшириб кўрганимизда, Аллоҳнинг ҳикмати, қўли ва қудрати билан яратилган нарсаларни мулоҳаза қилишдан нарига ўта олмаймиз».

Шундай экан, биз борлиқни кўриб туриб, унинг ҳақиқатларини билиб туриб, Аллоҳга ишонмай нима қиламиз?! Аниқроғи, Қуръони Каримда келтирилган қуйидаги оятларни такрор эста олмай иложимиз йўқ:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ
لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٠١﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا
سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٠٢﴾

«Албатта, осмонлару ернинг яратилишида ва кеча-кундузнинг алмашинишида ақл эгалари учун белгилар бор. Аллоҳни тик турган, ўтирган ва ёнбошлаган ҳолларида эслайдиган, осмонлару ернинг яратилишини тафаккур қиладиганлар: «Робимиз буни бекорга яратганинг йўқ, Ўзинг поксан, бизни ўт азобидан

сақлагин», деб айтадилар («Оли Имрон» сураси, 190, 191-оятлар).

Далиллардан яна бири

Қуръони Каримнинг «Фуссилат» сурасида шундай дейилади:

وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا سَجْدٌ لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ

«Кечаю кундуз, қуёшу ой Унинг оят – белгиларидан. Бас, қуёшга ҳам, ойга ҳам сажда қилманглар. Уларни яратган Аллоҳга сажда қилинг» (37-оят).

Кечаю кундузнинг алмашиб туриши, маълумингизким, ернинг ўз ўқи атрофида айланишидан вужудга келади. Бу айланиш Аллоҳнинг борлигига энг ёрқин далиллардан биридир. Чунки, бу айланиш шу қадар аниқлик билан йўлга қўйилганки, унда бирор лаҳза ҳам адашиш юз бермайди.

Металдан ясалган бир неча мисқоли соат бир кунда бир неча секунд хато қилади. Шундай бўлса ҳам, биз уни «Жуда тўғри юради», деб мақтаймиз. Соат билан ер куррасини солиштириб кўринг-а! Миллион-миллион тонна ғоирликка эга бўлган ер курраси бир секундга, ҳаттоки секунднинг ўндан бирига ҳам адашмайди. Фарқ секунднинг 1000 дан бири бўлиши мумкин, лекин бу хато дейилмайди. Қолаверса, Аллоҳнинг ўзигагина аён бу жузъий фарқнинг инсонлар ҳаётига мутлақо таъсири йўқ. Ҳолбуки, ер айланишининг ер юзига жуда катта таъсири бор. Агар ер ўз ўқи атрофида айланиб турмаса, денгизу океанлар сувсиз бўлиб қолар эди. Агар ер ўз ўқи атрофида ҳозиргидан салгина тезроқ айланса, дунёдаги барча нарса парчаланиб кетарди. Аксинча,

салгина секинроқ айланса, дунёдаги барча нарса ис-
сиқ ёки совуқ сабабидан ҳалок бўлар эди.

Қуръони Каримда ернинг шунчалик нозик ҳара-
катланишига қуйидаги оятда ишора қилинган:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي
أَنفَنَ كُلَّ شَيْءٍ

**«Тоғларни кўриб, қимирламай турибди деб
ҳисоблайсан. Ҳолбуки, улар булутнинг ўтиши-
дек ўтурлар. Бу ҳар бир нарсани пухта қила-
диган Аллоҳнинг санъатидир» («Намл» сураси,
88-оят).**

Мана шу оятда ернинг айланишини унинг юзи-
даги энг улкан нарса — тоғлар мисолида баён қилин-
ган. Тоғлар ерга ёпишиб турган нарса бўлганидан,
тоғнинг ҳаракати — ернинг ҳаракати, демакдир.

Табиатдаги далиллардан яна бири

Дунёдаги миллиардлаб юдуз ва сайёраларни
ва ҳоказо осмон жисмларини бир-бири билан
тўқнашиб кетишдан «Аллоҳ яратган бутун дунё
тортишиш» қонуни сақлаб туради. Биз яшаб тур-
ган ер шарида эса барча ўсимликлар, ҳайвонлар,
пасттекисликлар, тоғлар, денгизлар — барча-бар-
часи жуда ҳам аниқ бир режа ва қонун-қоида-
ларга мувофиқ мавжудлигини илм-фан алақа-
чон исбот этган. Булар ҳам илоҳий кучнинг бор-
лигига ва моддапа-растларнинг «Бу дунё ўз-ўзи-
дан пайдо бўлиб қолган» деган фикрларининг
асоссиз эканлигига ёрқин далилдир.

Буюк олим Крейси Моррисон шундай деган экан:
«Табиатдаги ажойиботлар ўрганиб чиқилса, улар-
нинг ҳар бирида ажойиб бир қасд ва режа борли-
гига ишонч комил бўлади. Уларнинг барчасида яра-
тувчининг хоҳишига биноан тузилган режа амалга

ошаётганлигига шубҳа қолмайди. Ер куррасининг ҳажми, унинг қуёшдан узоқлиги, ер қобифининг қалинлиги, сув миқдори, кислород ва карбонад ангидриднинг миқдори ва инсоннинг ҳаёти — буларнинг бари ўз-ўзидан, беқасд ва тартибсиз бўлаётгани йўқ, албатта. Уларнинг барчаси ажойиб бир низом, қасд ва режа орқали вужудга келгандир».

Мана шу режа ва қасд ҳақида Қуръони Каримнинг кўпгина оятларида гапириб ўтилган. Жумладан, «Бақара» сурасида шундай дейилади:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ أَلْوَانِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ
مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ
وَتَصْرِيْفِ الرِّيحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

«Албатта, осмонлару ернинг яратилишида, кечаю кундузнинг алмашиб туришида, одамларга манфаатли нарсалари ила денгизда юриб турган кемада, Аллоҳнинг осмондан сув тушириб, у билан ўлган ерни тирилтириши ва унда турли жондорларни таратишида, шамолларни йўналтиришида, осмону ер орасидаги итоатгўй булутда ақл юритувчи қавмлар учун белгилар бор» (164-оят).

Ер фазода осилиб турган шардан иборатдир. Унинг ўз ўқи атрофида айланиши туфайли, юқорида айтганимиздек, кеча-кундуз вужудга келиши билан бирга бу айланиш шамоллар ҳаракатига ҳам ўз таъсирини ўтказди. Шамоллар, ўз навбатида, океанлардан чиққан сув буғларини қитъаларнинг ичига олиб боради. У буғлар қалинлашгач, ёмғир бўлиб ерга тушади. Ёмғир эса чучук сув манбаи-

дир. Ёмғир бўлмаса ер юзи қақраб, ҳаётдан асар ҳам қолмас эди. Шунингдек, Аллоҳ тупроқнинг таркибида ўсимликлар учун моддаларни яратган. Улардан озиқланган ўсимликлар униб-ўсади, уларни эса, ўз навбатида, жонзотлар тановул этади.

Мана шу нарсалар ер юзидаги ҳаёт сири ҳақидаги илмий ҳақиқатлардир. Қуръон ояти шу нарсани баён қилиб, табиатда режа борлиги, ундаги барча нарсалар ўзаро алоқадор эканлигини тасдиқлайди.

Қуръони Каримнинг «Раъд» сурасида шундай дейилади:

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوْسِيَّ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الشَّرَاةِ جَعَلَ فِيهَا رَوَجِيْنًا اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

«У ерни чўзиб, унда баланд тоғлар ва анҳорларни қилган, ҳар хил мевалардан жуфт-жуфт қилган зотдир. У кечани кундузга ўратур. Бунда, албатта, тафаккур қилувчи қавмлар учун оят – белгилар бордир» (3-оят).

Тушунмаган кишилар тоғларни ер юзидаги ортиқча нарса дейиши мумкин. Лекин уларнинг фойдаси жуда улқандир. Тоғларнинг чўққисида ҳаёт манбаи бўлмиш сувга айланадиган қор узоқ вақтгача сақланиб туради.

Қуръон оятларидан бирида яна шундай дейилади:

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْرِجُ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٣﴾

«Ва Унинг оятларидан сизга кўрқув ва умид учун чақмоқни кўрсатади ва осмондан сув-

ни нозил қилади-да, у билан ерни ўлгандан кейин тирилтиради. Албатта, бунда ақл юри-тадиган қавм учун оят – белгилар бордир» («Рум» сураси, 24-оят).

Чақмоқ билан ёмғир ёғиши ва ернинг тирилиши орасида қандай алоқа бор? Ернинг ҳаёти фақат сув-нинг ўзига боғлиқми? Йўқ, бу ерда яна бош-қа нар-салар бўлиб, ўсимликларнинг ўсишида асосий ва-зифани бажаради. У ҳам бўлса азот моддаси бўлиб, бу модда бўлмаса, ҳеч қандай ўсимлик ўсмайди. Азот тупроққа икки хил йўл билан аралашади:

1. Чақмоқ орқали. Ҳар чақмоқ чаққанда кис-лород билан азот аралашиб, ёмғир орқали ерга тушади. Чақмоқ билан шуғулланувчи олимлардан Карл Макрунинг айтишича, ҳар йили чақмоқлар-дан 100 миллион тонна азот пайдо бўлар, бу эса ер юзидаги заводларда ишлаб чиқарилган азот-дан 10 марта кўп экан.

2. Бактериялар орқали. Ўсимликларнинг томир-ларида маълум бактериялар бўлиб, бу бактериялар ҳаводаги азотни олиб, қайта ишлаб, озуқа азотига айлантиради. Оятда олдин чақмоқ зикр қилиниб, ундан сўнг ёмғирни ва ерга ҳаёт киришини эслатиб ўтиш илмий ҳақиқатлар бўлиб, буларни Қуръон 15 аср олдин айтиб ўтган. Шунинг ўзи ҳам табиатда режа ва қасд борлигига ёрқин далилдир.

Далиллардан яна бири

Қуръони Каримнинг «Анъом» сурасида шун-дай дейилади:

﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ ۗ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ۗ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ فَاَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ﴾

«Албатта, Аллоҳ донни ҳам, данакни ҳам ёрувчи зотдир. У ўлиқдан тирикни чиқарадир

ва тирикдан ўликни чиқаргувчидир. Ана шундай Аллоҳдир. Сиз қаёққа бурилиб кетяпсиз?!» (95-оят).

Яна бошқа бир оятда:

إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ

«Албатта, осмонлару ернинг мулки Аллоҳникидир. У тирилтирур ва ўлдирур», дейилади («Тавба» сураси, 116-оят).

Ҳар бир нарсани ташкил қилувчи асосий нарса бўлади. Ер юзидаги жонзотларнинг энг олийсидан тортиб мураккабигача асосий ташкил қилувчи нарса ҳужайралардир.

Ҳужайра жуда кичкина нарса бўлиб, ўзида ҳаёт моддасини мужассамлаштирган. Ҳужайра катта-кичик барча жониворларга ҳаёт сабаби бўлиш қудратига эга. Ҳар бир ҳужайра ўз ҳаётида турли вазифаларни шундай аниқлик билан бажарадики, унинг олдида инсоннинг энг зўр соатларни ишлаб чиқаришдаги маҳорати ип эшолмай қолади. Ҳужайрани «протоплазма» деб ҳам аташади. Ҳар бир ўсимлик ва ҳайвон протоплазмалардан ташкил топган. Ўсимлик ва ҳайвонлардаги протоплазмалар бир хил бўлиб, озгина фарқ қилади. Бу эса, асосий ҳаётий фарқдир. Аслида, бу фарқлар жуда катта бўлиб, фақат, бизга махфий бўлиб қолган. Ҳаёт илмининг ҳақиқатлари шуни кўрсатадики, ҳамма протоплазмалар кўринишдан бир-бирига жуда ўхшайди-ю, аслида, бошқача бўлиб чиқади. Бу ҳақда доктор Чарлис Эртест шундай дейди: «Менинг фикримча, ҳар бир ҳужайра шундай улкан бир жумбоқки, уни тушуниш биз учун жуда ҳам қийин. Ер юзидаги саноғига етиб бўлмайдиган барча ҳужайралар Аллоҳ қудратининг гувоҳидир. Фикр ва мантиқ шунга гувоҳлик беради. Шунинг учун ҳам, мен Аллоҳга қаттиқ ишонаман».

Далилларнинг яна бири

Ер юзидаги ўсимликларнинг яратилиши ҳам Аллоҳнинг борлигига ёрқин далилдир. Қуръони Каримнинг «Анъом» сурасида шундай дейилган:

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ
فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن
طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا
وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

«У осмондан сув нозил қилган Зотдир. Бас, у(сув) ила турли набототлар чиқардик: Ундан яшил гиёҳларни чиқардик. Ундан ғужум-ғужум бошоқлар чиқарамиз. Ва хурмодан, унинг новдаларидан яқин шингиллар чиқарамиз ва узум боғлари чиқарамиз. Бир-бирига ўхшаган ва ўхшамаган зайтун ва анорларни чиқарамиз. Унинг мева қилиш пайтидаги мевасига ва пишишига назар солинг. Албатта, бундай нарсаларда иймон келтирадиган қавм учун оят-белгилар бордир» (99-оят).

«Ундан ғужум-ғужум бошоқлар чиқарамиз» деган жумла, яшил ўсимликдан дон чиқади, демакдир. Ҳозирги замон илмининг таъкидлашича, ўсимликнинг яшил баргларидаги ҳужайралар воситаси билан озуқа моддаси етилиб чиқади. Инсон барпо қилган энг мукамал корхона ҳам яшил баргдаги ҳужайра корхонасичалик нарса ишлаб чиқара олмайди.

Яна, Қуръони Каримнинг «Раъд» сурасидаги оятда тупроғи, суви бир хил бўлгани билан, ўсимликларнинг мазаси ҳар хил бўлиши баён қилинган:

وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَوِّزَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزُرْعٌ وَنَخِيلٌ
 صِنَوَانٌ وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضَ لُبَّهَا عَلَى بَعْضِ فِي
 الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤١﴾

«Ва ер юзида қўшни бўлақлар бор. Шунингдек, узумлар, боғлар, экинзорлар, шохлаган ва шохламаган хурмолар бўлиб, бир хил сув ила суғорилаурлар ва уларнинг баъзиларининг мевасини баъзилариникидан афзал қиламиз. Бунда, албатта, ақл ишлатувчи қавмлар учун оят – белгилар бордир» (4-оят).

«Зумар» сурасида Аллоҳ таоло ер юзидаги ўсимликларнинг ранги ҳар хил бўлишига эътиборни жалб қилади:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنبِيعَ فِي الْأَرْضِ
 ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ

«Аллоҳ осмондан сув тушириб, уни ердаги манбаълардан юритиб қўйганини кўрмадингми?! Сўнгра у ила турли рангдаги экинларни чиқарур» (21-оят).

Қуръони Карим ўсимлик аъзоларининг эркак ва урғочига бўлинишини ҳам Аллоҳнинг борлигига далиллардан бири, дейди.

Баъзи бир ўсимликлар ўзини-ўзи чанглата олиши маълум. Лекин шундай ўсимликлар ҳам борки, улар ҳаво ва ҳашаротлар воситаси билан бошқа ўсимликлардан чангланади. Шу тўғрида «Шуаро» сурасида шундай дейилган:

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمَا أَنْبَأْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٥١﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

«Улар ерга қарамайдиларми?! Биз унда керакли жуфтлардан қанчаларини ундириб қўйибмиз. Албатта, бунда оят – белги бор» (7, 8-оятлар).

Ўсимликнинг ўсиши ҳақида доктор Зумерман айтади: «Ҳар бир ўсимликнинг ўсиши учун ёруғлик, кимёвий моддалар, сув ва ҳаво кифоя қилмайди, балки уруғнинг ичида бир қувват бўлиб, муносиб вақти келганда ҳаракатга тушади ва бир ажойиб аниқлик билан ўсади. Уруғ, аслида, иккита ҳужайрадан иборат бўлиб, уларнинг ҳар бири кўп сонли ҳаракатлардан сўнг янги бир нарсани вужудга келтиради. У нарса ҳаётга ўсимлик бўлиб йўл олади. Шундай қилиб, буғдойнинг уруғидан буғдой, арпанинг уруғидан арпа ўсиб чиқади. Кўпчилик ўсимликлар бир-бирига жуда ўхшаш бўлишига қарамай ҳар бирининг ўзига хос сифатлари бордир».

Ўсимликлар бир-биридан фарқ қилишига қарамасдан, барчаларида топиладиган ўхшаш белгилари ҳам бор.

Масалан: барча ўсимликлар ўзидан озуқа моддаларни, шунингдек, кислород ва сув чиқаради. Баъзи бир ўсимликларнинг уруғи, танаси, барг ва гуллари бир-бирига ўхшайди, улар турли ўсимликларда бўлишига қарамай, бир-бирига ўхшаш вазифаларни бажаради. Ўсимликлар, шу билан бирга ташқи таъсирлардан бир хилда таъсирланади. Масалан: барча ўсимликлар ёруғликка интилади. Ёруғлик бўлмаса, улар ҳалок бўлади.

Мана шу кўплаб қоидаларни, жумладан, ўсимликларнинг ўсиши ва баъзи сифатларнинг мерос бўлиб қолишини ким ишлаб чиққан?

Бу савол бизни бундан ҳам қийинроқ иккинчи бир саволга олиб боради. Биринчи ўсимликлар қаердан келган ёки бошқача айтганда, биринчи ўсимлик қандай яратилган?

Теран тафаккур кўзи билан қарасак, мана шулар ўзини-ўзи яратган ёки бирданига, сабабсиз, ўзича пайдо бўлиб қолган, дея олмаймиз. Балки, буларни яратувчи зотни излашга мажбур бўламиз.

Аллоҳга ишониш инсонга хос

Дин тўғрисида олиб борилган илмий ишлар натижасидан аён бўладики, диндорлик барча ба-шариятнинг умумий сифати бўлиб, унда қадим-гилар ҳам, ҳозиргилар ҳам баробардир.

Ҳеч бир халқ динсиз бўлмаган. Кўпчилик олим-ларнинг фикрича, Аллоҳ, дин каби тушунчалар ин-соннинг асли табиатида мавжуд бўлиб, бу тушун-чани уларга одатдан ташқари куч, яъни Аллоҳнинг ўзи бергандир. Ушбу фикрни қўлаб-қувватловчи олимларнинг энг машҳурларидан бири шотландия-лик Андри Линж қуйидагиларни баён этади:

1. «Ҳар бир инсон «Дунёдаги нарсаларнинг са-баби бор» деган фикрда юради. Мана шу фикр-нинг ўзи диндор бўлишга етарлидир. Чунки, бор-лиқ борми, унинг яратувчиси ҳам бор. Ҳар бир инсон бор нарсаларнинг яратилиши ҳақида ту-шунчага эга. Шунинг учун ҳам, инсон ўзи ярата олмаган нарсаларни бошқа бир яратувчи ярат-ган, деган фикрга келиши турган гап.

2. Биз барча инсонлар даврида ҳам ота, хўжа-йин, Аллоҳ деган тушунчаларнинг борлигига ишонч ҳосил қилдик.

3. Ибтидоий жамоа тузумида ҳам диний эъти-қод пок равишда бўлган. Кейинчалик эса афсо-налар аралшиб кетган».

Бироқ А. Линж назарияси бирмунча вақтгача эътироф этилмади. Одамлар ирқини ўрганиш ил-мида тарихий услуб ишлаб чиқилгандан сўнггина мазкур назария тўғри эканлиги тасдиқланди. Бу борада Вена дорулфунунининг профессори Лео-польд Фон Шредер Европа ҳиндулари тарихини ўрганишда катта натижаларни қўлга киритди. У қадимги Европа ҳиндулари фикрида ҳам олий худо назарияси борлигини исботлади. Уларда дин учта асос: 1) табиатга сифиниш; 2) марҳум шахсларга сифиниш; 3) катта яратувчи, яхшилик худосига сифинишдан иборат, дейди.

Лекин олим мана шу уч нарсадан қай бири қадимийроқ эканлигини баён қилмаган.

Худди шу вақтда доктор Крабер Калифорния ҳиңдулари ҳаёти тарихидан қатор илмий асарлар ёзиб, мазкур энг қадимий қабилаларда ҳам катта худо назарияси борлигини исботлади. Ҳатто, улар ҳамма нарсани яратувчи қодир ва тақдирнинг эгаси бўлган улуғ худога ишонишган.

Яна бир қанча олимлар инсоният тарихининг барча даврларида ҳам кишилар худога ишонганликларини исбот қилганлар.

Доктор Поль Клеронс айтадики: «Инсон доимо ўзининг ақлидан кучли ақл ва ўзининг маҳоратидан кучли маҳорат борлигини сезиб туради. Мана шунинг ўзи ҳам Аллоҳга бўлган ишончга олиб келади».

Инсон моддий далиллар билан Аллоҳнинг борлигини исботлаши қийин. Шунинг учун ҳам, Аллоҳнинг борлигига тўлиқ ишониш учун моддий далилларнинг ёнида руҳий далиллар ҳам бўлмоғи керак, яъни, бу кенг борлиқдаги моддий нарсалар тўғрисидаги маълумотларимизни ўзимиздаги муаммоли ҳис-туйғулар, меҳр-муҳаббат ва турли сезгилар билан аралаштирганимизда тўлиқ иймонга эришамиз.

Агар биз миллионлаб ўта ақлли кишиларнинг Аллоҳга ишониш сабабларини синамоқчи бўлсак, саноғига ета олмаймиз. Лекин ана шу сабабларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг борлигига далолат берувчи кучли далиллардир. Инсоннинг ақлини лол қолдирадиган нарсалардан бири шуки, мана шу юқорида зикр этилган ҳақиқатни Қуръон 15 аср муқаддам таъкидлаб ўтган.

Чунончи, «Рум» сурасида шундай дейилади:

فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا
لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ

النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ مُنْبِئِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾

«Бас, сен ҳаққа мойил бўлиб, динга юз тут. Бу фитрат, Аллоҳ одамларда яратган асл табиатдир. Аллоҳнинг яратганини ўзгартириб бўлмас. Ушбу дин қаййумдир. Лекин одамларнинг кўпи билмаслар. (Ҳар бир нарсада) Унга қайтгувчи бўлароқ, У зотга тақво қилинг, намозни тўқис адо этинг ва мушриклардан бўлманг» (30, 31-оятлар).

Қуръон таъкидлаб айтадики, дин инсоннинг асл табиатидаги бор нарса. Аслида, инсон борлиқнинг яратгувчисига ва бу яратгувчи ягона эканлигига ишонадиган бўлиб туғилади. Агар инсон ўзи ёлғиз қолиб ўйлаб кўрса, муқаррар шундай фикрга келади. Лекин Қуръони Каримда айтиб ўтилганидек, бу ҳақиқатни кўпчилик билмайди. Одамлар диндорлик инсоннинг асл табиатида борлигини тушуниб етмайдилар. Фақат, чуқур ўйлаганлар, илмий изланиш олиб борганларгина бунини тушуниб етишлари мумкин. Ҳеч ажабланарли ери йўқ, бу Қуръони Каримнинг мўъжизасидир!

Пайғамбар алайҳиссалом ҳам шу маънода қуйидаги ҳадисни айтганлар:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُوَلَدُ
عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانَهُ أَوْ يُمَجِّسَانَهُ.

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам: «Ҳар бир туғилган бола фақат фитрат (соф-табиат) ила туғилади. Бас, ота-онаси уни яҳудий ва насроний ёки мажусий қилади», дедилар».

Бухорий, Муслим, Абу Довуд ва Термизий ривоят қилган.

Инсон оғир ҳолатга тушганда, беихтиёр, худодан ёрдам сўраб қолади. Мана шунинг ўзи ҳам инсоннинг асл табиатида диндорлик борлигига далилдир. Шу фикрни Морисов деган олим қуйидаги иборалар билан ифода этади: «Инсон тарихининг биринчи кунларидан бошлаб ҳозирги кунгача беихтиёр ўзидан қувватли, ўзидан улуғ ва юқори турувчи бир шахсни ахтаради. Мана шунинг ўзи ҳам диндорлик инсоннинг асл табиатида бор эканлигига катта далилдир. Бу ҳақиқатни илм ҳам таъкидлайди».

Бу борада Қуръони Каримда кўпгина оятлар бор. «Рум» сурасида шундай дейилган:

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا آذَاهُمْ مِنْهُ رَحْمَةٌ إِذَا فَرِقَ مِنْهُمْ رَبَّهُمْ لِيُشْرِكُونَ

«Қачон одамларга зарар етса, Роббиларининг Ўзигагина қайтиб, дуо қилурлар. Сўнгра, У зот уларга Ўзидан раҳмат тоттирганда, кўрибсанки, улардан баъзи гуруҳлари Роббиларига ширк келтирурлар» (33-оят).

«Луқмон» сурасида эса:

وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوَاجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُمُ الدِّينَ

«Қачон уларни тоғ каби тўлқин ўраб қолса, Аллоҳнинг динига ихлос этароқ, дуо қилурлар», дейилади (32-оят).

Мана шу нарсалардан кўриниб турибдики, ас-римиздаги дин тўғрисидаги илмий ишлар Қуръон айтган назарияни исбот қилибди. Яъни, Аллоҳга, Яратувчига ишониш туйғуси инсоннинг асл табиатига хос хусусият экан. Шунинг ўзи ҳам Қуръон Аллоҳнинг китоби эканлигига катта далилдир.

КИМГА ВА НИМАГА СИФИНИШ КЕРАК**Шахсга сифиниш**

Ўзимиз яшаб турган жамият тарихининг яқин 60-70 йиллик даврига назар солсак, йўл қўйилган катта иллатлардан бири, шахсга сифинишнинг хилма-хил кўринишларининг гувоҳи бўламиз. Сталин, Хрушчев, Брежнев каби «улкан даҳо»лар, бошқа «кичик даҳо»лар шахсига мутелик одати бутун-бутун халқларни ўз исканжасидан бўшаштирмади ва охир-оқибатда бу иллат жамиятни, умумтараққиётни орқага сурувчи тўғаноққа айланди. Ваҳоланки, ислом шахсга сифинишни мутлақо инкор этади. Шахсга сифиниш Аллоҳга шак келтириш турларидан бири саналади. Кўпгина одамлар ўзларига ўхшаш бир кишига сифинадилар. Бунинг сабаби, ўша инсонни «бошқа инсонлардан устун туради, ўзига хос ортиқчалик хислатлари бор», деб эътиқод қилишдир. Ўзларини худо даражасига кўтариш учун ўша такаббур шахслар турли услубларни ишга солганлар. Масалан, кишиларнинг соддалигидан фойдаланганлар, куч ишлатиш ва даҳшатга солиш йўлларини қўллаганлар ва ҳоказо...

Бундай ярамас кишилар инсоният учун жуда кўп ёмонликлар келтиришган. Табиийки, уларга қарши қўзғолонлар ҳам бўлиб турган. Охирида шундай кишиларнинг барчаси ҳалокатга учраган. Қуръони Карим эълон қилган улуф қоидалардан бири — ягона Аллоҳнинг ўзига ибодат қилиш ва ҳар қандай инсонга сифинишдан бош тортишдир. Қадимда баъзи бир пайғамбарлар ва яхши кишилар ўлганларидан сўнг қавмлари уларни худо деб эътиқод қилганлар. Қуръони Карим «Оли Имрон» сурасида бу эътиқод ногўфри эканлигини баён қилган. Пайғамбар ва аҳли солиҳ кишиларга сифиниш одати кўп миллатларда машҳурдир. Будда ҳам ўзи ҳаёт вақтида худолик даъвоси қилмаган. Ле-

кин у ўлгандан сўнг, ихлосмандлари уни худо деб эълон қилиб, ҳайкаллари ни ўрнатишган. Ана шу бузуқ эътиқодни Ислом жуда эҳтиётлик билан муолажа қилди, чунки кишилар Ислом дини пайгамбарини ҳам худолик даражасига кўтариб юборишлари хавфи бор эди. Соф Ислом эътиқоди бўйича Муҳаммад алайҳиссалом бошқа кишилар каби оддий инсондир. Аллоҳнинг бандаси ва пайгамбаридир.

Ислом пайгамбарига Аллоҳ таоло ўз умматингга айтгин, деб қуйидаги оятни туширган:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ
الْغَيْبِ لَاسْتَكْتَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ
وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

«Ўзим учун на фойда ва на зарарга молик эмасман. Магар Аллоҳнинг хоҳлагани бўлади. Агар вайбни билганимда яхшиликни кўпайтириб олган бўлар эдим ва менга ёмонлик етмасди. Мен, фақат, иймон келтирадиган қавмлар учун огоҳлантирувчи ва башорат берувчиман, холос», деб айт» («Аъроф» сураси, 188-оят).

Бошқа бир оятда:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَحْدَهُ فَمَنْ كَانَ
يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١٨٨﴾

«Сен: «Мен ҳам сизларга ўхшаган башарман. Менга, шубҳасиз, илоҳингиз битта «илоҳ» экани ваҳий қилинди. Бас, ким Роббига рўбарў келишни умид қилса, яхши амал қилсин ва Робби ибодатига биронтани шерик қилмасин», дегин», деб ваҳий қилинди («Каҳф» сураси, 110-оят).

Ислоннинг шахс ва халқ муносабати хусусидаги таълимлари бевосита бизнинг шароитларда айна даврда жуда-жуда зарурдирки, бу ўринда мухтасар сўз юритдик, холос.

Бут ва санамларга ибодат

Аллоҳга ширк келтириш турларидан яна бири бут ва санамларга сиғинишдир. Санам ўзига сиғинувчилар назарида юқори қувватга эга бўлиб, табиатдан устун туради. Санамлар ҳақида турли афсоналар ва ривоятлар тўқилган. Санамларнинг баъзилари «уруш худоси», баъзилари «ҳосилдорлик худоси» деб номланган. Шунингдек, яхшилик ёки ёмонлик худоси, севги маъбудаси, ёмғир илоҳи, тоғ руҳи каби кўплаб тўқима «илоҳ»лар бор. Тарихчиларнинг таъкидлашича, Ислондан аввал Арабистон ярим оролида ҳам бут ва санамларга ибодат қилиш авж олган. Мисол тариқасида шуни айтиш мумкинки, Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом Макка шаҳрини фатҳ қилганларида Каъба ва унинг атрофидаги 360 та санамларнинг барчасини парчалаб ташлашни буюрганлар. Бут ва санамларга ибодат қилиш инсониятга ор келтирувчи иш бўлиб, узоқ вақт давом этган ва ягона Аллоҳнинг пайғамбарлари орқали йўқ қилинган.

Ислон янги тарқала бошлаган пайтда араблар турли нарсаларга, жумладан, ўзлари қўллари билан ясаб олган санамларга сиғинар эдилар.

Араб мушрикларида ҳар бир уйнинг, ҳар бир шахснинг ўз «худоси» бор эди. Ҳаттоки, туяни қумга соғиб, лой қилиб, бут ясаб, сиғинган пайтлари ҳам бўлган.

Ҳазрати Умардек закий, оқил инсон ҳам мушриклик пайтида ақл бовар қилмайдиган ишни қилгани ривоятларда келган. У киши сафарда кетаётиб, ибодат қилгиси келиб қолибди. «Худо»си эсидан чиқиб, уйда қолган экан. Ўйлаб туриб, халтасидаги хурмоларни олибди-да, бир-бирига ёпиш-

тириб, бут ясаб, унга ибодат қилибди. Сўнг йўл юриб, чарчаб, оч қолиб, халтадан ҳалиги «худо»-сини олиб, еб қўйибди. Қорни тўйгандан сўнг, ақли жойига келиб, ўзи еб қўйиши мумкин бўлган нарсага сиғинганидан ўзининг кулгиси келиб, ахмоқлигини англаб, кула-кула йиқилиб қолган экан.

Арабларнинг турли тош ва металлларга, гарчи фойда ва зарар етказмаса-да, ибодат қилишларининг сабаби нима? Бу сабабни мушрикларнинг ўзлари айтишган. Қуръони Каримда уларнинг тилидан шундай дейилади:

مَنْعَبُدُّهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ

«Биз уларга, фақат, бизларни Аллоҳга жуда ҳам яқин қилишлари учунгина ибодат қилурмиз» («Зумар» сураси, 3-оят).

Худди шу фикрни ҳозирги кунимиздаги бутга сиғинувчилар ҳам айтишади. Уларнинг фикрича, ибодат қилувчининг олдида бут ёки санам турса, у фикрни жамлаш ва Аллоҳга яқин бўлиш, янада чуқурроқ фикр юритишга ёрдам берар эмиш. Лекин, бизнингча, санамга сиғиниш, унга ибодат қилиш, у Аллоҳнинг рамзи деб ишониш, фақат шу нарса Аллоҳга яқинлаштиради, деб эътиқод қилиш мантиқан тўғри эмас. Чунки, ибодат қилувчининг қаршисида турган санам Аллоҳга бевосита боғланишдан, Унинг қудратини тафаккур қилишдан чалғитади. Аллоҳга яқинлашиш эса бир сурат ёки оддий жисм орқали эмас, балки бевосита Аллоҳнинг Ўзига сиғиниш орқали бўлади.

Ҳавойи нафсга ибодат

Аллоҳга ширк келтиришнинг турларидан бири, нафс бандаси бўлишдир. Бундай кишилар ҳавойи нафси нимани буюрса, шуни қилишга мажбурдирлар.

Аллоҳ таоло «Фурқон» сурасида:

أَرَأَيْتَ مَنْ أَخَذَ إِلَهَهُ هَوْنَهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٦٦﴾
 أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ
 بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٦٧﴾

«Ҳавойи нафсини ўзига худо қилиб олганни кўрдингми?! Энди сен унга вакил бўласанми?! Ёки сен уларнинг кўплари тинглай олулар ё англай олулар, деб ҳисоблайсанми? Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ. Балки яна ҳам йўлдан озганроқдирлар», деган (43, 44-оятлар).

Аллоҳ таоло «Қасас» сурасида:

فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ
 مِمَّنْ اتَّبَعَ هَوْنَهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿٦٧﴾

«Агар сенга жавоб бера олмасалар, бас, билгинки, улар фақат ҳавойи нафсларига эргашмоқдалар, холос. Аллоҳдан бўлган ҳидоятсиз, ўз ҳавойи нафсига эргашгандан кўра ҳам гумроҳроқ кимса борми?! Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас», деган (50-оят).

Инсонни ўзига қул қилиб олган ҳавойи нафсининг турларидан бири мол-дунё бўлса, иккинчиси мансабдир. Мол-дунё деб аталган шафқатсиз санам ҳозирги кунда кўпчилик кишиларнинг ақлини забт этган. Бу кишилар мол-дунё тўплаш учун бутун умрини сарфлайдилар. Мол-дунё деб бир-бирлари билан уришадилар, унинг йўлига кириб, айтганини қиламан деб, яратган Аллоҳ таолони эсдан чиқарадилар. Унинг кўрсатган йўлидан эмас, мол-дунё кўрсатган йўлдан юрадилар.

Қуръони Карим мусулмонларни доимо мол-дунё таъсирига берилмасликка чақиради:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا جَمَعْنَا لَكُمْ اَمْوَالَكُمْ وَلَا اَوْلَادَكُمْ عَنْ
ذِكْرِ اللّٰهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿١٠١﴾

«Эй, иймон келтирганлар. Молларингиз ва болаларингиз сизни Аллоҳнинг зикридан чалғитмасин. Ким шундай қилса, бас, ана ўшалар ютқазувчилардир» («Мунофиқун» сураси, 9-оят).

Ўтган кишиларга сирғиниш

Ўтган кишиларга сирғиниш барча халқлар ўртасида кенг тарқалган ақийдадир. Одамлар ўтиб кетганларга ўзларича худолик сифатларини беришади. Кимки бу эътиқод моҳиятини чуқур ўйлаб кўрса, унинг нотўғри ва қониқарсиз эканлигига ишонч ҳосил қилади.

Бу маънони тузукроқ англатиш мақсадида «Тафсири Ҳилол»дан иқтибос келтирамиз:

«Аллоҳ таоло Одам Атони жаннатдан ерга туширгач, унинг зурриётига барака берди. Улар тезда кўпайиб кетдилар, касбу кор ўргандилар. Улар Одам Атога келган динга эътиқод қилиб, ягона Аллоҳга ибодат қилишар эди. Одам авлодини хайрли ишлардан қайтаришга онт ичган шайтон бу ҳолга тоқат қила олмади. Кишиларни ширкка чақаришга, буту санамларга ибодат қилдиришга урина бошлади. Одам Атонинг дастлабки авлодлари ичида Аллоҳдан қўрқадиган, тақводор, солиҳ кишилар бор эди. Уларни атрофидагилар яхши кўришар, ҳурмат қилишарди. Вақти-соати етиб, улар оламдан ўтганларидан сўнг, шайтон қолган кишилар орасида васаваса қилиб: «Агар сизлар вафот этган солиҳ кишиларни ҳақиқатан

яхши кўрсаларингиз ва эслаб туришни хоҳласаларингиз, суратларини чизиб қўйинг, эртаю кеч назар солиб турасизлар», деди. Одамларга бу гап ёқиб тушди. Аввал бошда суратга қараб уларни эслаб туришди, сўнгра суратлар ўрнига ҳайкаллар қилиб, ибодатхона ва уйларга қўйишди. Улар бу ҳайкаллар ҳеч кимга фойда ҳам, зарар ҳам келтира олмаслигини яхши билишар эди. Лекин солиҳ кишиларнинг ҳурмати учун ҳайкалларни иззат қилишарди. Вақт ўтиши билан ҳайкалларнинг сони ҳам, иззат-икромии ҳам ортиб бораверди. Қайси солиҳ киши вафот этса, унга ҳайкал қўядиган бўлишди.

Кейинги авлодлар ўз оталари уйларидаги ҳайкалларини улуғлаётганини, уларнинг ҳузурида дуо қилишаётганликларини кўриб вояга етди. Охирикўбатда кишилар ҳайкалларга сажда қиладиган, улардан ёрдам сўрайдиган ва қурбонлик атайдиган бўлиб қолишди. Шундоқ қилиб, ҳайкаллар буту санамларга айланди. Одамлар уларни худо даражасига кўтариб, уларга эътиқод билан ибодат қила бошладилар».

«Ривоятларда келишича, Қуръони Каримда номлари зикр этилган Вадд, Суваъ, Яғус, Яъуқ ва Насрлар аҳли солиҳ, тақводор кишилар бўлганлар. Кишилар уларни ниҳоятда яхши кўрганлар ва ҳурмат қилганлар. Вақти-соати етиб, улар вафот этганларидан сўнг, Шайтон васвасасига учиб, кишилар уларнинг суратларини чизганлар, сўнгра ҳайкалларини ясаганлар. Уларни зиёрат қилганлар. Аста-секин дардларини уларга айтадиган бўлишган. Оқибатда, вақт ўтиши билан, уларни Худо деб эътиқод қилганлар ва уларга ибодат қилганлар».

Ўтиб кетганлар ким ўзи? Ўйлаб кўрайлик-чи. Улар ҳам, аслида, оддий одамлар бўлган, еб-ичган, касал бўлиб, тузалган ва ниҳоят, ажали етиб ўлган. Баданларини қурт еб, чириб кетган. Хўш, шундан ёрдам сўраш, унга илтижо қилиш ақлга

тўғри келадими? Албатта, йўқ. Баъзилар уларнинг аждодлари вафот этганларидан сўнг, руҳлари жасадларидан ажраб чиқади, шу руҳлар улар билан бирга юриб, қўллаб-қувватлайди ёки ёрдам беради, дейди. Шундай тушунчадаги кишиларга савол берамиз: «Ўша сиз айтган руҳлар қани? Уларнинг ҳақиқати нима ўзи? Ва сизларни қандай қилиб ҳимоя қилади?» Аслида, руҳ жисмдан ажрагандан сўнг кучсиз бир нарсага айланади ва ҳеч нарсага таъсир қила олмайди. Руҳ фақат жисм билан бириккандагина қувватга кириб, таъсирга эга бўлади. Тирик инсон қувватга тўлган чоғларида ҳам кўпгина нарсаларни амалга ошира олмайди. Ўз атрофидаги нарсаларга таъсир қила олмайди. Шундай экан, ўликлар қандай қилиб таъсир ўтказсин? Ўтган аждодларга сиғиниш кўпгина хурофот ва афсоналарнинг келиб чиқишига сабаб бўлган.

Табиий кучларга сиғиниш

Табиат ўз ажойиботлари, гўзаллиги, сир-асрори ва кишиларга етказётган фойдалари билан ҳар бир кишида диндорлик туйғусини уйғотади. Табиат ўзининг шафқатсизлиги билан, вайритабиий кучи билан инсонни ундан паноҳ излашга, нажот ахтаришга мажбур ҳам қилади. Машҳур олимлардан бири шундай дейди: «Табиат кучлари қадимги инсонларнинг эътиборини ўзига тортган ва даҳшатга солган биринчи нарса бўлган. Шунинг учун ҳам, инсонда диндорлик туйғуси пайдо бўлиб, табиат кучларига сиғина бошлаган. Табиат кучлари, қадимги кўпгина халқларнинг назарида, илоҳий бўлиб, унга сиғиниш ва бўйсунуш зарур, деб тушунганлар. Баъзи бир халқлар эса табиат кучларининг бирини худо деб тушунган. Осмоннинг алоҳида худоси бор, шунингдек, ернинг, денгизнинг, ҳавонинг ва ҳоказо...»

Қуръон табиат кучларига сиғинишни саёз фикрлаш деб, фақат ягона Аллоҳнинг ўзига ибодат

қилишга чақиради. Чунки, Аллоҳ ўша табиат ва унинг кучларини ҳам яратган зотдир. Қуръони Каримнинг «Соффат» сурасида шундай дейилади:

رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا رَبُّ الْمَشْرِقِ

«У зот осмонлару ернинг ва иккиси орасидаги нарсаларнинг Роббидир. Ва машриқларнинг Роббидир» (5-оят).

Аллоҳ — ягона илоҳу маъбудингиз бўлган зот «...осмонлару ернинг ва иккиси орасидаги нарсаларнинг Роббидир».

Яратувчиси ва тадбирини қилувчисидир. Осмонларга қаранг! Қанчалик бепоён! Қанчалик юксак! Қанчалик мустаҳкам! Қанчалик муҳташам! Қанчалик бенуқсон! Ана шуларнинг ҳаммасини Аллоҳ яратган, Аллоҳ тадбирини қилиб туради. Уларнинг Робби Аллоҳдир.

Ерга назар солинг! Унинг ажойиботларига боқинг! Уни ҳам Аллоҳ яратган, Аллоҳ тадбирини қилиб туради. Унинг ҳам Робби Аллоҳдир.

Осмонлару ернинг орасидаги сонсиз-саноқсиз нарсаларга қаранг! Ҳаммасини Аллоҳ яратган. Ҳаммасининг тадбирини Аллоҳ қилиб туради. Ҳаммасининг Робби Аллоҳдир. Шунингдек, Аллоҳ **«Ва машриқларнинг Роббидир».**

Қуёш ҳар куни чиқадиган жойларни — машриқларни яратган зот ҳам Аллоҳдир. Уларнинг тадбирини қилиб турувчи зот ҳам Аллоҳдир. Уларнинг Робби ҳам Аллоҳдир.

Аллоҳ машриқларнинг Робби бўлганидан кейин мағрибларнинг ҳам Робби бўлиши турган гапдир. Шундай Зотга ибодат қилмай, У яратган нарсаларга ибодат қиласизми?

Бошқа бир оятда эса:

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ

ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَىٰ آلِ الْيَلِّ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُهَا وَالشَّمْسُ
وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِ رَبِّهِ

«Албатта, осмонлару ерни олти кунда яратган, сўнгра Аршни эгаллаган Роббингиз кеча ила кундузни қоплайдир. Униси бунисини пошилиб қувлайдир. Қуёш, ой ва юлдузларни Ўз амрига бўйсундирилган қилиб яратди» («Аъроф» сураси, 54-оят).

ШАФОАТ

Исломдан аввал араблар санамларни шафоат қилгувчи (орага тушиб, ишини осон қилгувчи), деб ишонганлар. Уларнинг фикрича, шафоат турли йўллар билан, жумладан, намоз ўқиш, дуо қилиш, азиз-авлиёларга ёлбориш, санамларга қурбонлик қилиш, назр-ниёз аташ ва шунга ўхшаш нарсалар билан бўлар экан. Шу нарсаларни ўртага қўйиб сўраган кимсаларга худолар сўралган нарсани етказар эмиш. Қуръон эса шафоат ёлғиз Аллоҳнинг ўзига хос деб эълон қилади. «Зумар» сурасида шундай марҳамат қилинади:

قُلْ لِلَّهِ الشَّفَعَةُ جَمِيعًا لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

«Сен: «Барча шафоат ёлғиз Аллоҳникидир. Осмонлару ернинг мулки – эгаллиги ҳам ёлғиз Уникидир», деб айт» (44-оят).

Ҳақиқатан ҳам, Аллоҳ ёлғиз Ўзи борлиқни яратган ва ундаги барча нарсаларни Ўз тасарруфига олган. Шафоат эса шулардан биридир. Қуръони Карим таъкидлаб айтадики, ҳеч кимнинг шафоат қилишга ҳаққи йўқ. Фақат кимга Аллоҳнинг Ўзи ижозат берса, шу кишигина шафоат қила олади.

«Юнус» сурасида шундай дейилади:

مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ

«Унинг изнисиз ҳеч бир шафоатчи бўлмас»
(3-оят).

Қуръони Каримда баён қилинишича, пайғамбарлар Аллоҳ хоҳлаган баъзи бир кишиларни шафоат қила олар эканлар. Қуръон мушрикларнинг шафоат қилишга суянишларини ва бу эътиқод нотўғри эканлигини баён қилиб, шундай дейди:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ
وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَتُنَا عِنْدَ اللَّهِ

«Улар Аллоҳни қўйиб, ўзларига зарар ҳам, манфаат ҳам етказа олмайдиган нарсаларга ибодат қилурлар ва: «Ана ўшалар бизнинг Аллоҳ ҳузурдаги шафоатчиларимиздир!» – дерлар»
(«Юнус» сураси, 18-оят).

Қуръони Каримдаги шафоат тўғрисида айтилган бу оятлар катта аҳамиятга эга бўлиб, шафоатни ўзига дастак қилиб олган баъзи бир дангаса осийларнинг умидини пучга чиқаради. Шунингдек, тақводорлигини ва бошқа фазилатларини пеш қилиб, мен сизларни шафоат қиламан, деб кишиларни аддовчи баъзи бир шахсларни ҳам фош қилади. Ислоом шариатида Аллоҳни ягона деб билишга даъват қилинади. Аллоҳнинг ўзини, унинг сифатларини ягона деб билиш ва ибодатни, ёлборишни, ёрдам сўрашни ягона Аллоҳгагина қаратишни тарғиб этилади. Шунда, Аллоҳдан бошқага сифиниш, ёлборишнинг зарурати қолмайди.

Бу эса, ўз навбатида, инсонни азиз, иродасини кучли қилади, ҳаётидаги турли қийинчиликларни мардонавор енгишига йўл очиб беради ва уни жамиятнинг энг яхши аъзоларидан бирига айлантиради.

ҲАР НАРСАНИ БИЛГУВЧИ ЗОТ

Ислом дини ақийдаларидан сўз очилганда, қайси мавзуда баҳс юритилмасин, гап Аллоҳ таолонинг чексиз қудратига бориб тақалади ва шу ҳақиқатни тасдиқлайди. Аллоҳнинг ҳар бобдаги қудратининг бир қиррасини унинг мутлоқ билгувчилиги ташкил этади. Яъни, Аллоҳнинг илми чексиздир.

Аллоҳ таоло ҳамма нарсани билгувчидир. У ҳеч қачон бирор нарсани билмай қолмаган. Унинг эсидан ҳам ҳеч нарса чиқмайди. У кечаги нарсани ва бугунги нарсани ва эртага бўладиганини, очиқ нарсаларни, махфий нарсаларни, осмондаги нарсаларни, ердаги нарсаларни, бу дунёдаги нарсаларни, у дунёдаги нарсаларни – барча-барчасини билади. Бу борлиқ ва ундаги барча ажойиботлар Аллоҳнинг илми ва ҳикмати чексиз эканлигига ёрқин далилдир. Қуръони Каримда Аллоҳнинг илми ҳамма нарсани ўз ичига олишига мисол қилиб айтиладики: Аллоҳ ҳамма нарсани Ўзи яратган. Шу нарсаларни яратган зот, албатта, уларнинг сир-асрорларини ҳам ҳаммадан яхши билади.

«Мулк» сурасида шундай дейилади:

وَأَسْرَأُ قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥٦﴾ أَلَا
يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿٥٧﴾

«Ва сиз сўзингизни сир тутасизми ёки ошкора айтасизми, албатта, У кўнгиллардагини ҳам билгувчи зотдир. Яратган зот Ўзи билмасмиди? Ва У дақиқларгача билувчи ва хабардор зотдир» (13, 14-оятлар).

Тафсирчилар бу ояти кариманинг нозил бўлиш сабаби ҳақида шундай ривоят қиладилар: Баъзи кофирлар ўзаро суҳбатларида Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши гапларни гапираётганларида, «Секинроқ гапиринглар, Муҳаммад-

нинг Худоси эшитиб қолмасин», дер эканлар. Қуръони Карим уларнинг калтафаҳмилигини шу оят билан рад этган.

Аллоҳ таоло инсоннинг барча сирларини, жумладан, қалбидаги нарсаларни ҳам билиб туриши ҳақидаги бу тушунча инсон қалбига Аллоҳ таолодан қўриқиб туриш ҳиссини солади. Бу эса, юқорида таъкидлаганимиздек, барча гуноҳлардан четда бўлишга чорлайди.

Ожиз инсон бирор асбоб ихтиро қилса, ўша нарсанинг ҳамма тарафини, кам-қўстини, қандоқ ишлашини, қачон бузилишини ва ҳоказоларни билади-ю, ҳаммани яратган Аллоҳ Ўз бандаларининг ҳолини билмайдими?

Қуръони Карим Аллоҳ таоло инсоннинг сирасорини ва очиқ гапларини ҳам билишлигини айтишдан ташқари, борлиқдаги барча нарсаларни билишини ҳам баён этган:

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزِدَادُ
وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٥٦﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٥٧﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ
بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿٥٨﴾

«Аллоҳ ҳар бир урғочининг ҳомиласини ҳамда бачадонлар нуқсон ёки зиёда қиладиган нарсаларни биладир. Ҳар бир нарса Унинг ҳузурда ўлчовлидир. У зот ғойибни ҳам, шохидни ҳам билгувчидир. У буюқдир, юксақдир. Сиздан ким гапни сир тутса, ким уни ошкор қилса ёки ким кечаси беркинувчи бўлсаю ким кундузи ошкор юрувчи бўлса, барибир» («Раъд» сураси, 8–10-оятлар).

Аллоҳ таоло ўзи йўқ (ғойибдаги) нарсани ҳам билади, ҳозирда мавжуд нарсани ҳам билади. У

билан ушлаб, кўзи билан кўрганидан бошқа нарсанинг борлигига ишонмайдиган моддапарастнинг ҳайвондан нима фарқи бор?

Мўмин-мусулмонлар ғайбга иймон келтириш билан бошқалардан ажралиб турадилар. Чунки, ақийда боби, асосан, ғайбга, яъни, кўзи билан кўриб, қўли билан ушламаган нарсаларга ишонишдан иборатдир. Аллоҳга иймон келтириш ҳам ғайбга иймондир. Шунингдек, фаришталарга, илоҳий китобларга, Пайғамбарларга, қиёмат кунига, жаннатга, дўзахга, яхшию ёмон қадарнинг Аллоҳдан бўлишига иймон келтириш ҳам ғайбга ишонишдир.

Ушбулар ва бундан ташқари инсонни ҳар тарафдан ўраб турган, ўтмишни, ҳозирни ва келажакни илоҳий парда ортида тутиб турган сон-саноксиз нарсалар ғайбиётдир.

Инсон ғайбни билиш борасида ғоят ожиздир. У биринчи инсон — Одам Атонинг қаерда ва қачон пайдо бўлганини билмайди. Билиши мумкин бўлган нарса — Қуръони Каримдаги маълумотлар. Бошқаси ҳаммаси тахмин, гумон, фараз ва ҳоказо. Ўзининг ўтмишини билмаган инсон учун ўтмишнинг асосий қисми ғайб бўлиши турган гап. Аллоҳ таоло эса, ҳаммасини билади. Инсон ҳозирги лаҳзада ўз танасида кечаётган сонсиз-саноксиз ўзгаришларни билмайди. Катта-катта ўзгаришларни билиши мумкин, аммо кўплаб нарсаларни умуман билмайди. Мисол учун, танасидаги хужайраларнинг ҳаракати унинг учун ғайбдир. Ўз танасини мукамал билмаган инсон ҳозирги даврда борлиқда рўй бераётган ҳодисалардан қанчасини била олади? Ҳеч қанчасини билмайди. Аммо, Аллоҳ таоло уларнинг ҳаммасини билади.

Инсон ҳатто ўз бошига келажакда қандай ҳодисалар келишини билмайди. Ўзига тегишли нарсаларни билмаганидан кейин, оламдаги бошқаларга алоқадор нарсаларни умуман билмайди. Аллоҳ таоло эса, уларнинг ҳаммасини билгувчидир. Мод-

дапарастлар ил номидан гапираётганларини даъво қиладилар, лекин ҳар бир илмий кашфиётнинг атрофини кўплаб ғайбиёт ўраб туришини унутиб қўядилар. Шунинг учун ҳам, ҳар илмий кашфиётлари атрофида тахминлар ва фаразлар кўпаяди. Аллоҳ таоло эса, ўша тахминларнинг ҳақиқатини билади. Ғайбнинг калитлари Аллоҳ таолонинг Ўзидалиги шундадир. Бу калитни ҳатто Пайғамбарлар ҳам билмайдилар.

«У ердаги, қуруқлик ва денгиздаги нарсаларни биладир.»

Яъни, маконга тааллуқли ҳамма нарсаларни билади. Инсон уларнинг ҳаммасини билмайди. Ҳозирги кунда ҳам қуруқлик ва денгиздан инсон аввал билмаган янгидан-янги нарсалар пайдо бўлиб тургани шунга далолат қилади.

«Битта япроқ узилиб тушмайдики, магар уни ҳам биладир.»

Демак, Аллоҳ борлиқдаги ҳар бир зарра ҳаракатини ҳам билади. Дунё миқёсида биргина япроқнинг узилиб тушиши сезиларли ҳодиса эмас. Аммо, Аллоҳ таоло шу ҳодисани ҳам, ҳатто ундан ҳам дақиқ нарсаларгача яхши билади.

«Ер тубидаги бир дона дон борми, ҳўлу қуруқ борми, барчаси очик китобда бордир.»

«Очик китоб»дан мурод — Лавҳул Маҳфуздир. «Ер остида яширин турган бир дона дон бўлса ҳам, ҳўлу қуруқни бўлса ҳам билади» дегани «унинг билмайдиган нарсаси йўқдир» деганидир. Бу таъриф фақат Аллоҳнинг Ўзигагина хосдир.

Мана шу оятлардан маълум бўладики, Аллоҳ ҳақидаги Ислом назарияси қуруқ фалсафий, метафизик назария эмас. Баъзи бир диндагилар эътиқод қилишларича, Аллоҳ оламини яратиб, ўзи осмонга чиқиб кетганмиш-у, ҳозир олам билан иши йўқ эмиш. Ислом эътиқоди бўйича эса, Аллоҳ доимо бу оламга ўз таъсирини ўтказиб туради. Дунёда бўлаётган барча воқеалар Аллоҳнинг илмидан четда қолмайди.

Мазкур ҳақиқатнинг бевосита ёшларга дахлдор аҳамияти борки, у ҳақида қисқача тўхталиш зарур. Ҳозир ҳар куни, ҳар соатда юз бериб турган бир-биридан даҳшатли жиноятларда жиноятчиларнинг қарийб барчаси «шу ишимни биров кўрмаяпти-ю» деган тушунчада бўлади. Борди-ю, шундай бўлди ҳам, дейлик. (Аслида, астойдил кетига тушилса, очилмайдиган жиноят йўқ.) Жиноятчи изсиз йўқолди, қутулиб кетди ҳам, дейлик. Бироқ, у қутулолмайди, чунки у ҳар қанча устмонлик қилмасин, қилмишларига Аллоҳ гувоҳдир. Бинобарин, жиноятнинг жазоси бандасидан қайтмаса, Аллоҳдан қайтгусидир.

Хулоса шуки, Аллоҳнинг ҳар нарсани кўриб-билиб турувчилигини билган ҳеч бир ёш «ҳеч ким кўрмаяпти-ю» деган алдоқчи ишончада жиноятга қўл урмайди, бундан сақланади.

МИСЛИ ЙЎҚ ЗОТ

Аллоҳнинг зоти бошқа нарсаларга ўхшамаслиги аёндыр. Ўз-ўзидан маълумки, яратувчи зот ўзи яратган нарсалардан тубдан фарқ қилади. Шунинг учун ҳам, «Аллоҳ эшитади» деганимизда, унинг эшитиши ўзига хос бўлиб, биз каби ёки бошқа махлуқлар каби (қулоқ ёки бошқа аъзолар билан) эмас, бизга маълум бўлмаган ўзига хос бир эшитиш билан эшитади. Шунингдек, «Аллоҳ кўради» деганимизда, бизнинг кўзимиз каби кўз билан эмас, балки ўзига хос кўриш билан кўради. Шунингдек, бошқа сифатлари ҳам шунга ўхшашдир. Лекин баъзи одамлар бу борада катта хатога йўл қўйганлар ва Аллоҳнинг сифатларида ихтилоф қилишган. Баъзи қавмлар Аллоҳ бир неча руҳлардан иборат бўлиб, бу руҳлар санаму руҳларга тарқалгандир, деб эътиқод қилишган. Бошқа бировлар эса, Аллоҳ ерда яшовчи нарсалардан баъзиларида ўрин олган, деб эътиқод қиладилар. Ислом эса, бу масалани ўз ўрнида тўғри ҳал қилиб, Аллоҳ тўғрисида-

ги барча шубҳали ва ботил эътиқодларни пучга чиқарди. Ислоом назарияси бўйича, борлиқнинг ягона яратувчиси бўлиб, у барча баркамол, бенуқсон сифатларга эгадир. Биз Аллоҳни турли нарсаларга ўхшатишдан ва «Унинг жисми бор» деб таърифлашдан, Аллоҳ яратган нарсаларнинг сифатини Аллоҳга нисбат беришдан ўзимизни сақламоғимиз лозим. Қуръони Карим оятлари Аллоҳни қуйидагича сифатлайди:

لَا تَدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ

«Кўзлар Уни идрок эта олмас, У кўзларни идрок этар» («Анъом» сураси, 103-оят).

Аллоҳ кўзларни бу дунё ашёларини кўриш учун яратган. Кўзлар мазкур вазифаларини бажарадилар, холос. Аммо имконларидан ташқари нарсани бажаришга қодир эмаслар. Кўзлар маълум масофадаги нарсаларни кўради. Ундан узоқдагисини кўра олмайди. Бу эса, ўша маълум масофадан наридаги кўзга кўринмаган нарса йўқдир, дегани эмас.

Шунингдек, кўз маълум ҳажмдаги нарсаларни кўради. Ундан кичикроғини кўра олмайди. Сўнгра, нарсаларни катталаштириб берувчи асбобларни ишга солади. Улар ҳам маълум катталиқдаги нарсаларнигина кўришда ёрдам бера оладилар. Аммо атом, протон, нейтрон каби унсурларни кўра олмайди. Ҳозирги фан бу зарраларнинг борлигини тасдиқлайди, аммо ҳеч ким уларни ўз кўзи билан кўрган эмас. Шундай экан, Аллоҳни ўз кўзим билан кўрмагунимча, Унинг борлигига ишонмайман, дегувчиларнинг ақлига шубҳа билан қарашдан бошқа илож қолмайди. Аллоҳ яратган нарсаларни кўришга ожизлик қилаётган сенинг ожиз кўзинг азалий, сен кўрган ва билган ва ҳис қилган нарсалардан батамом бошқа хусусиятдаги Зотни қандай қилиб кўра олади? Инсонга Аллоҳ зотини

кўриш қобилияти берилмаган. Улардан бу нарсани кўриш талаб қилинмаган ҳам.

وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

«У латиф ва хабардор зотдир» («Анъом» сураси, 103-оят).

У ҳар бир нарсани дақиқ ва нозик жойларига-ча билувчи зотдир. У ҳар бир нарсадан хабардор зотдир.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

«У зотга ўхшаш ҳеч нарса йўқдир» («Шўро» сураси, 11-оят).

Аллоҳ таоло Ўз зотида, сифатида, амалларида яккаю ягонадир. Зотида, сифатида, амалларида бирор нарсага ўхшаш бўлиш нуқсонидан покдир. Аллоҳнинг зотини, сифатини ёки амалларини махлуқотининг зотига, сифатига ёки амалларига ўхшатиш гуноҳи азимдир. Аллоҳнинг зотига ўхшаш зот йўқ. Аллоҳнинг сифатига ўхшаш сифат йўқ. Аллоҳнинг исмига ўхшаш исм йўқ. Аллоҳнинг амалига ўхшаш амал йўқ. Аҳли сунна ва жамоанинг эътиқоди шудир.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ ۗ عَلَمًا

«У уларнинг олдиларидаги нарсаларни ҳам, орқаларидаги нарсаларни ҳам билур. Улар эса, уни илм ила иҳота қила олмаслар» («Тоҳа» сураси, 110-оят).

Аллоҳ таоло бандаларнинг келажагини ҳам билади, ўтмишини ҳам билади. Унинг билмаган нарсаси йўқ. Илмнинг барчаси Аллоҳникидир. Одамлар эса, ҳеч нарса билмаслар. Айниқса, Аллоҳ таолони ҳеч қандай илм ила иҳота қила олмаслар.

سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٦﴾

«Осмонлару ернинг Робби, Аршнинг Робби улар қилаётган васфдан покдир» («Зухруф» сураси, 82-оят).

Яъни, осмонлару ерни яратиб, тадбирини қилиб турувчи зот, Аршни яратиб, тадбирини қилиб турувчи Аллоҳ мушриклар унга қарши тўқиётган нуқсондан покдир.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом Аллоҳ яратган нарсалар ҳақида фикр юритишга буюрган бўлсалар-да, Аллоҳнинг зоти ҳақида фикр юритишни ман қилганлар.

У ҲАЁТНИНГ МАНБАИ

Аллоҳ ҳаётнинг манбаидир, У барча жонзотларга ҳаёт ато қилгувчидир. Шундай экан, унинг ўзи ҳаётнинг мукамал суратига эга бўлиши турган гап. Аллоҳнинг ҳаёти абадий бўлиб, у ҳеч қачон йўқ бўлмайди, ҳаттоки, мудроқ ҳам босмайди ёки ухлаб ҳам қолмайди. Қуръони Каримда бу ҳақда шундай дейилган:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ

«Аллоҳ Ундан ўзга илоҳ йўқ зотдир. У тиррик ва қаййумдир. Уни мудроқ ҳам, уйқу ҳам олмас» («Бақара» сураси, 255-оят).

Аллоҳ ягонадир. Дунёда фақат Аллоҳнинг Ўзигина ибодатга сазовор зотдир. Яъни, бандалар фақат Аллоҳнинг айтганини қилиб яшамоқлари, фақат Унинг Ўзигагина банда бўлмоқликлари керак. Фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигагина итоат қилмоқликлари, сифинмоқликлари, бўйсунмоқликлари ва фақат Ундангина қўрқмоқликлари керак. Фақат Аллоҳнинг шариасти,

қонун-қоидалари, дастури асосида яшамоқлик-лари керак.

«У тирикдир ва қаййумдир».

Ягона Аллоҳнинг тириклиги Ўзигагина хос алоҳида ҳаёт бўлиб, бандалар ҳаётига ўхшаш бошқа масдардан берилган эмас. Бу ҳаёт азалий ва абдийдир. Бошланиш чегараси ҳам, тугаш чегараси ҳам йўқ. Аллоҳнинг тириклиги ҳеч бир жиҳатдан бандаларнинг ҳаётига ўхшамайди.

Аллоҳнинг «қаййум»лик сифатининг маъноси — Аллоҳ таборак ва таолонинг ҳар бир нарса устида турувчи эканлиги ва ҳар бир турувчи нарса Унинг сабабидангина туришидир. Шу билан бирга, Аллоҳнинг туриши бошқаникига ўхшамайди ва доимийдир. Бу сифат шу даражадаки:

«Уни мудроқ ҳам, уйқу ҳам олмас».

Яъни, У доимо сергак, бир лаҳза ҳам Унинг туришлиги сусаймайди.

Қуръони Каримда борлиқдаги барча тирик нарсаларнинг ва Аллоҳнинг сифати қисқагина ибора билан тўлиқ таърифлаб берилган:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

«(Ер) юзидаги барча жонзот фонийдир. Улуғлик ва икром эгаси Роббингнинг Ўзигагина боқийдир» («Роҳман» сураси, 26-27-оятлар).

Ушбу икки оят энг улкан ҳаётий ҳақиқатни акс эттиргандир. У ҳам бўлса, ер юзида ҳеч бир жонзотнинг боқий қолмаслигидир. Бу ҳақиқат олдида инсон ожиз, боши эгик. Унинг кўлидан ҳеч нарса келмайди. Навбатма-навбат келиб, бирин-кетин кетаверади. Шундай экан, ўткинчи дунёга берилмай, Аллоҳга ибодат қилишга уринмоқ лозим. Чунки, фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигагина боқийдир.

Аллоҳ бошқалар (инсонлар, ҳайвонлар ва бошқа жонзотлар)га ўхшаб овқатга муҳтож эмас. «Анъом» сурасида шундай дейилади:

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَخَذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُهُ وَلَا
يُطْعَمُهُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ

«Сен: «Аллоҳдан ўзгани валий – дўст қилиб оламанми? У осмонлару ерни яратгувчидир. У таом беради ва таомланмайди», деб айт. Сен: «Мен аввалги таслим бўлувчи бўлмоққа амр қилиндим ва менга «Ҳеч мушриклардан бўлмагин», деб айтилди», деб айт» (14-оят).

Инсон фақат Аллоҳнигина Ўзига валий – мавло, йўлбошчи, ҳоким, ёрдам берувчи қилиб оломоғи лозим. Чунки,

«У осмонлару ерни яратгувчидир».

Ўша Яратгувчи зотни – осмонлару ернинг бағридаги жамики нарсаларнинг молики – эгаси бўлган Зотни қўйиб, кимни валий қилиб олиш мумкин?

«У таом беради ва таомланмайди.»

Агар бу дунёда яшашга имкон берувчи зотга ибодат қилиш керак бўладиган бўлса, бу иш ҳам Аллоҳнинг Ўзигагина тегишли. Бу дунёда махлуқотларга ҳақиқий таом берувчи фақат унинг Ўзи, холос. Бундан бошқа нарсалар ўзлари бировга таом бера олмайдилар, балки ўзлари таомга муҳтождирлар. Аллоҳ эса, барчага таом бергани билан, Ўзи таомга ҳожатманда эмас...

«Мен аввалги таслим бўлувчи бўлмоққа амр қилиндим.»

Таслим бўлиш мукамал мусулмон бўлиш маъносини англатади. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, у кишидан ўз динларига бир оз бўлса-да ён босишни сўраб турган мушрикларга қарши очиқ-ойдин тарзда, Исломдан бошқа йўлга юрмасликларини эълон қилишни буюрмоқда.

«...менга «Ҳеч мушриклардан бўлмагин», деб айтилди», деб айт.»

Яъни, Аллоҳ амр этди. Зинҳор-базинҳор ширк-ка яқинлашиб бўлмайди.

Мана шу оят ила Ислом дини бутпараст дин пешволарининг бутларга атаб, уларнинг ҳузурида қурбонлик сўйишга кишиларни буюришлари нотўғри эканлигини уқтиради, қилинган қурбонликларни ўша бутпараст дин пешволари ўзлари ейдилар. Чунки, Аллоҳ ҳеч нарса емайди.

Ушбу ҳақиқат билан Қуръон қадимда кўпгина халқларни шундай ботил амалдан озод қилди. Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, бу оятлар билан Қуръон динга таъна етказувчи баъзи динсизларнинг оғзини ҳам боғлайди. Қуръон айтадики, Аллоҳ хотинга ёки болага муҳтож эмас. Бу билан Ислом баъзи бир алдамчиларнинг «Биз Аллоҳнинг болаларимиз» ёки «яқин кишиларимиз» деб, содда кишиларни алдаб, ўз фойдаларига ишлатишларидек ёмон одатнинг йўлини тўсди.

«Анъом» сурасида шундай дейилади:

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَتَى يَكُونُ لَهُ وُلْدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ
 وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَأَعْبُدُوهُ

«У осмонлару ерни йўқдан бор қилгувчи Зотдир. Унинг хотини бўлмай туриб, боласи қандай бўлсин?! У ҳамма нарсани Ўзи яратди ва У ҳамма нарсани яхши билгувчидир. Ана ўша Аллоҳ сизнинг Роббингиздир. Ундан бошқа ибодатга сазовор зот йўқ. У ҳар бир нарсанинг Яратгувчисидир. Бас, Унга ибодат қилинг» (101, 102-оятлар).

Аллоҳнинг яратувчанлиги Ўзига хосдир. Бор нарсаларни бир-бирига чаतिштириш яратувчилик

эмас. Асли йўқ нарсани вужудга келтириш яратишдир. Аллоҳнинг яратувчанлиги ҳам шундай.

«У осмонлару ерни йўқдан бор қилгувчи зотдир.»

Бир вақтлар осмонлар ҳам, ер ҳам, уларнинг бағридаги нарсалар ҳам умуман йўқ эди. Аллоҳ таоло уларни йўқдан бор қилди. Мушрикларнинг «илоҳ»лари нимани йўқдан бор қилибди? Ҳолбуки, уларнинг ўзи ҳам йўқ эди. Уларни ҳам Аллоҳ бор қилган-ку?!

«Унинг хотини бўлмай туриб, боласи қандай бўлсин?!»

Ота-бола, ота-ўғил-қиз каби насл ҳақида гап кетганда, ҳаммага маълум ва машҳур қоидалар ёдга келади. Ўғил-қиз пайдо бўлиши учун отанинг ўзи кифоя қилмайди. Балки, она ҳам бўлиши керак. Худонинг ўғли бор, қизи бор, деяётганларга, унинг хотини ҳам борми, десанг, йўқ, дейдилар. Хўш, хотини бўлмаса, қандай қилиб боласи бўлади? Ушбу оддий ва табиий саволга жавоб берсинлар. Бера олмайдилар. Жавобни Қуръони Каримнинг ўзи беради:

«У ҳамма нарсани Ўзи яратди ва У ҳамма нарсани яхши билгувчидир.»

Аллоҳ ҳамма нарсани, жумладан, Ийсо, Узайр ва фаришталарни ҳам Ўзи яратган. Шунинг учун, улардан ҳеч бири Унга ўғил ёки қиз бўлиши мумкин эмас. У ҳамма нарсани яхши билади. Унинг билгани — билган.

Аллоҳ ҳамма нарсани яратди. Шунинг учун, ҳамманинг эгаси ҳам Ўзи, ҳаммага ризқ берувчи ҳам Ўзи.

«Ана ўша Аллоҳ сизнинг Роббингиздир.»

Ана шу сифатларга эга Аллоҳ сиз одамларнинг ҳам Роббингиздир. Робб «тарбиячи» маъносидадир. Робб, тарбиячи — ҳамманинг раҳбари, йўл кўрсатувчиси ва султони бўлмоқ, демакдир. Ушбу сифатларни ёки улардан бирортасини инкор этувчи, бу хусусиятлар Аллоҳдан бошқанинг ҳаққи, деб би-

лувчилар кофир бўлади. У, Аллоҳдан бошқани ўзи-га Робб қилиб олган бўлади.

«Ундан бошқа ибодатга сазовор зот йўқ.»

У Ўзи ёлғиз яратган, ёлғиз Ўзи Молик бўлган, ёлғиз Ўзи ризқ берган ва ёлғиз Ўзи раҳбар бўлиб, ёлғиз Ўзи йўл кўрсатувчидир. Ёлғиз Ўзи султон бўлганидан кейин ибодатга сазовор ҳам ёлғиз Ўзидир. Бандалар фақат Унга ибодат қилишлари керак. Яъни, Унга сажда қилишлари, айтганларини бажаришлари, қайтарганларидан қайтишлари ва фақат Унинг розилигини топиш учун ҳаракат этишлари лозим.

«У ҳар бир нарсанинг яратувчисидир.»

Бирор нарсани Аллоҳдан бошқа зот яратган, йўқдан бор қилган бўлса, бугунгача хабари чиқар эди. Кўз ўнгимиздаги сонсиз-саноксиз нарсалар борлиги ҳақиқат. Хўш, булар қандай пайдо бўлди? Ўзидан-ўзи пайдо бўлиб қолдими? Ундай дейилса, исботи қани? Дунёда ўз-ўзидан пайдо бўлган бирор нарса борми ўзи? Ким «Дунёда ўз-ўзидан пайдо бўлган нарса бор» деса, бу фақат ушбу ғоя соҳибининг ақли заифлигига далолат қилгувчи бир фикрдир.

Баъзилар, дунё азалдан мавжуд эди, дейдилар. Бу фикр, яъни, азалий мавжудият фақат Аллоҳгагина хос. Шу маънода тўғри фикр. Аммо дунёдаги бошқа мавжудот ҳаммаси аста-секин тугаб бораётгани дунё аҳлига маълум. Ҳатто куёш ҳарорати ҳам йил сайин пасайиб бораётгани илмий ҳақиқат. Тугаб бораётган нарсалар эса, ҳеч қачон азалий бўла олмайди. Демак, ягона тўғри фикр — дунёдаги жамики нарсаларни Яратувчи Азалий Зотнинг мавжудлигидир. У Зот ҳар бир нарсанинг Яратувчисидир. Шунинг учун, У зот фақат инсоннинг эмас, балки бутун оламнинг Робби ҳамдир.

«Бас, Унга ибодат қилинг.»

Яъни, фақат Унга бўйин эгинг, итоат қилинг ва Унинг ҳукмига юринг.

АЛЛОҲ ТАОЛОНИНГ КАЛОМИ (СЎЗЛАШУВИ)

Калом Аллоҳнинг сифатларидан биридир. Лекин Аллоҳнинг каломи билан инсоннинг каломи орасида фарқ бор. Инсон гапини лафзлар, нутқ ёки ёзиш билан ифода қилади. Аллоҳ эса бу нарсага муҳтож эмас. Бандаларига юборган ваҳий ёки илҳомларнинг ўзи Аллоҳнинг каломи бўла олади.

Қуръони Каримда бу ҳақида шундай дейилади:

﴿ وَمَا كَانَ لِنَبٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ
أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ مُّبِينٍ ﴾

«Аллоҳнинг башар билан гаплашмоғи бўлмаган, магар ваҳий орқали, ёки парда ортидан ёхуд элчи юборадию, У зотнинг изни ила хоҳлаган нарсасини ваҳий қилур. Албатта, У зот ўта олий ва ўта ҳикматлидир» («Шўро» сураси, 51-оят).

Инсон зоти учун Аллоҳ таоло билан бевосита гаплашиш муяссар бўладиган нарса эмас. Аллоҳ билан башар орасидаги алоқа бавосита бўлур. Воситанинг бир тарафида инсонлар орасидан танлаб олинган энг егук зотлар, пайгамбар алайҳиссаломлар турадилар. Яъни, ўша воситали гаплашишга ҳам ҳар бир инсон қодир эмас. Энди, одамлар орасидан танлаб олинган пайгамбарлар ҳам баробар эмаслар, худди осмондаги нур сочиб турган юдузлар ҳажм ва нур жиҳатидан хилма-хил бўлганларидек, улар ҳам хилма-хилдирлар.

«Аллоҳнинг башар билан гаплашмоғи бўлмаган.»

Аллоҳ таолонинг инсон зоти билан бевосита гаплашиши бўлмаган ва бўлиши мумкин ҳам эмас. Чунки, ожиз инсон бу мақомга чидай олмайдди. Бу ҳақиқатни одам боласининг улуғи, пайгамбарларнинг афзали Муҳаммад соллаллоҳу

алайҳи васалламнинг ваҳийни қабул қилиб олиш вақтларидаги ҳолларидан билиб олсак бўлади. У зот ўзларининг юксак мақомларига қарамай, Аллоҳнинг каломини ваҳий воситаси ила қабул қилиб олиш жараёнида терлаб кетар, нафас олишлари тезлашиб, пишиллаб қолар эдилар. Ваҳий тушган вақтда у зот тиз чўккалаб қолар эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қаршиларида тиззаларини тиззаларига текказиб ўтирган пайтда ваҳий тушиб қолганда Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳунинг сонлари ёрилиб кетай деган.

Демак, Аллоҳнинг каломини ваҳий орқали қабул қилиб олишга ҳар бир одам ҳам қодир эмас. Фақат танланган, етук ва маълум сифатларга эга шахсларгина бунга лойиқдирлар. Уларни ҳамма нарсани яхши билувчи зот – Аллоҳ таолонинг Ўзи танлаб олади. Аллоҳ таоло ўша, Ўзи танлаб пайғамбар қилган бандаларига Ўз каломини қуйидаги уч воситанинг бири ила етказди.

1. «Магар ваҳий орқали.»

Ваҳий Аллоҳ томонидан бандага бирор хабарнинг махфий ва тез етказилишидир. Аллоҳ таоло, пайғамбар алайҳиссаломнинг қалбига бирор хабарни етказди, пайғамбар эса, унинг Аллоҳ таолодан эканлигини дарҳол билади.

2. «...ёки парда ортидан.»

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга Ўзи кўринмай туриб гапиргани каби.

3. «...ёҳуд элчи юборадию, У зотнинг изни ила хоҳлаган нарсасини ваҳий қилур.»

Бунда Аллоҳ таоло Ўзи билан пайғамбари орасида воситачи-элчи қилиб фариштани юборади. Фаришта келиб Аллоҳ таоло хоҳлаган нарсани пайғамбарга етказди.

Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тажрибаларида ушбу, фаришта воситасида бўладиган учинчи тур ваҳий тўрт хил келган:

1-хили: Фаришта келиб ўзи кўринмаган ҳолда керакли хабарни пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига етказар эди. Бунга мисол қилиб уламоларимиз қуйидаги ҳадиси шарифни келтирадилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Муқаддас руҳ (фаришта) менинг қалбимга етказдики, албатта, ҳеч бир жон ўз ризқини мукамал олмай туриб ўлмас. Бас, Аллоҳга тақво қилинглари ва талаби ризқни гўзал қилинглари», дедилар.

2-хили: Фаришта пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга эркак киши шаклида кўриниб гаплашар, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг гапларини ўзларига сингдириб олганларидан кейин қайтиб кетар эди. Фариштанинг Дихътул Калбий исмли кишига ўхшаб келгани ҳақида ривоятлар кўп.

3-хили: Қўнғироқ чалинганидек овоз билан келарди. Худди мана шу хили пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам учун қийин кечар эди. Ана ўшанда қаттиқ совуқ кунларида ҳам у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам терлаб, терлари оқиб кетар эди, улов минган бўлсалар, улов чўккалаб қолар эди. Бир марта у зотнинг тиззалари Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳунинг тиззаларига тегиб турган пайт ваҳий келиб қоғанда Зайд розияллоҳу анҳунинг тиззалари ёрилиб кетай деган.

4-хили: Фаришта пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига ўзининг асл яратилган сувратида келар эди. Бу ҳолат икки марта такрор бўлган. Ўша марталарда Жаброил алайҳиссалом қанотлари билан осмони фалакни тўсган ҳолларида кўриниб пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хабарни етказганлар. Кўриниб турибдики, бу ҳаммага ҳам муяссар бўлаверадиган нарса эмас. Бунинг учун Аллоҳнинг ихтиёри ва иноятига, фазлу карамига сазовор бўлган инсон керак. Бунинг учун Муҳаммад Мустафо сол-

лаллоҳу алайҳи васаллам керак. Бунинг учун у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг буюк қалби керак!

Аллоҳ таоло Ўз каломини ким орқали, кимга юборишини жуда яхши билади. Аллоҳ таоло Ўзининг охирги динини кимга юборишини жуда яхши билади. Аллоҳ таоло Ўзининг охирги ва мукамал пайғамбарлиги учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни танлади. Аллоҳнинг танлови тўғридир.

«У зот ўта олий ва ўта ҳикматлидир.»

Шунинг учун ҳам, У зотнинг бу танлови олий мақом ва пурҳикмат бўлди.

ҚАДИМИЙ ВА БОҚИЙ

Аллоҳ таоло «Ҳадид» сурасида шундай дейди:

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ

«У аввал ва охир, ошкор ва пинҳондир» (3-оят).

Яъни Аллоҳ ҳамма нарсанинг бошланишидан аввал ҳам бор эди ва барча нарса тугаб кетгандан кейин ҳам боқий қолади.

Ушбу оятда Аллоҳнинг тўртта сифати зикр қилинмоқда:

1. «Аввал» — У ҳамма нарсадан аввал, яъни, барча мавжудотлар йўқлигида Аллоҳ бор эди. Мавжудотларни «Аввал» сифатига эга бўлган Аллоҳ яратди.

2. «Охир» — У ҳамма нарса йўқ бўлиб кетганда ҳам Ўзи қолади.

3. «Ошкор» — Унинг мавжудлиги ошкор, очиқ-ойдиндир, бунга беҳисоб далолатлар бор. У ҳамма нарсадан зоҳир, устундир.

4. «Пинҳон» — У кўзга кўринмайди. Ҳаммадан пинҳон, махфий нарсаларни билиб турувчидир.

«Қасас» сурасида Аллоҳ таолонинг боқийлиги ҳақида шундай дейилади:

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا
 وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

«Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳга илтижо қилма. Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Ундан ўзга ҳар бир нарса ҳалок бўлгувчидир. Ҳукм Унинг Ўзигагинадир ва фақат Унгагина қайтарилурсиз» (88-оят).

МУТЛАҚ ҚОДИРЛИК ЖАБР МАЪНОСИДА ЭМАС

Аллоҳнинг Қуръони Каримда зикр этилган қаҳр ва қувват сифатлари ҳеч қачон зулм маъносини англатмайди. Шунингдек, Аллоҳнинг жаббор сифати жабр маъносини англатмайди, балки бандаларини ўзи хоҳлаган нарсага ундовчи маъносини англатади. Иккинчи маъноси эса, ёмонлик қасд қилувчиларнинг қасди ва ҳийлагарнинг ҳийласи таъсир қилмайдиган зот деганидир. Қаҳҳор сифати эса, «бутун мавжудот устидан ҳукм юритувчи» деган маънони англатади. Бундай сифатлар Қуръони Каримда ҳам зикр қилинган, раҳимли, муҳаббат англатувчи сифатлар жуда ҳам кўп келган. «Роҳман» сифати барчага неъмат берувчи маъносини, «Роҳийм» сифати барчага раҳим қилувчи, «Салом» сифати барчага тинчлик берувчи сифатини, «Ғаффор» сифати кечирувчи, «Раззоқ» сифати барчага ризқ берувчи, «Латиф» сифати лутф, марҳаматлилик маъносини, «Шукур» сифати итоат қилганларни мақтовчи, «Мужиб» сифати ўзидан сўралган барча нарсани берувчи маъносини, «Карим» сифати бахиллик қилмасдан, ҳар қанча нарсани ҳам берувчи маъносини, «Таввоб» сифати тавба қилувчиларнинг тавбасини қабул қилгучи маъносини англатади. Шунингдек, Аллоҳнинг бу ерда зикр қилинмаган сифатлари яна кўп.

У ЗУЛМКОР ЭМАС

Қуръони Каримда Аллоҳнинг сифати тўғрисидаги оятларда шундай дейилади:

وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا

«Роббинг ҳеч кимга зулм қилмас» («Каҳф» сураси, 49-оят).

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ

«Аллоҳ оламда ҳеч қандай зулмнинг бўлишини хоҳламайди» («Оли Имрон» сураси, 108-оят).

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ

«Албатта, Аллоҳ заррача ҳам зулм қилмас» («Нисо» сураси, 40-оят).

Аллоҳнинг сифатларида зулм йўқлигидан кўриниб турибдики, унинг Қуръони Каримда келган сифатлари баркамоллик сифатлари бўлиб, кўпчилиги раҳимлилик ва муҳаббат сифатларидир. Шу ўринда айрим дин муҳолифларининг ҳозирги кунда тарқатаётган шубҳаларига жавоб бериб ўтишни лозим деб биламиз. Улар: «Агар Аллоҳ таоло бўлса, нима учун инсонга ўз мулкини оёқ ости қилишга, Ойга чиқишга ёки бошқа сайёраларга ракеталар учиршга йўл қўйиб бераяпти?» – деган гап тарқатишяпти. Уларга айтадиган гапимиз шуки: Сизларга ким Аллоҳнинг мулки Ойда, Марсда ёки Зухрода деб айтди? Қуръон назариясига қараганда, Аллоҳнинг мулки бутун борлиқдир.

«Иброҳим» сурасида шундай дейилади:

اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

«Аллоҳ осмонлару ердаги нарсалар Уники бўлган зотдир» (2-оят).

Сўнг, Қуръони Каримда бир оят борки, ўша муҳолифлар даъвосини батамом пучга чиқаради. «Луқмон» сурасида шундай дейилади:

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَهْرَهُ وَبِاطِنَهُ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ

«Аллоҳ сизларга осмонлардаги нарсаларни ва ердаги нарсаларни беминнат хизматкор қилиб қўйганини ва сизга зоҳирий ва ботиний неъматларни мукамал қилиб берганини билмадингизми?! Одамлардан илмсиз, ҳидоятсиз ва ёритувчи китобсиз ҳолда Аллоҳ ҳақида тортишадиганлари ҳам бор» (20-оят).

Аллоҳ таоло инсонларга осмондаги барча нарсаларни беминнат хизматкор қилиб қўйган. Осмонларда нимаики мавжуд бўлса: ҳавоми, қуёшми, ойми, юлдузми, ёмғирми, қорми, қушми ёки бошқа нарсаларми, ҳеч бири ҳеч нарса талаб қилмасдан, инсон учун хизмат қилади. Бу беминнат хизматларнинг кўпини инсон билмайди ҳам. Агар ўша хизматлардан бирортасига ҳақ сўралганида эди, мисол учун, қуёш таратаётган текин нур пуллик қилиб қўйилганида эди, инсон ўзи учун Аллоҳ қанчалар неъматларини беминнат ато этганини, уларнинг қиймати қанчалик баланд эканини англаб етган бўлар эди. Лекин Аллоҳ бундай қилмади, инсонга ақл берди, ақл билан бу неъматни танисин, деди. Пайғамбарлар юборди, улар одамларга Аллоҳнинг беминнат неъматла-

рини танитиб, шукр қилишга чақирдилар. Китоблар нозил қилди, улар ҳам одамларга мазкур хизматларни баён этди. Мана, илоҳий китобларнинг охиригиси бўлмиш Қуръони Карим ҳам инсонларни Аллоҳнинг неъматларига шукр қилишга даъват этиб турибди.

Шунингдек, Аллоҳ таоло ердаги мавжудотларни ҳам инсон учун беминнат хизматкор қилиб қўйган. Ернинг ўзи ҳам, ундаги барча жамодат, наботот, ҳайвонот ҳам инсон учун беминнат хизматкордир, Аллоҳнинг унга кўрсатган марҳаматидир.

«...ва сизга зоҳирий ва ботиний неъматларни мукамал қилиб берганини билмадингизми?!»

Ҳа, Аллоҳ таолонинг инсонга ато этган неъматлари жуда кўп, уларнинг зоҳирийси (ошкораси) ҳам бор, ботинийси (пинҳонаси) ҳам бор. Баъзиларини инсоннинг ўзи билиб, ҳис қилади. Баъзиларини эса, билмайди, ҳис ҳам қилмайди. Инсон Аллоҳ берган неъматлар билан тирик, ўша неъматлар билан кун кўради. Шунинг учун ҳам, ўша неъматларни унга ато этган зот — Аллоҳ таолога иймон келтириб, Унга ибодат қилиб яшамоғи лозим. Бу унинг бурчи. Шундагина инсон ўзига берилган неъматларга шукр қилган бўлади.

Лекин, афсуски, одамларнинг орасида бу неъматларни билмайдиганлари ҳам бор.

«Одамлардан илмсиз, ҳидоятсиз ва нур тартувчи китобсиз ҳолда Аллоҳ ҳақида тортишадиганлари ҳам бор.»

Баъзи одамлар ўзларида ҳақиқатни исбот қилувчи илм бўлмаса ҳам, Аллоҳ ҳақида тортишаверадилар. Тўғри йўлга бошловчи ҳидоятчилари бўлмаса ҳам, Аллоҳ хусусида баҳслашаверадилар. Турли бўлмағур фикрларни айтадилар. Унга куфр келтирадилар. Унга ширк келтирадилар.

Шу оятдан кўриниб турибдики, Аллоҳ таоло осмонларни ва улардаги барча нарсаларни, шунинг-

дек, ердаги барча нарсаларни инсон фойдаси учун яратибди. Агар инсон шу нарсалардан фойда олса, ўзига керак бўлган нарсаларни топса, яхши эмасми?

Оятнинг охирига назар солсак, ўша, дин душманларининг аниқ башараси аён бўлади. Уларнинг ҳеч бир билими ва ҳужжати бўлмаса ҳам, динга қарши ифво тошини отаверадилар.

ҚИЁМАТ КУНИГА ИЙМОН

Қиёмат кунининг борлигига келтириладиган далиллар иккига бўлинади.

1. Нақлий далиллар (бошқаларнинг хабари).
2. Ақлий далиллар.

Нақлий далиллар, қисқа қилиб айтганда, инсоният тарихидаги барча динлар иттифоқ қилишганки, инсон ўлгандан сўнг, қайта тирилади ва бу дунёда қилган ишларининг ҳисоб-китоби бўлади.

Ақлий далилларга келсак, барча-барча одамлар — қадимгилар ҳам, ҳозиргилар ҳам, саҳродагилар ҳам, шаҳардагилар ҳам, ҳатто, энг чекка жойларда яшайдиганлар ҳам, илмилар ҳам, илм-сизлар ҳам ўзида илҳомга ўхшаш бир махфий сезги борлигини билладилар. Бу сезги айтадики, бу дунёдаги ҳаётдан сўнг яна бошқа ҳаёт бўлади. Унда ҳозирги ҳаётда топилмаган адолат ҳақиқатга айланади, ҳар бир инсон ўзининг қилган ишига яраша мукофот ёки жазо олади.

Норман Билл исми олим бу борада шундай дейди:

«Кишида «ўлгандан сўнг, яна ҳаёт бўлади» деган сезгининг борлиги, қиёмат кунининг ҳақлигига энг кучли далиллардан биридир. Аллоҳ таоло агар инсонни бирор нарсага қониқтирмоқчи бўлса, ўша фикрни унинг қалбига солиб қўяди. Одамларда абадий ҳаётга интилиш (агар у дунёда бўлса ҳам) кенг тарқалган сезгидир. Бунга енгилтаклик билан қараб бўлмайди. Биз интилаётган бу нарса ва чин қалбдан ҳис қилаётган бу нарса бирор

ишончли асоснинг акс-садоси бўлиши турган гап. Бундай улкан ҳақиқатларга материалистик йўл билан, моддий далиллар билан етишиб бўлмайди. Балки ақийда, илҳом ва руҳий сезгилар йўли билан ишонилади. Илҳом ҳақиқатни илмий фаҳмлашда муҳим омидир».

Аллоҳ инсонни ақлли қилиб, баркамол ва кўпгина нарсаларга тайёр қилиб, коинот сирларини очишга қодир қилиб яратди.

Шундай олий мартабага эга бўлган инсон, бошқа ақлсиз, идроксиз, истеъдодсиз ҳайвонлар каби ҳолга тушиб қолиши тўғри эмас. Балки, тўғри йўл шуки, инсон бу дунёдаги ҳаётдан сўнг, яна қайта тирилиб, ўз амалларининг самарасидан баҳраманд бўлиши керак.

Агар Аллоҳ таоло инсонга турли қобилиятларни бериб қўйиб, сўнгра бепарво ташлаб қўйса, бу иш беҳикмат бўлиб, адолатдан ҳам узоқ бўлган бўлар эди.

ФАРИШТАЛАРГА ИЙМОН

Ислом мусулмонларни фаришталарга иймон келтиришга чақиради. Бу Иймон руҳий ҳаётнинг асосидир. Бундай ҳаёт эса кишиларни фақат яхшиликка ундайди. Бундан мақсад, инсонни камолот чўққисига олиб чиқишдир. Шунинг учун ҳам, фаришталарга иймон келтириш Ислом динининг асосларидан биридир. Қуръон инсон тупроқдан, жинлар ўтдан яратилганини айтиб ўтган. Лекин фаришталар нимадан яратилганини пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадисларида «фаришталар нурдан яратилгандур», деб баён қилганлар. Шундан кўриниб турибдики, улар латиф, кўзга кўринмайдиган, ушлаб бўлмайдиган нарсадан яратилган экан. Биз фаришталарни кўзимиз билан кўрмасак ҳам, ақлимиз уларнинг борлигини инкор этмайди. Ҳозирги замон илмий тажрибаларидан сўнг аён бўлдики, инсоннинг кўзи нур тезлигидан

секинроқ ҳаракат қиладиган нарсаларнигина кўрар экан. Нур тезлигида (186 минг мил) ҳаракат қиладиган барча нарсаларни инсон кўриши асло мумкин эмас экан. Қолаверса, ҳеч бир асбоб билан ҳам кўриб бўлмас экан. Шундай экан, нурдан яратилган фаришталар нур тезлигида ҳаракат қилса, уларни қандай кўриб бўлади. Инсон ўзи кўришга қодир бўлмаган нарсаларнинг барини йўққа чиқаравериши ҳам ақлдан эмас. Олимлар бутунги кунда инсон барча нарсани билиб олди, деб даъво қилаётганлари йўқ, Деярли ҳар куни янги бир илмий кашфиёт бўлиб, инсон билмаган нарсалар юзага чиқмоқда. Шу янги пайдо бўлган нарсалар аввал йўқ эди-ю, инсон кашф этгандан сўнг вужудга келди ёки пайдо бўлди, десак адолатданми?

Фаришталарнинг ишлари

Фаришталар инсонлардан фарқ қилади. Уларнинг ўз ихтиёрлари йўқ, улар доимо Аллоҳга итоат қиладилар, исён қилишга имконлари йўқ. Қуръони Каримда шундай дейилган:

وَلِلَّهِ سَجْدٌ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةِ
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١١﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا
يُؤْمَرُونَ ﴿١٢﴾

«Осмонлару ердаги барча жонзотлар ва фаришталар фақат Аллоҳга сажда қилурлар. Улар мутакаббирлик қилмаслар. Улар устиларидаги Роббиларидан қўрқурлар ва ўзларига амр қилинган нарсаларни қилурлар» («Наҳл» сураси, 49, 50-оятлар).

Фаришталар бажарадиган ишларнинг энг аҳамиятлиси, Аллоҳнинг ваҳийсини пайгамбарларга етказишдир. Пайгамбаримиз Муҳаммад алайҳис-

саломга Қуръон оятларини келтирган фариштанинг исми Жаброилдир. Қуръон уни «Руҳул Амин» ва «Руҳул қудус» деб ҳам атайди. Фаришталарнинг вазифаларидан яна бири пайғамбарларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг оғирини енгил қилишдир. Қуръони Каримда Аллоҳ таоло Йисо пайғамбарни Руҳул қудус билан қўллаб-қувватлаганини айтиб ўтади. Фаришталар тақводор мўмин-мусулмонларни қўллаб-қувватлаб, уларни тўғри йўлга илҳомлантирадилар. Шунингдек, фаришталар мўмин-мусулмонларнинг жонини озор етказмай олишда ҳам иштирак қиладилар. Бу санаб ўтилган ишлардан ташқари, фаришталарнинг бошқа вазифалари ҳам кўпдир.

Қуръони Каримда айтилишича, Аллоҳ таоло инсонга бир неча фариштани бириктириб қўйганки, улар инсоннинг қилган ишларини ёзиб борадилар. Унг томондаги фаришта яхшиликларни, чап томондагиси ёмонликларни ёзиб боради. Агар инсон шу нарсага ишонса, дунёда ҳеч ёмонлик қилмайди.

Аллоҳ таоло «Қоф» сурасида:

إِذْ نَبَلْنَا الْمَلَائِكَةَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدًا ﴿١٧﴾ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

«Зотан икки кутиб олувчи ўнгда ва чапда ўтирган ҳолларида кутиб олурлар. Бирор сўз айтмас, магар ҳузурида ҳозир у нозир борлар», деган (17, 18-оятлар).

Демак, инсоннинг икки тарафида икки фаришта жойлашган ва улар инсоннинг ҳар бир амали ва сўзларини кутиб олади. Оятда уларни «икки кутиб олувчи», деб айтилмоқда.

«Вақтики икки кутиб олувчи ўнгда ва чапда ўтирган ҳолларида кутиб олурлар.»

Мазкур фаришталар содир бўлган барча ҳодисаларни ёзиб боришга вакил қилинганлар.

«Бирор сўз айтмас, магар ҳузурида ҳозиру нозир борлар.»

Биз «ҳозиру нозир» деб таржима қилган икки фариштанинг арабча номи «Рақиб ва Атийд»дир. Инсоннинг оғзидан чиққан битта лафз ҳам уларнинг назарларидан четда қолмайди. Улар ҳамиша ҳозиру нозирдирлар, дарров ёзиб қўядилар.

Таъкидлаш лозимки, Аллоҳ таоло бандасининг амалларини ҳисоб-китоб қилишда бу икки фариштанинг ишига муҳтож эмас. Ўзи ҳамма нарсани комил илми ила билиб туради, ҳаттоки, аввалги оятларда айтилганидек, одамнинг хаёлидан ўтган нарсаларни ҳам билади. Мазкур фаришталарнинг ёзиб боришининг бошқа ҳикмати бор, Қиёмат куни инсонга ҳужжат сифатида кўрсатиладиган номаи аъмол ушбу фаришталар ёзган ёзувлар бўлади. Бунга иймон келтириш эса, ҳар бир банданинг кўпроқ яхшилик қилишига, ёмонликдан янада кўпроқ четланишига сабаб бўлади.

Ушбу мавзуда кўплаб ривоятлар келган, шулардан баъзилари билан танишиб чиқсак, тушунчаларимиз мукамалроқ бўлади.

Али ибн Аби Толҳа Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладики, у зот:

«Бирор сўз айтмас, магар ҳузурида ҳозиру нозир борлар» ояти ҳақида: «Ҳар бир яхши-ёмон гапи ёзиб борилади. Ҳаттоки, едим, ичдим, бордим, келдим, кўрдим кабиларни ҳам. Пайшанба куни унинг иши ва гапи арз қилинади, яхшилиги, ёмонлиги бори қолдирилиб, қолгани ташлаб юборилади», деган эканлар.

Имом Ҳасан Басрий «...ўнгда ва чапта ўтирган ҳолларида...» оятини ўқиб туриб:

«Эй, одам боласи, сенинг саҳифанг очилди, икки ҳурматли фаришта сенга вакил қилинди, биттаси, ўнг тарафингдаги яхшиликларингни ёзади, иккинчиси, чап тарафингдаги ёмонликларингни ёзади, нимани хоҳласанг, қилавер, озми, кўпми. Вафот этганинда, саҳифанг беркитилади,

қабрингда бўйнингга осиб қўйилади. Қиёмат куни шундай ҳолда қабрингдан чиқасан...» деган эканлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ўлим тўшагида инграб ётганларида, Товус розияллоху анхудан: «Фаришта ҳар бир нарсани, ҳатто инграшни ҳам ёзади», деган ривоятни эшитибдилару дарҳол инграшни тарк этиб, шу билан то жон таслим қилгунарича инграмаган эканлар.

ПАЙҒАМБАРЛАРГА ИЙМОН

Пайғамбарлар кимлар? Ислом дини тарихини, моҳият ва вазифаларини билиш истагидаги одам бу саволга ҳам аниқ жавоб олоғи лозим.

Пайғамбарларга иймон келтириш Ислом ақийдасининг асосларидан биридир. Ҳар бир мўмин киши Аллоҳ таоло инсонларга инсондан бўлган пайғамбарлар юборганига эътиқод қилиши лозим. Бу пайғамбарлар ўз умматларига Аллоҳнинг барча буйруқларини, нима қилиш керагу нима қилмаслик керак, шуларнинг барини етказганлар. Пайғамбарлар Аллоҳ таоло тарафидан оддий шахсларнинг қўлидан келмайдиган баъзи бир ишларни қила олиш, яъни мўъжиза кўрсатишдек улуғ бир фазилатга эга бўлиб, бу нарса уларнинг ҳақиқий пайғамбар эканликларига далил бўлиб келган. Барча пайғамбарлар Аллоҳнинг йўриғида юрган кишиларга бу дунёю у дунёда саодатманд бўлиш башоратини берганлар. Аллоҳнинг айтганига кўнмай, ҳавойи нафсга берилиб юрганларга эса, бу дунёда хорзор бўлиб, у дунёда азобга дучор бўлишларининг хабарини етказганлар.

Қуръони Карим мусулмонларни барча пайғамбарларга иймон келтиришга чақирган. Кимки улардан баъзи бирларига иймон келтирмаса, мўмин-мусулмон бўлмайди. Бу эса, дунёдаги барча халқлар дўст, биродар бўлиб яшашларига са-

баб бўлади. Чунки, одамлар барча пайғамбарларга иймон келтирсалар, бир-бирларини ўзаро тушунишлари осон кечади, келишмовчиликлар йўқолади. Бу нарса Исломга хос бўлиб, у Аллоҳга ишонувчи барча мусулмонларга ҳамма пайғамбарларга иймон келтириб, уларни ҳурматлашни вожиб қилиб қўйган. Барча диндаги кишилар Қуръони Каримда ўз пайғамбарларига нисбатан ҳурмат-эҳтиромни топадилар. Бошқа динларда эса бу нарса учрамайди. Аллоҳ таоло барча пайғамбариларни инсонларни ҳавойи нафс қуллигидан озод қилиш, турли гуноҳлардан қайтариш, яхши хулқларга эга бўлиш учун чақиритишга юборган. Шундай экан, аввало пайғамбар алайҳиссаломларнинг ўзлари шу яхши фазилатларнинг соҳиблари бўлишлари зарур. Агар уларнинг хулқи яхши бўлмаса, ёмон ўрнак бўлади ва Аллоҳнинг таълимотлари пучга чиқади. Улар тўғрисида Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади:

وَجَعَلْنَاهُمْ آيَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ
وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَبِيدِينَ ﴿٧٧﴾

«Ва уларни Ўз амримиз ила ҳидоятга бошловчилар қилдик. Уларга яхшиликлар қилишни, намозни тугал адо этишни ва закот беришни ваҳий қилдик. Улар Бизга ибодат қилгувчилар бўлдилар» («Анбиё» сураси, 73-оят).

Пайғамбарлар ҳеч қачон хиёнат қилмайдилар ва ҳар бир пайғамбарнинг ўзига хос хислати бор. Масалан: Иброҳим алайҳиссалом сиддиқ (ростгўй) сифатига эга. Мусо алайҳиссалом мухлис (ихлосли) сифатига, Исмоил алайҳиссалом ваъдасига вафодор ва ҳоказо. Аллоҳ таолонинг иродаси билан ҳар умматга ўзидан чиққан пайғамбар юборилиб, у кишиларни саодат йўлига бошлаган. Қуръони Каримда 25 та пайғамбарнинг исми зикр

қилинган. Аммо улардан бошқа яна бир қанча пайғамбарлар ўтганлиги таъкидланган.

Агар аввалги пайғамбарлар фақат ўз қавми учун пайғамбар бўлса, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳамманинг пайғамбаридирлар. Аллоҳ Қуръони Каримда шундай дейди:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

«Биз сени барча одамларга фақат хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи қилиб юбордик» («Сабаъ» сураси, 28-оят).

Лекин кўпчилик одамлар буни билмайдилар. Аллоҳ ўз пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга бу ҳақиқатни барчага эълон қилишни буюради:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ
مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ

«Сен: «Эй одамлар, албатта, мен сизларнинг барчангизга, осмонлару ернинг мулки Уники бўлган, Ундан ўзга илоҳ йўқ бўлган ва тириштириб ўлдирадиган Аллоҳнинг Пайғамбаридирман», деб айт («Аъроф» сураси, 158-оят).

Муҳаммад алайҳиссалом охириги пайғамбардирлар. Бу кишининг пайғамбарлиги аввалги пайғамбарликларнинг буйруқлари ниҳоясига етганлигининг аломатидир. Қуръони Каримда шундай дейилади:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ

«Муҳаммад сизлардан бирон эркакнинг отаси бўлган эмас. Лекин Аллоҳнинг Расули ва Набийларнинг сўнггисидир» («Аҳзоб» сураси, 40-оят).

Шу оят пайғамбарлик замонаси ниҳоясига етганлиги, Муҳаммад алайҳиссаломдан сўнг ҳеч қандай пайғамбар бўлмаслигини баён қилади. У кишидан аввал ўтган узоқ давр мобайнида бирин-кетин кўплаб пайғамбарлар ўтган ва ўша пайғамбарларнинг китобларида ўзларидан сўнг яна пайғамбарлар келишининг хабари бор эди. Лекин Қуръони Каримда бундай гап йўқ. Шунинг ўзи ҳам Қуръони Каримнинг илоҳий китоблиги, Муҳаммад алайҳиссалом ҳақиқий пайғамбар эканларининг катта далилидир. Мана 15 асрдан буён бирорта пайғамбар чиққани йўқ ва чиқмайди ҳам. Шуниси қизиқки, Исломдан бошқа динга ишонувчилар ҳануз ҳам ўзларининг муқаддас китобларида хабари келган пайғамбарни кутмоқдалар. Лекин 15 асрдан кўп вақтдан бери уларнинг бу орзуси амалга ошмай турибди. Энди, умидларини узиб, Муҳаммад алайҳиссалом ўша кутилаётган пайғамбарнинг айна ўзи эканлигини тан олиш вақти келмадимикин?

МАТЕРИАЛИСТИК ДУНЁҚАРАШ ВА УНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТАЪСИРИ

Материалистлар бу дунёдаги ҳаётдан бошқа ҳаёт йўқ, дейдилар. Яна уларнинг фикрича, сезгига ва туйғуга фақат материя таъсир кўрсатади.

Жигар сафро, буйрак сийдик ишлаб чиқарганидек, мия фикрни, иродани ва ҳис-туйғуни ишлаб чиқаради, дейишади. Ўша нарсаларнинг миқдори ва тури миянинг миқдори ва ишига боғлиқдир, дейишади. Ҳаёт материядан иборатдир, руҳ деган нарса йўқ. Руҳ абадий қолади, дегани нима? Буларнинг барчаси хурофот, афсона нарсалар, дейишади.

Ўтган асрда материалистлар табиий илмлар кашф қилган нарсаларга суюнган ҳолда, ўз фикрларини кенг тарқата бошладилар. Уларнинг айтишича, ақл табиий бўлмаган нарсалардан ҳоли бўлса, юксак қувватга эришади. Бу эса, ўз навбатида ахлоқ, одоб, муомала ва амалий камолотга олиб келади ва инсониятнинг олтин даврини ҳосил қилади.

Бу борада материалистлар жуда кўп ҳаракат қилдилар, ўз фикрларини тарқатиш учун фалсафий маърузалар уюштирдилар, китоблар босиб чиқардилар ва уларни бекорга ва арзон нарҳда тарқатдилар.

Шундай қилиб, улар ўзларининг баъзи мақсадларига эришдилар ҳам. Диндорларнинг ақийдаларига футур ҳам етказдилар ва ниҳоят эришилган натижа шу бўлдики, ахлоқ-одоб сусайиб кетди.

Бу ҳақда доктор Леон Вутти шундай дейди:

«Материалистлар ўз назарияларини кишилар қалбига сочдилар. Бу назариялар эса, «Инсон ўлгандан сўнг тамом бўлади, қайта тирилмайди» дер эди. Бу эса, ўз навбатида, инсонлар ҳавойи нафс ва шаҳват орқасидан юришларига олиб келди. Бу ижтимоий касаллик худди гастерияга ўхшаб,

инсониятни тузатиб бўлмайдиган тубанлик касалига йўлиқтиради. Шундай тубанликда қолган инсон қалбида бир чуқур алам сезади, бу ҳаётдан бошқа бир афзал ҳаётни излайди, лекин ўзи тушиб қолган ноқулай ҳолатдан чиқишга йўл топа олмайди. Ҳозирги кунда бизни бошқариб турган тушунча ўткир заҳар бўлиб, инсонийлигимизни емирмоқда. Бу заҳар бизнинг қалбимизда қолган барча пок нарсаларни ҳам ифлосламоқда. Инсонлар чиқарган қонунлар инсонларнинг ўзбошимчилигини бошқаришдан ожиздир. Инсон қалбида одоб, ахлоқ таъсири қолмагандан сўнг, у тубанлик дарёсига фарқ бўлиши аниқ. Агар биз ўз обрўйимизни тиклашга уринмасак, ҳалокат сари қадам ташлаб бораверамиз. Ҳар бир ёмонликнинг ўзига яраша жазоси бор».

Франсуз адиби Виктор Гюго шундай дейди:

«Замонамиз ҳалокатдадир, ҳалокат ёқасида демоқчи эдим, лекин бўлмади. Бу ҳалокат барча эътиборни бу дунё ҳаётига боғлашга уринишдир. «Бу дунёдаги ҳаёт асосий мақсаддир, бундан бошқа ҳеч қандай мақсад йўқ» деб инсонни ишонтириш ҳаётдаги барча қийинчиликларнинг асосий сабабчисидир. Бизнинг вазифамиз, барчани ҳозирги ҳаётдан сўнг яна ҳаёт бўлишига, унда адолат қарор топишига ва ҳар бир киши қилганига яраша жазо ёки мукофот олишига ишонтиришдир».

Бу дунё материядан иборатдир, деган гап ҳеч ақлга тўғри келмайди. Ўзингиз ўйлаб кўринг, фикр, ирода ва меҳрибонликка ўхшаш нарсалар қандай қилиб материянинг таъсири бўлсин? Кишининг ўз шахсини сездирувчи фикри қандай қилиб ўзини сеза олмайдиган материянинг натижаси бўлсин? Қолаверса, қандай қилиб материя ўзига хилоф бўлган ғоянинг сабабчиси бўлсин?

Агар, шу айтганларимиз бўлмади, десак, у ҳол материя, жисм ортида қандайдир бошқа бир нарса бўлиши зарур. Ўша нарса Ислолда Рух деб ата-

лади. Бу ҳақида академик Морисон шундай дейди: «Ҳеч бир атом ёки унинг бўлагида ҳеч вақт фикр бўлмаган. Турли моддаларнинг аралашуви натижасида ҳам ҳеч қачон фикр вужудга келмаган. Ҳеч қандай табиат қонуни ибодатхона ярата олмаган. Лекин муайян жонли нарсалар, турли сезгилар билан қўшиб, ҳаётга қобилиятли қилиб яратилгандир ва мана шу нарсалар ўз навбатида бошқа нарсаларни тартибга солиб, уларга ўз навбатида материя бўйсунди. Шундай қилиб, биз дунёда кўриб турган ажойиботлар ҳосил бўлади. Бу жонзот дегани нима? У атомнинг бўлақларидан иборатми? Ҳа. Яна нимаси бор? Яна бир сезиб бўлмайдиган нарсаси бор. У материядан жуда ҳам юқори туради. Ҳатто барча нарсага ўз таъсирини ўтказди. Бир-бирига ўхшамайди, дунёдаги барча моддий нарсаларга ҳеч ўхшамайди. Ҳаттоки, уни кўриш, ўлчаш ёки тортиш мумкин эмас ва унинг бўйсунадиган қонунлари ҳам йўқ. Руҳ инсондаги энг олий нарсадир ва ўзининг олий манбаси билан боғлиқ эканини доимо сезиб туради. Руҳ инсонда ахлоқ қонунини вужудга келтирганки, у бошқа жонзотларда йўқдир. Энди, биров сизга шундай ажойиб нарса бўлган руҳни турли моддалар таъсирининг қолдиғи деса, ишонасизми? Ёки руҳ йўқ, дейишади. Улар руҳни микроскопда кўрмаганликлари учун ёки бошқа нарсалар билан тутта олмаганликлари учун, йўқ дейишади. Аслида эса, бу пуч гап. Руҳ бор. У ўз ишлари билан ва материяга ҳукмини ўтказиши билан, материядан иборат бўлган инсонни инсоний заифликдан олий бир даражаларга кўтара олиши билан ўзининг борлигини билдириб туради.

Инсон доимо ўзидан юқори нарсалар билан боғланишга иштиёқда бўлади. Шунинг ўзи динни ахтариш демақдир. Бошқача қилиб айтганда, бу — дин демақдир».

Илм исбот қилишича, материя йўқ бўлиб кетмас экан. Ҳатто майда зарралар ҳам йўқ бўлиб

кетмайди, балки иккинчи бир нарсага айланади. Шам ёниб тугайди, лекин кимёгарлар унинг тугамаганини, балки ҳавога тарқаб кетганини осонгина исбот қила оладилар. Ҳақиқатан ҳам, шам ҳавода бошқа ҳолатда мавжуд. Унинг шакли ўзгарса ҳам, жавҳари ўзгаргани йўқ. Бу, замонавий илмнинг исбот қилган нарсаси. Шунга биноан, жисмлар ҳам ўлса, унда ўзгариш юз берди, дейиш мумкин, лекин йўқ бўлиб кетди, деб бўлмайди, балки бир шаклдан иккинчи бир шаклга ўтади. Агар одам модда ва руҳдан иборат бўлса, қандай қилиб руҳ йўқ бўлиб кетади? Аслида, руҳ моддадан кўра боқий қолиши осон нарса. Унинг тузилиши ва сифатлари бардавомликка муносибдир. Моддани ҳаракатга келтирувчи нарса ҳам руҳдир. Руҳ жисмга киргандагина ақл юритиш, фикрлаш каби нарсалар содир бўлади. Жисмдан руҳ чиққанда эса, у бошқа моддалар каби жонсиз бир нарсага айланиб қолади. Шундай бўлса, инсоннинг у дунё ҳақидаги фикри ҳам бекорчи гап эмас, Бу фикр рост бўлиб, инсоннинг табиатида ва сезгисида жо бўлган ҳақиқатдир.

РУҲ НИМА

Руҳ хусусида

Руҳ мавзуси илмда ҳам, фалсафада ҳам қадим-қадимдан энг мураккаб муаммолардан ҳисобланади. Бу муаммонинг энг тўғри ечимини Қуръони Каримда кўрамиз. Жумладан «Исро» сурасида шундай де-йилади:

وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٧٠﴾

«Ва сендан руҳ ҳақида сўрарлар. Сен: «Руҳ Роббимнинг ишидир. Сизга жуда оз илм берилгандир», деб айт» (85-оят).

Аллоҳ таолонинг «сизларга фақат озгина илм берилган» деган гапини франсуз академиги Шарл Риша қуйидаги сўзлари билан таъкидлайди: «Нима учун биз очиқ-ойдин ўзимиз фахрланаётган бу илмимиз теварак-атрофдаги нарсаларнинг баъзи кўринишларини идрок қилишдан бошқа нарса эмаслигини айта олмаймиз? Аммо бу нарсаларнинг ҳақиқатлигини биз билмаймиз ҳам, ҳис қилмаймиз ҳам. Жонли ёки жонсиз нарсаларнинг ҳақиқий табиати бизнинг ақлимиздан устун туради». Ўз сўзининг охирида у шундай ёзади: «Ҳақиқий олим камтарин ва журъатли бўлиши керак. Камтарин бўлиши — чунки илмимиз жуда кам, журъат эса — кишини ҳали кашф этилмаган кўп нарсаларга чорлайди».

Қайта тирилиш

Аллоҳ таолонинг ҳикмати бу дунёдан сўнг у дунё келиб, унда ҳар бир киши қилган ишига қараб жазо ёки мукофот олишини тақозо қилди.

Қуръон эса одамларга у дунё ҳақ эканлигини баён қилди. Мақсад шуки, кишилар у дунёни ўйласинлар, қилаётган ишларида Аллоҳнинг розилигини ва савобини умид қилсинлар. Қуръон қайта тирилиш ва у дунё ҳақидаги гапларга катта эътибор берган. Деярли барча суралар қайта тирилишни эсга солади. Кўпинча эса, бутун бир бошли сурада фақат шу масала баён қилинади. Бу масала дунёдаги яхши ишларнинг асоси, негизи бўлгани учун ҳам Қуръон унга катта аҳамият берган. Агар инсонлар шу ақийдага ишонсалар, шубҳа қилмасалар, барча ишлари равон бўлур эди. Яхшилик кўпаяр, ёмонлик камаяр эди. Лекин ҳар бир асрда одамларда бу дунё ҳаётига қизиқиш фолиб келади, улар бу дунё зеб-зийнатига берилиб кетадилар. Кўпчилик ўлгандан сўнг қайта тирилишга шубҳа қила бошлайдилар, қиёмат кунига ҳам ишонмайдилар. Қайта тирилишни инкор қилиш ёки унга ишонмаслик, шубҳа билан қараш қуйидаги тушунчаларга кўра юзага келади:

1. Бу — одамларнинг ҳожати тушмайдиган иш ёки ундан бирор фойда чиқмайди.

2. Бу — бўлиши қийин бир иш. Одамлар ўликларнинг жасади чириб, тупроққа аралашиб кетаётганини кўриб турибдилар. Қандай қилиб жасадлар қайта тирилиб аввалги ҳолига қайтади?!

3. Ҳозирги кунгача ҳеч бир ўлик қайта тирилиб, аввалгидек яшаб кетмаган.

Қуръон қайта тирилишни инкор қилувчиларга шундай дейди:

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسْتَوُا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحَسَنَىٰ ﴿٣١﴾

«У ёмонлик қилганларни амалига яраша жазолар ва яхшилик қилганларни гўзал(мукофот) ила мукофотлар» («Нужум» сураси, 31-оят).

Бошқа бир ўринда эса:

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

«Наҳотки, Бизнинг сизни яратишимиз беҳуда бўлган ва сиз Бизга қайтарилмассиз, деб ҳисобласангиз?!» («Мўминун» сураси, 115-оят).

Қайта тирилишга ишонмайдиганларга қарата Куръон шундай дейди:

وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ

«У, махлуқотни йўқдан бор қилади, сўнгра уни яна қайтадан вужудга келтиради, бу унга жуда осондир» («Рум» сураси, 27-оят).

Бошқа бир оятда эса:

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾
 قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾
 الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾
 أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾

«У Бизга мисол келтирди ва ўз яратилишини унутди. «Суякларни ким тирилтиради? Ҳолбуки, улар титилиб кетган-ку?!» – деди. Сен: «Уларни илк марта йўқдан бор қилган зот тирилтирур ва у ҳар бир яратилган нарсани яхши билгувчидир», деб айт. У зот сизларга яшил дарахтдан олов қилиб бергандир. Энди эса, сиз ундан олов ёқмоқдасиз. Осмонлару ерни яратган зот уларга ўхшашни яратишга қодир эмасми?! Йўқ! У ўта яратгувчи, ўта билгувчи зотдир» («Ёсин» сураси, 78–81-оятлар).

Қайта тирилишни инкор қилувчиларга қарата Қуръон шундай дейди:

يَتَأْتِيهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن
تُّرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ
مُخَلَّقَةٍ لِّنَبِّئَنَّ

«Эй, одамлар! Агар қайта тирилиш ҳақида шубҳа қиладиган бўлсангиз, бас, Биз сизга баён қилишимиз учун сизларни тупроқдан, сўнгра нутфадан, сўнгра алақадан, сўнгра битган-битмаган бир чайнам гўшздан яратдик» («Ҳаж» сураси, 5-оят).

Аллоҳ таоло инсонни тупроқдан яратганлигини ҳозирги замон илми ҳам таъкидлайди. Агар инсон жисмидан бир бўлагини олиб, унда қандай модда борлиги текшириб кўрилса, тупроқдаги моддалардан ҳеч фарқ қилмас экан. Шунинг ўзи ҳам инсон тупроқдан яратилганлигига ёрқин далилдир.

Қуръони Каримнинг «Қоф» сурасида шундай дейилади:

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبْرَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ
وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لِّمَا طَلَعْنَ نَضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ
بَلَدَةً مَّيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾

«Ва осмондан барака сувини туширдик, ҳамда у билан боғ-роғларни ва дён ҳосилини ўстирдик. Ва зич мевали шингиллари бор хурмоларни ҳам. Бандаларга ризқ қилиб. Ва у (ёмғир) билан ўлган шаҳарни тирилтирдик. (Қабрдан) чиқиш ҳам шундай бўладир» (9–11-оятлар).

Аллоҳ таоло мана шу оятда қайта тирилиш мумкинлигини ўсимликлар ва дарахтлар мисолида баён қилди. Ёмғир ёгандан сўнг, ундан фойдаланган ўсимликлар ва дарахтлар ўсади, ерга жон киради. Худди шунга ўхшаш, қиёматда ҳам одамларга жон кириб, қайта тириладилар.

ҚИЁМАТ КУНИНИНГ ДАҲШАТЛАРИ

Қуръон қиёмат кунининг барча борлиқни тутиб кетадиган даҳшатларини баён қилишга ҳам аҳамият берган. Ўша кунда бутун дунёда ўзгариш рўй беради. Қуёшнинг нури йўқолиб, ўз жойидан кўзғалади. Нурини йўқотган юдузлар ҳам ҳар тарафга сочилиб кетади. Улкан тоғлар эса ҳавода учиб юради. Ваҳший ҳайвонлар ҳам кўрққанидан бир ерга гуж бўлиб олади. Денгизу дарёлар тошиб, сувлари бир-бирига аралашиб кетади. Руҳлар жисмларга қайтиб киради. Ҳар бир кишининг бу дунёда қилган ишларининг номаи аъмоли ҳисоб учун келтирилади. Осмон ўз ҳолатини ўзгартириб, низомсиз бир нарсага айланиб қолган. Дўзахга қаттиқ ўт ёқиб қиздирилади. Тақводорлар учун эса жаннат ҳозирланиб қўйилган. Ҳамма нарсанинг ҳоли ўзгарадиган ушбу кунда ҳар бир шахс ўзининг бу дунёда қилган ишларига қараб мукофот ёки жазо олади. Яхши ишлар қилган бўлса – жаннатга, ёмон ишлар қилган бўлса – дўзахга йўл олади.

ОХИРАТДАГИ ҲИСОБ

Инсон ўз атрофида яхшилик билан ёмонлик кураш олиб бораётганининг гувоҳидир. Кўпинча бу курашда ёмонлик ғолиб чиқади. Бир одам ўзининг қисқа умри давомида яхшиликнинг ёки ёмонликнинг оқибати нима бўлганини билиб олиши қийин. Инсон яхшилик ғолиб кела олмаганини ва ёмонликка яраша жазо берилмаганини

кўриб, афсус чекади. Энг одил бўлмиш Аллоҳ, бу дунёда бўлмаса ҳам, у дунёда барча яхшиликка мукофот ва ёмонликка жазо бериши муқаррар. Куръони Каримда ҳар бир инсон қилган ишлари учун ҳисоб-китоб қилиниши муқаррар эканлиги ҳақида кўп сўз юритилган. «Қиёмат» сурасида тасвирлаб айтиладики, ўша кунда кўзлар даҳшату ҳайратда қолади, Ой ўз ўрнидан жилади ва Қуёш иккови бир-бирига қўшилиб кетади. Борлиқ, тартиб деган нарса қолмайди. Шундай бир даҳшатли ҳолатда, қўрқинчда қолган инсон, қаерга қочсам бўларкин, қаердан бошпана топсам экан, деб қолади. Албатта, Аллоҳдан бошқа қочадиган жой ва бошпана йўқ. Ана шу кунда ҳар бир инсон ўз қилган ишлари учун жавоб беради. У вақтда ҳеч қандай узр қабул қилинмайди. Ҳисоб-китобдан сўнг, тақводор мўмин-мусулмон кишилар жаннатга киритиладилар ва бу жаннатда моддий ва маънавий неъматлардан хоҳлаганларича баҳраманд бўладилар. Ёмон иш қилган кишилар эса, дўзахга киритиладилар ва у ерда кучли оловда ёндирилиб, қаттиқ азобларга дучор бўладилар.

ҚАДАР

Ислому душманлари таъна тошини отадиган масалалардан бири қазо ва қадар масаласидир. Уларнинг айтишича, бу масала мусулмонларнинг кучсиз бўлишига, илм, фан ва маданиятда ғарбликлардан ортда қолиб кетишларига асосий сабаб эмиш. Чунки, қадарга ишониш, уларнинг фикрича, барча куч ва қувватни бемажол қилиб, дангасалик ва ҳар нарсани ғойибдан кутишга олиб борар экан. Ҳолбуки, пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломдан иймоннинг асосларини сўрашганда, қазо ва қадарнинг яхшиси ҳам, ёмони ҳам Аллоҳдан эканлигига Иймон келтириш шу асослардан бири эканлигини айтиб ўтганлар.

Бунинг маъноси: дунёдаги барча яхшилик ва ёмонлик маълум ўлчовга биноан, Аллоҳ хоҳлаган сабабларга кўра бўлади, деганидир. Албатта, Аллоҳ таоло барча нарсани ўз иродаси билан яратган ва борлиқдаги барча нарсани ўз илми билан билгандир.

Агар қадар сўзини Қуръони Карим суралари бўйича яхшилаб ўргансак, бир нарсани махсус ўлчов билан ўлчаш ё тортиш ёки маълум қоидага биноан муайян тарафга йўллаш маъноларини билдиради. «Мўминун» сурасида шундай дейилган:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّاهُ فِي الْأَرْضِ ط

«Биз осмондан ўлчов ила сув тушириб, уни ерга жойлаштирдик» (яъни, муайян миқдорда) (18-оят).
«Раъд» сурасида эса:

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

«Аллоҳ ҳар бир урғочининг ҳомиласини ҳамда бачадонлар нуқсон ёки зиёда қиладиган нарсаларни биладир. Ҳар бир нарса Унинг ҳузурида ўлчовлидир», дейилган (8-оят).

Шулардан кўринадики, Аллоҳ яратган барча нарсаларнинг ўзига хос одатлари, қоида-қонунлари ва тартибли ўлчовлари бор. Мисол учун: ҳомиладор бўлиш ёки бўлмаслик, бола-чақанинг кўп ёки оз бўлиши ва шунга ўхшашлар. Инсон ҳам шу борлиқнинг бир бўлаги бўлгани учун бу қонун-қоидалар унга ҳам тегишлидир.

«Абаса» сурасида шундай дейилган:

مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١﴾ مِنْ نَفْثَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرُوا ﴿٢﴾

«Уни қайси нарсадан яратди? Нутфадан яратди. Уни яратди ва уни ўлчовли қилди» (18, 19-оятлар).

Замон ҳақида ҳам шундай дейилади:

وَاللّٰهُ يَقْدِرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ

«Ва Аллоҳ кечаю кундузни Ўзи ўлчайдир»
(«Муззаммил» сураси, 20-оят).

«Фурқон» сурасида эса:

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ مَقْدِيرًا

«Ҳар бир нарсани ўлчов ила ўлчаб яратган Зотдир», дейилади (2-оят).

Шу нарсалардан кўриниб турибдики, Қуръони Каримда қазою қадар масаласи мўмин-мусулмонларга борлиқнинг мустаҳкам низоми борлиги ва улар бардавом қонун-қоидалар бўлиб, турли сабабларга кўра жорий бўлиб туриши, Аллоҳ яратган нарсаларда камчилик ва кўр-кўрона иш олиб бориш йўқлигини билдириб туради. Шундай эътиқодда бўлган кишилар доимо борлиқдаги ўша низом ва қоидаларни ўрганишга ҳаракат қиладилар, уларнинг сабабини билишга интиладилар.

Инсоннинг ихтиёри

Энди, Қуръони Каримда инсон ихтиёри масаласи қай тарзда ҳал қилинганини кўриб ўтайлик. Мушриклар ўзларининг ёмон ишларининг сабаби Аллоҳнинг иродаси ва хоҳиши эканлигини баҳона қилишганда, Аллоҳ таоло уларга қарата Қуръони Каримда шундай деган:

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا

وَلَا حَرَمًا مِّنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا
بِأَسْنَانِهِمْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَّا إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا
الظَّنَّ وَإِن أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلِيغَةُ فَلَوْ شَاءَ
لَهَدَيْتُكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾

«Ҳали, ширк келтирганлар: «Агар Аллоҳ хоҳлаганда биз ҳам, ота-боболаримиз ҳам ширк келтирмас эдик ва бирор нарсани ҳаром қилмас эдик», дерлар. Улардан олдингилари ҳам азобимизни татигунларига қадар шунга ўхшаш ёлғонга чиқариб турганлар. «Сизнинг ҳузурингизда бизга чиқариб кўрсатадиган бирон илм-ҳужжат борми? Сизлар фақат гумонга эргашмоқдасиз ва сизлар фақат ёлғон гапирмоқдасизлар», деб айт. Сен: «Етук ҳужжат Аллоҳнинг Ўзидадир. Агар хоҳласа, ҳаммангизни ҳидоятга солар эди», деб айт» («Анъом» сураси, 148, 149-оятлар).

Шундан очиқ-ойдин кўришиб турибдики, агар Аллоҳ таоло барча одамларнинг бир йўлда бўлишини хоҳласа, уларни тўғри йўлга бошлаган бўлар эди. Лекин одамлар муайян йўлга юришга мажбур эмаслар. Аллоҳ таоло ўз хоҳиши билан тўғрини нотўғридан, ҳақни ноҳақдан ажратиб, одамларга тушунтириш учун пайғамбарлар юборди ва одамларга истаган йўлига юриш ихтиёрини берди.

«Инсон» сурасида шундай дейилган:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿١٤٩﴾

«Албатта, Биз унга йўл кўрсатдик. (У эса) ёки шукр қилувчи, ёки куфр қилувчи бўлди» (3-оят).

Бошқа бир оятда эса:

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ

«Сен: «Бу ҳақ Роббингиз томонидандир. Бас, ким хоҳласа, иймон келтирсин, ким хоҳласа, куфр келтирсин», дегин» («Каҳф» сураси, 29-оят).

Аллоҳнинг хоҳиши одамларни тўғри йўлга бош-лаш ва ёмон йўлдан қайтариш учун пайғамбар-лар юборишда намоён бўлса, инсоннинг хоҳиши икки йўлдан бирини танлашда намоён бўлади. Қуръони Каримнинг кўпчилик оятларида инсон-нинг ихтиёри ўзида бўлиб, у қилган ишларидан жавобгар эканлиги баён этилган. Агар инсон яша-ётган жамиятда ёмонлик тарқаса, майишатида тур-ли камчиликлар пайдо бўлса, буларнинг барча-сига унинг ўзи сабабчидир.

«Рум» сурасида шундай дейилган:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ

«Одамлар қўллари касб қилган нарсалар ту-файли қуруқликдаю денгизда фасод зоҳир бўлди» (41-оят).

«Шўро» сурасида эса:

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ

«Сизга қайси бир мусийбат етса, бас, ўз қўлингиз қилган касбдандир», дейилган (30-оят).

«Фуссилат» сурасида эса:

مَنْ عَمِلْ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِينَ

«Ким солиҳ амал қилса, ўзига фойда. Ким ёмонлик қилса, ўзига зарар. Роббинг бандларга зулм қилгувчи эмас», дейилган (46-оят).

Қуръони Каримда жамият ишини яхшилаш учун, ҳаётни фаровон, турмушни чаровон қилиш учун ҳар ким ўзи ҳаракат қилиши зарурлиги таъкидлаб ўтилган. «Раъд» сурасида шундай дейилган:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ

«Албатта, то бир қавм ўзларини ўзгартирмагунларича, Аллоҳ уларнинг ҳолини ўзгартирмас» (11-оят).

Қуръони Каримда келтирилган бу иборалардан очиқ-ойдин кўриниб турибдики, инсоннинг иродаси ва қилган иши савобга ёки азобга сабаб бўлар экан. Бу, Ислом душманларининг «Ислом ўзига эргашганларни тараққиётдан қолдиради ва уларнинг ҳаётларини бузади», деган тухматларининг фирт ёлғон эканлигини кўрсатади.

Ҳидоят ва залолат

Ҳидоятга бошлаш ёки залолатни раво кўриш Аллоҳнинг қўлидадир. Бу дегани, баъзилар ўйлаганидек, «Инсоннинг ихтиёри ўзида эмас, у барча ишларни мажбур бўлганидан қилади», деган фикрга олиб келмаслиги керак. Ҳидоят ва залолат Аллоҳнинг қўлида, деган фикрнинг сабаблари Қуръони Каримда тушунтириб айтилган:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

«Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят этмас» («Моидга» сураси, 51-оят).

«Зумар» сурасида эса:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣٠﴾

«Албатта, Аллоҳ ёлғончи ва кофир кимсаларни ҳидоят қилмас» (3-оят).

«Соф» сурасида:

فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ﴿٥٠﴾

«Улар (ҳақдан) бурилган эдилар, Аллоҳ уларнинг қалбини буриб қўйди», дейилган (5-оят).

Демак, инсонга мос бўлмаган ёмон сифатларга эга бўлган кишилар Аллоҳнинг ҳидояти ва раҳматига сазовор эмасдир. Аллоҳнинг ҳидояти яхши сифатларга, гўзал инсоний фазилатларга эга бўлган кишиларга берилади.

«Тағобун» сурасида:

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ ﴿١٠٠﴾

«Ким Аллоҳга иймон келтирса, У зот унинг қалбини ҳидоятга солур» (11-оят);

«Раъд» сурасида эса:

قُلْ إِنْ أَلَّفَ اللَّهُ يَضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ ﴿١٧﴾

«Сен: «Албатта, Аллоҳ кимни хоҳласа, заллатга кетказадир ва Ўзига йўналганларини ҳидоят қиладир», деб айт», дейилган (27-оят).

Ислом дини ҳар бир инсон ўз иродасига эга эканлигини тан олади. Лекин бу хоҳиш ва ирода Аллоҳнинг хоҳиши ва иродасидан ташқарига чиқа олмайди.

Ажал ва ризқ ўлчовлидир

Ажал тўғрисида Қуръони Каримда шундай дейилган:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كَتَبْنَا مُوَجَلًّا

«Ҳеч бир жон Аллоҳнинг изнисиз ўлмас. Бу ёзилган ажалдир» («Оли Имрон» сураси, 145-оят).

أَيِّنَّمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ

«Қаерда бўлсангиз ҳам, ўлим сизни топадир» («Нисо» сураси, 78-оят).

Бу оятлар ҳаётдаги биз кўриб турган нарсаларни тасдиқлайди. Ҳар куни кўрамизки, ажал тақдирдан бўлиб, ундан қочиб қутулиб бўлмайди. Кимдир юриб туриб, бирданига вафот этади, унинг ҳеч бир касали ҳам йўқ. Ҳатто, баъзи бир шифокорларнинг айтишича, инсон туғилган кундан бошлаб ҳаётининг тугашида иштирок этадиган микробларга эга бўлар экан. Инсоннинг ажали тақдирдан бўлса, унинг ризқи ҳам ўлчовлидир.

Аллоҳ таоло «Оли Имрон» сурасида:

إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

«Албатта, Аллоҳ хоҳлаган кишига беҳисоб ризқ беради», деган (37-оят).

Қадарга ишонишнинг фойдаси

Қадарга бўлган ишонч ўз эгасини доимо ҳаракатда бўлишга чорлайди. У ўз фойдасини ҳаракатдан топади. Бу ишим самарали бўлмаса, кейингиси

самара берар, деб доимо яхши умид билан иш олиб боради. Чунки, унга нима тақдир қилингани маълум эмас, белгилари ҳам йўқ. Қадарга бўлган ишончнинг ҳикматларидан яна бири, инсон бошига мусийбат етганида қайғуни енгиллаштиришдир. Шунингдек, ҳаётида муваффақиятларга эришган чоғида ҳам ўзини йўқотиб қўймайди, балки барча нарсани Аллоҳдан деб билиб, мусийбат етганда сабр қилади, яхшиликка эришганда шукр қилади.

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَاهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٦﴾
لَكِن لَّا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ

«Бирор мусийбатни пайдо қилмасимиздан олдин у Китобда битилган бўлур, акс ҳолда, ер юзида ва ўз шахсларингизда сизга бирор мусийбат етмас. Албатта, бу иш Аллоҳ учун осондир. Токи, кетган нарсага қайғуриб, келган нарсадан хурсанд бўлмаслигингиз учун» («Ҳадиқ» сураси, 22, 23-оятлар).

Шу оятда Аллоҳ айтадики, инсонга бирор мусийбат етса, бу аввалдан тақдир қилинган нарсадир. Инсон бунинг учун қайғу чекиб ўзини қийнамаслиги зарур. Чунки, тақдирда бор нарса у хоҳласа ҳам, хоҳламаса ҳам содир бўлиши муқаррар. Шунингдек, унга бир яхшилик етса ҳам, бу тақдирдаги нарса бўлиб, инсоннинг хоҳишига қарамай бўлиши муқаррар бир нарсадир. Бунинг учун инсон ортиқча хурсанд бўлиб, ҳовлиқмаслиги зарур. Қадарга бўлган ишонч кишини шижоатли, қўрқмас, сахий ва карамли қилади. Чунки, у киши ажали ва ризқи ўлчовли эканлигига, дунё-даги барча ишлар Аллоҳнинг қўлида эканлигига ишонади. Шунинг учун ҳам, ўз халқини, ватанини ва миллатини ҳимоя қилишда ўлимдан

ҳам қўрқмайди. У «ризқ бергувчи Аллоҳнинг Ўзи» деган эътиқодда бўлгани учун, камбағал бўлиб қолишдан чўчимай, бева-бечораларга, муҳтожларга хайру эҳсонлар қилади. Шунга ўхшаш, қадарга бўлган ишончнинг ҳар бир киши ва ҳар бир жамият учун манфаатлари беҳад кўпдир.

ИСЛОМ ВА РУҲИЙ ҲАЁТ

Ислому муҳолифлари бу муқаддас динни айб-лаш мақсадида «Ислому моддапараст дин, унда руҳонийлик етишмайди» ёки «Ислому қонун-қоидалардангина иборат, унда ахлоқий, руҳий таълимотлар жуда кам», деган сўзларни айтганлар.

Ҳақиқатни айтганда, бу икки гумон катта хатодан иборатдир. Ислому руҳий таълимотларни инсонга ажойиб бир услуб билан тақдим қилганки, бу нарса бошқа ҳеч бир динда йўқ. Қуйида Ислому даги руҳий таълимотлар ҳақида қисқача гапириб ўтамиз:

Инсон руҳ ва моддадан иборатдир.

Инсон икки нарсадан ташкил топган.

Биринчиси, моддий нарса бўлиб, у ўсади, ҳаракат қилади.

Иккинчиси эса, моддий нарса бўлмай, ўзига хос бошқа бир ҳолатлардан иборат бўлиб, фикр-лаш, билиш, ирода, яхши кўриш, ёмон кўриш, яхши ахлоқ ёки ёмон ахлоқ каби нарсалардан иборатдир. Шу икки тарафнинг ўзига яраша талаблари бўлиб, уларни қондиришга ҳаракат қилинади. Жисму овқат, ичимлик ва жинсга рағбат қилади. Руҳ эса, ўзига хос рағбатларга эга. Руҳ билан жисму қўшилганда эса, ўзига яраша янги қийинчиликлар пайдо бўлади ва шу қийинчиликларни енга олиш ёки енга олмасликка қараб инсонлар турли тоифаларга бўлинадилар. Кўпчилик ўз шаҳватларига берилиб кетиб, инсонлик даражасидан ҳайвонлик даражасига тушиб қоладилар. Улар ҳаёт деганда, турли овқат ва ичимликларни ҳамда шунга

ўхшаш моддий фаровонликнигина тушунадилар. Баъзи бирлари ҳавойи нафсга берилиб, ҳайвондан ҳам паст даражаларга юз тубан кетадилар. Шунинг учун, Қуръон руҳий ҳаётга алоҳида эътибор берган. Бу ҳаётнинг асосини Аллоҳга ишониб ташкил қилади. Бу нарса инсонни олий даражаларга олиб чиқади ва инсоният жамиятининг асил кишилари қилади. Сўнгра, Қуръон инсонни ўз нафсини бошқара оладиган ва фақат яхши нарсаларнигина қиладиган этиб тарбиялашга ундайди. Инсон ўз қалбини турли шаҳватлардан, ҳасаддан, фисқу фасоддан ва бошқа зарарли касалликлардан мусаффо қилиши зарур. Токи, барча кишилар ўзаро муҳаббатда, биродарликда ва тинчликда яшасин.

Дунё руҳий маданиятга муҳтож

Бугунги кунда дунё руҳий маданиятга муҳтождир. Олам моддий тараққиёт таъсири остида ўзининг баркамоллигига эришди, деган фикр охириги 30 йил ичида чиппакка чиқди. Бу асрда эришилган моддий тараққиёт кишиларни саодатга эриштириш йўлида ўз самарасини бермади. Аксинча, инсониятга бадбахтлик ва вайронагарчилик келтирган иккита жаҳон урушига сабаб бўлди. Ҳозирги кунда ҳам кучлилар кучсизларга ўз ҳукмини ўтказишга уриниб келмоқда. Бир жинс иккинчисини ёмон кўришда давом этмоқда. Шу ва шунга ўхшаш кўпгина нарсалар руҳий бойликларга эга бўлмаган ёлғиз моддий тараққиёт касодга учрашини яққол кўрсатиб турибди. Буюк ҳинд шоири Рабиндранат Тагор моддий маданиятни танқид қилиб, унга руҳий маданият қўшилмаса фойдаси йўқлигини таъкидлаб ўтишдан аввал ўз шогирдларидан бирига қуйидаги сўзларни айтиб, ёздириб қолдирган эди: «Илмий, ижтимоий ва иқтисодий ислохотлар табиатдаги нарсаларни яхшилаши, сайқаллаши мумкин, лекин инсонни ҳеч нарса қила ол-

майди. У нарса кишига руҳий камолотга эришиши учун йўл кўрсатиб бера олмайди. Чунки, менимча, руҳий камолот моддий тараққиётга боғлиқ нарса бўлмай, бизнинг қалбаримиздан жой олган нарсасадир. У моддий жиҳатдан қолюқ халқларда ҳам, тараққиётга эришган халқларда ҳам бир хил бўлади. Шундай экан, қўлимизда келганча руҳий нарсаларни изламоғимиз керак. Биздан аввал ҳам кўпчилик кишилар бу ҳақиқатга эришганлар, руҳий камолотда тимсол бўла олганлар. Агар уларда биздагичалик илм ва моддий тараққиёт бўлмаса ҳам, улар тарбия ва мулоҳаза йўли билан улкан руҳий тараққиётга эришдиларки, бу тараққиёт кейинчалик ўзининг буюк самараларини берди. Улар эришган нарса нима эди? Бу нарсалар яхшилик, муҳаббат, бировни ўздан юқори қўйиш, фидокорлик каби фазилатлар эди. Шу нарсаларга эришганимизда, қалбимиз тинч бўлиши, кишилар ўртасида дўстлик, биродарлик ҳукм суриши учун ҳеч қандай қонун ёки тузумга муҳтож бўлмас эдик. Энг ажабланирлиси шундаки, ҳозирги кунда маданиятимиз тараққиётга эришиш учун қонун ва тузумларни ислоҳ қилишга уринади, лекин руҳий қувватга суянишга ҳаракат қилмайди. Менимча, болаларимизга электр токининг фойдаларига қўшиб, ўзаро муҳаббатнинг фойдаларини, кўмир ва темирнинг манфаатларига қўшиб, очиққўнгиллик ва раҳимдилликнинг манфаатларини ҳам ўқитмоқ даркор. Бошқача қилиб айтганда, улар ўқиётган илмларга абадий қоладиган руҳий сифатларни ҳам қўшиб юбормоқ даркор. Акс ҳолда, кўзланган мақсадга эриша олмаймиз».

Бошқа динлардаги руҳий низомлар

«Ислолда руҳий низом қандай?» деган саволга жавоб беришдан аввал бошқа динларда бу масалага қандай қаралишини қисқача эслаб ўтайлик. Уларда «руҳ билан жасад доимо келишолмай юради» де-

ган фикр бор. Шунинг учун ҳам, уларнинг эътиқодича, руҳ билан жасад ёнма-ён туриб тараққиётга эриша олмайди. Жасад руҳ учун қамоқдир. Дунё ишлари, унинг лаззатларидан баҳраманда бўлиш киши руҳини кишанлаб қўядиган ёмон нарсалардир. Шу фикр натижасида улар руҳий йўлни моддий йўлдан ажратишда моддий нарсани устун қўйганлар. Руҳни устун қўйганлар эса, уни тараққий эттириш учун турли йўлларни ахтариб, дунёвий ишлардан четда қолганлар. Улар «руҳни ривожлантираман» деб, жасадни қийноққа солганлар, ўзларига баданни қийновчи турли машқларни ихтиро қилганлар, баъзилари эса овқат ейишни қисқартирганлар. Бошқа бирлари эса, баданларга оғир бўлсин деб, темир занжирларни осиб юрганлар. Ҳаттоки, миҳ устида ўтирадиган ёки ётадиганлари ҳам бор. Христиан дини таркидунёчилик дини бўлиб, жасадни қўйиб, эътиборни фақат руҳга қаратган.

ИСЛОМДА ИНСОННИНГ ДУНЁ БИЛАН АЛОҚАСИ

Ислом, бошқа динлардан фарқ қилган ҳолда, руҳий ва моддий талабларга ўртача адолат билан қарайди. У, инсонга моддий манфаатлардан ва лаззатлардан тўғри йўл билан фойдаланишни ман қилмайди. Қуръони Каримнинг кўпгина оятлари руҳий ва моддий манфаатларни бирдек кўришга чақиради.

«Қасас» сурасида:

وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ
مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ

«Ва Аллоҳ сенга берган нарса билан охиратни излагин, бу дунёдаги насибангни ҳам унутма. Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам яхшилик қил», дейилган (77-оят).

Ислом мусулмонларга турли зийнатлар ва манфаат, лаззат ато қилгувчи нарсалардан оқилона фойдаланишга рухсат берган.

«Аъроф» сурасида:

﴿يَبْنَىءَ آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا
سُرْفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ
لِعِبَادِهِ، وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
خَالِصَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Эй, Одам болалари, ҳар бир ибодат чоғида ўз зийнатиңизни олинг. Еб-ичинг ва исроф қилманг. Чунки, У зот исроф қилувчиларни севмас. Сен: «Аллоҳ Ўз бандаларига чиқарган зийнатларни ва покиза ризқларни ким ҳаром қилди?!» деб айт. «Улар ҳаёти дунёда иймон келтирганларга, қиёмат кунида эса фақат ўзларига хосдир», деб айт», дейилган (31, 32-оятлар).

Аллоҳ таоло мўминларни бу дунё ва охираат нарсаларини қўшиб дуо қилишга йўлаган.

У зот «Бақара» сурасида:

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ
ءَابَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ
رَبَّنَا ءَانِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِن خَلْقٍ ﴿٣١﴾
وَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ رَبَّنَا ءَانِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٣٢﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا
وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٣﴾

«Одамлардан баъзилари: «Роббимиз, бизга бу дунёда бергин», дейди ва унга охиратда насиба йўқдир. Ва улардан баъзилари: «Роббимиз, бизга бу дунёда ҳам яхшиликни, охиратда ҳам яхшиликни бергин ва бизни дўзах азобидан сақлагин», дейди. Ана ўшаларга қилган касбларидан насиба бор. Ва Аллоҳ тез ҳисоб қилувчидир», деган (200–202-оятлар).

«Моида» сурасида эса:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تُحَرِّمُوْا طَيِّبٰتٍ مَّا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْۤ اَنْتُمْ بِهٖ مُّؤْمِنُوْنَ ﴿٨٨﴾

«Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳ сизга ҳалол қилган пок нарсаларни ҳаром қилмангиз. Ҳаддингиздан ошманг. Албатта, Аллоҳ ҳаддидан ошувчиларни севмас. Ва Аллоҳ сизга ризқ қилиб берган ҳалол-пок нарсалардан енглар. Узингиз ишонган Аллоҳга тақво қилинг», дейилган (87, 88-оятлар).

Мулоҳаза қилинса, шу оятда Аллоҳ таоло ўзи ҳалол қилган нарсадан одамлар ўзларини олиб қочишини «ҳаддан ошишлик» деб таърифлайди. Бу эса, руҳий ва моддий табиатдаги одил йўлдан четга чиқишлик, демақдир. Куръон моддий манфаатларни тушунтириб бериб айтадики, Аллоҳ ер юзидаги барча нарсаларни инсон манфаати учун яратгандир.

«Бақара» сурасида шундай дейилган:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا

«У сизлар учун ер юзидаги барча нарсани яратган Зот» (29-оят).

«Жосия» сурасида эса:

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

«Ва сизга осмонлардаги нарсаларни ва ердаги нарсаларни – ҳаммасини Ўз томонидан бўйсундириб қўйди. Албатта, ана шунда тафаккур қиладиган қавм учун оят – белгилар бордир», дейилади (13-оят).

Шу икки оятда инсон моддий оламнинг султони эканлигига очиқ-ойдин ишора бор. Бу эса, Куръони Каримнинг мўъжизаларидан биридир. Чунки, бу ҳақда 15 асрдан аввал ҳеч ким сўз юритмаган. Инсон дунёдаги кўп нарсаларни ўз манфаати учун бўйсундириб олганини даъво қиладиган бугунги кунда айтишимиз мумкинки, Ислому бу нарсани ҳаммадан олдин кашф қилган ва бу ҳақида кишиларга башорат бериб, уларни олға чорлаган.

Шу ҳақда пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом айтадиларки: «Ислому таркидунёчилик йўқ». Чунки, таркидунёчилик салоҳиятли кишиларни ўзидан бошқаларни ўйламайдиган қилиб қўяди. Улар ибодатхоналарда беркиниб олсалар, дунёнинг ишлари салоҳиятсиз, фосиқ, ёмон фикрли кишиларнинг қўлига ўтиб қолади. Ҳақиқатни айтганда, Исломудаги руҳий ва моддий талабларга тенг қарашлик инсон ҳаётига мос ва зарур нарсасидир.

Аллоҳ таоло инсонни фақат моддий манфаатлар орқасидан қувадиган ёки фақат руҳий ибодатлар билан машғул бўладиган қилиб яратгани йўқ. Балки, ҳар икки тарафга ҳам ҳожати тушадиган ва ҳар икки тарафни тўғри бошқариб борса, камолга етадиган қилиб яратган. Ҳаддан ташқари руҳий нарсаларга берилиб кетишдан кўра ўртача ҳолатда бўлиш инсон жамиятига мос нарсасидир. Бу таълимот фақат Исломуда бор, холос.

Охиратнинг дунёдан афзаллиги

Ислом руҳ билан жасад орасида ўртача йўл тутиб, икковлари тенг даражада, деб қўйган эмас. Балки, Аллоҳнинг ҳикмати тақозоси билан, Ислом илм ва табиат қонунларига асосан бино қилинган. Илм айтадики, «Соғ таңда – соғ ақл». Руҳий тараққиёт тананинг кўп ҳожатларидан маҳрум қилиниши орқали ҳосил бўлмайди, балки ўша ҳожатларни ўртача ҳолда қондириш лозим, шу билан бирга, Қуръон таъкидлаб ўтадики, охират ҳаёти бу дунё ҳаётидан яхшидир. Ҳар бир мусулмоннинг кўзлаган мақсади руҳий камолотга эришишдир. Шунинг учун, Аллоҳ одамларни охиратга яхши ишлар билан тайёргарлик кўрмай бу дунё ҳаётига берилиб кетишдан қайтаради.

«Ҳуд» сурасида шундай дейилган:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبِطُلُّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

«Кимки бу дунё ҳаётини ва унинг зийнати хоҳласа, бу борадаги амалларининг (самараси)ни тўлиқ берурмиз. Улар бунда камситилмаслар. Ана ўшаларга охиратда дўзах оловидан бошқа ҳеч вақо йўқдир. Бу дунёда қилган ишлари ҳабата бўлди ва қилган амаллари ботил бўлди» (15, 16-оятлар).

Аллоҳ таоло ўзига яқин бандаларини шундай сифатлайди:

﴿ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرٌ لِلَّذِينَ ﴾

أَحْسِنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلِدَارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ
الْمُتَّقِينَ

«Ва тақво қилганларга: «Роббингиз нимани нозил қилди?» – дейилди. Улар: «Яхшилиқни», дедилар. Чиройли амаллар қилганлар учун бу дунёда чиройли (мукофот) бордир. Албатта, охират диёри яхшироқдир. Роббиларининг диёри нақада яхшидир» («Наҳл» сураси, 30-оят).

Қуръони Каримда охиратнинг бу дунёдан афзаллиги турли оятларда айтиб ўтилган. Мисол учун, «Анкабут» сурасида шундай дейилган:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ
لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

«Бу дунё ҳаёти фақат ўйин-кулгидан иборатдир. Агар билсалар, охират диёри, ана ўша, ҳақиқий ҳаётдир» (64-оят).

«Анфол» сурасида эса:

تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ

«Сизлар дунёнинг ўткинчи матоҳини истар-сизлар. Аллоҳ эса, охиратни истар», дейилган (67-оят).

Бу дунё ҳаётдан афзал охират ҳаёти борлигига ишониш, дунёда мусийбат етган, азобда қолган кишилар кўнглини тинчлантиради. Шунингдек, бу эътиқод мўминлар ҳаётида ноумидлик, муваффақиятсизлик содир бўлган дамларда уларни янги руҳий қувват билан қувватлантириб, бу мусийбатларга нисбатан бардошли бўлишга чорлайди.

Бу дунё ҳавасларига ғурурланишдан қайтариш

Қуръон бу дунё ҳавасларини сифатлаган вақтда уларни танқид қилиб, улар билан ғурурланмасликка чақиради.

«Ҳадид» сурасида шундай дейилган:

أَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَهَوٌّ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ
وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ
يَهِيجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ
مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَمَتَعٌ الْغُورِ

«Билингки, албатта, бу дунё ҳаёти ўйин, кўнгиш эрмаги ва зеб-зийнатдан, ўзаро фахрланишдан, мол-мулкни ва бола-чақани кўпайтиришдан иборатдир. Худди ўсимлиги деҳқонларни ажаблантирган ёмғирга ўхшайдир. Кейинроқ бу ўсимликлар қурийдир ва сарғайганини кўрасан. У, сўнгра, хас-чўпга айланиб кетадир. Охиратда эса, қаттиқ азоб бор, Аллоҳдан мағфират ва розилик бор. Бу дунё ҳаёти ғурурга кетгазувчи матодан ўзга ҳеч нарса эмас» (20-оят).

«Каҳф» сурасида бу дунё ҳаёти қуйидагича тасвирланади:

وَأَضْرَبَ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ
بِهِ نَبَاتٌ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
مُّقَدِّرًا ﴿١٥﴾ الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ
خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا ﴿١٦﴾

«Уларга ҳаёти дунёнинг мисолини келтир. У, Биз осмондан туширган сувга ўхшайдир. Унинг сабаби ила ер набототлари аралашиб чиқди. Бас, хашакка айланиб, уни шамол учириб кетди. Аллоҳ ҳар бир нарсага қодир бўлган Зотдир. Мол-мулк, бола-чақа ҳаёти дунё зийнатидир. Боқий қолгувчи солиҳ амаллар Роббинг ҳузурда савоб ва умид жиҳатидан яхшироқдир» (45, 46-оятлар).

Бу оятда Аллоҳ, дунёнинг ўткинчилигини бир ўсиб кўкарган, сўнгра эса қуриб, шамол учириб кетган ўсимликка ўхшатади. Шунинг учун ҳам, пулдор мол-мулк эгалари бу нарсалар билан гурурланмасликлари лозим. Яхши ишлар эса, Аллоҳ ҳузурда ўз эгасига беҳисоб савоблар келтиради.

Дунё имтиҳондан иборат

Қуръон бу дунё ҳаётини кишиларнинг «имтиҳон жойи» деб таърифлайди. Бу дунё ҳаёти охираат саодатига эришиш учун воситадир. Ҳаётнинг барча соҳаси, оилавий шароит, бозор, ишхона, чойхона ёки парламент ва бошқалар – барчаси кишиларнинг имтиҳон жойларидир. «Анкабут» сурасида шундай дейилган:

أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا أَمْنَا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿١﴾
 وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
 الْكٰذِبِينَ ﴿٢﴾

«Одамлар «иймон келтирдик» дейишлари ила имтиҳон қилинмай тарк этилишларини ўйладиларми? Ва, батаҳқиқ, Биз улардан олдингиларни ҳам имтиҳондан ўтказганмиз. Бас, Аллоҳ, албатта, содиқ бўлганларни ҳам билажак, ёлгончиларни ҳам билажак» (2, 3-оятлар).

Оятнинг маъноси шуки, кишилар кўпинча «иймон келтирдик» деб айтсак, шунинг ўзи кифоя қилади, биз ҳақиқат йўлида юрган бўламиз, деб ўйлайдилар. Шу билан бирга, бу йўлда имтиҳон, синовга дучор бўлишларини унутиб қўядилар. Аллоҳ таоло аввалги умматларини турли синовлардан ўтказган. Шундан сўнггина ростгўйлар ёлгончилардан ажралиб чиққан. Исломда нажотта эришиш фақат «шу динга мансубман» дейиш билан бўлмайди, балки кенгчилик ва қийинчилик соатларида Ислом таълимотларига бир хил амал қилган кишигина ҳақиқий мусулмон бўлади. Дунёдаги яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам, аслида, имтиҳон учундир.

«Муҳаммад» сурасида шундай дейилади:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ الْمُجْتَهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّادِقِينَ وَنَبْلُوَ الْخَبَارَ كُمْ

«Ва таъкидки, Биз сизларни синаймиз, токи сизлардан мужоҳидларни, сабрлиларни билсак ва хабарларингизни (амалларингизни) имтиҳон этсак» (31-оят).

«Анбиё» сурасида эса:

وَنَبْلُوَكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَالنَّارُ تَرْجَعُونَ

«Биз сизларни ёмонлик ва яхшилик ила имтиҳон учун синаймиз ҳамда Бизгагина қайтарилурсиз», дейилган (35-оят).

«Мулк» сурасида эса:

تَبْرَكَ الَّذِي يَدِيَهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا

«Қўлида мулк бўлган У зот улуғ, муқаддас бўлди. У барча нарсага қодирдир. У ўлим ва

ҳаётни сизларнинг қайсиларингиз амалда яхшироқ эканлигингизни синаш учун яратгандир», деган оят бор (1, 2-оятлар).

Ҳаётга шундай назар билан қараш кишиларда юксак ахлоқий фазилатларни келтириб чиқаради. Шунингдек, инсонлар руҳини ёмонликлар устидан ролиб келишга тайёрлайди.

Дабдабазлик иллатлари

Руҳий қоидалар кўпгина лаззатлардан ва бадан хоҳлаб турган нарсалардан воз кечишни талаб қилади. Бу эса, дабдабазликка, ҳойи ҳавасга берилган кишиларда содир бўлиши қийин. Чунки, шу ҳашаматчилик ўз эгасининг иродасини заифлаштириб қўйган бўлиб, доимо лаззат ичида бўлишни хоҳлайди, янги уфқларга назар солмайди, ўз халқининг тараққиёти ва гуллаб-яшнаши учун қайғурмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ исрофчиларни, дабдабазларни ҳар бир яхшиликнинг душмани, ҳақиқатни кўра билмайдиганлар, доимо унга қарши турадиганлар, деб сифатлаган. Улар доимо Аллоҳнинг пайғамбарларига ҳам қарши чиққанлар.

«Сабаъ» сурасида шундай дейилган:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾ وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٢٥﴾

«Қайсики бир шаҳар-қишлоққа огоҳлантиргувчи юборсак, албатта, унинг майишатбозлари: «Биз, албатта, сиз ила юборилган нарсага куфр келтиргувчилармиз», дедилар. Улар: «Бизнинг молу дунёмиз, бола-чақамиз кўпроқ. Биз азоблангувчи эмасмиз», дерлар» (34, 35-оятлар).

Аллоҳ, яна, уларни «турғун ҳолатдагилар», «тақ-лид қилувчилар» деб сифатлаган. Улар ҳеч қандай янгиликка эътибор қилмайдилар. Аллоҳ таоло пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга қарата Қуръони Каримнинг «Зухруф» сурасида шундай дейди:

وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا
 وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ﴿١٧﴾

«Худди шунингдек, Биз сендан илгари ҳам қайси бир қишлоқ-шаҳарга огоҳлантиргувчи юборсақ, албатта, унинг зодагонлари: «Таъкид-ки, биз ота-боболаримизни бир динда топдик ва, албатта, биз уларнинг изларидан эргашув-чилардирмиз», дедилар» (23-оят).

Дабдабабозлар ёмон ишларга доим тайёр турган кишилардир. Чунки, уларнинг қоринлари тўқ бўлиши, лаззатга берилишлари, чўнтаклари пулга тўла бўлиши ҳаётдаги ягона мақсадларидир. Буюк франсуз адиби Монтескье шундай деган эди: «Ҳашаматчилик республикачиликнинг икки турига ҳам фасодни келтиради. Демократчиликда кишиларнинг ватанпарварлик руҳини кетказди. Аристократларда эса, обрўли кишиларни шахсий манфаатлари ортидан юришга мажбур қилади. Шу билан, барча офатга учрайди».

Қуръони Карим эса, ҳашаматчилик ва исрофгарчилик барча умматни ҳалокатга олиб келади, дейди. Шунинг учун, ҳашаматчилар ва уларнинг фасодларига қарши уруш очиш керак. Уларни қонун чегарасидан чиқармаслик зарур. Чунки, фақат ҳашаматчининг ўзигина эмас, балки унга йўл очиб берган жамият аъзолари ҳам биргаликда ҳалокатга учрайдилар.

«Исро» сурасида шундай дейилган:

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ
فدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾

«Қачон бир шаҳарни ҳалок этишни истасак, унинг майишатпарастларини (итоатга) амр қилурмиз, бас, улар у(шаҳар)да фикс қилурлар. Шунда унга «сўз» ҳақ бўлур. Бас, Биз у(шаҳар)-ни мутлақо вайрон қилурмиз» (16-оят).

Бу оятнинг маъноси шуки, агар бирор ерни Аллоҳ таоло бугунлай ҳалокатга учратишни ирода қилган бўлса ҳам, албатта, ўша ерда содир бўлаётган гуноҳ ишлар учун у ерга уқубатни юбормаймиз, дейди. Балки, ўша ернинг ҳашаматчи, дабдабабозларини тоатга буюрамиз, улар эса бўйсунмайдилар. Оқибатда, қилган гуноҳлари ва фаҳш ишлари учун азобга дучор бўладилар. Шу билан бирга, дабдабабозлик ва ҳашаматчилик ҳар бир миллатда кўплаб кишиларнинг камбағал, оч-ночор бўлишига сабаб бўлади. Жамиятнинг баъзи бир аъзолари зарурий нарсаларни топа олмай, оч-ночор юрсалар-у, бошқа бир аъзолари ҳашаматчилик, дабдабабозлик билан машғул бўлсалар, албатта, орада келишмовчилик чиқади ва бу бориб-бориб ўзаро курашга айланиб, жамиятни ҳалокатга учратиши мумкин. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ дабдабабозларни «золимлар ва жиноятчилар» деб атаган.

Афсуслар бўлсинким, бизнинг асримизда молдунё учун кураш авж олиб кетди. Бу эса, одамларни Аллоҳдан ва яхши хулқлардан узоқлаштирди ҳамда бугунги кунда оламнинг бошига кўпгина ташвишлар келтираётган муаммоларни вужудга келтирди. Қуръон таълимотлари худди шу иллатнинг зарарларини баён қилиш, одамларни молдунёга бутунлай берилиб кетишдан қайтаришга қаратилган. Чунки, ҳаромдан топилган мол-дунё кишини йўлдан оздиради, диндан чиқаради. Аллоҳни унуттиради.

Қуръон мўмин бандаларни сифатлаб шундай дейди:

رَجَالٌ لَا تُلِهِم مَّجْرَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ
الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَلْقَوْنَ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ ﴿٢٧﴾

«Бир кишиларки, уларни тижорат ҳам, олди-соти ҳам Аллоҳнинг зикридан, намозни тўқис адо этишдан ва закот беришдан машғул қила олмас. Улар қалблар ва кўзлар изтиробга тушадиган кундан қўрқарлар» («Нур» сураси, 37-оят).

Ҳа, мўмин кишиларни мол-дунё Аллоҳнинг зикридан қолдирмайди, улар қиёмат кунидан қўрқиб намоз ўқийдилар, закот берадилар. Аллоҳ бошқа бир оятда ўзининг розилиги ва раҳмати мол-буом тўплашдан яхши эканлигини эслатиб ўтади:

وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٢٨﴾

«Роббингнинг раҳмати улар жамлайдиган нарсадан яхшидир» («Зухруф» сураси, 32-оят).

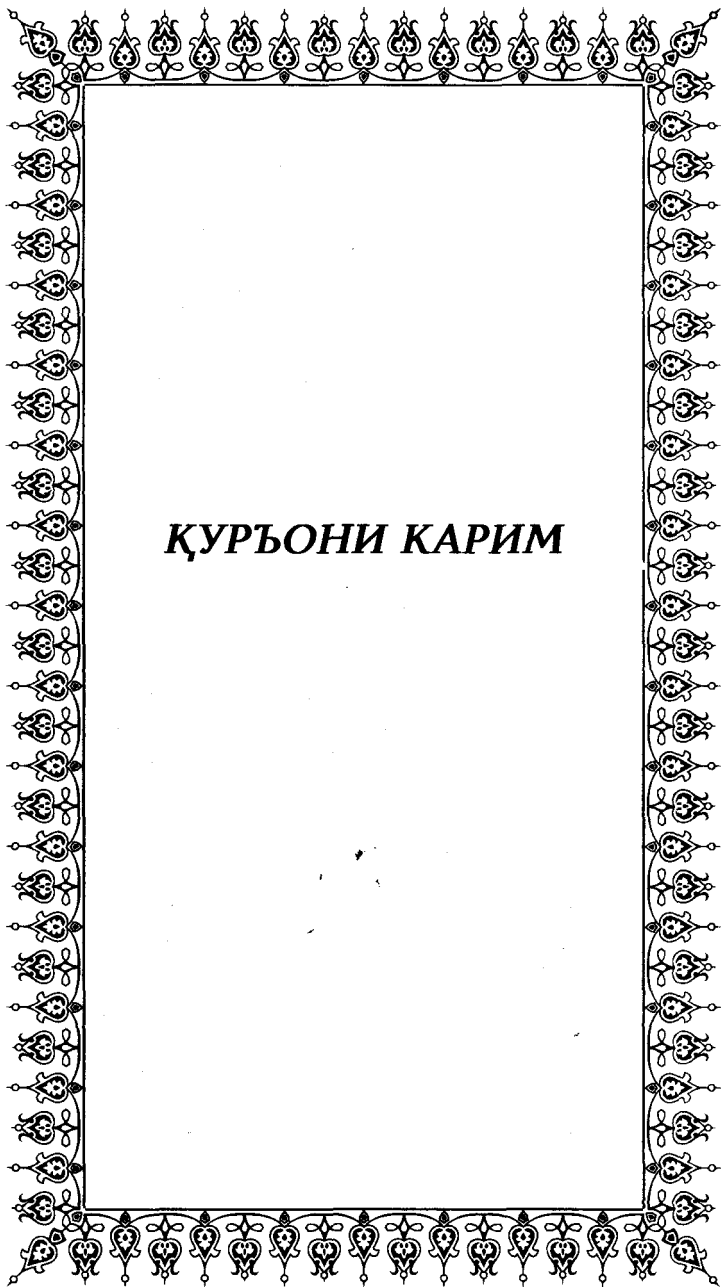
Сўнгра, Қуръон мол-дунёнинг ҳақиқатини баён қилиб, ундан келиб чиқадиган ёмонликларни эслатиб ўтади.

Қуръон мол-дунёнинг кўплиги Аллоҳнинг розилигига далил эмаслигини, Аллоҳга фақат иймон ва яхши ишлар билан яқин бўлиш мумкинлигини айтиб ўтган:

وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ إِنَّ
رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٣٠﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَن ءَامَنَ

وَعَمِلَ صَالِحًا قَلِيلًا وَلَتَبْلُغُنَّ أَهْلَهُمْ جَزَاءُ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ فِي الْغُرُفَاتِ
ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾

«Улар: «Бизнинг молу дунёмиз, бола-чақамиз кўпроқ. Биз азоблангучи эмасмиз», дерлар. Сен: «Албатта, Роббим хоҳлаган кишисига ризқни кенг қилур ва тор қилур. Лекин одамларнинг кўплари билмаслар», деб айт. На молу дунёларингиз ва на бола-чақаларингиз сизни Бизнинг ҳузуримизга яқин қила олмас. Магар ким иймон келтирган ва солиҳ амал қилган бўлса, ана ўшаларгагина қилган амаллари туфайли кўпайтирилган мукофот бордин» («Сабаъ» сураси, 35, 37-оятлар).

ҚУРЪОНИ КАРИМ

ҚУРЪОНИ КАРИМ

Қуръони Карим Аллоҳ таоло томонидан ўз пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга туширилган ваҳий бўлиб, у зотдан бизларгача сон-саноксиз кишилардан нақл орқали етиб келган ва самовий китобларнинг охиргиси ҳисобланади. Ваҳий ўзи нима ва у Муҳаммад алайҳиссаломга қандай келганлиги билан танишиб чиқайлик.

Ваҳий Аллоҳ таолонинг ўз пайғамбарига юборган диний кўрсатмаларидир. Ваҳий фаришталар орқали юборилиши ёки бевосита Аллоҳ таоло билан роз айтиш (гаплашиш) воситаси-ла бўлиши мумкин. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом тажрибаларида эса, ваҳий қуйидагича кечган:

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо айтадиларки:

1. «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳийнинг биринчи келиши ўнгидан келган туш бўлган. Кўрган ҳар бир тушлари уйғоқлик вақтларида ҳам худди тонг ёруғидек келар эди.

2. Фаришта ўзи кўринмай туриб, Пайғамбар қалбларига керакли хабарни етказар эди.

3. Қўнғироқ чалингандек овоз чиқариб келар эди.

4. Жаброил фаришта Пайғамбаримизга одам шаклида бўлиб кўринар эдилар».

Шу тўғрисида «Саҳиҳ Бухорий» китобида қуйидаги ҳадиси шариф келтирилган:

«Ҳорис ибн Ҳишом Пайғамбаримиздан: «Ё Расулulloҳ, сизга ваҳий қандай келади?» — деб сўрабди. Шунда ул жаноб қуйидаги жавобни берибдилар: «Аҳёнда худди қўнғироқдек жаранглаб келади, шуниси менга қийин. У кетгандан кейин ҳамма нарсани мен ўзимда сингдириб олган бўламан. Гоҳида эса, фаришта менга одам шаклида келиб сўзлаб кетади ва унинг айтганларини англаб оламан».

5. Фаришта ўзининг асл шаклида кўринади ва ваҳийни етказади.

6. Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга меъ-рож кечасида намозни фарз қилиш ва шунга ўхшаш баъзи нарсаларни бевосита ваҳий қилган.

Кўринадики, ваҳий хилма-хил тарзда нозил бўлган.

Бироқ, бу ҳодисага шубҳа билан қаровчилар кўп. Ҳатто, Муҳаммад алайҳиссалом ҳаётида юз берган ушбу ҳодисанинг ҳақиқий эканлигини тан олиш у ёқда турсин, айри гумроҳлар буни «гастерия касаллигининг бир тури» деб талқин қиладилар ҳам. Гўёки, пайғамбаримиз гастерия хасталиги билан оғриганлар-у, биз «ваҳий» деб атаган нарса аксари бе-морлик чоғида кечадиган жазав, босинқиращдан фарқ қилмас эмиш.

Бундай фикрнинг хато ва тўхмат эканлигини исботлаш қийин эмас. Зеро, гастерия касаллиги зўриқиш чоғида бемор инграйди, бақиради-чақиради, алмойи-алжойи ҳаракатлардан, пойинтар-сойинтар сўзлардан ўзини тўхтата олмайди. Касаллик хуружи қайтгач, бемор бояги «қилиқ»ларининг биронтасини эслаб қололмайди. Муҳаммад алайҳиссаломда эса бундай аломатлар мутлақо юз бермаган. Аксинча, у киши ваҳий дамларида аён бўлган жумла, ибора ва сўзларнигина эмас, балки ҳарфларигача, барча оҳанг ва талаффуздаги мусиқавийлиги билан ёд олиб қолганлар.

Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, ваҳийнинг ҳақиқат эканлигига ўзида ишонч туғдира олмаган кишилар Қуръони Каримнинг нозил бўлиши илоҳий бир ҳодиса эканлигига ҳам Иймон келтира олмайдилар.

Қуръон тушишининг бошланиши

Макка. Хиро ғори. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ёлғиз ибодат қилмоқдалар. Шу чоқ «Иқро» сурасининг айрим оятлари нозил бўла бошлади. Бу, Қуръони Карим тушишининг аввали эди! Қуръон шу тариқа Аллоҳ таоло томони-

дан ўз бандаларига нозил этила бошланди! Таъбир жоиз бўлса, Қуръони Каримнинг тушиши 23 йил мобайнида давом этди.

Қуръон суралардан иборат. Сура Қуръони Каримнинг бир бўлаги, у уч ёки ундан ортиқ оятни ўз ичига олади.

Қуръони Каримда 114 сура бўлиб, ҳар бирининг ўз номи бор. Баъзи сураларнинг аталиши унинг дастлабки сўзларидан олинган. Айримлариники эса мазкур сурада кўпроқ зикр этилган нарсаларнинг номига қўйилган.

Қуръон суралари икки қисмга бўлинади:

1. Пайғамбаримизнинг ҳижрат қилишларидан муқаддам тушган суралар («Маккий суралар», яъни «Маккада тушган суралар» дейилади).

2. Ҳижратдан сўнг тушган суралар («Мадийний суралар», яъни Мадийнада нозил бўлган суралар). Маълумки, Муҳаммад алайҳиссалом ўқиш-ёзишни билмаганлар. У киши Қуръон оятларини фаришгадан эшитиб, ёд олганлар ва шундан сўнггина мусулмонлар учун ўқиб эшиттирганлар. Ўша кезларда саводли кишилар кам бўлганидан, ёзиш воситалари тақчиллигидан кишилар ваҳийни – Қуръони Каримнинг илк оятларини ёд ола бошлаганлар. Хатсаводни эгаллаган Абу Бакр, Умар, Усмон, Али, Зайд ибн Собит, Убай ибн Каъб сингари зотлар Муҳаммад алайҳиссалом ҳузурларида хурмо пўстловига, япалоқ-ясси тошларга, ҳайвон суяги ёхуд терига Қуръон сўзларини қайд этиб борганлар. Пайғамбаримиз ҳар бир янги оятнинг қайси сурага тааллуқли эканлигини ва ўрнини дастлабки Ислом мирзаларига тушунтириб берганлар.

Қуръон суралари шу тариқа 23 йил асносида ёд олинган ва хатга битилган.

Қуръони Каримнинг жамланиши

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳаётлик вақтларида «Яна ваҳий тушиб қолар» деган умидда

Қуръон жамланиб, китоб шаклига келтирилмаган. У зотнинг вафотларидан кейин Қуръон кишиларнинг қалбида ва ёзган нарсаларида сақланиб қолди.

Муҳаммад алайҳиссаломдан сўнг мусулмонларга Абу Бакр розияллоҳу анҳу бошлиқ этиб сайландилар. Бу кишининг даврида диндан қайтганлар билан мусулмонлар орасида қаттиқ жанглар бўлди. Шу жангларда Қуръони Каримни тўлиқ ёд олган кўплаб қорилар шаҳид кетдилар. Шунда ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Абу Бакр розияллоҳу анҳуга «Қорилар ўлиб кетаверса, Қуръонга зарар етиши мумкин, шунинг учун уни китоб шаклида жамлаб қўйиш керак», деган маслаҳатни бердилар.

Аввал бошда Абу Бакр розияллоҳу анҳу иккиланиб турдилар, чунки бу иш пайғамбар алайҳиссалом ҳаётлик чоғларида қилинмаган эди. Кейинроқ эса Абу Бакр розияллоҳу анҳу ҳам Қуръони Каримни китоб шаклига келтириб қўйиш зарур эканлигини англаб етдилар ва Зайд ибн Собит номли саҳобани чақириб, бу ишни амалга оширишни унга топширдилар. Чунки Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу пайғамбар алайҳиссалом билан жуда кўп бирга бўлган, Қуръони Каримни ниҳоятда яхши ёд олган ва уни пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларида ёзган, пайғамбаримиз вафот этадиган йиллари Жаброил фариштага Қуръони Каримни аввалидан охиригача ўқиб ўтказганларида бирга бўлган эдилар.

Шундай қилиб, Зайд ва Умар розияллоҳу анҳумолар машаққатли уринишлардан кейин Қуръони Каримни кийик терисидан бўлган саҳифаларга ёзиб бўлдилар ва боғлаб Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг уйида сақлаб қўйдилар. У киши оламдан ўтгандан кейин саҳифалар ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг уйларида, у кишидан сўнг эса қизлари, пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг хотинлари Ҳафса онамиз ихтиёрларида қолди.

Вақт ўтиши билан Ислом давлатининг чегараси кенгайиб, кўплаб араб бўлмаган халқлар ҳам мусул-

монликни қабул қилгач, Қуръони Каримни ўқишда турли келишмовчиликлар чиқа бошлади. Бу ҳолатни кўрган ўша вақтдаги халифа ҳазрати Усмон роазияллоҳу анҳу Ҳафса онамиздан Абу Бакр розияллоҳу анҳу давридаги саҳифаларни сўраб олиб, 6 нусха кўчиришга буйруқ бердилар. Нусхалар тайёр бўлгандан сўнг мусулмонлар яшайдиган диёрлардаги марказий шаҳарларга биттадан нусхага биттадан қори қўшиб жўнатдилар ва ҳаммага Қуръони Каримни фақат шу нусхадан кўчириш ва шу қоридан қироатни ўрганиш бўйича буйруқ бердилар.

Дунёда ҳеч бир уммат ҳеч бир китобга, Ислому уммати Қуръони Каримга эътибор берганидек, аҳамият берган эмас. Юқорида баён этганимиздек, биринчи оятлар тушган вақтдан бошлабоқ аввало пайғамбаримиз ёдлар, сўнг мусулмонларга ўқиб берар, ёзишни билганларга ёздириб қўяр эдилар.

Бошқа муқаддас китоблар сингари Қуръон махсус бир тоифа кишилар қўлида сақланмади. Бу ҳолат эса, Қуръонга ҳар ким истаганича ўзгартириш киритган, деган фаразларни истисно этади. Зеро, Қуръон омманинг кўз ўнгида, шоҳидлигида тушганидан сўнг ҳам доимо омманинг наздида бўлди. Турмушдаги барча чигалликлар, маслаҳату ҳукмлар Қуръон кўрсатмаларига асосан чиқарилди. Қуръон мусулмонларнинг диний, ижтимоий ва сиёсий ҳаётида ягона қўлланмага, доимий йўлбошчига айланди.

Хулоса келиб чиқадики, Қуръон кимларнингдир хоҳиш-истагига кўра ўзгартирилган ёки ўзгартиш киритилаверадиган китоб эмас. Аллоҳ таолонинг Ўзи бунга йўл қўймасликни ушбу сўзларида таъкидлагандир:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٠١﴾

«Албатта, зикрни Биз нозил қилдик ва, албатта, уни Биз муҳофаза қилурмиз» («Ҳижр» сураси, 9-оят).

Қуръони Каримнинг тушиш ҳолатлари

Қуръони Карим узлуксиз эмас, балки 23 йил мобайнида тарқоқ ҳолда тушди. Гоҳо бир оят, айрим ҳолларда ўнтагача оят кетма-кет ваҳий орқали нозил бўлди.

Оятларнинг ана шундай аста-секин нозил бўлиши уларнинг кишилар онгига яхшироқ сингиши ва қалбларга жо бўлишини осонлаштирган. Қолаверса, атроф-муҳит воқеалари, шарт-шароитга мос оятлар тарқоқ ҳолда бўлса-да, ўз ўрнида нозил бўлгани учун ҳужжат сифатида эътиборга тушган ва мўъжизакор қуввати шунга қараб ортган.

Башарти, Қуръон оятлари тарқоқ ҳолда эмас, балки пайдарпай тушган тақдирда ҳам, кишиларда «Биз бунчалик кўп йўл-йўриқларни бажара олмаймиз» деган баҳоналар туғилиши эҳтимолдан холи эмас. Қуръони Каримнинг тушиш тартиби одамларни ана шундай малолликдан халос этган.

Қуръони Каримнинг тарқоқ тушишида ҳикмат кўп. Чунончи, ҳар қандай халқ аждодларидан ўтиб келган ва ўзи яшаётган тартиботлар, урф-одатлар ва расм-русумлардан бирданига воз кечиб юбормайди. Бу, аста-секинлик билан содир бўладиган жараёндир. Қуръон оятларининг тарқоқ ҳолда ва йиллар мобайнида тушишида ҳамда Исломий тартиб-қоидалар кишилар ҳаётида қарор топа боришида ҳам ушбу омил ҳисобга олинган бўлса, не ажаб.

Оятларнинг тарқоқ тушишидаги яна бир ҳикмат шундаки, бу ҳол уни ёд олувчиларга (хусусан хат-саводи бўлмаган саҳобалар учун) қулайлик туғдирган.

Ер юзидаги ҳеч бир халқ ўзида мавжуд бирор китобида ё оғзаки ижодида Қуръон сураларига ўхшаш бирорта сура келтиришга ожизлиги Қуръони Карим ҳақиқатан Аллоҳнинг каломи эканига яна бир далилдир.

Қуръон тушишидан олдин ва хусусан Қуръон тушаётган пайтда арабларда сўз санъати —

адабиёт (шеърят), ваъзхонлик бениҳоя олий даражада эди. Улар йил мобайнида бир неча сайл ва маросимлар ташкил этишар эди. Хусусан, Укоз деган жойда шеърхонлик ва ваъзхонлик бобида катта-катта мусобақалар ўтказилар, нуфузли ҳайъат аъзолари ҳакамлигида ғолиблар аниқланар эди.

Араблар бу қадар сўз санъатини улуғлашининг, маҳоратлари даражаси улканлигининг икки сабаби бор эди:

1. Одатда саҳро ҳаёти кишиларни хаёлчанликка ундайди, воқеликни шоирона идрок этиш эса, хаёлчанлик мевасидир. Араблар шундай шароитда яшаганлар.

2. Айни чоғда, улар қабила-қабила бўлиб яшаганлар. Бу тарзда ҳаёт кечириш ўзаро уруш, зиддият, тортишувларсиз бўлиши мумкин эмаслиги табиий.

Яъни, ҳар бир қабила қўшни қабилага нисбатан (орада жанжалли низо бўлмаган тақдирда ҳам) ўз қадр-қимматини сақлашга, ўз фахри-ифтихорини кўз-кўз қилишга интиланган. Бундай устунликнинг ягона йўли сўзга чечанлик, шоирлик эди. Мушоира устига мушоиралар, мубоҳасалар изидан мубоҳасалар, турган гап, сўз санъатини олий мақомларга кўтараверган. Айни чоғда, сўз санъати соҳиблари ниҳоятда қадрланган, эъзозланган.

Қуръони Каримнинг сеҳрли оятлари ана шундай тарзда яшаётган бир халқ ҳузурига тушишга раво кўрилди. Арабистон ярим ороли халқлари Аллоҳ таоло каломини биринчи бўлиб ўз қалбларига жо этдилар.

Шу ўринда мантиқ ила қуролланган тафаккуримизни ишга солайлик-да, «Башарти, Аллоҳнинг сўзлари юқорида биз айтиб ўтган даражадаги сўз сеҳргарларини лол қолдирмаса, Қуръони Карим бу даражада муваффақият қозона олармиди?» — деган саволни ўртага ташлайлик-чи. Қуръони Карим суралари арабларнинг ҳассос шоирларини ҳам лол қолдирмадимми?!

Ҳа, энг мумтоз сўз соҳиблари ҳам Қуръони Карим оятларининг битмас-туганмас мўъжизаси

олдида бош эгдилар. Тиллари лол қолди уларнинг.

Табиийки, илоҳий оятларни ҳамма бирдан ва бирдек қабул қилмади. Кофирларнинг етакчилари янги динга ва Муҳаммад алайҳиссаломнинг пайғамбарликларига иймон келтирмадилар. Аксинча, турли қаршиликлар кўрсатдилар: Қуръони Каримни «оддий шеър» дедилар, гоҳ «қадимги халқлар афсоналари» дедилар. Муҳаммад алайҳиссаломни эса, дам телбага, дам фолбинга чиқардилар.

Лекин уларнинг ҳар қандай ҳаракатлари зое кетаверди.

Кези келганда яна бир далил келтирсак: Арабларнинг сўзга чечанлигини айтдик. Хусусан, суҳандонликда «елкаси ер искамас»лиги учун сўнгсиз мубоҳасаю мушоирадан қайтмайдиган шоиру ваъзхонлар ўзларига рўпара келадиган рақибни енгиш учун доимо имкон ва маҳорат топганлар. Шундай экан, Қуръони Карим ҳам уларга бир рақиб маъносида тушди-ку. Нега улар Қуръон сураларидан ўтказиб бирор жумла ясай олмадилар? Нега энди уларнинг ижодий салоҳияти Қуръони Карим чақириклари олдида бу қадар ожизлик қилиб қолди? Нега энди кейинчалик учраган бирор бузғунчи: «Агар араблар истасалар, Қуръонга тенглашадиган китоб яратар эди», деган даъво билан бош кўтармади? Нега шундай?

Бу борада ҳам адолат Қуръон тарафида. Зеро, Аллоҳ даставвал араблардан Қуръон сингари бир нарса ижод этишни талаб қилди. Мазкур талаб Қуръони Каримнинг ушбу сўзларида мужжасам:

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَن أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١١٢﴾

«Сен: «Агар ростгўйлардан бўлсангиз, Аллоҳнинг ҳузуридаги у иккисидан кўра тўғрироқ бир китоб келтиринг, мен унга эргашаман», дегин. Агар сенга жавоб бера олмасалар, бас, билгинки, улар фақат ҳавойи нафсларига эргашмоқдалар, холос. Аллоҳдан бўлган ҳидоятсиз, ўз ҳавойи нафсига эргашгандан кўра ҳам гумроҳроқ кимса борми?! Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас» («Қасас» сураси, 49, 50-оятлар).

Ушбу оят Қуръони Каримдан 47 та сура тушган вақтда бўлган. Уни эшитган араблар Қуръонга бас келадиган китоб яратиш тараддудига тушганлар, бироқ ҳарчанд уринмасинлар, бунинг урдасидан чиқолмаганлар. Қуръони Каримнинг «Исро» сурасида айни шу ҳолат алоҳида таъкидланган, яъни одамлар, ҳатто жинлар билан бирлашган тақдирда ҳам, Қуръонга бас келадиган китоб ярата олмаслиги баён қилинган.

قُلْ لِّينِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰى اَنْ يَّاتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَّاتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَتْ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظٰهِيْرًا

«Агар инсу жинлар тўпланиб, ушбу Қуръонга ўхшаш нарса келтирмоқчи бўлсалар, бунда баъзилари баъзиларига ёрдамчи бўлсалар ҳам, унга ўхшашини келтира олмаслар» («Исро» сураси, 88-оят).

Қуръони Каримнинг адолатпарварлигини, Аллоҳ марҳаматининг чексизлигини кўрингки, Қуръони Каримдаги ушбу таъкиддан сўнг иккинчи босқичда кишиларда янада ортиқча шубҳа-гумон қолмаслиги учун уларни холис «имтиҳонга» чорлайди. Яъни, «Худ» сурасида тубандаги оятларни ўқиймиз:

اَمْ يَقُوْلُوْنَ اَفْتَرٰنَهٗ قُلْ فَاْتُوْا بِعِشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهٖ مُفْتَرٰتٍ

وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَن لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

«Ёки: «Ўзи тўқиб олди», дерларми? Сен: «Бас, агар ростгўй бўлсаларингиз, Аллоҳдан бошқа кимни чақиришга қодир бўлсангиз, чақириб, бунга ўхшаш ўнта тўқилган сура келтиринг-чи», дегин. Агар жавоб бера олмасалар, бас, билингки, у фақатгина Аллоҳнинг илми ила нозил қилингандир. Ундан ўзга бирон илоҳ йўқдир. Энди мусулмон бўларсизлар?!» (13, 14-оятлар).

Табиийки, шубҳа-гумон эгалари Қуръони Каримнинг бу шарти олдида ҳам ожиз эканликларига ўзлари амин бўлдилар.

Учинчи босқичда Қуръони Карим улардан битта сура келтиришни талаб қилди. «Бақара» сура-сида Аллоҳ таоло бу ҳақда шундай дейди:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ ۚ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِن لَّمْ
تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ
أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

«Ва агар бандамизга туширилган нарсамизга шакингиз бўлса, унга ўхшаш бир сура келтиринг ва рост сўзловчилардан бўлсангиз, Аллоҳдан ўзга гувоҳларингизни чақиринг. Бас, агар қила олмасанглар, ҳеч қачон қила олмасизлар ҳам, ёқилғиси одамлар ва тош бўлган, кофирлар учун тайёрланган ўтдан қўрқинглар» (23, 24-оятлар).

Бундай сўзларни одамларга қарата баралла ай-тишга ёлғиз Аллоҳгина қодир! Ўз бандаларининг ижодий салоҳиятини билган Аллоҳгина шундай қарорга келган ва уни баралла эълон қилган.

Мана, Қуръони Карим нозил бўлгандан буён неча асрлар ортда қолди, бу фоний дунёдан не-не уламою фузалолар, шоиру давронлар яшаб ўтмади, лекин биронта инсон фарзанди Қуръони Карим оятларининг охорини тўкадиган сўз ижод қилолмади, билъакс, Қуръон мўъжизалари тан олинаверди.

Қуръони Каримнинг мўъжизаси фақат араб тили балоғат ва фасоҳати билан чекланиб қолмаган. Ўша, Қуръони Карим нозил бўлиб турган пайтдаги одамларни лол қолдириш учун бошқа мўъжизалар ҳам келтирилган. Буларнинг ичида келажак ишлар ҳақида хабар бериш мўъжизаси ҳам бор эди. Биргина мисол келтирайлик.

Аллоҳ таоло «Рум» сурасида қуйидагиларни айтади:

الْمَرْغُوبِ الرُّومِ فِي آذَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ
 سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ
 وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ
 يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

«Алиф. Лам. Мийм. Рум мағлуб бўлди. Яқин ерда. Ва улар мағлубиятларидан кейин тезда волиб бўлажақлар. Саноқли йилларда. Ундан олдин ҳам, кейин ҳам барча иш Аллоҳдандир. Ўша кунда мўминлар шодланурлар. Аллоҳнинг нусратидан. У хоҳлаганига нусрат берур. Ва У азизу роҳиймдир» (1–5-оятлар).

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайгамбарликларининг бешинчи йили (613 милодий) Рум ва Форс императорликлари орасида жуда катта

ва қонли уруш рўй берди. Ўша пайтда Форсга Хусрав II, Румга Ҳеракл подшоҳлик қиларди. Бу икки давлатнинг ўзига яраша ерлари, аскарий куч-қувватлари бор эди. Ўша даврда Фаластин, Сурия, Миср, Ироқнинг бир қисми ва Кичик Осиё Румга тобе эди. Мазкур урушда форсликлар Румга икки томондан ҳужум қилдилар. Дажла ва Фурот дарёлари бўйлаб Сурия ерларига, Озарбойжон ва Арманистон тарафдан Кичик Осиёга бостириб кирдилар. Форс лашкарлари Рум кучларини икки жабҳада ҳам енгиб, денгизгача таъқиб этиб бордилар. Улар Суриядаги насороларнинг барча муқаддас шаҳарларини эгалладилар. 614 милодий йилида бутун Фаластинни, жумладан, Қуддусни ҳам қўлга олдилар. Уруш давомида барча канисалар йиқитилди, диний бинолар хароб этилди. Форсликлар йигирма олти минг яҳудийни ва олтмиш мингдан зиёд христианни қиличдан ўтказдилар. Форс подшоҳи саройига ўлдирилган одамлардан ўттиз мингнинг калласи келтирилди.

Уруш ҳаракатлари Мисрга ҳам етиб борди. 616 милодий йилида форсликлар Нил водийсини ишғол қилдилар. Сўнгра Искандарияга юриш қилдилар. Бошқа томондан эса, бутун Кичик Осиёни қўлга киритиб, ўша пайтдаги Рум пойтахти Кустантанияга (Константинополга), унинг олдидаги бўғозга етиб келдилар. Форсликлар қаерни босиб олсалар, у ерда оташпарастлик ибодатхонаси қураб ва шу йўл билан христианлик ўрнига оташпарастликни жорий қилар эдилар. Бу катта мағлубиятдан сўнг Рум императорлигига қарашли бир қанча вилоят ва ўлкаларда марказий давлатга қарши исён кўтарилди. Африқо ва Оврупадаги бир қанча ўлкалар, ҳатто пойтахтга қўшни баъзи ўлкалар ҳам империя қарамоғидан чиққанларини эълон қилди. Қисқаси, шарқий Рум императорлиги парчаланди. Лашкар тарқалиб кетди. Хазина бўшаб қолди. Император Ҳеракл пойтахтни тарк этиб, Қартажага қочди. Галабадан сарҳуш бўлган форсликлар бирқанча

шартларни қўйдилар. Император форсликларга, жумладан, минг юк тилло, минг юк кумуш, минг юк ипак, минг от, мингта аёл бериши шарт эди. Рум императорлиги бу талабларнинг ҳаммасини сўзсиз қабул қилди. Ўзаро шартнома имзоланди.

Румликларнинг вакиллари тўловларни тўлашга розилиklarини билдириш учун Хусравнинг олдига кирганларида, у: «Бу етарли эмас, император Ҳеракл ўзи занжирбанд ҳолда келиб, хочга осилган худосини қўйиб, оташга ва қуёшга топишини истайман», деди.

Мана шунақа ишлар бўлиб ўтди.

Хуллас, румликларнинг мағлубиятини эшитган Макка мушриклари чексиз қувондилар ва мусулмонларга: «Сиз ва румликлар аҳди китобсизлар, биз ва форсликлар аҳди китоб эмасмиз, бизнинг шерикларимиз сизнинг шерикларингизни енгди, энди биз ҳам сизларни енгамиз», дедилар.

Ана шунда Аллоҳ таоло «Рум» сурасининг аввалги оятларини нозил қилди.

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм

Алиф. Лам. Мийм. Рум мағлуб бўлди. Яқин ерда. Ва улар мағлубиятларидан кейин тезда ғолиб бўлажаклар. Саноқли йилларда. Ундан олдин ҳам, кейин ҳам барча иш Аллоҳдандир. Ўша кунда мўминлар шодланурлар. Аллоҳнинг нусратидан. У хоҳлаганига нусрат берур. Ва У азизу роҳиймдир. (1–5- оятлар).

Яъни, Рум Форсдан енгилди. Бу ҳодиса арабларга яқин ерда бўлди. Рум ва Форс ерлари Арабистон ярим оролига бевосита чегарадошдир. Ва румликлар бу мағлубиятларидан кейин тезда, саноқли йиллар ичида қайтадан ғолиб бўлажаклар. Румликлар ғолиб бўладиган кунда мўминлар Аллоҳнинг нусратидан шодланадилар. Аллоҳ хоҳлаганига нусрат беради. Ва У зот азиз (барчадан ғолиб) ва раҳим-шафқатлидир.

Форс ва Рум давлатлари орасидаги қирғинбарот уруш натижаларидан кейин бундай гапларни Аллоҳ таоло айтмаса, одам боласи журъат қилиб айта олмас эди. Ҳар қандай одамга, шунчалар қақшатқич зарбага учраган, тилка-пора бўлиб кетган Рум давлати қандай қилиб бир неча йил ичида қудратли Форс давлатини енга олади, деган фикр келиши турган гап эди. Шундай бўлди ҳам. Мушриклар Қуръоний хабарни масхара қилиб кула бошлашди. Улар манзарани ўз қаричлари билан ўлчашар, аммо Аллоҳ таолонинг ўлчови бошқа экани хаёлларига келмасди.

Ушбу ҳодиса ҳақида бир қанча ривоятлар келган. Шулардан бири улуғ муфассир ва тарихчи Имом ибн Жарир Тобарийнинг Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қилган ривоятларидир:

«Мушриклар форсликларнинг румликлардан устун бўлишини орзу қилар эдилар. Мусулмонлар эса, румликларнинг форслардан устун бўлишини орзу қилар эдилар. Чунки, улар аҳли китоб эдилар. Уларнинг динлари ўзаро яқин эди.

«Алиф. Лам. Мийм. Рум мағлуб бўлди. Яқин ерда. Ва улар мағлубиятларидан кейин тезда ғолиб бўлажаклар. Саноқли йилларда» оятлари нозил бўлганида, мушриклар:

«Эй, Абу Бакр! Сенинг оғайнинг, Рум саноқли йилларда Форсдан устун бўлади, демоқда-я?!» — дейишди. Абу Бакр:

«Тўғри айтади», дедилар. Улар:

«Биз билан гаров ўйнайсанми?» — дейишди. Етти йил муддатга тўртгадан туяга гаров ўйнадилар. Етти йил ўтди. Ҳеч нарса бўлмади. Бундан мушриклар шодланишди. Мусулмонлар маҳзун бўлишди. Абу Бакр бўлиб ўтган гапни Пайғамбар солаллоҳу алайҳи васалламга зикр қилдилар. У зот солаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизнингча, «бизъу» (саноқли йиллар) қанча?» — деб сўрадилар. Абу Бакр:

«Ўндан оз», деб жавоб қилдилар. Расулуллоҳ солаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бор, гаровнинг устига яна зиёда қил ва муддатни икки йилга ошир», дедилар. Икки йил ўтмай туриб отлиқлар келиб, Рум Форс устидан ғолиб келганининг хабарини бердилар. Мўминлар бундан шодланишди!»

(Илова: У вақтларда гаров ҳаром бўлмаган эди. Ояти каримада Рум «бизъа» – саноқли йилларда ғолиб келиши айтилган эди. Демак, ўн йилдан оз муддатда, деганидир. Шунинг учун ҳам, мушриклар етти йил ўтса-да ҳам бир гап бўлмаганидан хурсанд бўлдилар. Аммо Пайғамбаримиз алайҳиссалом ояти каримада айтилган нарса бўлишига тўла ишончда эдилар. Шунинг учун ҳам, у зот ҳазрати Абу Бакрга гаров қийматини оширишни иршод қилдилар. Аллоҳнинг айтгани содир бўлди.)

Ҳа, мазкур оятларда айтилганидек,

«Ундан олдин ҳам, кейин ҳам барча иш Аллоҳдандир».

Яъни, румликларнинг мағлубиятга учрашларидан олдин ҳам, ундан кейин ҳам дунёдаги барча ишлар Аллоҳнинг иродасига бовлиқ эди ва шундай бўлиб қолади. Фақат У зотнинг хоҳлагани бўлади. Аллоҳ таоло румликларнинг саноқли йилларда ғалаба қозонишини айтган эди. У кун келади. Ва:

«Ўша кунда мўминлар Аллоҳнинг нусратидан шодланурлар».

Шундай бўлди ҳам. Аллоҳ румликларга ғалаба берди. Мўминлар бундан шодландилар.

«У хоҳлаганига нусрат берур.»

Аллоҳ таоло кимга хоҳласа, шунга нусрат беради. Унинг хоҳишига ҳеч ким тўсиқ бўла олмайди.

«Ва У азизу роҳиймдир.»

Аллоҳ азиз, ҳамманинг устидан ғолиб ва барчага меҳрибондир. Маълумки, Аллоҳ таоло вақтисоати келиб румликларни форсдан, мусулмонларни мушриклардан устун қилди. Бу оятлар тушган пайтда ҳеч бир одам боласи румликлар форсдан, мусулмонлар мушриклардан ғолиб келишини тасаввурига сиғдира олган эмас. Лекин орадан оятда

айтилган санокли йиллар — тўққиз йил ўтиб, румликлар форсликлар устидан ғолиб келдилар. Айни вақтда, мусулмонлар Бадр урушида ўзларига нисбатан сон ва қурол жиҳатидан бир неча марта устун бўлган мушриклар устидан инсоният тарихини ўзгартирган ғалабага эришдилар. Ҳамда Аллоҳ ваъда қилган нусратта етишиб, шод бўлдилар.

Қуръони Карим Муҳаммад алайҳиссаломга берилган бош мўъжизадир

Ҳар бир пайғамбарнинг ўз мўъжизаси бўлган, бундан умматлари яхши хабардор бўлишган. Чунончи, Фиръавн қавми математика, табиат ва айниқса, сеҳрга уста эдилар. Шу боис, Аллоҳ таоло томонидан уларга юборилган пайғамбар Мусо алайҳиссаломга беқиёс сеҳргарликдан устун турадиган мўъжизалар ато этилган, у зотнинг мўъжизалари Аллоҳ тарафидан берилганига уламою сеҳргарлар иймон келтирганлар. (У кишининг ҳассалари илонга айланиб, сеҳргарлар ўз жодусини ўтказган нарсаларни ютиб юборган.)

Ийсо пайғамбар келган кезларда кишилар орасида табиат илми чандон тараққий этган бўлган, шунинг учун у давр одамлари руҳий тушунчаларни инкор этганлар. Бундайларнинг кўзини очишнинг бирдан-бир чорасини билган Аллоҳ таоло Ийсо алайҳиссаломга сўқирларнинг кўзини очиш, бедаво дардга чалинганларга шифо бериш, ҳатто ўликларни тирилтириш мўъжизасини ато этган.

Шунга алоҳида эътибор бермоқ лозимки, аввалги пайғамбарларнинг мўъжизалари муваққат бўлган. Яъни пайғамбар ҳаётлиги чоғида ўз хизматини ўтаб бўлгач, одамлар ишончини қозонгач, пайғамбар вафотидан сўнг йўққа чиққан. Бироқ, йиллар ва замонлар ўтиши билан инсон ақли тараққий этаверган, илм ортаверган, натижада, бояги пайғамбарлардан мерос қолган мўъжизалар таъ-

сири сўнаверган. Шунга барабар, диний эътиқод ҳам суғлаша борган.

Хўш, одамларнинг эътиқодини абадулабад мустаҳкамлаб тура олувчи, иймонининг заифлашишига йўл қўймайдиган кучни қаердан топиш мумкин эди? Бунинг чораси ҳам ёлғиз Аллоҳга аён эди, шундай бўлди ҳам. Ер юзига бошқа динлардан кўра мукамал, ҳақиқат чироғи бўлмиш Ислому динининг бош хужжати Қуръони Карим нозил бўлди! Аллоҳ таоло Қуръони Каримни ўзининг охириги пайғамбари Муҳаммад Мустафо соллалоҳу алайҳи васалламга мўъжиза қилиб берди. Севимли пайғамбаримиз алайҳиссалом Аллоҳнинг каломи бўлмиш бу мўъжиза китобни ўз умматларига ҳеч бир ҳарфини ўзгартирмай етказиб зиммаларидаги омонатни адо этдилар. Мана энди, ул зот соллалоҳу алайҳи васалламнинг вафотларидан сўнг ҳам, Қуръон башариятнинг ақлидроки тараққиёт чўққисига чиққан ҳозирги пайтларгача жами тафаккурларни лол қолдириб келмоқда, унинг ҳидояти, қонун-қоидалари, услуби ва маънолари мудом барҳаётдир. Зеро, ҳар қандай соғлом фикрли киши бузғунчи хаёллардан ҳоли равишда Қуръони Каримни ўрганса, унинг илоҳий, мўъжизакор китоб эканлигига шак-шубҳа қилмайди.

ҚУРЪОН ВА ТАБИАТ ҲОДИСАЛАРИ

Мўъжизаларга бой китоб

Юқорида зикр қилинганидек, Қуръон араб тилида бўлиб, унинг ҳақиқий мўъжизасини тўлиқ тушуниш учун ана шу тилни билиш керак. Кўпчилик араб тилини билмагани сабабли, ундаги айрим мўъжизаларни эслаб ўтамиз. Инсон ақлини дол қолдирадиган даражада баъзи бир хабарлар мавжуд, шу оятларни эшитган кишилар «албатта, бу муболағадур» дейишлари (деб ўйлашлари) эҳтимолдан холи эмас. Масалан, «Сураи Нур»да шундай дейилган:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ
 فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ
 دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا

«Аллоҳ сизлардан иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларга уларни ер юзида худди улардан олдин ўтганларни халифа қилганидек халифа қилишни, улар учун Ўзи рози бўлган динни мустаҳкамлашни ва уларнинг хавф-хатарларидан сўнг омонликни бадал қилиб беришни ваъда қилди» (55-оят).

Мана шу оятдан олдин мусулмонлар ҳатто ухлаш учун ҳам хотиржам ётолмас, қуроладини қўлдан қўймай тунар, бизга ҳам бир осойишталик келиб, диний амаларимизни бемалол бажара олармиканмиз, деб зорланар эдилар. Ушбу оят тушгандан сўнг кўп ўтмай улар орзу қилган вақтлар етиб келди ва Ислом уммати «Аллоҳнинг ердаги халифаси» деб эълон қилинди.

Яна бошқа бир оятни кўрайлик. «Моида» сурасида шундай дейилган:

﴿يَأْتِيهَا الرَّسُولُ بَلِّغَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ مَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

«Эй Пайғамбар! Сенга Роббингдан нозил қилинган нарсани етказ. Агар шундай қилмасанг, Унинг элчилигини етказмаган бўласан. Аллоҳ сени одамлардан сақлайдир. Албатта, Аллоҳ кофир қавмларни ҳидоят қилмас» (67-оят).

Бу оят тушишидан олдин бир қанча саҳобалар ўз ихтиёрлари билан Муҳаммад алайҳиссаломни қўриқлаб туришарди. Юқоридаги оятдан сўнг эса, пайғамбар алайҳиссалом ҳужрадан бошларини чиқариб, қўриқчиларга: «Энди сизлар кетаверинглар, Аллоҳ Ўзи мени кишиларнинг ёмонлигидан сақлайдиган бўлди», деб айтдилар.

Мана шу икки оят Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканлигига энг кучли далиллардандир. Чунки, шу оятлардан сўнг пайғамбар алайҳиссалом кофирлар орасида ҳам хавотирланмай, бемалол юрдилар, биринчи сафда туриб уларга қарши жанг қилдилар. Кофирлар қанчалик уринмасин, у кишига жиддий озор етказа олмадилар.

Қуръони Каримда аввал ўтган пайғамбарлар ва уларнинг умматлари ҳақида кўпгина қиссалар бор.

Маълумки, Муҳаммад алайҳиссалом ўқиш-ёзишни билмаганлар, умрларида бирор соат ҳам дарс олмаганлар. Шу билан бирга, юқоридаги қиссалар энг тўғри ва ишончли бўлиб, ҳатто «Инжил» ва «Таврот» каби китобларнинг хатоларини тўғрилаб келган.

Мазкур қиссаларнинг айримларига тааллуқли ашъвий далилларни синчиклаб ўрганган асримиз уламолари ҳам Қуръони Каримнинг чиндан ҳам илоҳий китоб эканлигига тан беришди, уларнинг мусулмон бўлмаганлари мусулмонлик йўлига кирди.

Қуръони Карим кишиларни тўғри йўлга бошлаш учун туширилган китоб бўлиб коинот, мавжудот ва илмий масалаларда баҳс юритиш унинг вазифаси эмас. Лекин унда шундай бир илмий ҳақиқатлар борки, улар Қуръони Каримнинг илоҳий, мўъжизакор китоб эканлигига яна бир қарра далилдир.

Маълумки, Муҳаммад алайҳиссалом Маккада ўсганлар, у ерда илм-маърифат, мадраса ёки илмий муассаса асло бўлмаган. Демак, пайғамбар алайҳиссалом илмий муҳитдан мутлақо беҳабар эдилар. Лекин юқорида айтганимиздек, Қуръони Каримда шундай илмий масалалар зикр қилинганки, уни на ўша вақтда ва на ундан кейинги вақтларда ҳам ҳеч ким билмаган. Фақат бизнинг асримизга келиб, илм-фан ниҳоятда тараққий этган бир даврдагина Қуръони Каримдаги илмий ҳикматларга изоҳ топила бошлади. «Анбиё» сурасида шундай дейилади:

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَا رَتْقًا
فَفَنَقْنَهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

«Қуфр келтирганлар осмонлару ер битишган бўлган эканини, бас, Биз уларни очганимизни ва сувдан ҳар бир тирик нарсани қилганимизни билмайдиларми?» (30-оят).

Бу оятда айтилишича, осмонлару ер аслида бир нарса бўлиб, кейин бир-биридан ажралган. Қуръони Каримдаги мўъжизалардан бири бўлмиш бу ҳодисани ҳозирги замон илми ҳам тасдиқлади. Олимларнинг айтишича, бутун борлиқ бир газдан иборат, кейин бўлақларга бўлинган. Қуёш галактикасига кирувчи олам ҳам шу бўлинишдан келиб чиққан. Бунинг далили сифатида уламолар айтишадики, ерда 92 хил модда бўлиб, шундан 67 таси қуёшда ҳам борлиги аниқланди. Демак, ердаги моддаларнинг ҳаммаси ҳам қуёшда борлиги эҳтимолдан холи эмас. Қуёшдаги кўплаб модда-

лар ерда ҳам учрар экан. Масалан: кислород, азот, фосфор, темир, карбон ва ҳоказо...

Ойда ҳам ердаги моддалар мавжудлиги аниқланди. Бундан чиқдики, оламдаги барча нарсаларнинг асли, Қуръони Каримда айтилганидек, бир экан.

Энди оятнинг «ва барча жонзотларни сувдан яратдик» деган қисмига келсак, бу — уламолар сирини очган илмий ҳақиқатларнинг энг катталаридан бири, десак муболаға бўлмайди.

Ҳаёт ва ўсиш учун зарур ҳисобланган барча кимёвий ўзгаришлар, шубҳасиз, сувсиз бўлмайди. Сув ҳаётнинг давом этиши, барча коинот ва набототларнинг яшаши учун асосий моддадир. Ер юзининг тўртдан уч қисми сувдан иборат. Сувнинг хусусиятларидан бири шуки, у ер юзидаги ҳароратнинг бир хил мўътадил сақланиб туришини таъминлайди. Бу эса, маълумки, Ер юзида ҳаёт бўлишининг бош омилидир.

Сувнинг хусусиятлари жуда кўп, уларнинг ҳар бири Аллоҳ таоло сувни ўзининг махлуқларига зарур нарса қилиб яратганлигига далилдир.

Сув музлаганда зичлиги камайиб, ҳажми катталашадиган ягона модда. Шу хусусият сабабли совуқ қаттиқ бўлганида муз сувнинг юзасига кўтарилиб, бошқа қаттиқ модда сув тубига чўкиши муқаррардир. Муз эса, сувнинг устини қоплаб, унинг ҳароратини сақлаб туради. Бу, сув ҳайвонлари учун ниҳоятда зарурдир.

Паст даражали ҳароратда сув ўзига кўп миқдорда кислород тортади. Музлаган сувдан эса, ҳарорат кўтарилиб, дарё ва денгизларда яшовчи сув ҳайвонларининг ҳаёти сақланади.

Қуръони Каримнинг хикматини қарангки, озгина сўзлар билан ер юзидаги ҳаётнинг чексиз сирлари баён этилади. Фақат мана шу оятнинг ўзи ҳам Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳақиқий пайғамбар, Қуръони Каримнинг ҳақиқий илоҳий китоб эканлигига катта далилдир.

Дунёнинг яратилиши

Қуръони Каримдаги «Фуссилат» сурасида шундай дейилади:

﴿ قُلْ أَيَّتَكُمُ التَّكْفُورُ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ إِندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾ ﴿١٠﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رَواسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَّ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِّلنَّاسِ لَيَالٍ ﴿١١﴾ ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١٢﴾

«Сен: «Сизлар ҳақиқатан ҳам ерни икки кунда яратган Зотга куфр келтиряпсизми ва Унга тенгдошлар қўшыяпсизми?! Ахир У зот оламларнинг Робби-ку! У зот ўша(ер)-нинг устида тоғларни қилди, уни баракотли қилди ва унинг (аҳли) ризқини тўрт кунда ўлчовли этиб тақдир қилди. Бу сўровчилар учундир», деб айт. Сўнгра, тутун ҳолидаги осмонга юзланиб, унга ва ерга: «Икковингиз ихтиёр қилган ҳолингизда ёки мажбур бўлган ҳолингизда келинг!» – деди. Икковлари: «Ихтиёр қилган ҳолимизда келдик», дедилар» (9–11-оятлар).

Қуръони Каримнинг мана шу оятидан дунё яратилаётган вақтда осмон тутундан иборат эканлиги билиниб турибди. Ҳозирги уламолар дунёнинг яралиши ҳақида турли фикрларни илгари сурганлар. Жумладан, астроном олим Сэр Жеймс Жинс айтадики:

«Борлиқ яралишидан аввал ундаги моддалар газдан иборат бўлган ва шу газларнинг ўзаро бирикиши натижасида сайёралар келиб чиққан».

Доктор Жаму эса:

«Дунё вужудга келаётган вақтда, у тартибли тарқоқ газдан иборат бўлган. Унинг қалинлиги ва ҳароратини тасаввур қилиб бўлмайди ва шу газда турли моддаларнинг аралашуви натижасида атом парчаланиши вужудга келди. Мана шу ҳаддан ташқари иссиқ газга қаттиқ босимнинг таъсири натижасида борлиқ вужудга кела бошлади. Иссиқ ҳарорат пасайди, газларнинг ҳаракатланиши натижасида булутлар вужудга келиб, улар юлдуз ва бошқа сайёралар сифатида шаклланди», дейди.

Қуръони Каримда борлиқнинг яратилиши тутундан бўлган, дейилади. Ўша вақтдаги арабларга мана шу сўз (яъни, тутун) таниш бўлган. Бизга замондош олимлар эса, тутунни «газ» деб атаганлар, холос. Моҳияти битта!

Демак, яна савол туғилади: илмсиз, саводсиз Муҳаммад пайғамбар инсон зоти англаб етмаган ҳақиқатни қаердан олиб айтган? Пайғамбаримизга нозил бўлган оят Аллоҳнинг сўзи эканлигига бу исбот эмасми?

Нарсаларнинг чўзилиши ва кенгайиши

«Зарият» сурасида шундай дейилади:

وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ

«Осмонни Ўз қудратимиз ила бино қилдик. Албатта, Биз кенг қилувчимиз» (47-оят).

Ушбу оят борлиқнинг чегараси йўқлигига, аynи чоғда, борлиқдаги кенгайиш қонунига ҳам далил бўлади. Эйнштейннинг айтишича: «Борлиқ миллиардлаб қуёш системаси каби системалардан иборат. Ҳар бир системада эса юз минглаб юлдуз ва сайёралар бор». Кенгайиш қонунига келсак, мунажжимлар заррабин (телескоп)да кўринаётган осмон жисмлари тартибли равишда қуёш сис-

темамиздан узоқлашиб бораётганини аниқлашган. Демак, борлиқ тинч тургани йўқ, балки бамисоли совун пуфакчалари каби кенгайиб бормоқда ва шу билан бирга, ундаги жисмларнинг ҳажми ўзгармай турибди.

Бундан 15 аср муқаддам Қуръон айтиб ўтган бу ҳақиқатни инсон фақат XX асрда тушуниш имкониятига эга бўлди.

Қуёш, ой ва ернинг ҳаракатланиши

Қуръони Каримнинг «Ёсин» сурасида шундай дейилади:

وَالشَّمْسُ بَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ
 وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٨﴾ لَا
 الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي
 فَلَاكِ يَسْبَحُونَ ﴿٣٩﴾

«Қуёш ўз истикрори учун жараён этар. Бу, азизу ўта билгувчи Зотнинг тақдир қилганидир. Ойни эса, токи эски (хурмо) шингили (ҳолига) қайтгунга қадар манзилларини бичиб қўйганмиз. На қуёшнинг ойга етиб олмоғи дуруст бўлар ва на кеча кундуздан ўзиб кетар. Ҳар бири фалакда сузиб юрар» (38–40-оятлар).

Бу оятда Қуръон қуёшнинг муайян бир тарафга ҳаракатланишидан хабар беради. Буни ҳозирги замон илми ҳам тасдиқлайди. Қуёш ўз системасидаги барча сайёралар билан биргаликда бир ёруғ юлдуз тарафга ҳаракат қилмоқда. Оятдаги «барчаси фалакда сузиб юради» деган иборага келсак, қуёш системасидаги барча сайёралар қуёшнинг тортишиш кучи таъсирида унинг атрофида эллипс шаклида ҳаракатланади.

Коинотдаги жонзотлар

«Ердан бошқа сайёраларда ҳаёт борми?» – деган саволга жавоб бериш учун мунажжимлар кўплаб изланишлардан сўнг: «Ҳа, худди ердаги каби ҳаёт бўлиши мумкин», деган фикрга келдилар. Тажрибалардан шу нарса маълум бўлдики, Марсда ҳарорат етарли, сув ва кислород ҳам бор. Буларнинг учаласи ҳаётнинг зарур омилларидир. Дунё олимлари Марсда ҳаёт борлиги тўғрисида бир фикрдалар.

Уламолар Марсда ҳаёт бор, деган фикрга келган бўлсалар, демак, борлиқдаги миллиардлаб сайёралардан айримларида ҳаёт борлигини инкор этиб бўлмайди. Қуръонга назар солсак, ҳеч шак-шубҳасиз, ердан ўзга сайёраларда ҳам ҳаёт борлигини тушунамиз.

Қуръони Карим оятларидан бирида:

تَسْخِجُ لَهُ السَّمَوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

«Унга етти осмону ер ва улардаги кимсалар тасбиҳ айтур», дейилган («Исро» сураси, 44-оят). Яна бошқа бир оятда:

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ

عَلَى بَعْضٍ وَأَيُّنَادَاؤُدَ رَبُّوًّا

«Роббинг осмонлару ердаги кимсаларни яхши билгувчи Зотдир», дейилган («Исро» сураси, 55-оят). Яқин келажақда уламолар ўзга сайёраларда ҳам ҳаёт борлигини тасдиқловчи илмий кашфиётлар яратсалар ва бу билан Қуръони Каримнинг мўъжиза китоб эканлигини яна бир бор исботласалар, не ажаб!

Баландликда кислороднинг камайиши

Қуръони Карим оятларидан бирида:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ
يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَقُ فِي السَّمَاءِ
كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

«Кимни Аллоҳ ҳидоят қилмоқчи бўлса, унинг кўксини Исломга очиб қўядир. Кимни залолатга кетказишни ирода қилса, унинг кўксини, худди осмонга кўтарилаётгандек, тор ва танг қилиб қўядир», дейилади («Анъом» сураси, 125-оят).

Одамлар фазога тайёра, ҳаво шари ва бошқа воситалар ёрдамида кўтарилган бошлагандан сўнггина, ҳавонинг юқори табақаларида кислороднинг камайишини билиб олдилар. Юқорига кўтарилган сари нафас олиш қийинлашиб, кишининг юраги сиқила бошлаши ҳодисасини эндиликда ёш бола ҳам билади. Лекин бу ҳақиқат на катталар ва на алломалар англаб етмаган бир замонларда Қуръони Каримда айтилган экан-ку!

Қуръон ояти ким осмонга кўтарилса, юраги сиқилишини сезади, деган. Қолаверса, бу ҳам паст-текисликлардан иборат, тоғлари унча баланд бўлмаган бир диёрда яшовчи саводсиз одамнинг илмий ҳақиқатими?!

Атомнинг бўлиниши

Қуръони Каримнинг «Юнус» сурасида шундай оят бор:

وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ

وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

«На ер юзида ва на осмонларда зарра миқдоридоғи, ундан кичикроқ ёки каттароқ нарса Роббингдан махфий бўла олмас, балки очиқ-ойдин китобдадир» (61-оят).

Киши билган нарсаларнинг энг кичиги зарра (атом) ҳисобланади. XIX асргача олимлар ўртасида, «атом бўлинмайди», деган фикр бор эди. Бир неча ўн йиллар давомида кўпгина олимлар атом ҳам бўлинармикан, деган фикрда тажрибалар олиб бордилар ва натижада атомни парчалашга муваффақ бўлдилар.

Атом электрон, протон ва нейтронга бўлинар экан.

Қуръони Каримдаги «заррадан, яъни атомдан кичикроқ нарса ҳам Аллоҳдан махфий қолмайди» дегани, атом ҳам бўлакларга бўлинади, деганидир. Яна, Қуръони Каримда, «осмонда ҳам» деган сўз бор, бундан келиб чиқадики, ердаги атомлар билан осмондаги атомларнинг хусусиятлари бир хил экан.

Инсоф билан айтинг-чи, бундан 15 аср муқаддам Муҳаммад исмли ўқиш ва ёзишни ўрганмаган бир киши атомнинг хусусиятларини қаердан ўрганган? Атомнинг бўлиниши ва унинг осмонда ҳам, ерда ҳам бир хил хусусиятга эга бўлишини қандай қилиб билган? Мана шу мисол ҳам Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканлигига ёрқин далил эмасми?!

Ҳар нарса жуфт яратилган

Қадимдан маълумки, ҳайвонларда ҳам, ўсимликларда ҳам жуфтлик бор. Қуръони Каримда ўсимликлар ҳақида шундай дейилади:

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَرَاهٍ رَبَّنَا فَأَمَّا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٦٢﴾

«Улар ерга қарамайдиларми?! Биз унда карамли жуфтлардан қанчаларини ундириб қўйибмиз» («Шуаро» сураси, 7-оят).

Инсон ва ҳайвонлар ҳақида эса шундай дейилади:

فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ
الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرْكُمْ فِيهِ

«У осмонлару ерни йўқдан бор қилгувчи Зотдир. У сизларга ўз жинсингиздан жуфтлар яратди. Чорва ҳайвонларини ҳам жуфт қилиб яратди» («Шўро» сураси, 11-оят).

Қуръони Каримда шу билан кифояланиб қолинмайди, балки дунёдаги барча нарсаларда жуфтлик борлиги таъкидланади:

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ

«Ва Биз ҳар бир нарсани жуфт яратдик» («Зарият» сураси, 49-оят).

Шу оят ҳақида бир оз тўхталиб ўтсак.

Маълумки, электр токи Қуръони Карим нозил бўлганидан бир неча асрлар кейин кашф этилди. Унда манфий ва мусбат зарядлар бўлиб, ана шу зарядларнинг бирлашувидан электр токи ҳосил бўлади. Қарангки, моҳиятан битта нврса ҳам аслида жуфтликдан иборат экан. Энди буни қўйиб туриб, энг кичкина нарса — атом ҳақида гап юритайлик. Олимларнинг аниқлашича, атомнинг маркази бўлиб, унинг атрофида электронлар бор экан. Электронларда эса манфий заряд, марказда мусбат зарядлар мавжудлиги аниқланди. Тажрибалар давом эттирилди. Ниҳоят, атом марказининг ўзи ҳам протон ва нейтронга бўлинишини 1932 йили инглиз олими Жеймс Чадвик кашф этди.

Булутларни бир-бирига қўшиш

Қуръони Каримнинг «Нур» сурасида шундай дейилади:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزِجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى
الْوَدْقَ يُخْرَجُ مِنْ خِلَالِهِ

«Аллоҳ булутларни ҳайдашини, сўнгра бирга гўплашини, сўнгра уйиб қўйишини кўрма-япсанми?! Бас, унинг орасидан ёмғир чиқаётганини кўрурсан» (43-оят).

Одамлар бу оятни эътиборсиз ўқиб юришган. Лекин аслида, у борлиқдаги ҳақиқатларнинг онаси эканлигини илм кашф этди. Чунки, булутларнинг қўшилиши турли зарядларга эга бўлган булутларнинг бирлашувини билдирар эди. Ҳеч шуб-ҳа йўқки, булутда заряд бор. Буни Франклин деган олим 1752 йилда кашф этган.

Маълумки, қарама-қарши зарядлар бир-бирини тортади, бир хил зарядлар эса бир-биридан қочади. Бу, аслида, булутларни тарқатиб юбориши керак. Лекин уларни шамол бир-бирига яқинлаштиради. Шунда булут катталашади, ердан бораётган шамол мусбат зарядларни олиб боради, улар фазодаги мавжуд зарядлар билан бирлашиб, буғнинг сув томчиларига айланишига сабаб бўлади. Ва ниҳоят, ёмғир ёғади. Ёмғирнинг ҳосил бўлишига асосий сабаб ҳаводаги электр зарядидир. Бу зарядларни эса шамол бирлаштиради. Қуръони Каримда ушбу ҳодиса шундай баён қилинган:

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ
وَمَا أَنْتُمْ بِمُخْرِجِيْنَ

«Биз шамолларни урчитувчилар этиб юбордик. Бас, осмондан сув тушириб, у ила сизларни сероб қилдик» («Ҳижр» сураси, 22-оят).

Ёмғир ва ернинг ҳаракатга келиши

Қуръони Каримнинг сураларидан бирида:

وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَّتْ
وَأُنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٦٠﴾

«Ва ерни қақраган ҳолда кўрасан. Қачонки, Биз унга сув туширсак, у сесканар ва кўпчир. Ҳамда ҳар хил гўзал жуфтларни ўстирадир», дейилади («Ҳаж» сураси, 5-оят).

Шундан кўриниб турибдики, ерга ёмғир тушса, у ҳаракатга келиб, ҳажми зиёда бўлар экан. Бу — илмий ҳақиқат. Тажрибалар шуни кўрсатадики, ерда баъзи бўшлиқ жойлар бўлиб, унда ҳаво мавжуд. Ерга сув тушганда эса, ўша жойлардан ҳаво чиқиб, ўрнини сув эгаллайди. Ана шу эгаллаш жараёнида сув ерни ҳаракатга келтирар экан.

Тупроққа сув қўшилса, унинг кенгайишини, намлиги камайса, торайишини кимё илми аниқлади.

Шундай қилиб, ерга сув тушса, яъни ёмғир ёғса, у ҳаракатга келиб, ҳажми катталашини илмий йўл билан ҳам исбот қилинди.

Борлиқдаги нарсаларнинг мувозанати

Қуръони Каримнинг «Ҳижр» сурасида шундай марҳамат қилинади:

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهِ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٦١﴾

«Ҳеч бир нарса йўқки, унинг хазиначиси Бизнинг ҳузуримизда бўлмаса. Биз уни фақат маълум миқдорда нозил қилурмиз» (21-оят).

«Раъд» сурасида эса:

وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ

«Ҳар бир нарса Унинг ҳузуринида ўлчовлидир», дейилган (8-оят).

Ҳақиқатан ҳам, бу дунёдаги барча нарса ўз ўлчови билан яратилган.

Ҳавода кислород 21 фоизни ташкил этади. Агар кислород 50 фоизни ташкил этиб қолса, нима бўлишини тасаввур қилиб кўрайлик: дунёдаги барча ёниши мумкин бўлган нарсаларни ўт олади. Барча жонзотлар кислород билан нафас олади ва ўзидан карбонад ангидрид чиқаради. Ўсимликлар эса, аксинча, карбонад ангидрид олиб, кислород чиқаради. Агар шу алмашув бузилса, барча жонзот ва ўсимликларнинг ҳаёти бузилган бўлар эди.

Демак, агар кислород бўлмаса, жонзот бўлмайди, агар карбонад ангидрид бўлмаса, ўсимликлар қолмайди.

Қуёшнинг иссиқлиги ерга маълум миқдорда тушиб туради. Агар унинг иссиқлиги ҳозиргисининг ярмига камайса, бутун ер юзи музлаб қолади, аксинча, янада исиб кетса, бутун дунё куйиб кул бўлади. Шу боис, қуёшнинг зиёси ҳам маълум ўлчовда тушиб туради. Илмий тажрибалардан шу нарса маълум бўлдики, ўсимликларнинг ўсиши, гуллаши учун ҳам маълум бир миқдорда ёруғлик зарур. Мана шундай аниқ ўлчовлар асосида яратилган табиат ҳодисалари «ўз-ўзича бўлиб қолган» дейишлик илмсиз одамларга хосдир. Балки, бундай ҳисоб-китобларнинг бари Аллоҳнинг иродаси билан бўлган, дейиш тўғридир.

Қуръони Каримда:

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوْسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ

مَوْزُونٍ ﴿٦٧﴾

«Биз ерни ёйиб, устига баланд тоғларни ташлаб қўйдик ва унда ўлчанган турли нарсаларни ўстириб қўйдик», дейилган («Ҳижр» сураси, 19-оят).

«Ўлчоғлик» деган сўзга эътибор берилса, у бизнинг асримизда уламолар қўлга киритган кашфиётларга қилинган ишора бўлади.

Кимё ва биология соҳасидаги олимларнинг аниқлашича, ҳар бир ўсимлик маълум бир миқдордаги моддалардан ташкил топган, бунинг миқдори эса фақат энг нозик ўлчов асбоблари билан аниқлаш мумкин. Шундай моддалар турли ўсимликларда турли миқдорда бўлар экан.

Тўлқинларнинг остки ва устки оқими

Қуръони Каримда:

أَوْ كَظَلُمْتَ فِي بَحْرِ لَيْجٍ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ. مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ. سَحَابٌ ظَلَمْتَ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَكْدُهُمْ لَمْ يَكْدِرْهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ ﴿٦٨﴾

«Ёки худди қаърсиз денгиздаги зулматларга ўхшайдир. Унинг устидан мавж қолагандир, у(мавж)нинг ҳам устидан мавж ва уни эса, булут (қолагандир). Бир-бирининг устидаги зулматлардир. У қўлини чиқарса, кўра олмас. Кимгаки Аллоҳ нур бермаса, унинг учун нур бўлмас», дейилади («Нур» сураси, 40-оят).

Мазкур оят тўлқинлар остки ва усткига бўлинишига далолат қилади. Бу ҳақда Карсон исмли ден-

гизчи олим ўзининг китобида шундай дейди: «Океандаги тўлқинларнинг энг кучлиси ва хавфлиси кўринмайдигани, денгиз қаърида бўладиганидир».

Кўп йиллардан бери Шимолий денгизга сафар қиладиган кемалар йўлни жуда қийинчилик билан босиб ўтар эди. Энди маълум бўлишича, бунга ана шу остки тўлқин қаршилиқ қилар экан.

1900 йилнинг бошларида скандинавиялик денгизчилар денгизнинг остида ҳам тўлқин борлигига кишилар эътиборини тортдилар. Ҳозирги кунда уларнинг қаердан келиб чиқиши номаълум бўлса-да, борлиги ва кенг тарқалганлиги ҳаммага аён. Бу тўлқинлар гоҳо сувости кемаларини йўлдан суриб юборади.

Қуръон ояти эса бу нарсаларни неча асрлар бурун айтиб ўтган. Яна шуни айтиш керакки, Қуръон тушган жой — Муҳаммад алайҳиссалом туғилиб ўсган ерларда бундай воқеалар юз бермайди. Чунки у ерда океан ва улкан денгизлар йўқ, умуман, денгизчилик тўғрисида тасаввур ҳам йўқ эди.

Ҳайвонот ва қушлар оламининг инсоният оламига ўхшашлиги

Қуръони Каримда:

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ

«Ер юзидаги юрувчи ҳар бир жонзот ва икки қаноти ила учувчи қуш борки, ҳаммаси сиз каби умматлардир», деган оят бор («Анъом» сураси, 38-оят).

Бу оятда Аллоҳ таоло ҳайвонлар ва қушларнинг инсонларга ўхшаш уммат эканлиги, яъни улар ҳам ўз ишларини ақл билан бажаришларини эслатиб ўтган.

Бу, илмий ҳақиқат бўлиб, яқинда ашъевий далиллар билан исбот этилди.

Ҳайвонлар жамоат тарзида яшаб, уларнинг орасида узвий боғланиш бўлиб, баъзилари худди подшоликка ўхшаб яшар экан. Буни чумоли ва асалари мисолида кўриш мумкин. Уларнинг ҳар бир жамоасининг алоҳида тили бўлиб, ўзаро бир-бирини тушунишар экан. Қадимги одамлар қуш ёки ҳайвонларнинг ақл-заковати борлигини инкор этишган. Уларнинг фикрича, бу нарсалар тирик мавжудот бўлса-да, сезиш туйғулари бор-у, ақлсиз жониворлардир. Ҳайвон ва қушлар ҳаракатидан кўришиб турган ақлга далолат қилгувчи тасарруфотларни эса, илҳом ёки туғма ҳиссиёт, деганлар. Мана шу фикр яқин вақтларгача ҳукм суриб келган.

Декартдек машҳур файласуф ҳам ҳайвонларни «бир жонли нарса бўлиб, ақлий ҳаётдан йироқ», деган эди. Мана шу таъриф машҳур бўлиб, кўпинча олимлар шуни тўғри деб тушунганлар ва ҳайвонларнинг ақли борлигига ишонмаганлар. Лекин XVIII—XIX асрга келиб ҳайвонларнинг ақли борлигини тан олишга мажбур бўлдилар. Буни биринчи бўлиб Дорун номли олим кашф этди. Унинг айтишича, ҳайвонда ҳам фикрлаш қобилияти бор-у, лекин инсонникидан кам экан.

Қуръон 15 аср аввал эълон қилган бу ҳақиқат унинг мўъжизаларидан биридир.

Инсонлар бу ҳақиқатга бир неча аср ўтиб, кўпгина олимлар ўз умрларини шу ишга бағишланганларидан кейингина амин бўлдилар.

Эмбрионнинг ўсиш жараёни

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинади:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١٥﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ

أَدْنَانُهُ خَلْقَاءَ آخَرَ

«Қасамки, батаҳқиқ, инсонни лой сулоласидан яратдик. Сўнгра уни мустаҳкам қароргоҳда нутфа қилдик. Сўнгра нутфадан алақа яратдик, алақадан чайналган гўшт яратдик, чайналган парча гўшtdан суяк яратдик, бас, суякка гўшт қопладик, сўнгра уни бошқа бир жонзот этиб пайдо қилдик» («Мўъминун» сураси, 12–14-оятлар).

Мана шу оятларни чуқурроқ ўргансак, биламизки, ундаги нарсалар илмий гаплар бўлиб, инсоннинг тупроқдан яратилганлигига ишора қилади.

Ҳам эркак, ҳам аёлдаги уруғликлардан бола пайдо бўлади. Табиийки, уруғлик ейилган овқатлардан вужудга келади. Егулик озуқалар эса тупроқдан чиққан.

Уруғлик эркак кишидан чиқиб, аёл кишига ўтадиган тирик ҳужайралардир. Бу ҳужайралар урғочи ҳужайралар билан қўшилиш учун ҳаракатга тушади ва ниҳоят, улардан бири урғочи ҳужайранинг тухумини ёриб кириб, унга аралашиб кетади. Натижада онанинг қорнида бола пайдо бўлади. Кейин Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло уруғликни алақага (қонга) айлантириши ҳақида хабар берди. Бу эса, урчишдан кейин пайдо бўладиган бир ҳолат бўлиб, маълум муддатдан кейин алақа музгага айланади. Шу вақtdан бошлаб эмбрион шакллана бошлайди. Унда суяк пайдо бўлиб, суяк атрофида гўшт пайдо бўлади. Оятдаги **«сўнгра уни бошқа бир жонзот этиб пайдо қилдик»** жумласи ҳам Қуръони Каримнинг ажойиб мўъжизаларидан биридир.

Олимларнинг кашф қилишларича, эмбрион иккинчи ойнинг аввалида инсонга эмас, балки янги пайдо бўлаётган бақага кўпроқ ўхшар экан. Иккинчи ой давомида эса, унда бутунлай бошқача ўзгаришлар содир бўлиб, сув ҳайвони даражаси-

дан инсон шаклига ўтар экан. «Бошқача қилиб яратиш» дегани шудир.

Бу ҳақда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида ҳам хабар берилади. Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда шундай дейилади: «Қачонки нутфа аёлнинг раҳмига тушганда 42 кеча ўтган бўлса, Аллоҳ таоло унга бир фариштани юборади. Фаришта унга инсон суратини киргизади. Унинг қулоғи, кўзи, жилди, гўшти ва суюғини қилади. Кейин айтадики: «Эй роббим, ўғилми, қизми?» Роббинг нимани хоҳласа, ўшанинг ҳукмини қилади».

Канадалик машҳур олим Ван Броусет ушбу ҳадисдаги гапларни текшириш ниятида тажриба олиб борган. Чунончи, у замонавий жиҳозлар ёрдамида она қорнидаги ҳомиланинг 5 ҳафталик ва 6 ҳафталик суратларини олиб солиштириб кўрган. Ҳомиланинг 5 ҳафталик, 35 кунлик суратига назар солган инсон ундан одам боласига ўхшаш, инсонга ўхшаш ҳеч бир аломатни топа олмас эди. Бу умуман бошқа бир шакл, бошқа бир тус эди.

Ҳомиланинг 6 ҳафталик, яъни ҳадисда айтилганидек, 42 кунлик суратида эса тўла инсон шакли кўриниб турарди.

Ана ўша суратни Канададаги «Сиба» ширкати оламга тарқатган ва бутун олам табиблари (медиклари) ҳадисда айнан шу ҳолат зикр қилинганига гувоҳ бўлганлар.

«Мўминун» сурасининг 12-14-оятларида ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу ерда зикр қилинган ҳадисларида айнан бир хил ҳолат ҳақида хабар берилган. Фақат, ҳадисда ҳомиланинг инсон шаклини олиш муддати аниқ кўрсатилган, холос. Бинобарин, Ван Броусетнинг суратлари Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканлигини ва Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳақиқий пайғамбар эканликларини тасдиқловчи бир далилдир. Зеро, бундан 1400 йил ол-

дин хабар берилган ушбу воқеаларнинг бугунги кундаги илмий тасдиқи Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканлигига ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ пайғамбар – Аллоҳнинг элчиси эканликларига ҳеч қандай шубҳа қолдирмайди.

Илмий адолат юзасидан, инсоф юзасидан шуни таъкидлаш лозимки, бундан 1400 йил аввал ҳомиланинг турли ҳолатлари ҳақида Қуръони Карим ва ҳадиси шарифда баён қилинган. маълумотларни ўша даврда оддий одамлар тугул, табиблар ҳам билиши мушкул эди.

Қолаверса, ҳомиланинг суратини олиш, унинг шаклини кўриш, унинг ривожланиш босқичларини текшириш фақат XX-асрнинг охирига келибгина, янги яратилган жиҳозлар ёрдамидагина мумкин бўлиб қолди.

Юқорида айтилган нарсалардан кўриниб турибдики, Қуръони Каримда зикр қилинган эмбрионнинг ривожланиш жараёни ҳозирги замон илмий кашфиётларидан сўнг тасдиқланди.

Эмбрионнинг кўринмас пардаси

Қуръони Каримда шундай марҳамат қилинган:

يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

«У сизни оналарингиз қорнида уч зулмат ичида, бир яратишдан кейин яна бошқа яратишга ўтказиб, аста яратадир» («Зумар» сураси, 6-оят).

Мана шу оят ҳам Қуръони Каримдаги илмий мўъжизалардан яна биридир. Ҳозир кашф қилинишича, она қорнидаги болани уч қават юмшоқ парда ўраб турар экан.

Шуниси қизиқки, унинг уч қават эканлигини оддий кўз билан кўриб бўлмас, балки махсус асбоблар билан қаралсагина аниқ билинар экан.

Эмбрионнинг зулукка ўхшаши

Аллоҳ таоло Қуръони Каримнинг «Алақ» су-
расида:

أَقْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾

**«Яратган Роббинг номи билан ўқи. У инсон-
ни алақдан яратди»,** деган (1, 2-оятлар).

Эрнинг манийси аёлнинг тухумчаларидан би-
рига етиб бориб урчигандан сўнг икковлари бир-
лашиб, аралашади ва бачадонга ёпишиб ҳомила
бўлади. У эса, зулукка ўхшаш бўлади. Оятдаги
«Алақ»дан мурод шу.

«Алақ» сўзини бизнинг тилимизга таржима
қиладиган бўлсак, «зулук» маъносини англатади.
Ҳа, ҳаммамизга маълум «зулук» номли, чувалчанг-
га ўхшаш, қон сўрдириш учун тиббий мақсадларда
ҳам ишлатиладиган ҳайвонни араблар «алақ» дей-
дилар. Араб тилида «алақ» ўзаги эса ёпишиб, оси-
либ олиш маъносини англатади. Зулук ҳам тек-
кан жойига ёпишиб-осилиб олгани учун «Алақ»
номини олган. Аммо, барча қадимги тафсирчилар-
римиз оятдаги «алақ» сўзига «қотиб қолган қон»
маъносини берганлар. Чунки, онанинг бачадони-
да зулук бўлиши мумкин эмас. Балки, эркакнинг
манийси аёлнинг тухумчалари ила урчиши оқибат-
тида лахта қон пайдо бўлади, ана ўша ҳомила-
нинг биринчи босқичи бўлади. Худди мана шу ту-
шунча юзасидан ҳамма уламолар «алақ»ни «қотган
қон», «лахта қон» деб тафсир қилганлар. Улардан
олган маълумотларимизга кўра биз ҳам «Тафси-
ри Ҳилол»нинг биринчи нашрида худди шу маъ-
нони келтирганмиз.

Лекин Қуръони Карим олдида барча инсоният
ўзининг чегараланган илми ила ожиздир. Илм-фан
ривожланиши ила Қуръон маънолари ҳам янги-
дан-янги маълумотлар билан намоён бўлиб бора-

веради. Жумладан, ҳомила тўғрисидаги илм ҳам ривожланди. Ўта мураккаб асбоблар ила текширишлар ўтказилгандан сўнг, ҳомила илми бўйича энг олий халқаро мукофотларни олган ғарблик олимлар манийдаги ҳайвончалар зулукка ўхшашлигини кашф этдилар. Энг ажабланарлиси, эркакнинг уруғи аёлнинг тухумчаларига урчиши орқали пайдо бўлган ҳомила ўзининг маълум босқичида худди зулук каби бўлар экан. Бунинг суратлари ҳам нашр этилди. Ўша алақ — зулук аёлнинг бачадонига ёпишиб олиб, ўзига озуқани сўриб, ривожланиб борар экан. Қуръони Каримнинг ушбу илмий мўъжизасига барча ғарблик олимлар ҳам тан бердилар. Илмий анжуманларда, ўз китоб ва мақолаларида буни қайта-қайта таъкидладилар.

Чунончи, Канадалик яна бир олим Кейс Мур «Инсон яратилишининг босқичлари» деб аталган китобида Қуръоннинг илоҳий китоб эканини эътироф қилган ҳолда қуйидагиларни ёзади: «Ўрта асрларда илм тараққий этиши жуда ҳам секин борар эди. Ўша пайтларда ҳомила ҳақидаги илмдан жуда ҳам оз бир нарса бор эди, холос. Аммо мусулмонларнинг муқаддас китоби бўлган Қуръони Каримда инсон эркак ва аёлдан чиқадиган суюқликлардан яратилиши тўғрисида баҳс кетган. Шунингдек, инсон маний деб аталган нутфадан яратилиши тўғрисида ҳам сўз юритилган.

Ўша нутфа аёл кишининг раҳмида қарор топиши, худди уруққа ўхшаб қолиши, олти кундан кейин урчиши ҳақидаги гапларнинг Қуръони Каримда айтилиши улуг бир нарсадир. Ўша тушган уруғлик, маний аста-секин ривожланиб бир парча қонга айланади. Қотиб қолган қонга ўхшаб қолади.

Уни «алақ» дейилади. Ана шу тухумдондан урчиган нарса парчаланади. Бу нарса секин-секин хамирга айланади. У катгайиб бориб зулукни эслатадиган бир шаклга киради. Ана шуни биз кўриб шакларини чизиб қўйгандик. Ана ўша «зулук» деб аталаётган ҳайвонни ҳомиланинг «зулук» деб

Қуръонда аталган ҳолига солиштириб кўриладиган бўлса, орада ҳеч қандай фарқ сезилмайди. Шунингдек, Қуръони Каримда ҳомиланинг бошқа васфлари ҳам ҳаммаси баён қилиб берилган...»

Бу, Қуръони Каримнинг ҳақиқий илоҳий китоб эканлигига далил эмасми?! Қуръоннинг биринчи нозил бўлган лафзлари шунчалик мўъжизаларни ичига олганлиги ҳаммани иймонга, Исломга, тоат-ибодатга чорлаши керак эмасми?!

Бармоқ учлари бетакрордир

Қуръони Каримнинг «Қиёмат» сурасида:

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۖ وَلَا أُقْسِمُ بِالتَّقْوَىٰ ۗ أَلَمْ يَكُنْ عَلَىٰ سُنْبُوٰتِ نَارٍ ۖ
الْإِنْسَانُ ۗ أَلَمْ يَجْعَلْ عِظَامَهُ ۖ بَلَىٰ ۖ قَدْرَيْنَ ۖ عَلَىٰ أَنْ تُسْوَىٰ بِنَافِهِ ۖ

«Қиёмат куни билан қасам. Ва маломатчи нафс билан қасам. (Кофир) Инсон Бизни, унинг суяқларини жамлай олмас, деб ўйларми? Ҳа, Биз унинг бармоқ учларини ҳам асл ҳолига келтиришга қодирмиз», дейлади (1–4-оятлар).

Шу ерда мулоҳаза қилинади, хўш, нима учун инсоннинг бошқа аъзолари эмас, айнан бармоқ учи? Бунинг сабаби шуки, инсоннинг бошқа аъзолари кўзми, бурунми ёки бошқа аъзоларми – иккинчисига ўхшаши мумкин. Бармоқ учлари эса такрорланмас, ҳеч қайсиниси бошқасига ўхшамас экан.

Демак, Аллоҳ дунёда ўтган барча инсонларнинг сон-саноксиз бармоқларини ҳам қиёмат кунида дунёда қандай бўлса, шундай ҳолга келтира олишлигини таъкидламоқда.

Бармоқларнинг бу хусусияти яқин-яқинларгача ҳеч кимга маълум эмас эди. 1884 йилда Англияда кишиларга имзо чекиш ўрнига бармоғини босиш жорий қилингандан сўнг, ҳеч бир инсоннинг бармоқ излари бошқа бировникига ўхшамаслиги аёнлашди.

ҚУРЪОН ВА АХЛОҚ

Мол-дунё фитнаси

Мол-дунё одамларни синаш учун берилган. У ёмонликка ҳам, яхшиликка ҳам сабаб бўлиши мумкин. Бойликка эришган киши Аллоҳнинг розилигига муяссар бўлиш учун бойликни тўғри йўлда сарфлаши зарур. Қуръони Каримда шундай дейилган:

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٨﴾

«Ва билинги, молларингиз ва фарзандларингиз фитнадан ўзга нарса эмас ва, албатта, Аллоҳнинг ҳузурда улuf ажр бордир» («Анфол» сураси, 28-оят).

Қуръон таълимоти бўйича бойлик бу дунёнинг баъзи матоларидан бўлиб, тезда тугайди. Ҳақиқат ва яхшилик эса абадий қолади:

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَادِ ﴿١٩﴾ قُلْ أُوْنَيْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

«Одамларга аёллардан, болалардан, тўп-тўп тилло ва кумушдан, гўзал отлардан, чорвадан,

экин-тикиндан иборат шаҳватларнинг муҳаббати зийнатланди. Улар дунё ҳаётининг матоҳидир. Аллоҳнинг ҳузурида эса, ҳуснли қайтар жой бор. «Ўша нарсаларингиздан яхшироғининг хабарини берайми?!» – деб айт. Тақво қилганларга Роббилари ҳузурида остидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар бор. Унда абадий қолурлар. Покиза жуфтлар ва Аллоҳ томонидан розилик бор. Ва Аллоҳ бандаларни кўриб турувчидир» («Оли Имрон» сураси, 14, 15-оятлар).

Мол-дунё фитнаси шундан иборатки, Қуръони Каримда тасвирланишича, инсон бойлиги ортганда ва ўзида қудрат ҳис қилганида ҳаддидан ошиб, босар-тусарини билмай қолади, бой бўлиши билан ақл ва адолат чегарасини унутади ва номақул ишларни қилишга ўтади. Шунинг учун ҳам, Қуръони Каримда Аллоҳ инсоннинг ожизлигини, жумладан, мол-дунё олдидаги заифлигини бот-бот эслатади.

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ ﴿١٧﴾ إِنَّ رَأَاهُ أَسْتَفْتَىٰ ﴿١٨﴾

«Йўқ! Албатта инсон турғенга кетадир. Ўзини бой кўргани учун» («Алақ» сураси, 6, 7-оят).

Ризқнинг сероб бўлиши аксар одамларни ёмонликка, ҳаддан ошишга олиб борганлиги учун ҳам Аллоҳ бандаларини ўз хоҳиши билан ризқлантиради. Бу ҳақда «Шўро» сурасида шундай дейилган:

﴿ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنزِلُ
بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿١٧﴾ ﴾

«Агар Аллоҳ бандаларига ризқни кенг қилиб кўйса, албатта, улар ер юзида ҳаддан ошиб кетурлар, лекин У Ўзи хоҳлаганига ўлчов билан

туширур. Албатта, у ўз бандаларидан ўта хабардор ва уларни ўта кўргувчидир» (27-оят).

Ҳамонки, бойлик ва давлатнинг чексизлиги одамнинг заифлигига сабаб бўлар, уни йўлдан оздирар экан, Қуръони Карим бандаларни бой бўлган чоғда ортиқча хурсанд бўлиб кеккайиб кетишдан қайтаради. Аксинча, шундай ҳолатда Аллоҳга шукр айтишга чақиради. Чунки, ортиқча хурсанд бўлиш ва кеккайиш камбағалларга, бевабечораларга салбий таъсир қилади.

Шунинг учун ҳам, Қуръони Каримда:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٦٦﴾

«Албатта, Аллоҳ ҳовлиққанларни суймас» дейилган («Қасас» сураси, 76-оят).

Зеро, бадавлат одам хурсандчилигининг юксак нуқтаси Аллоҳнинг розилиги ва раҳматидан иборат бўлиши лозим. Қуръон шунга даъват этган:

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

«Сен: «Аллоҳнинг фазли ила ва Унинг раҳмати ила. Бас, ана шу билан хурсанд бўлсинлар. У улар жамлайдиган нарсалардан яхшидир», деб айт» («Юнус» сураси, 58-оят).

Бахилликнинг ёмонлиги

Қуръон бахилликдан қайтарган. Чунки, бахиллик кишилар ўртасидаги муҳаббатни йўқотади. Бахил киши ўзаро ёрдамни ёмон кўради, бечора, камбағал, ночор кишиларга ўз бойлигидан ҳеч нарса бермайди. Бу эса, уларнинг қалбини ҳасадга тўлдирди. Қайси халқда бахиллик тарқаган бўлса, ўша халқда ўзаро ёрдам бўлмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ бахилликни нафратлайди.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا
لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

«Аллоҳ Ўз фазлидан берган нарсага бахиллик қилганлар буни ўзларига яхшилик деб ҳисобламасинлар. Аксинча, бу уларга ёмонликдир. Қиёмат куни бахиллик қилган нарсалари ила бўйинлари ўралур» («Оли Имрон» сураси, 180-оят).

Аллоҳ бахилликдан халос бўлган кишиларни «нажот топгувчилар» дейди:

وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

«Ким ўз нафсининг бахиллигидан сақланса, ундоқ кишилар, ҳа, ўшалар ютувчилардир» («Ҳашр» сураси, 9-оят).

Бахил киши бойликка маҳкам ёпишгани билан, камбағалдек яшайди. Чунки, бойликни тўплаб, ундан фойдаланмай юриш камбағалликнинг бир туридир. Балки, энг ёмон туридир. Бахил киши хор бўлади, кишиларнинг ҳақоратига учрайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ Қуръони Каримда айтадики,

وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَّفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ

«Ва ким бахиллик қилса, албатта, ўзига бахиллик қиладир. Ва, ҳолбуки, Аллоҳ бой, сизлар камбағалсизлар» («Муҳаммад» сураси, 38-оят).

Кимки кўнглим тинч, ҳаётим саодатли бўлсин, деса, бахилликдан қочсин. Лекин унинг акси бўлган бошқа бир ёмонликка ҳам дучор бўлмасин. Бу ёмонлик — исрофгарчиликдир. Аллоҳ комил мўминларни сифатлаганидек сифатларга эга бўлишга уринсин:

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ

قَوَامًا ﴿٦٧﴾

«Улар инфоқ қилганларида исроф ҳам ва хасислик ҳам қилмаслар. У иккиси ўртасида мўътадил бўлурлар» («Фурқон» сураси, 67-оят).

АЛЛОҲДАН ҚЎРҚИШНИНГ ЁМОНЛИККА ҚАРШИ КУРАШДАГИ ФОЙДАСИ

Олам ҳозирги кунда ахлоқсизлик, разолат ва жиноятнинг кенг тарқалганидан аянчли аҳволда қолди. Бунинг сабаби инсон Аллоҳни эсдан чиқариши, унинг улуғлигини унутишидир. Аллоҳдан қўрқишлик доимо руҳий ҳаётнинг асосларидан бўлиб келган. Чунки, бу нарса доимо инсонни яхшилик чўққиларига олиб чиққан. Шунинг учун ҳам, барча динлар мана шу фикрни кишилар қалбига жо қилиш учун келган бўлиб, уларга Аллоҳнинг ғазаби бу дунёю у дунё азобига гирифтор қилишини баён этган. Инсон Аллоҳдан қўрқмас экан, у ҳеч қандай ёмонликдан қайтмайди, ҳавоий нафси нимани хоҳласа, шуни қилади, бу йўлда ўзидан бошқаларга қандай жавру жабрлар етиши ҳақида қайғурмайди. Инсонни ўзидан бошқарга ёмонлик қилишдан қайтариш учун тузилган ҳеч қандай қонунлар ҳозиргача фойда бергани йўқ.

Ислом эса, ёмонлик қилганларга муносиб азобуқубатларни қонунлаштириш билан бирга, доимо Аллоҳдан қўрқиб туриш, унинг азобидан хавфда бўлишни кишиларга эслатиб келган. Шундай бўлгандагина кишилар Аллоҳга итоат қиладилар ва унинг розилигига муяссар қилувчи тўғри йўлдан борадилар. Қуръон оятлари бунинг гувоҳидир:

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾

1. «Ким Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига итоат этса ҳамда Аллоҳдан қўрқиб, Унга тақво қилса, бас, ана ўшаларгина ютуққа эришгучилардир» («Нур» сураси, 52-оят).

إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٥٣﴾

2. «Албатта ўз Роббиларидан ғойибдан қўрқадиганлар учун гуноҳларини кечиб ва улкан ажр-савоблар бордир» («Мулк» сураси, 12-оят).

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

3. «Аллоҳ улардан рози бўлди, улар ҳам У зотдан рози бўлдилар. Бу, Роббисидан қўрққанлар учундир» («Баййина» сураси, 8-оят).

Аллоҳдан қўрқиш инсонни одоб доирасида шижоатли қилади. Бу эса, энг яхши инсоний сифатлардандир. Чунки, бундай киши ўз фикрини, ўзи тўғри деб тушунган нарсани очиқ-ойдин айтади, одамларнинг гап-сўзидан, ҳукмдорларнинг разабидан қўрқмайди. Нотўғри деб билган ишига асло қўл урмайди, агар одамларга ёқмаса ҳам. Қуръон сураларида мусулмонларни шундай бўлишга чақирилган:

فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

1. «Агар ҳақиқий мўмин бўлсаларингиз, улардан (одамлардан) эмас, мендан қўрқинглар» («Оли Имрон» сураси, 175-оят).

اتَّخِذُونَهُمْ فَإِنَّهُمْ أَلْوَنٌ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

2. «Улардан қўрқасизми?! Агар мўмин бўлсангиз, қўрқишингизга лойиқ Аллоҳдир!!!» («Тавба» сураси, 13-оят).

يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ

3. «Аллоҳнинг йўлида жиҳод қиларлар ва маломатчининг маломатидан қўрқмаслар» («Модда» сураси, 54-оят).

Ислом тарихида Аллоҳнинг йўлида жон фидо қилган қаҳрамонлар ҳақида маълумотлар жуда кўп. Улар ҳар қандай азоб-уқубатларга ҳам бардош берганлар. Қуръон Аллоҳдан қўрқишни доимо умидворлик билан ёнма-ён қўйган. Чунки, Аллоҳ тавбасини қабул қилишидан ноумид бўлган киши хатарли бир қувватга айланиб қолади, ундан ҳеч яхшилик кутиб бўлмайди. Чунки, Аллоҳ билан банданинг орасидаги алоқанинг узилиши барча фасодларнинг бошидир. Кишининг ўз Парвардигоридан қўрқшининг чегараси бўлиб, у ноумидликка етиб бормаслиги керак. Фақат қўрқитиш асосида қилинган тарбия, Ислом назарида, нотўғри тарбия ҳисобланади. Чунки, бундай тарбия қалб-лардаги нурни сўндиради ва яхшилик аломатларини беркитади. Ҳар бир кишида яхши иш қилишга хоҳиш бўлиб, бу хоҳишни яхши мукофот ва Аллоҳнинг фазли карамига эришиш ваъдаси билан руҳлантириб туриш лозим. Бу ҳақида Қуръон ояти шундай дейди:

وَلَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا
 إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

«Ва ислоҳ қилингандан кейин ер юзида фасод қилманг ҳамда унга қўқув ва тамаъ ила дуо қилинг. Албатта, Аллоҳнинг раҳмати яхшилик қилувчиларга яқиндир» («Аъроф» сураси, 56-оят).

Аллоҳ ҳақиқий мўминларни сифатлаб, шундай дейди:

تَجَافَى جُنُوبَهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا

«Уларнинг ёнбошлари ётар жойдан йироқ бўлур. Улар Роббиларига қўрқув ва тамаъ ила дуо қилурлар» («Сажда» сураси, 16-оят).

Баъзи пайғамбарларни сифатлаб, Аллоҳ шундай дейди:

إِنَّهُمْ كَانُوا إِسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رِعَبًا وَرَهَبًا

«Албатта, улар яхшиликларга шошилишар эди ва Бизга рағбат ила ва қўрқиб дуо қилишар эди» («Анбиё» сураси, 90-оят).

Аллоҳдан умидворлик билан қўрқиш инсоннинг ишларига таъсир қилувчи энг муҳим омиллардан биридир. Шу нарса инсон виждонини тарбиялайди ва уни инсоният жамиятининг яхши аъзосига айлантиради.

Истиғфор (гуноҳни кечишни сўраш) ва унинг таъсири

Ҳеч шубҳа йўқки, «ҳамма ишларимни Аллоҳ кузатиб турибди» деб эътиқод қилувчи мўмин кишининг хатолари кам бўлади. Лекин гоҳида адашиб баъзи бир нолайиқ ишларни қилиб қўйса, дарҳол Аллоҳни эслайди, хатосини тан олади, надомат чекади, истиғфор айтиб, иккинчи бу ишни такрорламасликка аҳд қилади. Исломда гуноҳни ювиш учун дин арбоблари ҳузурида эътироф этиш (тан олиш)нинг ҳожати йўқ. Шунингдек, қилган гуноҳи кишига доимо ёпишиб юради, ундан қочиб қутулиб бўлмайди, деган эътиқод ҳам йўқ. Ҳар бир мусулмон бевосита Аллоҳга дуо қилиб, ўз надоматини изҳор қилиб, гуноҳидан ўтишини сўраш имконига эга. Қуръони Каримда шундай дейилган:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

«Ким ёмонлик қилса ёки ўзига зулм этса, сўнгра Аллоҳга истиффор айтса, Аллоҳни мағфиратли ва раҳимли зот эканни топади» («Нисо» сураси, 110-оят).

Аллоҳ таоло ўзининг мағфиратига сазовор бўладиган мўминларни сифатлаб шундай дейди:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ
فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ اللَّهُ وَاللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلَى
مَافَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١١٠﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ

«Ва улар фоҳиша иш ёки ўзларига зулм қилган чоғларида Аллоҳни эслаб, гуноҳларини мағфират қилишни сўрайдилар, гуноҳларини Аллоҳдан ўзга ким ҳам мағфират қиларди? Ва улар, билиб туриб, қилган гуноҳларида бардавом бўлмаслар. Ана ўшаларнинг мукофотлари Робиларидан бўлган мағфиратдир» («Оли Имрон» сураси, 135, 136-оятлар).

Аллоҳ таоло тавба қилиб ўзига ёлворганларнинг гуноҳларини албатта кечади. Бу ҳақда «Зумар» сурасида шундай дейилган:

﴿ قُلْ يٰۤاَعْبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوْا مِنْ رَّحْمَةِ
اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ جَمِيْعًا اِنَّهٗ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴾

«Сен менинг тарафимдан: «Эй, ўз жонларига исроф (жавр) қилган бандаларим, Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманг! Албатта, Аллоҳ барча гуноҳларни мағфират этар. Албатта, унинг Ўзи ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир», деб айт» (53-оят).

Уламолар: мўмин кишининг умидини кучлантирувчи оятларнинг энг зўри мана шу оятдир, деганлар. Ислом динида гуноҳлардан халос бўлиш,

ўз-ўзини поклаш имкони эзгулик йўлидаги ишларга чамбарчас боғлиқдир. Эзгу ишлар гуноҳни ювиши оят ва ҳадисларда алоҳида таъкидланган Чунончи, Аллоҳ таоло Қуръони Каримда:

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ

«Албатта, яхшиликлар ёмонликларни кетказди», деган («Хуг» сураси, 114-оят). Бошқа бир жойда Аллоҳ эзгу амаллар мағфиратга олиб боришини айтади:

وَالْآخِرُونَ أَعْرَفُونَ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا
عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«Бошқалар эса, гуноҳларини эътироф қилдилар; улар яхши ва ёмон амални аралаштириб қилганлардир. Шоядки, Аллоҳ уларнинг тавбасини қабул қилса. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли зотдир» («Тавба» сураси, 102-оят).

Пайгамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳақда шундай деганлар:

وَأَتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا.

«Ёмон ишнинг ортидан яхши иш қилсанг, ёмонликни ювган бўлади».

Имом Бухорий ривоят қилган.

Зеро, инсон «Аллоҳ барча гуноҳларни кечади, мен ҳақиқий тавба қилсам, қабул қилади» деб қатъий ишонмоғи лозим. Ҳозирги кунда тиббиёт илми муҳтож бўлиб турган асаб касалликларини даволаш воситаларидан энг кучлиси ҳам ана шу. Психология олимлари, хусусан, машҳур Фрейднинг фикрича, асаб касалликларининг асосий сабаби

руҳий тушкунлик бўлиб, унинг давоси фақат асаб касалликлари бўйича мутахассис кишининг олдида ўз хатоларини тан олиш билан бўлади.

Бу нарса, мутахассисларнинг айтишича, руҳий, мантиқий бир иш бўлиб, касалнинг хатоларини очиб ташлайди, у ўз хатоларини кўриб, ҳис қилади. Шунда унинг руҳи билан виждони орасида ўзаро келишув пайдо бўлади. Виждон кечиради, инсон эса ўзини руҳи олдида мусаффо ҳис қилади, шу билан асабий тугун йўқолади.

Асабий тугунлар хаёлий нарса бўлмай, балки кўпгина касалликларнинг сабабчиси ҳамдир. Масалан: бош оғриғи, юрак нотинчлиги, қон босими ва ҳозирги кунда тарқалган кўпгина касалликлар...

Бунинг давоси табиб ҳузуридаги эътироф бўлса, табиб ҳузурида эътироф қилди нимаю, Аллоҳнинг ҳузурида эътироф қилди нима? Аллоҳнинг кечирishi билан виждоннинг соф бўлиши орасида қандай фарқ бор?

Аслида, табиб ҳузурида ёки ёлғиз ҳолда ўз виждони олдида тазарруъ қилаётган одам ўзи билиб-билмаган ҳолда Аллоҳга юзланиб илтижо этаётган бўлади. Зеро, виждон «Ал-Мийсоқ»дан қолган диндорлик туйғусининг айни ўзидир.

Хатони тан олиш назарияси Қуръоннинг ҳикматларидан бўлиб, унинг инсон учун фойдаси жуда ҳам каттадир. Мисол учун, Қуръон Юнус алаҳиссаломнинг ўз хатоларини тан олганлари оқибатида ғам-ғуссадан қутулиб, нажот топганларини айтиб ўтади:

وَذَا النُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُغْرَضًا فَظَنَّ أَن لَّنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠١﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُشَجِّي الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾

«Зуннунни эсла. Ўшанда у вазабланган ҳолда чиқиб кетган эди. Бас, у Бизни ўзига (ер юзини) тор этмайди, деб гумон қилди. Зулматларда туриб, Сендан ўзга Илоҳ йўқ, Сен поксан, албатта, мен золимлардан бўлдим, деб нидо қилди. Бас, Биз унинг (дуосини) ижобат қилдик. Унга ғамдан нажот бердик. Мўминларга шундай нажот берурмиз» («Анбиё» сураси, 87, 88-оятлар).

Бу оятдаги «мўминларга шундай нажот беруриз» жумласи барча мўминларни юқоридаги йўлдан боришга ва офир, ноқулай ҳолатга тушиб қолганда, ўз гуноҳларини тан олиб, Аллоҳдан ёрдам сўрашга даъват этади. Қуръон яна бошқа бир мисол келтириб, Одам Ато ва Момо Ҳаво Аллоҳнинг буйруғига бўйсунмай, гуноҳ қилганларида, бу гуноҳни тан олиб, дуо қилганларини эслатади:

فَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

«Эй Роббимиз, биз ўзимизга зулм қилдик. Агар Сен бизни мағфират қилмасанг ва бизга раҳим қилмасанг, албатта, зиён кўрганлардан бўламиз» («Аъроф» сураси, 23-оят).

Қуръон гуноҳларни кечишни сўрашни ва уни қайта такрорламасликни, «Аллоҳнинг раҳматига етишиш воситаси» дейди.

وَإِن أَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمْنِعْكُمْ مِّنَّا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ﴿٢٤﴾

«Роббингизга истигфор айтинглар, сўнгра Унга тавба қилинглар. (Шунда) У сизларни маълум муддатгача яхши роҳатлар ила баҳраманд қилур ва ҳар бир фазл эгасига фазлини берур» («Ҳуд» сураси, 3-оят).

Ривоят қилишларича, Ҳазрати Умар (розияллоҳу анҳу) даврида бир киши келиб, қурғоқчи-

лиқдан шикоят қилибди. Ҳазрати Умар унга «истигфор айтинглар» деб жавоб берибдилар. Иккинчи бир киши келиб камбағаллиқдан шикоят қилибди. Унга ҳам «истигфор айтинглар» деб жавоб берибдилар. Учинчи бир киши бефарзандликдан шикоят қилибди! Унга ҳам «истигфор айт» дебдилар. Яна бир киши камҳосилликдан, бошқаси эса сув танқислигидан шикоят қилибди. Уларга ҳам истигфор айтишни буюрибдилар. Шунда, ҳазрати Умар билан ўтирганлардан бири:

«Эй, мўминларнинг амири, турли кишилар келиб, турли нарсалардан шикоят қилдилар, сиз эса барчасига «истигфор айт» дедингиз, бу қандай бўлди?» деганида, ҳазрати Умар юқоридаги оятни ўқиган эканлар.

Аллоҳ таоло пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга қарата:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ
وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٢٢﴾

«Модомики, сен уларнинг ичида экансан, Аллоҳ уларни азобламас. Модомики, улар истигфор айтар эканлар, Аллоҳ уларни азобламас», деган (*«Анфол» сураси, 33-оят*).

Пайғамбаримиз алайҳиссалом вафот этганларида баъзи саҳобалар: «Бизни Аллоҳнинг азобидан сақлаб турувчи икки нарса бор эди, бири пайғамбаримиз алайҳиссалом эдилар, энди иккинчиси, истигфор қолди, у ҳам кетса, ҳалокатга учраймиз», дейишган экан.

Тавба

Истигфор ҳақида айтилган фикрларни баъзи бир кишилар нотўғри тушуниб, инсон ҳар қанча гуноҳ ишларни қилса ҳам, уларнинг кечирилиши

осон экан, деган хаёлга келиши мумкин. Аслида эса, ундай эмас. Бу масалада оғзаки гаплар кифоя қилмайдилар, балки содир бўлган гуноҳга сиққидилдан надомат қилиш, уни қайта такрорла-масликка азму қарор қилиб, шу қарорга амал қил-моқлик ҳам зарур.

Аллоҳнинг мағфиратига эришиш учун осий-ликдан тавба қилиш керак. Тавба дегани – қай-тиш деганидир. «Инсон тавба қилди» дегани «ха-толардан, гуноҳлардан қайтди, аввал қилган гу-ноҳларига надомат (афсус) қилди» деганидир. Қуръон тавбага катта аҳамият бериб, кўпгина оят-ларда эслатиб ўтади:

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ، وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ
عَفُورٌ رَحِيمٌ

«Ким зулмидан кейин тавба этса ва яхши амал қилса, Аллоҳ, албатта, тавбасини қабул қилади. Шубҳасиз, Аллоҳ мағфиратли ва раҳим-ли зотдир» («Моида» сураси, 39-оят).

كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنْتُمْ مَنْ عَمِلْتُمْ مِنْكُمْ
سُوءًا بِجَهْلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ، وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«Роббингиз Ўз зиммасига раҳматни ёзди. Сиздан ким билмасдан ёмонлик қилса, сўнгра, ундан кейин тавба қилиб, яхши амал қилса, бас, албатта, У зот мағфиратли ва раҳимли зотдир» («Анъом» сураси, 54-оят).

Кўпинча, Қуръони Каримда истиғфор билан тавба кетма-кет келган: «Парвардигорингизга истиғфор айтинг, сўнгра унга тавба қилинг» каби. Чунки, тавбага ундовчи нарса истиғфордир. Шу-лардан кўриниб турибдики, Аллоҳнинг мағфи-

ратини сўрашда тавба изҳор қилишдан бошқа йўл йўқ. Чунки, гуноҳкор киши тўғри йўлдан юз ўтирган бўлади. Модомики, у гуноҳларидан қайтмаса, мағфират талаб қилмоққа имкони йўқ. Демак, истиффор зарур нарса бўлиб, тавба уни тўлдириб келади. Қуръон талаб қилган тавба гуноҳ содир бўлиши билан дарҳол бажарилиши керак. Вақт ўтиб, ёмонликлар газак олиб кетмаслиги лозим. Қуръони Каримнинг «Нисо» сурасида:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِمَهَلَةٍ ثُمَّ
يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا

«Жаҳолат-ла ёмонлик қилиб қўйиб, сўнгра тезда тавба қиладиганларнинг тавбаси Аллоҳнинг зиммасидадир. Аллоҳ ана ўшаларнинг тавбасини қабул қилади. Ва Аллоҳ билувчи ва ҳикматли зотдир», дейилган (17-оят).

Аллоҳ тавбанинг қабул бўлишига иккита шарт қўйган:

1. Ёмонликни билмасдан қилиш.
2. Тезда тавба қилиш.

Аммо, инсон ёмонликни ўзига одат қилиб олса ва ажали яқинлашганда тавба қилса, тавба қабул бўлмайди. Бу ҳақда «Нисо» сурасида шундай дейилган:

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا
حَضَرَ أَحَدُهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِسْلَامَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ
وَهُمْ كُفَّارًا أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

«Ёмонликларни қилиб юриб, бирларига ўлим етганда, «энди тавба қилдим» деган-

ларга ва кофир ҳолларида ўлганларга тавба йўқ. Ана ўшаларга аламли азобларни тайёрлаб қўйганмиз» (18-оят).

Қуръон Аллоҳнинг мағфиратига эришиш учун тавба билан бирга яхши ишлар ҳам қилиниши кераклигини эслатади:

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٦٧﴾

«Албатта, Мен тавба қилган, иймон келтириб, яхши амал қилган, сўнгра тўғри юрганларни кўплаб мағфират қилгувчиман» («Тоҳа» сураси, 82-оят).

إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٠﴾

«Магар ким тавба қилса, иймон келтириб, яхши амал қилса, бас, Аллоҳ ана ўшаларнинг ёмонликларини яхшиликларга алмаштирур. Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли бўлган зотдир» («Фурқон» сураси, 70-оят).

Демак, тавба муҳим ахлоқий омилдир. Кимки уни кечга сурса, инсоний фазилатлардан маҳрум бўлади. Кимки унга шошилса, ўзини ислоҳ қилган бўлади ва ёмонликни тутатишда катта кучга эга бўлади. Голландиялик ёзувчи Франц Сталл бир журналга ёзган мақоласида Исломдаги ахлоқий таълимотлар билан Европадаги ахлоққа чақирувчи ташкилотларнинг таълимотини қиёслаб кўриб, шундай дейди: «Ислом динида тавба кишиларнинг ўз-ўзини тарбиялаш воситасидир. У улкан ахлоқий қуроладир, унда надомат, ўзгариш ва яхшиликка ўтиш бирлашиб келади».

Нажот умидворликда

Инсон учун дунёда руҳий тушкунликдан зарарлироқ нарса йўқ. У энг хатарли касаллик бўлиб, инсонни қийин аҳволга солиб қўяди. Кўпинча ҳалокатта олиб боради. Фараз қилайлик, бир руҳий тушкунликка учраган одам бу дунёга назар солса, ҳаммаёқда бадбахтлик, касаллик, хафачилик, ғам-ғусса тўлиб ётган-у, хотиржамлик, бахт-саодатдан асар ҳам йўқдек кўринади. Шунда у келажақдан умидини узади, ҳаёт учун курашни тарк этади ва ниҳоят, ўзини халос қилиш ниятида ўз жонига қасд қилади.

Албатта, ҳаётда турли мусийбатлар ва фалокатлар содир бўлиб, кишини руҳий тушкунликка тушириб туради. Лекин Аллоҳга иймони бор, унинг раҳматидан умидвор кишилар бундай вақтда илоҳий марҳаматдан ҳеч қачон ноумид бўлмайдилар. Шу иймон ва умидворлик уларнинг қийинчиликларини осон қилади. Шунинг учун ҳам, Қуръон доимо Аллоҳнинг раҳматини талаб қилишга, балки бу ҳаётдан мақсад ҳам шу нарса бўлишига чақиради:

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

«Сен: «Аллоҳнинг фазли ила ва Унинг раҳмати ила. Бас, ана шу билан хурсанд бўлсинлар. У улар жамлайдиган нарсалардан яхшидир», деб айт» («Юнус» сураси, 58-оят).

وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾

«Роббингнинг раҳмати улар жамлайдиган нарсадан яхшидир» («Зухруф» сураси, 32-оят).

Қуръон чақириви ҳаёт фаровонлигидан маҳрум бўлиб юрган миллионлаб қалбларга шифодир. Улар Аллоҳнинг марҳаматидан умидвор бўлишдек шарафли нарсани қалбларига жо қилсалар, бой ва

мансабдор кишиларга ҳавас билан эмас, балки оддий назар соладилар. Чунки, уларнинг мақсади бойлик ёки мансаб эмас, балки Аллоҳнинг марҳаматидир. Қуръон шу мақсадга ишора қилади ва унга эришиш учун кўпгина буюк сифатларга эга бўлиш, Аллоҳ ва инсонлар олдидаги бурчни ша- раф билан адо этиш зарурлигини таъкидлайди.

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

«Албатта Аллоҳнинг раҳмати яхшилик қилув- чиларга яқиндир» («Аъроф» сураси, 56-оят).

وَلَيْنَ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمَ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ
خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

«Гарчи Аллоҳ йўлида қатл қилинсангиз ҳам ёки ўлсангиз ҳам, Аллоҳдан бўладиган мағфи- рат ва раҳмат улар жамлайдиган нарсадан ях- шидир» («Оли Имрон» сураси, 157-оят).

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُم بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٨﴾

«Раҳматим эса, ҳамма нарсадан кенгдир. Уни тақво қилганларга, закот берганларга, оятлари- мизга иймон келтирганларга ёзажакман» («Аъ- роф» сураси, 156-оят).

Аллоҳнинг раҳматига эришиш учун доимо ҳаракат қилиб келаётганларга ноумидлик муно- сиб эмас. Улар улкан руҳий қувватга эгадирлар- ки, бу қувват улар учун барча мусийбат ва гам- гуссаларни осонлаштиради. Аксинча, бундай мақ- садлари йўқ, Аллоҳнинг раҳматидан ноумид ки-

шилар нажот йўлини топа олмайдилар ва доимо мусийбатдан, қийинчиликдан бошлари чиқмайди. Бу ҳақида Қуръони Каримда шундай дейилади:

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾

«Фақат залолатга кетган кишиларгина ўз Роббисининг раҳматидан ноумид бўлурлар»
(«Ҳижр» сураси, 56-оят).

Ибодат

Инсон ақли мусаффо бўлиб, чуқур тафаккурга кетганда, нима учун дунёга келдим, менинг дунёга келишимдан мақсад нима, деган саволларни ўзидан-ўзи сўрайди. Бу қабилдаги саволлар барча файласуфларни ўйлантирган, бирон тўғри, етук жавоб беришдан барча алломалар ҳам ожиз қолганлар. Немис файласуфи Кантнинг айтишича, фалсафа масалаларининг энг улуғи учта масаладан иборатдир. Булар қуйидагилар:

1. Нимани билишга қодирмиз?
2. Нима қилмоғимиз керак?
3. Нимага умид боғлаймиз?

Қуръон бу масалаларга очиқ-ойдин жавоб беради. Инсоннинг яратилишидан мақсад — Аллоҳга ибодат қилишдир. «Зарият» сурасида шундай дейилган:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

«Жин ва инсонни, фақат, Менга ибодат қилишлари учунгина яратдим» (56-оят).

Аллоҳнинг ибодати бўйсунушнинг ниҳоятда юқори чўққиси, унга итоат қилиб, инсон ўзини хокисор тутишидан иборатдир. Бундай бўлиши учун эса, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимга ва ҳеч нар-

сага сиғинмаслигимиз керак. Чунки, ер юзидаги барча нарсалар Аллоҳнинг яратган нарсаларидир. Қуръони Каримда бу ҳақида шундай дейилган:

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ

«Ҳукм қилиш фақат Аллоҳнинг Ўзига хосдир, У фақат Ўзигагина ибодат қилишингизни амр этди» («Юсуф» сураси, 40-оят).

ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ
فَاعْبُدُوهُ

«Ана ўша Аллоҳ сизнинг Роббингиздир. Ундан бошқа ибодатга сазовор зот йўқ. У ҳар бир нарсанинг Яратгувчисидир. Бас, Унга ибодат қилинг» («Анъом» сураси, 102-оят).

Демак, ер юзида ҳеч бир кимса ўзини юқори ҳисоблаб, мутакаббир бўлиб, одамларга қаҳрини ўтказиб, уларни ўзига бўйсундиришга, амрига итоат қилдиришга, айтганидан қайтишга мажбур қилишга ҳаққи йўқ. Ана шундай ўзбошимчаларга итоат қилганлар Аллоҳга ширк келтирганлар бўлиб, ер юзида ёмонлик, фасод ва туғённинг тарқалишига улуш қўшган бўладилар. Исломи дини Аллоҳга ибодат қилишга чақириш билан инсонларни асрлар давомида ўзига ибодат қилдириб келган подшоҳлар, зотимлар ва ўзларини илоҳийлаштирган дин арбобларининг зулмидан озод қилади. Шу билан бирга, инсонларнинг фикрларидан «Ўша бошлиқлар биздан афзалдир, бизга фойдани ҳам, зарарни ҳам шулар келтиради» деган фикрни йўққа чиқаради. Бу ҳақида Қуръон шундай дейди:

قُلْ أَعْبُدُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا

«Сен: «Аллоҳни қўйиб, сизга зарар ҳам, фойда ҳам бера олмайдиган нарсага ибодат қила-сизларми?!»—деб айтгин» («Моида» сураси, 76-оят).

إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا
فَأَبْغُوا عِندَ اللَّهِ الرِّزْقَ

«Албатта, Аллоҳдан ўзга ибодат қилаётган нарсаларингиз сизга ризқ беришга молик эмаслар. Ризқни Аллоҳнинг ҳузуридан истанглар» («Анкабут» сураси, 17-оят).

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ барча асрларда одамларга Ўз пайғамбарларини юбориб турди, тоинки, улар кишиларни фақат Аллоҳнинг ўзига ибодат қилишга ва ундан бошқа ҳеч кимга сифинмасликка чақирсинлар. Аллоҳ Қуръони Каримда шундай дейди:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا
الطَّاغُوتَ

«Батаҳқиқ, Биз ҳар бир умматга: «Аллоҳга ибодат қилинг ва тоғутдан четланинг», деб Пайғамбар юборганмиз» («Тоғут» — Аллоҳдан бошқа сифинилаётган нарсалар) («Наҳл» сураси, 36-оят).

Кишиларга бахтсизлик келишининг асосий сабаби мана шу ҳақиқатни билмасликларидандир.

Дуо

Дуо ибодат турларидан бири бўлиб, инсон билан Аллоҳнинг орасини боғлайди. Дуо инсон руҳига қўшиб яратилган нарса бўлиб, қийинчилик вақ-

тида ўз-ўзидан, биров ўргатмаса ҳам ҳар бир одам Аллоҳга илтижо қилиб келади. Инсон ҳаётдаги ҳодисалар қаршисида ожиз қолганда ўзига дуодан бошқа суянчиқ топа олмайди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло мусулмонларни дуо қилишга буюрган.

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ
عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ ﴿٢١٨﴾

«Роббингиз: «Менга дуо қилинг, сизга ижобат қилурман. Албатта, Менинг ибодатимдан кибр қилганлар жаҳаннамга хору зор ҳолларида кирурлар», деди» («Ғофир» сураси, 60-оят).

Мана шу оятда Аллоҳ дуони «ибодат» деб атаган. Кимки ундан кибр билан юз ўтурса, Аллоҳнинг ғазабига учрашини эслатиб ўтган. Дуо кўпгина касалликларнинг давосидир. Инсон табиати шундайки, ўзининг қалбидаги дарду ҳасратини энг яқин дўстига тўкиб солиб, ўзининг қайғу-аламини енгиллатгиси келади.

Руҳий касаллик табибларининг таъкидлашича, кўпгина асабий, руҳий аламларнинг тузалиши, шу аламларнинг сабабини бир яқин ёр-дўстга ошкор қилиш билан бўлар экан. Бу нарсани бировга айтмай, яшириб юрилса, дард зиёда бўлар экан. Агар инсон ўз қайғусини Парвардигорига айтса-чи, ундан ёрдам сўраса-чи? Албатта, бу вақтда унинг қалби осойишталик билан тўлади, қайғу-аламлари кўтарилади. Чунки, иймони унга «Аллоҳ сен билан бирга, ундан бир нарсани сўрасанг, албатта, сўраганингни беради» деб турибди. Аллоҳ бу ҳақида «Бақара» сурасининг 186-оятда шундай дейди:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ
إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

«Агар бандаларим сендан Мени сўрасалар, Мен, албатта, яқинман. Дуо қилгувчи дуо қилганда ижобат қиламан. Бас, Менга ҳам ижобат қилсинлар ва иймон келтирсинлар. Шоядки, тўври йўлни топсалар».

Ислом талаб қилаётган дуо ҳамма вақт: хурсандчилик вақтида ҳам, хафачилик вақтида ҳам керак. Чунки инсон доимо ўз парвардигорини эслаб, ибодатини қилиб бориши керак. Инсон қийинчилик вақтларида ўз-ўзидан Аллоҳга илтижо қилади, лекин Аллоҳ унинг мушқулини осонлаштириши биланоқ Аллоҳни эсдан чиқариб, ўз қуввати билан ғурурланади. Бу эса, ўз навбатида Аллоҳнинг буйруқларидан бўйин товлash ва фасод ишларни қилишга олиб келади. Бу ҳақида Қуръон шундай дейди:

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرِّ مَسَّهُ

«Қачонки инсонга зарар етса, Бизга ёнбошлаган, ўтирган ёки турган ҳолида дуо қиладир. Ундан зарарини кетказсак, худди ўзига етган зарар ҳақида Бизга дуо қилмагандек кетаверади» («Юнус» сураси, 12-оят).

Шунинг учун ҳам, инсон Аллоҳ уни ҳалокатдан қутқариб қолганидан сўнг, унга осий бўлмасдан, балки ўша ҳолатини Аллоҳнинг тоат-ибодати учун доимо эслатма бўлиб турадиган қилиб олиши керак. Дуо Исломда руҳий улуғворликнинг асосий рамзи ҳамдир. Бу улуғворлик мусулмон кишини жасади учун керакли баъзи бир дунёвий нарсалардан ўзини юқори тутадиган ва камолот чўққиларига чиқадиган қилиб қўяди. Бунинг устига, аввал айтиб ўтилганидек, мусулмон киши дуо орқали Аллоҳдан фазл (устунлик), ишларининг осон, мушқулининг енгил бўлишини ва бошқа нарсаларни сўрайди. Қуръони Каримда дуо шаклида жуда

ҳам кўп оятлар бор. Бу оятларни ёдлаб олиб, дуо қилиб юрилса, Қуръонга мувофиқ дуо қилинган бўлади. Дуо фазилатли иш эканлиги тўғрисида жуда ҳам кўп далиллар келган. Шулардан бир ҳикояни эслатиб ўтиш кифоя бўлса керак:

«Алае Ландберг» исмли самолёт командири билан 9 киши ҳалокат туфайли океанга тушиб қолишганда, ҳамма уларни «ҳалок бўлди» деб ўйлаган. Бу ҳақида командир қуйидагича ҳикоя қилади: «Бир амаллаб иккита қутқарув резина балонига жойлашиб олдик. Бизда бир қултум сув ҳам, бир тишлам нон ҳам йўқ эди. Ҳаммамиз даҳшатда эдик. Фақат орқа пулемётчимиз Альберт Гранандез даҳшатга тушмади, балки ихлос билан ёлбориб, дуо қила бошлади. Бизни тинчлантириб: «Мен биламан, Аллоҳ менинг дуоимни қабул қилади, бизга тезда ёрдам беради», дерди. Аёвсиз қуёш иссиғида қолдик. Шундай бўлса-да, ичимизда Аллоҳга ёлбориб дуо қилар эдик. Шу ҳолда 3 кун ўтиб, оқшом пайти кичкина оролчага кўзимиз тушди. Шу пайт ҳеч қутилмаган воқеа содир бўлди – бизга қараб учта қайиқ сузиб кела бошлади. Ичида яланғоч кишилар бор эди. Кейин билсак, бизнинг халоскорларимиз австралиялик туб аҳолилардан бўлиб, қора танли яланғоч кишилар экан. Улар ўз юртларидан юзлаб мил масофани сузиб ўтиб, шу, ерга келибдилар. Ўзларининг айтишларича, улар кеча ўлжаларини олиб, юртларига қайтишмоқчи экан, лекин қандайдир сирли туртки уларни ўз қайиқларини мана шу ҳамманинг эсидан чиқиб кетган, ҳеч кимга фойдасиз тарафга буришни раво кўрибди». (Бу воқеа 1944 йил октябр ойида содир бўлган.)

Шу воқеадан ҳам дуонинг фойдаси қанчалик кўп эканини билиб олса бўлади.

АХЛОҚ

Ахлоқ илми яхшилик ва ёмонлик ҳақида баҳс юритади ҳамда кишиларнинг ўзаро муомалалари қандай бўлиши кераклигини тушунтириб, ўз ишларида қандай ғояларни қасд қилиш зарурлигини шарҳлаб, қилиниши зарур бўлган ишларнинг йўлини ёритади. Ҳеч шубҳа йўқки, халқларнинг ўз хусусиятларини сақлаб қолишларида ахлоқ асосий омил ҳисоланади. Шунинг учун ҳам, барча уламолар ва файласуфлар бир овоздан «Ёлғиз кишиларнинг ва барча жамиятларнинг фойдаси учун ахлоқ ниҳоятда зарур», деганлар. Бир киши ахлоқсиз, ёлғончи, риёкор, ҳасадгўй, маккор бўлса, шу сифатларни ўзи яшаётган жамиятга тарқатиб, шу жамият аъзоларига ҳам зарар етказади. Шунинг учун, инсонлар жамиятини ислоҳ қилишга уринган барча файласуф ва ҳукмдорлар яхши ахлоқларга алоҳида эътибор берганлар. Улардан баъзилари «Ахлоқ ҳар бир жамиятнинг асосидир» деб жуда ҳам тўғри айтган. Шунинг учун ҳам, барча пайғамбарлар кишиларни яхши ахлоқларга чорлаганлар. Қуръони Карим бу масалага алоҳида эътибор берган. Чунки, ахлоқ охираат неъматларига етказувчи асосий нарсалардан биридир. Бу ҳақиқатни мусулмон бўлмаганлар ҳам тан олишган. Мисол тариқасида доктор Густав Лобоннинг қуйидаги сўзларини келтириш мумкин:

«Қуръони Каримдаги ахлоқ асослари бошқа барча дин таълимотларидан устун туради».

Қуръон бажаришга буюрган яхши хулқлар ҳақиқий инсоний фазилатлар бўлиб, дунёдаги барча файласуфлар ва ислоҳчилар кишиларни шу нарсаларга чақирган. Агар инсонлар шу нарсаларга амал қилишса, ўзлари учун жуда ҳам катта бахтга сазовор бўлардилар.

Қуръон инкор қилган ёмон хулқлар разолатдан иборат бўлиб, ўзаро келишмовчилик ва душманликнинг сабабидир. Бу дунёда инсон ёмонлик ва яхшилик ўртасида талашда қолади. Бир ички

ёки ташқи сабаб туфайли ё у тарафга, ё бу тарафга бурилиб кетади.

Диннинг асосий мақсадларидан бири, инсонга ёмонликнинг зарарларини баён қилиб, ундан асраб қолиш, ҳамда ёмон йўлга кириб кетганларни тўғри йўлга чорлашдир. Тўғри йўлда юриш одобий тараққиётнинг сабабидир. Қайси жамиятда шу иш яхши йўлга қўйилса, ўша жамиятнинг аҳволи ниҳоятда яхши бўлади. Агар инсонда тўғри йўлдан юриш рағбати бўлмаса, унда яхшиликка интилиш сўнади ва ёмонлик ботқоғига ботиши осонлашади. Шунинг учун ҳам, Исломда тўғри йўлдан юришга алоҳида эътибор берилган. Тўғри йўлда юришни диний китобларимизда «Истиқомат» ва шу ўзақдан олинган бошқа сўзлар билан келтирилади.

Аллоҳ Қуръони Каримда «Истиқомат»ни кўп мақтаган. Мисол учун, «Аҳқоф» сурасининг 13-оятини олайлик:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

يَحْزَنُونَ

«Албатта «Роббимиз Аллоҳдир» деган, сўнгра бунда мустақим турганларга хавф йўқдир ва улар хафа ҳам бўлмаслар».

Бир киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига келиб: «Эй Аллоҳнинг Расули, менга насиҳат қилинг», дебди. Шунда Аллоҳнинг Расули: «Аллоҳга иймон келтирдим» дегин, сўнгра «истиқоматда бўл» (доимо тўғри йўлда юриш), деган эканлар. Истиқомат маъноси, ўз-ўзини ислоҳ қилиш маъноси билан боғлиқдир. Чунки, ёмонликда бардавом бўлиш инсонни ёмон оқибатларга олиб келади. Бу эса, жамиятга ҳам катта зарардир. Шунинг учун, Қуръони Каримда Аллоҳ ўз-ўзини ислоҳ қилганларга катта ваъдалар берган:

فَن تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ

«Ким зулмидан кейин тавба этса ва яхши амал қилса, Аллоҳ, албатта, тавбасини қабул қилади» («Mouga» сураси, 39-оят).

Истиқомат фақат ўз-ўзини ислоҳ қилиш ва қалбни поклаш бўлмасдан, гуноҳ ишларни қилиб қўйганлар учун умид эшигини очади ва уларни янги саодатли ҳаётга бошлайди. Бу нарсалар ундай кишини ноумидликдан қутқаради. Ноумидлик одамларни ҳеч яхшилик кутиб бўлмайдиган, доимо ёмон ишлар билан машғул бўладиган қилиб қўяди. Бу таълимотлар ҳозирги замон психология илмининг барча кашфиётларини ўзида мужассамлаштириб келган. Бу илмнинг айтишича, бир муваффақиятли шахсни ёки яхши ахлоқни ўйлаш, тажриба қилиш йўли билан эмас, балки киши феъл-атворини машқ қилдириш, йўлга солиш билан шакллантириш мумкин экан.

Эҳсон

«Эҳсон» деганда, бировга бир неъматни бериш ва фазли қарам кўрсатиш тушунилади. Луғат китобларига қаралганда, «эҳсон»нинг маъноси бундан ҳам кенгроқ эканлиги маълум бўлади. У «яхшилик қилди» маъносида ҳам ишлатилади. «Яхшилик» тушунчаси эса дунёдаги барча яхши ишларни ўз ичига олади. Бунга муомала ҳам ва бошқа барча яхши ишлар ҳам киради. Қуръони Каримдаги эҳсон тўғрисидаги таълимот бу Китоб руҳий китоб эканлигининг гувоҳидир. Қуръон эҳсон масаласининг инсон шахсиятига таъсир қилиш тарафларини ҳам кўрсатиб ўтган. Эҳсон қилувчиларнинг сифатларини баён қилган. Қуръон эҳсон инсоннинг табиий вазифаси эканлигини, Аллоҳ унга эҳсон қилиб ўз неъматларини бергани учун, у ҳам ана шу неъматлардан бошқаларга эҳсон қилиши кераклигини тушунтирган:

وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ

«Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам яхшилик қил» («Қасас» сураси, 77-оят).

Қуръон эҳсоннинг фойдаси эҳсон қилувчининг ўзига бўлишини уқтиради:

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لَأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا

«Агар яхшилик қилсангиз, ўзингиз учун яхшилик қиласиз. Агар ёмонлик қилсангиз ҳам, ўзингиз учундир» («Исро» сураси, 7-оят).

Бу ёрқин ҳақиқатдур. Албатта, яхшилик қилувчилар ўзларида бир руҳий хотиржамликни сезадиларки, у нарса улардан бошқа ҳеч кимда бўлмайди. Яхшилик қилинган кишилардан яхшилик қилувчиларга нисбатан бўладиган муҳаббат, ҳурмат-эҳтиром ҳам уларнинг қалбларига саодат бахш этади. Ёмонлик эса, ўз эгасига бахтсизлик келтиради. Унинг ҳаётда роҳати бўлмайди.

Шунингдек, Қуръон яхшилик қилишнинг мартабасини кўтариб, Аллоҳга ихлос қилиш билан тенглаштиради ва бу икки нарса диндор кишининг энг яхши сифатларидандур, дейди. Қуйидаги уч оят фикримизнинг далилидир:

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

«Яхшилик қилувчи бўлган ҳолида юзини Аллоҳга таслим қилган ва Иброҳимнинг тўғри динига эргашган кимсанинг динидан ҳам яхшироқ дин борми?» («Нисо» сураси, 125-оят).

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا

«Ким бир яхшилик қилса, унга ўн баробар қайтарилур» («Анъом» сураси, 160-оят).

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّمَّا وَهُمْ مِنْ فَرْعِ يَوْمِئِذٍ اٰمِنُوْنَ ﴿١٦٠﴾

«Ким яхшилик қилса, унга ундан кўра яхшироқ (мукофот) бўлур. Ҳамда улар ўша куннинг даҳшатидан омондадирлар» («Намл» сураси, 89-оят).

Қуръони Каримда яхшилик қилувчиларнинг сифатлари ҳам келтирилган. Улар кечалари намоз ўқувчилар, туннинг охирида парвардигорларидан мағфират сўровчилар, мол-мулкларидан муҳтожлар учун насиба ажратувчилардур.

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашиш — эҳсон, бировни кечириш ҳам эҳсондир:

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاَصْفَحْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٣﴾

«Бас, уларни афв эт ва айбларини ўтиб юбор. Албатта, Аллоҳ яхшилик қилувчиларни севди» («Моида» сураси, 13-оят).

Сабр қилиш ҳам эҳсондир:

وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١١٥﴾

«Ва сабр қил. Бас, албатта, Аллоҳ яхшилик қилувчиларнинг ажрини зое қилмас» («Ҳуд» сураси, 115-оят).

Қуръони Каримда эҳсонга лойиқ ва сазовор кишилар ҳам айтиб ўтилган. Улардан энг биринчилари ота-оналардир. Уларнинг ҳаққи жуда ҳам улуғ. Қуръон уларга яхшилик қилишга буюрибгина қолмай, балки улар билан қандай муомалада бўлишни ҳам чегаралаб берган:

﴿ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَلْفٌ وَلَا نَهْرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٤﴾ ﴾

«Роббинг фақат Унинг Ўзигагина ибодат қилишингни ва ота-онага яхшилик қилишингни амр этди. Агар ҳузурингда уларнинг бирлари ёки икковлари ҳам кексаликка етсалар, бас, уларга «уфф» дема, уларга озор берма ва уларга яхши сўз айт! Икковларига меҳрибонлик ила хокисорлик қанотингни паслат ва «Роббим, алар мени кичикликда тарбия қилганларидек, уларга раҳим қилгин», деб айт» («Исро» сураси, 23, 24-оятлар).

Шу оятга назар солсак, кўрамизки, Аллоҳ, аввало, ота-онага яхшилик қилишни ўз ибодати билан яқинлаштирибди. Сўнгра эса, уларга қандай яхшилик қилишни, хусусан, қариб қолганларида қандай муомала қилишни ўргатибди. Шу ерда бешта нарса буюрилган бўлиб, инсондаги яхши муомалаларнинг энг юқори чўққиси шулардир:

1. Улардан бирор гап ўтса, малол келиб, «уфф» ҳам демаслик.
 2. Ота-онани хафа қиладиган сўз сўзламаслик.
 3. Уларга доимо эҳтиром билан яхши сўзларни сўзлашлик.
 4. Уларга доимо раҳим-шафқат кўрсатиб, ўзини улар олдида камтар тутиш.
 5. Аллоҳдан уларга раҳмат тилаб дуо қилиш.
- Қуръон ота-онадан бошқа яхшиликка сазовор кишиларни ҳам айтиб ўтган:

﴿ وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ﴾

وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ
وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

«Ва Аллоҳга ибодат қилинглар ва Унга ҳеч нарсани ширк келтирманглар. Ота-онага, қариндошларга, етимларга, мискинларга, яқин қўшниларга, ён қўшниларга, ёнбошдаги соҳибларга, кўчада қолганларга ва қўлингизда мулк бўлганларга яхшилик қилинглар» («Нисо» сураси, 36-оят).

Бу оятда эҳсоннинг қўп турлари жамланган, агар кишилар бунга амал қилсалар, улар орасида ҳаммиси яхшилик ҳукм сурган бўлур эди. Жумладан, фақат Аллоҳнинг ўзига ибодат қилиш, ота-онага яхшилик қилиш, қариндошларга, ака-ука, опа-сингил ва бошқаларга яхшилик қилиш жамият учун фойдалидир. Чунки, жамият оилалардан тузилган. Сўнгра, Аллоҳ етимларга яхшилик қилишга буюради, чунки улар тарбиячисини йўқотган бўлиб, ёрдамга муҳтождирлар. Агар етимларга бепарволик билан қаралса, улар ёмон йўлга кириб кетадилар ва ўз жамиятларига катта зарар етказадиган бир унсурга айланадилар. Шунингдек, Аллоҳ таоло узоқ-яқин қўшниларга ҳам яхшилик қилишга буюради. Шу орқали бир маҳалладаги кишилар орасида муҳаббат кучаяди ва улар эзгулик йўлида доимо ҳамкор бўладилар. Шунингдек, Аллоҳ яқин кишиларга, яъни, сафарда, ўқишда, ишда ёки бошқа жойларда бўладиган барча ҳамроҳларга яхшилик қилишга буюради. Бу эса, жуда улкан самаралар сабабчисидир. Бундан сўнг, Аллоҳ йўлда муҳтожликка учраган мусофирларга ўз юртларига етиб олишлари учун яхшилик қилишга буюради ва ҳоказо...

Агар кишиларда яхшилик қилиш сифати мукамал бўлса эди, файласуфлар орзу қилган, бошқа-

ларга ўрнак бўла оладиган жамиятлар пайдо бўлур эди. Ҳақиқатан ҳам, мусулмонлар Ислом таълимотига тўлиқ амал қилган вақтларида ер юзида шундай жамиятлар ҳукм сурган. Бу, тарихий ҳақиқат бўлиб, барча инсофли тарихчилар тарафидан эътироф этилган.

Сабр

Киши ҳаётда турли-туман ҳолатларга тушади: айрим ҳолларда қувончидан боши осмонга етса, баъзан кўзига ёруғ олам зимистон бўлиб туюлади. Бундай пайтларда кўпчилик, айниқса, ёшлар ўзларини омадсиз, нотавон ҳис қиладилар, омадсизлик аламларига дош беролмай, турли бўлмағур чоралар воситаси ила аламдан чиқмоққа тутинадилар. Ваҳоланки, оддий тафаккур кўзи билан кўрилса ҳам, инсон умри бир текисда, равон ўтавермаслигини — бахтиёр кунларда машаққатлар эҳтимоли йўқолганини, уқубатли дамларда эса яхши кунлар умиди сўнмаганини кўриш мумкин. Бинобарин, бахтли онларда ҳовлиқмаслик, кулфат ва машаққатга йўлиққанда эса, бахтиёр кунлар яна келаганини ёдда тутмоқ ва шунга биноан, сабр-тоқат, қаноатни кўлдан бермаслик катта фазилат саналади.

Исломда сабр ахлоқий фазилатлардан бўлиб, мусулмон кишининг руҳий таянчларидан биридир. У, мусулмонлар қалбига сукунат ва хотиржамлик солиб, алам бераётган дардига малҳам бўлади. Сабрли киши қийинчиликларни сабот билан қарши олади, уни «Аллоҳ тарафидан юборилган синов» деб билади. Чуқурроқ ўйлаб кўрилса, албатта, ҳар бир қийинчилик ортида ажойиб ҳикматлар ётади. Шундай пайтда жоҳил киши хафа бўлади, ўзини ҳар ёнга уради, ғам-ғуссага ботади. Аммо оқил эса, Аллоҳ тарафидан юборилган бу қийинчиликлар орасида ҳам ўзига яхшилиқни топишга уринади. Агар сабр бўлмаса, етган балолардан инсон ҳалок бўлиши ва ҳаётдан ортда қолиши турган гап. Сабр руҳий ҳаёт билан моддий ҳаётни ажратиб турувчи бир нарсадир.

Шунинг учун ҳам, Куръон сабрга катта аҳамият бериб, уни мақтаган, обрўсини кўтарган ва сабрли кишиларни «жуда ҳам ажойиб кишилар» деб атаган. Сабр Қуръони Каримнинг 70 жойида зикр қилинган. Бошқа ҳеч қандай фазилат бу миқдорда зикр қилинмаган. Мана шунинг ўзи ҳам Сабр қандай улур нарса эканлигига ва бошқа кўпгина фазилатларнинг ҳам асоси эканлигига далилдир. Балки, сабр барча фазилатларнинг онаси ҳисобланади. Чунки, у, инсон қалбида яхшилик малакасини оширади. Ҳар бир фазилат сабрга муҳтождир. Масалан, шижоат, жиҳод қийинчиликларга сабр қилишдан иборат. Иф-фат эса, шаҳватларга сабр қилишдир. Ҳалимлик эса, аччиғни чиқарувчи кўпгина нарсаларга сабр қилишдир ва ҳоказо... Шунинг учун ҳам, Аллоҳ сабрлиларни яхши кўради ва Қуръони Каримда айтадики, сабрлилар Аллоҳнинг ортиқча фазлу марҳаматига бу дунёю у дунёда сазовор бўладилар:

﴿ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴾

«Албатта, сабр қилгувчиларга ажрлари ҳисобсиз, тўлиқ берилур» («Зумар» сураси, 10-оят).

﴿ وَلَنَجْزِيَنَ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

«Албатта, Биз сабр этганларни қилиб юрган амалларининг энг гўзалига бериладиган ажр ила мукофотлармиз» («Наҳл» сураси, 96-оят).

﴿ وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴾

«Ва сабр қилганликлари учун уларни боғуров ва ипақлар билан мукофотлади» («Инсон» сураси, 12-оят).

Бунга қўшимча равишда сабрлиларни Аллоҳнинг ўзи ҳам қўллаб-қувватлайди:

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٣١﴾

«Албатта, Аллоҳ сабр қилгувчилар билан-дир.» («Анфол» сураси, 46-оят).

Аллоҳ сабр улкан хислатлардан эканлигини уқдириб, мўминлар шу сифатни ўзлаштириб олишлари шартлигини таъкидлайди:

وَإِنْ نَصَبُوا وَاتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٣٢﴾

«Агар сабр қилсангиз ва тақво қилсангиз, албатта, бу салмоқли ишлардандир» («Оли Имрон» сураси, 186-оят).

Қуръон ўргатган сабрли, саботли бўлиш ҳақиқат ва ёмонликни йўқотиш йўлида қийинчиликларга бардош бериш, одамларнинг озорларига чидаш, камбағаллик, касаллик ва яқин кишини йўқотиш каби мусийбатларга бардош беришдан иборатдир. Ибодатларни беками-кўст бажариш ҳам сабрга муҳтождир:

فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ

«Бас, Унга ибодат қил ва Унинг ибодатида сабрли бўл» («Марям» сураси, 65-оят).

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا

«Аҳлингни намозга амр эт ва ўзинг унга сабр қил» («Тоҳа» сураси, 132-оят). Қуръон турли бало-офатлар етган чоғларда сабр қилишга буюрган:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالشَّمْرِاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٣٣﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ

مُصِيبَةً قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٥﴾ أَوْلَيْتِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأَوْلَيْتِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٦﴾

«Албатта, Биз сизларни бир оз қўрқинч ва очлик билан, мол-мулкка, жонга, меваларга нуқсон етказиш билан синаймиз. Ва сабрлиларга башорат бер. Улар мусийбат етганда: «Албатта, биз Аллоҳникимиз ва, албатта, биз Унга қайтувчимиз», дерлар. Ана ўшаларга Роббиларидан саловотлар ва раҳмат бор. Ана ўшалар ҳидоят топганлардир» («Бақара» сураси, 155–157-оятлар).

Мана шу оятлар ила Аллоҳ сабрли кишиларда уч хислат борлигини, бу хислатлар улардан бошқаларда бўлмаслигини айтмоқда:

Биринчиси — уларга Аллоҳнинг мағфирати бўлишлигидир. Бу улар учун мақтов бўлиб, бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам шарафдир.

Иккинчиси — Аллоҳнинг раҳмати. Бу, етган мусийбатнинг ўзи ҳам Аллоҳнинг лутфи ва эҳсонидан эканлигини билдиради.

Учинчиси — улар ҳидоятда юрган кишилар эканлиги. Яъни, ҳақ ва тўғри йўлда эканликлари. Мусийбат чоғида киши ўзини қандай тутиши керак бўлса, шундай тутганликлари. Уларга хафачилик ва дарду ҳасрат ўз ҳукмини ўтказа олмайди. Мусийбат қалбларидаги орзу-умид оловини сўндира олмайди. Қуръон ўргатган сабр шулардан иборат. У, хафа қалбларга тасаллидир. Бу, ҳаётда муваффақиятга ундовчи бир омилдир.

Афв

Афв мақтовга сазовор сифатлардан бўлиб, у билан зийнатланган инсонни юқори мартабаларга олиб чиқади. Катта ақл эгаси бўлган, бошқаларнинг душманлиги ва озорларига сабр қила оладиган кишиларгина ўзгаларни афв қила олади-

лар. Бизга нисбатан бошқаларнинг душманлиги фақат ёмонлик қалбидан кенг жой олган кишидангина содир бўлади. Шунинг учун ҳам, биз уларни кечирмоғимиз яхшидир.

Кўпинча ўзимиздан ҳам хато содир бўлиб, бировнинг кечиршига муҳтож бўлиб қоламиз. Агар бизга ёмонлик қилганни кечирмасак, ўзгалар ҳам бизни кечирмайдилар.

Агар ёмонлик қилувчидан ўч олмоқчи бўлсак, яхшилик билан олайлик. Чунки ёмонликка яхшилик билан жавоб бериш, ёмоннинг ўзини ҳам ҳайратга солиб қўяди ва хижолат қилади. Шундан сўнг у ҳам ёмонлигидан қайтади, душманлиги дўстликка айланади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ Қуръоннинг кўпгина оятларида афви мақтаган:

وَإِن تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤﴾

«Ва агар афв этсангиз, кўнгилга олмасангиз ва айбларини кечирсангиз, бас, албатта, Аллоҳ кечирувчи ва раҳимдил зотдир» («Тағобун» сураси, 14-оят).

Аллоҳ садоқатли мўминларни сифатлаб:

وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ

«Ва ёмонликни яхшилик ила қайтарарлар», деган («Раъд» сураси, 22-оят).

Аллоҳ одамлар ёмонлик қилсалар, яхшилик билан қарши олишни уқтирган. Чунки шундай қилиш, уларнинг қалбидан душманликни чиқариб, ўрнига муҳаббат киришига сабаб бўлади.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿٢٠﴾

«Яхшилик билан ёмонлик баробар бўлмас. Сен яхшилик бўлган нарса ила даф қил. Кўриб-санки, сен билан орасида адовати бор кимса, худди содиқ дўстдек бўлур» («Фуссилат» сура-си, 34-оят).

Баъзи бир қалблар ёмонликни ўзига касб қилиб олган бўлади. Ислом бу нарсанинг ҳам ило-жини топган. Ундай кишиларга, худди ўзи қилга-нидек, ҳаддан ошмасдан муомала қилиш керак. Шундай бўлса ҳам, афвни эсдан чиқармаслик ло-зим. Аллоҳ таоло айтадики:

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوِقِبْتُمْ بِهِ ۖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ
خَيْرٌ لِلصَّادِقِينَ ﴿١٧٦﴾

«Агар иқоб қиладиган бўлсангиз, ўзингизга қилинган иқобга ўхшаш иқоб қилинг. Агар сабр қилсангиз, албатта, у сабр қилгувчилар учун хайрлидир» («Наҳл» сураси, 126-оят).

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ إِنَّهُ لَا
يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٧٧﴾

«Ёмонликнинг жазоси ўз мислидек ёмонлик-дир. Ким афв этиса ва ислоҳ қилса, унинг ажри Аллоҳнинг зиммасидадир. Албатта, У зот золим-ларни севмас» («Шўро» сураси, 40-оят).

Ислом кўзда тутган афв шулардан иборат. Аммо, Христиан дини вакиллари эса, афвни мут-лақо зийнатлаб юборадилар. Чунончи, «Матто Инжили»да шундай дейилган: «Сизлар: «кўз эва-зига кўз, тиш эвазига тиш», деб айтилганини эшитгансизлар. Лекин Мен сизга айтаман: ёмон-га қарши чиқма. Ким сенинг ўнг чакканга урса, унга иккинчисини ҳам ўтир. Ким сен билан даъ-

волашиб, кўйлагингни олмоқчи бўлса, унга тўнингни ҳам бериб юбор... Сизлар қариндошларингга муҳаббатли бўл, душманларингга ғазабли бўл, деган гапларни эшитгансизлар. Аммо мен сизларга айтаманки, душманларингизга муҳаббатли бўлинглар, сизларга ғазаб қиладиганларга яхшилик қилинглар, сизларни қийноққа соладиганлар ва эзадиганларнинг ҳаққига дуо қилинглар».

Америкалик олим шайх Муҳаммад Шолдан: «Христиан дини Исломдан кўра раҳимдилроқ эмасми? Унинг таълимотларида «ким сенинг ўнг юзингга тарсаки туширса, чап юзингни ҳам тугтиб бер», деган. Исломда эса, аввало қасос олишга, сўнгра афв қилишга чақирилади?» — деб сўралганда Муҳаммад Шол шундай деб жавоб берган экан: «Ислом чақириви ҳақиқий инсон қалбининг чақиривидир. Балки, бу масалада Ислом христианликдан кўра раҳимдилроқ, десам, муболаға бўлмайди. Чунки, ёмонликка дучор бўлган кишига қасос олиш ҳаққи берилса, унинг қалби тинчланади. У ҳақ юзасидан бир ишни қилишга рухсат олади, сўнгра шу ҳақ эгасини «қасос олишдан кўра афв қилиш яхши» деган фикрга кўндирилса, албатта, у афв қилади. Ҳеч шубҳа йўқки, инсон қасос олишга имкони бўла туриб, афв қилса, бу раҳмат ва иззатдан келиб чиққан афв бўлади. Аммо, биз уни аввал бошдан афв қилишга чақирсак ва қасос олиш ҳуқуқини бермасак (христианларга ўхшаб), у бунга кўнса (кўниши жуда ҳам қийин) ҳам, барибир, ичидан ёмон кўриб кўнади. Чунки, бу ноиложликдан афв қилишдир. Исломдаги афв қилиш эса, қасос олишга имкони бўла туриб афв қилишдир. Исломдаги афв кўп ҳолатларда ўзаро келишмовчи тарафларнинг кучли садоқатига айланади.

САДОҚАТ ВА УНИНГ КҶРИНИШЛАРИ

Ҳар бир жамиятнинг мустаҳкамлиги ва унинг аъзолари орасида ўзаро ишонч ҳукм суриши учун Садоқат зарурдир. Шунинг учун ҳам, садоқат жамият тузилишидаги асосий қадриятлардан бўлиб, халқларнинг тараққиёти, рамзи ҳамдир. Қаерда мана шу сифат йўқолса, ўрнига ишончсизлик келади ва ўзаро ёрдам йўқолади. Садоқат жамият учун зарур нарса бўлганидан, оила ва тарбия муассасаларида катта аҳамиятга молик нарса бўлиши керак. Чунки, у барча яхшиликларнинг боши ҳисобланади. У орқали кишилар бир-бирларига ишонадилар. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ мусулмонларни бу сифат билан сифатланишга чақирган.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٩﴾

«Эй, иймон келтирганлар, Аллоҳга тақво қилинглар ва содиқлар ила бирга бўлинглар» («Тавба» сураси, 119-оят).

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай деганлар:

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا.

«Сизлар ростгўйликни лозим тутинглар. Чунки, ростгўйлик яхшиликка бошлайди. Яхшилик

эса жаннатга бошлайди. Киши рост гапираверса ва ростгўйликни истайверишда бардавом бўлса, Аллоҳнинг ҳузурида «сиддиқлардан» деб ёзилади. Сизлар ёлғондан ҳазир бўлинглар. Чунки, ёлғон фужурга бошлайди. Фужур эса дўзахга бошлайди. Киши ёлғон гапираверса ва ёлғончиликни истайверишда бардавом бўлса, Аллоҳнинг ҳузурида «каззоблардан» деб ёзилади.

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шу ҳадисда садоқат ёлғончиликнинг тескари-си, яъни ростгўйлик маъносида келган.

Садоқатнинг турларидан бири омонатдир. Омонат эса, инсондаги энг олий сифатлардан ҳисобланиб, ҳар бир жамият унга муҳтождир. Омонатли бўлиш кўп яхшиликлар келтиради. Шунинг учун ҳам, Ислом уни мусулмонларнинг сифатидан деб эътиборга олади. Аллоҳ мусулмонларни мадҳ қилиб шундай дейди:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٥١﴾

«Улар омонатларига ва аҳдларига риоя қилувчилардир» («Мўминун» сураси, 8-оят).

Садоқатнинг турларидан яна бири ваъдага вафо қилишлиқдир. Бу сифат ҳам керакли сифатлардан бўлиб, ҳаётда катта обрў ва муваффақиятга сабаб бўлувчи сифатдир. Ҳозирги кунда маданиятли халқлар барчаси шу сифатга эга бўлишга иложи борича уринадилар. Аллоҳ мусулмонларни ваъдага вафо қилишга чақириб, Ўз пайғамбарларидан бири Исмоил алайҳиссалом шундай сифатга эга эканлигини эслатиб айтадики:

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ﴿٥٢﴾

«Ва китобда Исмоилни эсла. Албатта, у ваъдасига содиқ ҳамда Расул ва Набий бўлган эди» («Марям» сураси, 54-оят).

Одамларнинг орасини ислоҳ қилиш

Исломда мусулмон киши ўзи тўғри йўлдан юриб, зарарли нарсалардан четда туриб, фақат ўзини-ўзи тузатиш билан овора бўлиб қолишига «яхшилик» деб қаралмайди. Балки, ҳақиқий мусулмон кимса одамлар орасида ҳам ислоҳ ишларини олиб бориши зарур. Одамлар орасини ислоҳ қилиш мусулмончилик ғояларидан биридир. Чунки, икки шахс орасидаги адоват бориб-бориб икки тараф орасидаги адоватга айланиши турган гап. Кўпчилик халқлар ўзаро келишмовчилик натижасида бир неча жамоаларга бўлиниб кетади, улар орасида келишмовчилик авж олиб, ҳатто, беҳуда қон тўкилишига ҳам сабаб бўлади. Одамлар орасини ислоҳ қилиш олий даражадаги инсоний сифатлардан бўлиб, бу нарса фақат пок қалблардан чиқади. Одамларнинг орасини тузатиш ҳар бир жамиятга кўп яхшилик ва манфаатлар келтиради, унинг аъзоларини жипслаштиради. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ мўминлар орасини ислоҳ қилишга буюрган.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوِيكُمْ

«Албатта, мўминлар биродардирлар, бас, икки биродарингиз ўртасини ислоҳ қилинг» («Ҳужурот» сураси, 10-оят).

Қуръон, шунингдек, эр-хотин орасини ислоҳ қилишга ҳам чақирган:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِۦ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا

«Агар икковларининг оралари бузилишидан қўрқсангиз, эрнинг аҳлидан бир ҳакам ва хотиннинг аҳлидан бир ҳакам ажратинг. Агар

улар ислоҳни прода қилсалар, Аллоҳ эр-хотиннинг орасини мувофиқлаштиради» («Нисо» сураси, 35-оят).

Аллоҳ одамлар орасида ислоҳ қилиш савобини баён қилиб шундай дейди:

﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾

«Уларнинг кўпгина махфий суҳбатларида яхшилик йўқ, магар ким садақага, яхшиликка ва одамлар орасида ислоҳга амр қилсагина, яхшилик бор. Ким ўша ишни Аллоҳнинг розилиги учун қилса, албатта, унга улuf ажр берамиз» («Нисо» сураси, 114-оят).

Ўзарo ёрдам

Рухий ҳаётнинг энг афзал томонларидан бири яхшилик йўлидаги ўзарo ёрдамдир. Бу нарса ижтимоий ҳаётни юқори даражага кўтариш, жамият аъзоларининг фаровонлигини ошириш ва уларнинг қайғу-аламларини енгилатишдан иборатдир. Ҳозирги замон маданияти ўзарo ёрдамни яхши тушунган. Шунинг учун ҳам, барча жойларда ўзарo ёрдам ва ҳамкорлик ташкилотлари тузилган. Мана шунинг ўзи ҳам ҳар бир шахс ва ҳар бир жамиятнинг бахтиёр бўлиши учун ўзарo ёрдамнинг зарурлигини кўрсатади.

Қуръон ўзарo ёрдамга катта аҳамият берган. Буни қуйидаги оятдан фаҳмлаб олса ҳам бўлади:

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾

«Яхшилик ва тақво йўлида ҳамкорлик қи-

линг. Гуноҳ ва душманлик йўлида ҳамкорлик қилманг» («Моидга» сураси, 2-оят).

Қуръон яхшилик ва тақводорлик йўлида ҳамкорлик қилишга буюрмоқда. «Яхшилик» деганда, бу дунёдаги барча яхшиликларни: ростгўйлик, омонат, тоат-ибодат, сахийлик, шижоат ва ҳоказоларни тушунамиз. Яхшилик сўзи дунёдаги барча фазилатли нарсаларни ўз ичига олади. Тақво эса, Аллоҳдан қўрқиш ва унга итоат қилиб иш олиб боришни англатади.

Яхшилик ва тақводорлик йўлидаги ҳамкорлик эса, бу дунёдами ёки охиратдами саодатга эргаштирувчи яхши нарсаларнинг йўлидаги ҳамкорликдир. Қуръон ёмонлик ва душманлик йўлида ҳамкорлик қилишдан қайтармоқда. «Ёмонлик» деганда, қилиниши ҳалол бўлмаган нарсаларни тушунамиз. Бу эса, барча разолатларни ўз ичига олади. Душманчилик эса, ошкора золимликдир. Ҳар бир шахсга ёки жамиятга зарар етказувчи нарса ёмонлик ва душманчиликдир. Қуръон фақат яхшилик ва тақводорлик йўлида ҳамкорлик қилишга чақириб қолмай, балки ёмонлик ва душманчилик йўлида ҳамкорлик қилишни бекор ҳам қилади. Ислоҳ назариясидаги ҳамкорлик кишиларга фақат саодат келтириш йўлидаги ҳамкорликдир. Агар инсонлар шу ҳамкорликни амалга оширсалар, ўзлари орзу қилаётган тараққиёт ва бахт-саодатга албатта эришадилар.

Олийжаноблик

Инсондаги энг гўзал сифатлардан бири, олийжанобликдир. У, бир яхшиликнинг ўзидан бошқага ҳам бўлишини хоҳлашдир. Бу сифат инсониятга хизмат қилишга бел боғлаган улкан ҳимматли кишиларнинг сифатидир. Бунинг тескараси, «ҳамма нарса ўзимга бўлсин» дейишлик эса, энг ёмон сифатлардан биридир. Улуғ мартабаларга интилган ҳар бир инсон», «фақат ўзим бўлай» де-

маслиги шарт. Балки, яхшилик ҳаммага бўлиши учун уриниши лозим. Агар шундай қилмаса, катта хатолар содир бўлиши турган гап.

Олийжаноблик жамият аъзолари орасида ўзаро муҳаббатни мустаҳкамлашда катта ўрин тутаяди. Аксинча, худбинлик кишини ноқулай ҳолатга тушириб қўяди. Олийжаноблик эса, доимо саодат келтиради. Ҳозирги замон психологиясининг таъкидлашича, ўзгалар йўлида ўзини уринтирмасдан туриб киши саодатли бўлиши мумкин эмас. Шунинг учун ҳам, Қуръон олижанобликка чақирган ва олижаноб кишиларни мақтаган:

وَيُؤْتِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا
نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩١﴾

«Ва гар ўзларининг ҳожатлари бўлса ҳам, (уларни) ўзларидан устун қўярлар. Ким ўз нафсининг бахиллигидан сақланса, ундоқ кишилар, ҳа, ўшалар ютувчилардир» («Ҳашр» сураси, 9-оят).

Мана шу оятнинг тушиш сабаби ҳақида Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ҳикоя қилиб шундай дейдилар: «Бир киши пайғамбаримиз ҳузурларига келиб: «Мен қийин аҳволда қолдим», деди. Пайғамбаримиз хотинлари ҳузурларига одам юбориб, бу кишига бериш учун бирор нарса бормикан, деганларида, ҳеч нарса топилмади. Шунда пайғамбаримиз: «Мана шу кишини бу кеча меҳмон қилиб Аллоҳнинг раҳматига сазовор бўламан, деган киши борми?» — дедилар. Абу Толҳа розияллоҳу анҳу: «Мана менман, эй Расулуллоҳ», — дедилар ва у кишини уйларига олиб бориб, хотинларига: «Аллоҳ расулининг меҳмонини зиёфат қил», — дедилар. Шунда хотинлари: «Уйда болаларнинг овқатидан бошқа ҳеч нарса йўқ», — деди. Абу Толҳа: «Болалар овқатланишмоқчи бўлса,

уларни бир амаллаб ухлатиб қўй, чироғни ўчир-да, овқатни олиб кел. Бу кеча пайғамбаримизнинг меҳмонларини хурсанд қилайлик», — деди. Хотинлари худди шундай қилди. Эрталаб ҳалиги киши пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг олдиларига борганда, пайғамбаримиз: «Аллоҳ таоло улар ҳақида мана бу оятни туширди», деб ушбу оятни ўқиб бердилар...» Шундай деб Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу юқорида оятни тилват қилардилар.

Бу воқеа Ислом мусулмонлар қалбига солган тарбиянинг нақадар чуқур эканлигини кўрсатади ва жамият манфаати учун олийжанобликни ахтариб юрганларга йўл кўрсатади.

Ширинсўзлик

Оилада ёки жамиятда содир бўладиган катта-кичик жанжалларни диққат билан кузатилса, барчасининг сабаби, кўпинча, қўпол сўз ва муомала бўлиши муқаррар. Бир киши ўйламасдан гапириб қўйса, бошқасига шу гап ёқмайди ва натижада бекордан-бекорга жанжал келиб чиқади. Ширин сўз кўпгина муваффақиятларнинг омилидир. У, тараққий этган жамият ташкил этишнинг асосларидандир. Шунинг учун ҳам, бу нарсага барча тарбиячилар ва ислоҳчилар катта аҳамият берадилар. Улар доимо бошқаларга яхши сўзларни айтиш, мулойим гапларни танлашга ундайдилар. Яхши, мулойим гапни ишлатиш инсоннинг обрўсини ортиради, дўстларини кўпайтиради, ҳамманинг ҳурматига сазовор қилади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ ширинсўз бўлишга чақиради:

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ

«Бандаларимга айтгин, улар энг гўзал бўлган нарсани айтсинлар. Албатта, шайтон ораларини бузиб турадир» («Исро» сураси, 53-оят).

Аллоҳ мана шу оятда мусулмонларни ўзаро суҳбатларида, гап-сўзларида ширинсўз бўлишга буюради. Агар улар буйруққа итоат этмай, ёмон сўзларни ихтиёр қилсалар, албатта, шайтон ора-ларини бузади ва натижада ёмонлик ва душман-лик содир бўлади. Бошқа бир оятда Аллоҳ шун-дай дейди:

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

«Ва одамларга яхши гаплар айтинг» («Бақара» сураси, 83-оят).

Аллоҳ таоло паст овоз билан сўзлашга ундай-ди. Чунки ширинсўзлик шуни тақозо қилади. Ово-зини баралла қўйиб бақириб-чақириб сўзлашни эса, эшакнинг ҳанграшига ўхшатади:

وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

«Ва овозингни пасайтир. Чунки овозларнинг энг ёмони эшакнинг овозидир» («Луқмон» сураси, 19-оят).

Аллоҳ кишилар билан сўзлашаётганда, муо-мала қилаётганда очиқ юзли бўлишни буюради ва қўполликдан қайтаради. Аллоҳ пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга қарата шундай дейди:

فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

«Аллоҳнинг раҳмати ила уларга мулойим бўлдинг. Агар қўпол, қалби қаттиқ бўлганинг-да, атрофидан тарқаб кетар эдилар» («Оли Имрон» сураси, 159-оят).

Шу нарса мусулмонларга бир эслатмаки, улар ҳам доимо хушмуомала, ширинсўз бўлсинлар. Одамлар орасидаги муомалада Қуръон мана шу

одобларни ўргатади. Бу нарсалар ҳаётда тинчлик ва бахт-саодат орзу қилган ҳар бир жамият учун зарурдир.

Яхшилар билан ҳамсуҳбат бўлиш

Инсон ахлоқини гўзал ва чиройли қиладиган нарсалардан бири яхшилар билан ҳамсуҳбат бўлишдир. Бировга тақлид қилиш инсон табиатидаги бор нарса. Ўз атрофидагиларнинг кийимларига ўхшаш кийим кийишга уринган инсон, албатта, ўшаларнинг қиладиган ишларига ва одоб-ахлоқларига ҳам тақлид қилади. Донишмандлардан бири: «**Дўстинг ким эканлигини менга айтсанг, мен сенинг ким эканлигингни айтиб бераман**», деган экан.

Яхшилар билан ҳамсуҳбат бўлиш инсон қалбига яхши одоб-ахлоқларни жойлайди ва уни яхши ишларни амалга оширишга ундайди. Ёмонлар билан ҳамсуҳбат бўлиш эса, одоб-ахлоқларни менсимай, ёмон ишларни қилишга олиб боради. Яхши дўст бу ҳаётдаги энг яхши неъматлардан ҳисобланади. Чунки, у сени доимо тўғри йўлга бошлайди, адашсанг йўлга солади ва муваффақиятларга эришишингда ўз ҳиссасини қўшади. Ҳаётда катта муваффақиятларга эришганлар кўпинча ўз муваффақиятларининг сири яхши дўстларнинг маслаҳатлари билан юрганликда, деб биладилар.

Яхши дўст танлашга даъват

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда қуйидагиларни айтади:

وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعِشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا
نُطِيعَ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿١٨﴾

«Ўзингни эртаю кеч Роббиларига дуо қилиб, Унинг юзини ирода қилувчилар ила сабр этиб тут. Ҳаёти дунё зийнатини хоҳлаб, улардан икки кўзингни бурма. Қалбини Ўз зикримиздан ғофил қилиб қўйганларимизга ва ҳавойи нафсига эргашиб иши издан чиққанларга итоат қилма» («Қаҳф» сураси 28-оят).

Шу маънода Аллоҳ бошқа бир оятда шундай дейди:

فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

«Бизнинг зикримизга орқа ўгирган, ҳаёти дунёдан бошқани хоҳламайдиганлардан юз ўгир» («Нажм» сураси, 29-оят).

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам яхши ҳамсуҳбат ва ёмон ҳамсуҳбатни тасвираб шундай дейдилар:

وَمَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْمِسْكِ إِنَّ لَمْ يُصْبِكَ مِنْهُ شَيْءٌ أَصَابَكَ مِنْ رِيحِهِ وَمَثَلُ جَلِيسِ السُّوءِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْكَبِيرِ إِنَّ لَمْ يُصْبِكَ مِنْ سَوَادِهِ أَصَابَكَ مِنْ دُخَانِهِ.

«Яхши ҳамсуҳбат худди мушку анбар олиб юрган кишига ўхшайди. Бирга бўлсанг, мушқидан беради ёки ўзинг ундан сотиб оласан, ҳеч бўлмаганда эса, унинг хуш бўйидан баҳраманд бўласан. Ёмон ҳамсуҳбат эса, худди темирчининг босқонига ўхшайди: ё кийимингни куйдиради, ёки унинг бадбўй ҳиди сенга ҳам уриб қолади».

Дўст танлашдаги Ислом таълимотлари мана шулардан иборат. Улар доимо бизни яхшиликка етаклайди ва ёмонликдан сақлайди.

Рухсат сўраш ва саломлашиш

Маданиятли халқларнинг инсоний алоқа бобида ўзига яраша баъзи одоб ва одатлари борки, улар доим шу нарсаларга амал қиладилар. Ислом инсоннинг бахтли яшаши учун зарур бўлган барча моддий ва руҳий нарсаларни тўлиқ тавсифлаб бериш билан бирга, ахлоқ-одоб бобида ҳам олий даражадаги камолотга етказувчи нарсаларни мусулмонларга тавсия қилган. Ислом жорий қилган одоблардан бири – рухсат сўраш ва саломлашишдир. Бу икки одоб ҳозирги маданиятли халқлар амалга оширишга уринаётган одатлардандир. Ислом эса, бу нарсаларни бир неча аср аввал баён қилган:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا عَٰثِرٍ بِوُجُوْهِكُمْ حَتّٰى
تَسْتَأْذِنُوْا وَّتَسَلِّمُوْا عَلٰى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿٧٧﴾
فَاِنْ لَمْ تَجِدُوْا فِيْهَا اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوْهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَاِنْ قِيْلَ لَكُمْ
اَرْجِعُوْا فَاَرْجِعُوْا هُوَ اَرْزٰكِيْ لَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ ﴿٧٨﴾

«Эй, иймон келтирганлар! Ўз уйларингиздан бошқа уйлارга, то изн сўрамагунингизча ва уларнинг аҳлига салом бермагунингизча, кирманг. Ана шундай қилмоғингиз сиз учун яхшидир, шоядки, эсласангиз. Бас, агар у(уй)ларда бирортани топмасангиз, то сизга изн берилмагунча, уларга кирманг. Агар сизга «қайтинг» дейилса, бас, қайтинг, ўша сиз учун покдир. Аллоҳ нима амал қилаётганингизни ўта билгувчидир» («Нур» сураси, 27, 28-оят).

Ислом рухсат сўраш ва салом беришни шариятга киритган бўлса, бошқа тарафдан, саломга алик олишни ҳам буюради. Чунки, саломга алик олмаслик кишилар ўртасида адоват қўзғайди. Ислом саломга жавоб бериш билан кифояланиб қол-

майди, балки жавобни афзалроқ қилиб беришга буюради:

وَإِذَا حِجَّتُمْ بِنَحْيَةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ

«Қачонки сизга бир саломлашиш ила салом берилса, сиз ундан кўра яхшироқ алик олинг ёки худди ўзидек жавоб беринг» («Нисо» сура-си, 86-оят).

НАФС ҲАВАСИГА БЕРИЛИШ

Ҳаёт давомида инсон турли рағбат ва шаҳватлар оқимида дучор бўлади. Бу нарсалар инсонни бировга зарар қилиб бўлса ҳам, фақат ўзи ҳақида ўйлашга ундайди. Нафсига алданган кимса эса, қилаётган ишларининг яхши ёки ёмонлигини эмас, фақат, ўзи учун фойдали бўлишини ўйлайди. Исломот инсонни ҳавойи нафсга берилишидан сақлашга қаттиқ ҳаракат қилади. Бунинг учун инсон истаklarини табиий тартиб билан, одилонга қондиришга йўл топади. Чунки, ҳавойи нафс инсоннинг табиий истаklarини доимо ташвишга солиб туради. Агар инсон ҳавойи нафс тўрига тушса, у инсонни табиий интизомдан чиқаради, унинг барча қувватини фақат бир нарса учун сарфлашга мажбур қилади. Шундай қилиб, истаklar орасидаги тенглик бузилади. Улардан бири устунга чиқиб олади ва бошқаларни четга суради. Шунинг учун ҳам, Қуръон ҳавойи нафсни «бузғунчи» деб сифатлайди. Аслида эса, бу ҳаётда ҳақиқат ҳукм суриши зарур эди. Аллоҳ шундай дейди:

وَلَوْ أَتَبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَ هُم لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ۗ

«Агар ҳақ уларнинг ҳавойи нафсларига эргашса, албатта, осмонлару ер ва улардаги ким-

салар фасодга учрар эди» («Мўминун» сураси, 71-оят).

Ҳавойи нафснинг энг катта зарари ҳукмдорлар тарафидан келади. Аслида, уларнинг вазифаси ер юзида адолат ўрнатишдир. Агар улар ҳавойи нафсларига берилсалар, кучлиларга хушомад қилиб, кучсизларга жабр ўтказсалар, ер юзида фасод пайдо бўлади. Тарихда кўп марта содир бўлганидек, бахтсизлик ва харобаликка сабаб бўлувчи қўзғолонлар келиб чиқади. Қуръони Каримда бизга таълим бериш мақсадида Аллоҳнинг ўз пайғамбари Довуд алайҳиссаломга айтган гапи келтирилади:

يٰۤاِدٰوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيْفَةً فِى الْاَرْضِ فَاَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌ يَّمَسُوْنَ اَيَّوْمَ الْحِسَابِ ﴿١١٣﴾

«Эй Довуд, албатта, Биз сени ер юзида халифа қилдик. Бас, одамлар орасида ҳақ ила ҳукм юрит. Ҳавойи нафсга эргашма! Яна, у сени Аллоҳнинг йўлидан адаштирмасин. Албатта, Аллоҳнинг йўлидан адашадиганларга, унутганлари учун, ҳисоб кунида шиддатли азоб бордир» («Сод» сураси, 26-оят).

Ҳавойи нафсга эргашшиш бизни ҳаётдаги ҳақиқатлардан узоқлаштиради. Ҳозирги замон фалсафасининг отаси ҳисобланмиш Фрэнсис Бэкон фикрича, ҳақиқатга эришиш учун унинг йўлини тўсиб турган тўрт нарсадан халос бўлиш зарур ва шу тўрт нарсанинг ичидан кўплаб хатолар келиб чиқади. Шулardan бири ўзидан олдин ўтганларга кўр-кўрона эргашшидир. Қуръон яҳудийларга Муҳаммад алайҳиссаломга эргашшишлари зарурлигини тушунтириш жараёнида, уларнинг бу нарсани қабул қилмасликларининг сабабини ҳам эслатиб ўтган. У ҳам бўлса,

ҳавойи нафслари бўлиб, ўзларидан олдин ўтганларга кўр-кўрона эргашишларидир.

Аллоҳ шундай дейди:

فَإِنْ لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ
مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

«Агар сенга жавоб бера олмасалар, бас, билгинки, улар фақат ҳавойи нафсларига эргашишмоқдалар, холос. Аллоҳдан бўлган ҳидоятсиз, ўз ҳавойи нафсига эргашишдан кўра ҳам гумроҳроқ кимса борми?! Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас» («Қасас» сураси, 50-оят).

Ҳаётда ҳавойи нафсга берилишнинг энг асосий сабаби, киши иродасининг заифлиги ва имининг озлигидадир. Ҳавойи нафс инсон ақлини ўзига бўйсундириб олса, у бошқалар каби идрок қилиш, эслаш, ўйлашга қодир бўлмай, балки фақат бир нарса атрофида ўралашиб қолади. Инсон бир нарсани яхши кўрса, унга кўп эътибор беради ва ундан бошқа нарсани ўйламай қўяди. Шунинг учун ҳам, ҳавойи нафс билан ақл ўртасида катта фарқ бор. Ақл ишлатилганда улкан натижаларга эришилади. Ҳавойи нафсга берилиш эса, инсонни тўғри йўлдан адаштиради. Қуръон шундай дейди:

وَإِنَّ كَثِيرًا لِّيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ

«Албатта, кўпчилик илмсиз равишда, ҳавойи нафслари ила адаштирадилар» («Анъом» сураси, 119-оят).

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ

«Йўқ!!! Зулм қилганлар илмсиз равишда ҳавойи нафсларига эргашдилар, холос» («Рум» сураси, 29-оят).

Қуръон ҳавойи нафсни тузатиш йўлини ҳам кўрсатган. Бу эса, бутун вужуд билан Аллоҳга юзланиш ва унинг буйруқларидан чиқмаслик билан бўлади.

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾

«Ва, аммо, ким Роббисининг мақомидан қўрққан ва ўз нафсини ҳаволаниб кетишидан қайтарган бўлса. Бас, албатта, жаннат ўрин бўладир» («Анназиат» сураси, 40, 41-оятлар).

Мана шу, Аллоҳ ҳар нарсани кузатиб туришига ишониш ва ҳавойи нафсга қарши курашиш тўғри йўлда собит қадам бўлиб, нотўғри йўлга кирмаслигимизнинг кафолатидир.

МАНМАНЛИК

Манманлик ижтимоий разолатлардан бири бўлиб, инсонлар орасига айрилиқ ва адоват солади. Уларнинг орасидан ҳамкорлик ва муҳаббатни кетказибгина қолмай, балки ахлоқий ислоҳимизни ҳам қийинлаштиради. Чунки, манман киши ўз камбағаллик ва айбларини тан олмай, ўзини юқори санаб, қулоғи ўзининг мақтовидан бўлак нарсани эшитмай қолади. Ким манман бўлса, бировнинг насиҳатини эшитишдан бош тортади. Бу эса, олимларни илмидан, аҳди фазл кишиларни фазлидан фойдаланишдан маҳрум қилади. Натижада, ундай одам жаҳолат ботқоғига ботиб кетади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло манман кишиларни ўз пайғамбарларига юборган ҳидоятларини тинглашдан маҳрум қилган. Чунки, манманлар манманлиги учун Аллоҳнинг ғазабига дучор бўладилар. Қуръони Каримда шундай дейилади:

سَاصِرْفٍ عَنَّا إِنِّي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ
وَأَن يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا
يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوْا سَبِيلَ الغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا

«Энди, ер юзида ноҳақдан мутакаббирлик қилаётганларни, барча оятларни кўрсалар ҳам, уларга иймон келтирмаётганларни, тўғрилиқ йўлини кўрсалар ҳам, уни ўзларига йўл тутмаётганларни, агар адашув йўлини кўрсалар, уни ўзларига йўл тутаётганларни Ўз оятларимдан бураман» («Аъроф» сураси, 146-оят).

Қуръон хабар берадики, манманлар пайғамбарлар чақирғига жавоб беришдан бош тортганларнинг энг осийларидирлар. Солиҳ пайғамбар алайҳиссалом қавми ҳақида ҳикоя қилиб, Аллоҳ шундай дейди:

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا
لِمَن ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ؕ قَالُوا إِنَّا
بِمَا أُرْسِلَ بِهِءِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا
بِالَّذِي ءَامَنْتُمْ بِهِءِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

«Унинг қавмидан мутакаббир бўлган зодагонлар заифқол бўлганлардан иймон келтирганларига: «Солиҳни Роббидан Пайғамбар қилиб юборилган, деб билмоқдамисиз?!» – дедилар. Улар: «Албатта, биз у ила юборилган нарсага иймон келтирувчилармиз», дедилар. Мутакаббир бўлганлар: «Албатта, биз сиз иймон келтирганга кофирмиз», дедилар» («Аъроф» сураси, 75, 76-оятлар).

Од пайғамбарнинг қавмлари манманлик қилиб, Аллоҳнинг ҳидоятини эшитишдан бош тортган-

лари учун, бу дунёю у дунёда аламли азобларга дучор бўдилар:

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أُولَئِكَ يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٦﴾

«Од (қавми) бўлса, ер юзида ноҳақдан мутакаббирлик қилдилар. Улар: «Биздан қувватлироқ ким бор?!» – дедилар. Уларни яратган Аллоҳ ўзларидан қувватли эканини билмасмидилар?! Улар Бизнинг оятларимизни инкор этар эдилар. Бас, Биз устларига шумлик кунларида сорсор шамолини юбордик. Буни уларга ҳаёти дунёнинг хорлик азобини тотдириш учун қилдик. Албатта, охират азоби хор қилгувчироқдир ва уларга нусрат берилмас» («Фуссилат» сураси, 15, 16-оятлар).

Аллоҳ манманларнинг охиратда аламли азобларга дучор бўлиши хабарини бериб айтади:

أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾

«Ёки мутакаббирларнинг жойи жаҳаннамда эмасми?!» («Зумар» сураси, 60-оят).

Ўйлаб кўрайлик, манман киши нимаси билан фахрланади? Гўзаллиги биланми ёки қуввати биланми? Гўзаллигининг йўқолиши турган гап. Салгина касал бўлса, қувватидан ҳам асар қолмайди. Кун ўтиши билан, ёшлик ҳам ўтиб, қариллик, кучсизлик тарафга хоҳласа ҳам, хоҳламаса ҳам яқинлашиб бораверади. Агар у мол-дунёси билан фахр-

عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

«Эй, иймон келтирганлар! Албатта, хамр, қимор, бутлар ва (фол очадиган) чўплар ифлосдир. Шайтоннинг ишидир. Бас, ундан четда бўлинг. Шоядқи, нажот топсангиз. Албатта, шайтон хамр ва қимор туфайли ораларингизга адоват ва ёмон кўришликни солишни ҳамда сизларни Аллоҳнинг зикридан ва намоздан тўсишни хоҳлайди. Энди тўхтарсизлар?!» («Mouja» сураси, 90, 91-оятлар).

Ушбу икки оят улкан насиҳатларни ўз ичига олгандир. Аллоҳ ароқ билан қиморни ифлос нарса, шайтоннинг ишларидан, дейди. Ифлос нарса, бу — ёмонларнинг ёмони, ниҳоятда ярамас нарса, дегани. Чунки, бу икки нарсадан жуда кўплаб ёмонликлар ва фасодлар келиб чиқади. Аллоҳ, ароқ билан қимордан чекланиш бу дунёдаги муваффақиятнинг сабабидир, дейди. Энди, аксини олсак, икковига яқин бўлишлик икки дунёда номуссизликка ва муваффақиятсизликка сабаб бўлади. Аллоҳ, ароқ билан қимор адоват ва нафрат қўзувчи нарса, дейди. Шунингдек, бу икки нарсани «Аллоҳнинг зикридан ва намоздан тўсувчи нарса» деб сифатлайди. Аллоҳнинг зикри ва намоз динимизнинг устунни ҳисобланади.

Ароқнинг зарарларини санаб охирига етказиб бўлмайди. Ароқ кишини виждонсиз, уятсиз қилиб қўяди. Жамиятга виждонсизлик ва уятсизликдан кўпроқ зарар келтирадиган нарса бўлмаса керак. Чунки, ароқхўр киши ахлоқ-одобга эътибор бермай қўяди ва барча ёмонликларни тап тортмай қилаверади. Ҳозирги кунда кўплаб зино ва оилавий-жиёнатлар ароқ туфайли бўлмоқда. Бунинг

оқибатида қанчадан-қанча оилалар бузилиб кетмоқда. Кўпгина тўполонлар, тартибсизликлар, одам ўлдириш ва шунга ўхшаш турли жиноятлар ароқ туфайлидир. Ароқнинг ижтимоий зарарларининг ҳам сон-саногии йўқ. Ароқ туфайли дўстлар душманга айланмоқда, жамият турли соҳаларда ароқдан чексиз зарар кўрмоқда. Ҳозирги кунда бу оддий ҳақиқат бўлиб, ҳар бир инсонга равшан. Юқорида айтилганидек, ароқ кишини Аллоҳнинг зикридан ва намоздан ҳам тўсади. Чунки, маст одамнинг ақли бўлмайдди, ақлсиз одам қандай ибодат қилади? Ибодат ақлга боғлиқдир. Шунинг учун ҳам, Ислом бундан 15 аср муқаддам ароқни батамом ҳаром қилди ва уни ичувчиларга уқубатлар белгилади. Бошқа динлар ва тузумлар эса, ҳанузгача бу фалокатдан қутула олмай келмоқда. Исломда ароқнинг ҳаром қилиниши ва зарарларининг тушунтирилиши, мазкур илоҳий дин учун чексиз фахр бўлиб, у кишиларнинг иродасини тарбияловчи ва уларни юксак ахлоқларга ундовчи дин эканлигига ёрқин далилдир.

Қиморнинг энг кўзга кўринган зарарларидан бири – қиморбознинг молиявий зараридир. Қолаверса, қимор жамият аъзолари орасида адоват кўзгайди. Чунки, бир қиморбоз ютса, иккинчиси ютқзади. Ютган ўз биродарининг молини тортиб олади, шундай қилиб ютқазган ютганни ёмон кўради. Чунки, ишлаб топган пулининг бир лаҳзада иккинчи бир кишининг қўлига ўтиб қолиши кимга ҳам ёқар эди. Кўпинча ютқазган қиморбозлар ўзини ўлдиришлари ҳаммага маълум. Ҳеч бўлмаса, ютган билан жанжаллашиб, тўполон қилиши турган гап. Ҳатто, бир-бирларини ўлдириш ҳоллари ҳам бўлиб туради. Қиморнинг бошқа зарарлари ҳам барчага маълум.

ИСЛОМ ГИЁҲВАНДЛИККА ҚАРШИ

Гиёҳвандликнинг кишилар соғлигига, оилаларга, иқтисодга, одоб-ахлоққа, умуман, инсон ҳаёти-нинг барча соҳаларига солаётган таҳдиди соат сайин ортиб бормоқда.

Баъзи бир мутахассислар эндиликда дунёни ҳалокатга солувчи нарсани гидроин бомбаси эмас, «героин бомбаси» бўлиб қолганини таъкидламоқдалар.

Бутунги кунда, гиёҳвандлик катта таҳдид солиб, келажак авлодларимизни ҳам ўз домига тортиш хавфи туғилиб турган бир пайтда ҳаммамиз бу офатга қарши курашишимиз матлубдир.

Жамиятнинг ҳар бир аъзоси: каттаю кичик, эркагу аёл, ёшу қари, амалдору оддий фуқаро — ҳамма-ҳамма гиёҳвандликка қарши курашда иштирок этмоғи кечиктириб бўлмас заруратдир.

Гиёҳвандликка қарши курашдек савобли ишга ҳар ким қўлидан келганча: илми бор илми билан, касби бор касби билан, ҳукми бор ҳукми билан, пули бор пули билан, кучи бор кучи билан ва яна бошқа имкониятлари борлар ўз имкониятлари билан ҳисса қўшмоғи лозимдир.

Албатта, масъул тарафлар бу курашни йўлга солиб, мувофиқлаштириб бориши керак.

Ҳамма бир жон, бир тан бўлиб, «Йўқолсин гиёҳвандлик!» шиори остида бирлашмоғи керак.

Ана шунда Аллоҳнинг ёрдами ила бу курашда голиб чиқиш турган гап.

Аллоҳ таоло бу савобли ишда барчага Ўзи мададкор бўлсин!

Пайғамбар алайҳиссалом ҳамр маъносидаги барча нарсалар ҳақидаги тушунчанинг яна ҳам равшан ва тўлиқ бўлишини, ҳеч ким, ҳеч қачон бирор эътироз айта олмаслигини таъминлаш учун яна бир баён ворида қилдилар.

عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ كُلِّ مُسْكِرٍ
وَمُفْتِرٍ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

Умму Салама розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам ҳар бир маст қилувчи ва бўшаштирувчидан қайтардилар».

Имом Абу Довуд ривоят қилган.

Бу ҳадис билан истеъмом қилганда танани, аъзоларни, асабни ва бошқа жойларни бўшаштирувчи ҳар қандай нарса ҳаром бўлди.

Худди шу ҳадиси шарифда айтилаётган «бўшаштирувчи»лик сифати ажнабий тилларда «наркотик» деб номланаётган гиёҳвандлик моддаларининг алоҳида васфидир.

Шундоқ қилиб, хамр, жумладан, гиёҳвандлик нима эканлиги очиқ-ойдин бўлди. Унинг тўғрисидаги умумий қоида ҳам аниқ-равшан бўлди.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам ўзларининг имом Муслим ривоят қилган бошқа бир ҳадисларида:

كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ وَكُلُّ خَمْرٍ حَرَامٌ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

«Ҳар бир маст қилувчи хамрдир. Ҳар бир хамр ҳаромдир», деганлар.

Имом Муслим ривоят қилган.

Шунинг учун, водками, вискими, вино ёки пивоми, нашани, қора дорими, героинми, морфими кокаинми, кўкнорими, барибир, ҳаммаси ҳаром.

Шайх Санъоний ўзларининг «Субулус-Салам» номли машҳур китобларида:

«Нима бўлса ҳам, маст қилувчи нарса ҳаромдир. Агар нашага ўхшаш ичилмайдиган нарса бўлса ҳам», деганлар.

Имом ал-Қуррофий ақлга таъсир ўтказувчи нарсаларни учга бўлиб зикр қилганда нашани

муфсид — бузувчи нарсалардан, деб таърифлаганлар.

Шайх ал-Ҳаттоб ўзларининг «Мавоҳибул-Жалил» номли китобларида наша билан афюнни ҳам деб санаганлар.

Ўнинчи ҳижрий асрдан бошлаб китобларимизда «гиёҳвандлик моддалари» истилоҳи ишлатила бошлади.

Ўша вақтларда барча мазҳабларнинг фуқаҳолари гиёҳвандлик моддаларининг ҳаром эканлигига, уларни ҳалол санаган киши кофир бўлишига иттифоқ қилганлар. Шунингдек, уларни ейиш, ичиш, ҳидлаш ва игна орқали қабул қилиш мутлақо мумкин эмаслигини қаттиқ таъкидлаганлар.

Ҳамаср уламоларимиз ҳам гиёҳвандлик моддаларини тановул қилиш, экиш, ишлаб чиқариш, уларнинг тижорати билан шуғулланиш ҳаром эканлигига иттифоқ қилганлар.

Улар: «Гиёҳвандлик моддалари орқали қилинган касб ҳаромдир, уларнинг таъсири остида намоз ўқиган одамнинг намози қабул эмас, улардан келган фойда ҳаромдир, уни садақа ҳам қилиб бўлмайди, яхшилик ишларга ҳам ишлатиб бўлмайди», деганлар.

Шунинг учун ҳам, бу масалада барчамиз ўта ҳушёр бўлмоғимиз лозим.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг буюк муҳаддис имом Бухорий ривоят қилган машҳур ҳадиси шарифларида:

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ. رَوَاهُ
الْبُخَارِيُّ.

«Сиздан ким ёмон — мункар ишни кўрса, уни қўли билан ўзгартирсин, агар бунга қодир бўлмаса, тили билан ўзгартирсин, агар унга ҳам

қодир бўлмаса, дили билан, ана ўша иймоннинг заифлигидандир», деганлар.

«Мункар иш» дегани, «ёмон иш» деганидир. Бугунги кунимизда гиёҳвандлик ёмон ишларнинг ҳам энг ёмонидир.

Ушбу ҳадиси шариф ҳукмига биноан, гиёҳвандликка қарши кураш ҳамманинг бурчидир.

Биринчи навбатда, имкони борлар учун мазкур кураш амалий равишда бўлиши керак. Бунга, асосан, ҳукумат доиралари киради. Уларда бу мункар ишни қўл билан, яъни, амалий равишда ўзгартиришга ҳам ҳақ-ҳуқуқ, ҳам имкониятлар бор. Зотан, бу ишни қилиш уларнинг бурчлари ҳам. Айниқса, гиёҳвандликка қарши курашга масъул бўлган идоралар ва шахслар бу ҳақиқатни яхши англаб етмоқлари зарур. Улар бу ишда сусткашликка йўқ қўйишлари мутлақо мумкин эмас.

Шунингдек, гиёҳвандликдек ёмон ишга — мункарга қўли билан қарши турадиганларга ушбу ёмонликни йўқ қилиш, олдини олишга оид барча ишларда ишлайдиган шахслар кирадилар. Уларнинг ичида гиёҳванд моддаларнинг чегарадан олиб ўтилмаслиги учун ҳушёр турган чегарачи ҳам, ҳийла йўли билан гиёҳванд моддаларни олиб ўтишга уринганларни фош қилишда ташаббус кўрсатган божхона ходими ҳам, гиёҳвандларни даволаш билан машғул шифокор ҳам ва бошқа шунга ўхшаш вазифаларни адо этаётган шахсларнинг барчаси ҳам кирадилар.

Гиёҳвандлик мункарини қайтаришнинг иккинчи даражаси тил билан бўлади.

Қисқа қилиб айтилганда, ушбу балога қарши тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб боришдир. Бу иш билан шуғулланадиганлар қаторига ахборот воситалари масъуллари ва ходимлари, ёзувчилар, зиёлилар, газетачилар ва уларга ўхшаш ишларда ишлайдиган кишилар кирадилар.

Албатта, мусулмон уламолар бу рўйхатнинг бошида турадилар. Уларнинг бу иш бўйича масъулиятлари ҳамманикидан кучли.

Гиёҳвандликка қарши курашда мазкур соҳаларнинг соҳиблари билан бир қаторда ҳар бир инсон ҳам бирга бўлиши зарур. Бир оғиз сўз билан бўлса ҳам гиёҳвандликка қарши курашдек савобли ишга ҳар бир инсон ўз ҳиссасини қўшмоғи лозим.

Агар шунга ҳам қодир бўлмаса, ушбу ҳадиси шарифда айтилганидек, гиёҳвандликка дили билан қарши бўлмоғи лозим. Ана ўша, энг иймони заиф шахснинг иши бўлади.

Демак, мункар ишни дили билан инкор қилган, унга қўшилмаган, рози бўлмаган аммо унга қарши жиддий курашмаган мусулмоннинг иймони заиф бўлади. Иймони заиф бўлмаса, ёки тили билан, ёки қўли билан ёмонликни бартараф қилишга уринади.

Гиёҳвандликка қарши кураш оммавий бўлиши лозимлигини янада чуқурроқ англаб етишимиз учун қуйидаги ҳадиси шарифни яхшилаб ўрганмоғимиз лозим бўлади.

عَنِ الثُّعْمَانَ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ مَثَلُ الْقَائِمِ عَلَى حُدُودِ اللَّهِ وَالْوَأَقِ فِيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ اسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ أَعْلَاهَا وَبَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا فَكَانَ الَّذِينَ فِي أَسْفَلِهَا إِذَا اسْتَقَوْا مِنَ الْمَاءِ مَرُّوا عَلَى مَنْ فَوْقَهُمْ فَقَالُوا لَوْ أَنَّا خَرَقْنَا فِي نَصِيبِنَا خَرْقًا وَلَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا فَإِنْ يَتْرُكُوهُمْ وَمَا أَرَادُوا هَلَكُوا جَمِيعًا وَإِنْ أَخَذُوا عَلَى أَيْدِيهِمْ نَجَوْا وَنَجَوْا جَمِيعًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

«Нўъмон ибн Башир розияллоҳу анҳудан, у киши Пайғамбар алайҳиссаломдан ривоят қилдилар:

«Аллоҳнинг ҳадди – чегарасида турганлар ва ундан чиққанларнинг мисоли худди бир кемадан қуръа орқали жой олган кишиларга ўхшайди. Уларнинг баъзиси кеманинг юқорисидан, баъзиси пастидан жой олдилар. Пастдагилар сувга ҳожатлари тушса, юқоридагиларнинг олдидан ўтар эдилар. Улар: «Юқоридагиларга озор бермаслигимиз учун ўз улушимиздан бир жойни тешиб олсак, қандоқ бўларкин», дедилар. Агар уларни истаклари ила қўйиб қўйсалар, ҳаммалари ҳалок бўлурлар. Агар уларнинг қўлларидан тутсалар, улар ҳам, бошқалар ҳам – ҳаммалари нажот топурлар».

Имом Бухорий ривоят қилган.

Бугунги кунимизда гиёҳвандлик қилаётганлар, ул моддаларни егиштириб, ишлаб чиқараётганлар, ташийётганлар, сотаётганлар – барча-барчалари ҳаммамизнинг ҳаёт кемамизни тагидан тешиб фарқ этишга ҳаракат қилаётган жоҳиллардир. Агар кўплашиб уларнинг қўлидан тутмасак, ҳаммамиз бараварига фарқ бўлиб, ҳалокатга учрашимиз турган гап.

Ҳа, ўзини, оиласини, яқинларини, бутун инсониятни ва келажак авлодларни ўйлаган ҳар бир шахс гиёҳвандликка қарши курашда фаол бўлиши зарурдир.

Бу ишда ҳар ким қўлидан келган ҳиссасини қўшмоғи матлубдир. Билиб туриб бепарво бўлишга ҳеч ҳаққимиз йўқ.

Азизлар, мазкур соҳада Ислом дини таълимотларини ўрганишдан олдин баъзи бир луғавий тушунчаларни ўзлаштириб олишимиз мақсадга мувофиқ бўлади.

Гапнинг хулосасини айтадиган бўлсак, ушбу масала бугунги кунда дунё ҳамжамиятининг долзарб муаммосига айланди. Турли соҳалар мутахассислари ушбу муаммо бўйича иш олиб бормоқдалар. Бангилик ва унинг муаммолари бўйича маҳаллий, халқаро ва умумжаҳон ташкилотлари тузилди ва тузилмоқда. Ҳамма инсониятни бу хатарли бало-дан сақлаб қолиш ташвишида.

Дарҳақиқат, оммавий тус олган бало-офатга қарши оммавий равишда кураш олиб борилмаса, бўлмайди, бирор натижага эришиш қийин.

Бинобарин, бутунги кунда гиёҳвандликка қарши курашиш ҳар бир инсон учун ҳам фарз, ҳам қарзидир.

Ушбу кураш ўта аҳамиятли бўлганидан, мусулмонлар унинг биринчи сафида бўлмоқлари зарурдир. Чунки, бу иш улар учун виждон амри, дину-диёнат амри, Аллоҳнинг амри ва ҳабиб пайгамбарлари алайҳиссаломнинг амридир.

Мусулмон уламолар фикрича, гиёҳвандликка қарши курашда энг самарали йўл Ислому услубидир. Аллоҳ таоло Куръони Каримда, Пайгамбаримиз алайҳиссалом ўз суннатларида баён қилиб берган йўлдир.

Чунки, бу услуб дунё тарихидаги энг самарали услуб бўлганига ҳамма тан берган. Шунинг учун ҳам, мусулмонлар ўз динларида бор нарсани ишга солиб инсониятни ҳалокатдан сақлаб қолишга ҳаракат қилмоқлари матлубдир.

ИСЛОМ ТЕРРОРГА ҚАРШИ

Террор йигирманчи мелодий асрнинг охирига ва йигирма биринчи асрнинг аввалига келиб оламшумул муаммога айланди. Бу бало жаҳон ҳамжамиятини қаттиқ ташвишга солиб қўйди. Энди, «жаҳон уруши», «ядро ҳалокати хавфи» ҳақидаги гаплар қолиб, ҳамма террор ва унинг хавфхатари ҳақида гапирадиган бўлиб қолди. Кўпчилик иттифоқ бўлиб, террорнинг дини, ирқи ва миллати бўлмайди, ҳаммамиз бу офатга қарши биргаликда курашишимиз лозим, демоқда. Авваллари бўлмаган бу нарсани таърифлашга ҳам ҳаракат қилинмоқда. Ҳали террорнинг таърифида бир қарорга келинмаган бўлса ҳам, кўпчилик террорни «Ўз мақсадига эришиш йўлида бошқаларнинг жони, моли ва обрўсига куч ва қурол ишлатиш йўли билан зарар етказиш» деб атамоқдалар.

Ўз-ўзидан, бу масалаларга Ислому дини таълимотларида қандай қаралади, деган савол пайдо бўлади. Албатта, бу каби саволларга Қуръон ва Суннатда жавоблар тайёр. Жавоб беришдан аввал террордан кўрилаётган зарарларга бир назар солайлик. Уларнинг рўйхати бошида бегуноҳ одамларнинг кўплаб ҳалок бўлиши туради. Кейин кишиларнинг молу мулклари зое бўлиши, шарафларига футур етиши, халқлар орасидаги муносабатларнинг ёмонлашиши, дунёда хавф-хатар бардавом бўлиши каби инсониятга зарарли кўпгина нарсалар келади. Ислому инсониятга зарар етишига мутлақо қаршидир. Ислому Аллоҳ таоло томонидан инсоният бахт-саодатини таъминлаш учун жорий қилинган диндир. Ислому динининг таълимотлари, қонун-қоидалари ва амалларидан бешта бош мақсад кўзда тутилгандир:

1. Инсон ҳаётини муҳофаза қилиш мақсади.
2. Инсон ақлини муҳофаза қилиш мақсади.
3. Инсон динини муҳофаза қилиш мақсади.
4. Инсон наслини муҳофаза қилиш мақсади.

5. Инсон молу мулкани муҳофаза қилиш мақсади.

Террор эса, айнан ушбу мақсадларга қарши фаолиятдан иборатдир. Террорнинг бош зарари — бегуноҳ инсонларнинг ўлдирилишига Ислом қанчалар қарши эканини билишнинг ўзи бу илоҳий диннинг террорга нечоғлик қарши эканини очиқ-ойдин кўрсатиб беради.

Аллоҳ таоло Қуръони Каримда:

فَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ

«Ким бир жонни ноҳақдан ёки ер юзида фасод қилмаса ҳам ўлдирса, худди ҳамма одамларни ўлдирган бўлади. Ким уни тирилтирса, худди ҳамма одамларни тирилтиргандек бўлади», деган («Моида» сураси, 32-оят).

Исломда ҳар бир жон жуда ҳам юқори баҳоланади. Шу боис, бир беайб инсонни ўлдирган одам бутун бошли инсониятни ўлдиргандек жиноят қилган ҳисобланади. Чунки, жонлар кўп бўлгани билан, ҳаёт кечириш ҳаққи битта. Ҳар бир жон ҳаёт кечириш ҳаққига эга. Ана ўша жонлардан биттасини ўлдирган одам ҳамма жонларнинг ҳаёт кечириш ҳаққига тажовуз этган бўлади. Аксинча, битта жоннинг ҳаётини сақлаб қолиш эса, ҳамма жонларнинг ҳаёт кечириш ҳаққини сақлаб қолган билан тенг.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَتَلَ نَفْسًا مُعَاهِدًا
لَمْ يَرِحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ عَامًا.
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким бир аҳдлашган жонни ўлдирса, жаннатнинг ҳидини ҳам ҳидлай олмайди. Албатта, унинг ҳиди қирқ йиллик масофадан келиб турур», дедилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилган.

Ушбу ҳадисда кофир бўлса ҳам, инсон жони Ислом наздида қанчалик қадр-қийматга эга экани кўриниб турибди.

Ҳадиси шарифда «муъоҳид» — аҳдномаси бор ғайридинни ўлдиришнинг оқибати қандоқ бўлиши ажойиб ўхшатиш ила васф қилинган. Мазкур жиноятни қилган одам «жаннатнинг ҳидини ҳам ҳидлай олмайди». Жаннатга кириш, ундаги хушбўй мушку анбарлардан ҳидлаб, лаззат олиш у ёқда турсин, жаннатнинг умумий ҳидини ҳам ҳидлай олмайди. Яқинига йўлай олмаслик қай даражада бўлади? Бундоқ жиноят қилган одам жаннатдан қирқ йиллик йўл юриш масофасидан ҳам узокроқда бўлади. Чунки, жаннатнинг «ҳиди қирқ йиллик масофадан келиб турур».

Бас, шундоқ экан, ҳар бир мўмин мусулмон ўзи билан **тинч-тотувликда яшамоқчи бўлган** ҳар бир ғайридиннинг ҳурматини жойига қўйиши, унга зинҳор ёмонлик қилмаслиги зарур.

Террордан дунёга келаётган ҳар бир зарарга қарши юқоридагига ўхшаш кўплаб таълимотлар мавжуд. Уларнинг ҳар бири ҳақида алоҳида китоб ёзиш мумкин. Шунинг учун, бемалол «Ислом террорнинг ҳар қандай кўринишига мутлақо қаршидир» дейиш бизнинг бурчимиздир. Мусулмонлар террорга қарши курашнинг биринчи сафларида бўлиши лозимдир.

ЁЛҒОНЧИЛИК ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ

Ёлғончилик барча разолатларнинг аслидир. У жамиятни парчалайди, барча ишларни бузади ва ўз эгасининг обрўсини тўкади. Одамлар ёлғончининг гапига ишонмай қўяди ва бирор ишни ишониб топширмайдилар ҳам. Ҳаётда кўпчилик хунарманда бўлиб, одамлар орасида муомалада, олдидотида ишонч қозонмоғи зарур. Ёлғон эса, ишонччи йўққа чиқаради. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ ёлғончиларни йўлдан адашганлар қаторига қўшади. Қуръони Каримда шундай дейилади:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾

«Албатта, Аллоҳ исрофчи ва каззоб бўлган шахсни ҳидоят қилмас» («Ғофир» сураси, 28-оят).

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَذِبٌ كَفَّارٌ ﴿٣٠﴾

«Албатта, Аллоҳ ёлғончи ва кофир кимсаларни ҳидоят қилмас» («Зумар» сураси, 3-оят).

Ёлғончиларга қиёмат куни аламли азоблар бўлишини уқдириб Қуръони Каримда:

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَلٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِنَفْسِنَا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يَفْلِحُونَ ﴿١٠٧﴾ مَتَّعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٨﴾

«Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқиш учун, тилларингиз васф қилган ёлғонни гапириб: «Бу ҳалол, бу ҳаром», деяверманглар. Албатта, Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқувчилар нажот топ-

маслар. Озгина матоҳ ва аламли азоб бор», дей-
илади («Наҳд» сураси, 116, 117-оятлар).

«Ёлғончилик ҳаммавақт ҳам ёлғон бўлавер-
майди. Баъзи бир вақтлар борки, унда ёлғон га-
пиришлик мумкин. Масалан, «Одамлар ораси-
ни тузатиш учун яхши гапларни топиб гапирган
одам ёлғончи эмас», деганлар. Хиёнат – ёлғон-
чиликнинг энг ёмон туридир. Унинг зарари жа-
миятнинг барча аъзоларига етади. Қайси жа-
миятда хиёнат урчиса, ўша жамият хароб бўла-
ди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ мусулмонларни хиё-
натдан қайтарган:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَتِكُمْ
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾

«Эй, иймон келтирганлар, билиб туриб, Ал-
лоҳга, Пайғамбарга ва омонатларингизга хиё-
нат қилманг» («Анфол» сураси, 27-оят).

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿٥٨﴾

«Албатта, Аллоҳ хиёнатчи ва гуноҳкор бўлган
кимсани хуш кўрмас» («Нисо» сураси, 107-оят).

Кимки яхши жамият тузмоқчи бўлса, мана шу
ёмон одат – хиёнатни йўқ қилишга катта аҳамият
берса, ўз ниятига эришади.

Ваъдага вафо қилмаслик одати ҳам ёлғончи-
ликнинг бир туридир. Шу ишни қилган киши иро-
дасиз, яхшилик чиқмайдиган ва ишониб бўлмайдиган
одам бўлади. Ваъдага вафо қилмаслик одам-
лар орасидаги муҳаббатни йўқотиб, кўп зарарлар
етказади, вақтни беҳуда кетказади ва ҳоказо...
Шунинг учун ҳам, пайғамбаримиз алайҳиссалом
ваъдага вафо қилмасликни «мунофиқлар сифа-
тидан» деб айтганлар:

آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ
وَإِذَا أُوْتِمِنَ خَانَ.

«Мунофиқнинг аломати учтадир: Гапирса, ёлғон гапиради, ваъда берса, хилоф қилади, аҳд қилса, алдайди».

Имом Бухорий ривоят қилган.

Ёлғон гувоҳлик бериш ижтимоий бузғунчиликларга сабаб бўладиган ёлғоннинг турларидандир. Бу нарса кишиларнинг бекорга ўлиб кетиши, жабру жафо тортиши, ҳақ-ҳуқуқларининг поймол бўлиши каби кўпгина ёмонликларга сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам, Ислоом ёлғон гувоҳлик беришни дунёдаги энг катта гуноҳ — Аллоҳга ширк келтириш билан тенглаштирган. Қуръони Каримда айтиладики:

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ

«Бас, бутлардан иборат нажосатдан йироқ бўлинг ва ёлғон сўздан йироқ бўлинг» («Ҳаж» сураси, 30-оят).

Бошқа бир оятда Аллоҳ ўзига яқин бандаларини:

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ

«Улар ёлғон гувоҳлик бермайдиганлардир», деб таърифлаган («Фурқон» сураси, 72-оят).

Бўхтон ҳам Ислоом ҳаром қилган ёлғоннинг турларидан биридир. Бўхтончи доимо бир инсоннинг амалига, мансабига, шарафига футур етказишга ҳаракат қилади. Бўхтон кўплаб бало-офатларнинг сабабчисидир. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ ундан ҳазар қилишга буюрган:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا
بِجَهَلَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦١﴾

«Эй, иймон келтирганлар! Агар фосиқ хабар келтирса, аниқлаб кўринглар, бир қавмга билмасдан мусийбат етказиб қўйиб, қилганингизга надомат чекувчи бўлманглар» («Хужурот» сураси, 6-оят).

Чақимчилик ҳам ёлгоннинг бир тури бўлиб, ўз эгасининг қалби қоралигини, одамлар орасида душманчилик ва хусуматдан бошқа нарса бўлмаслигини хоҳловчи шахс эканлигини билдиради. Чақимчига қарши курашнинг энг яхши усули, унинг гапига қулоқ солмаслиқдир. Аллоҳ шундай дейди:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿٦٢﴾ هَمَّازٍ مَّشَاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿٦٣﴾

«Итоат қилма! Ҳар бир қасамхўр, пасткашга. Кишиларни айбловчи, чақимчилик қилиб юрувчига» («Қалам» сураси, 10-11-оятлар).

ЎЗГАЛАРНИ КАМСИТИШ

Қуръони Каримда олдинга сурилган ғоялардан бири, ўзгаларни ҳурмат қилишдир. Чунки, бу нарса жамиятнинг бирлигини сақлашда, унинг аъзолари орасида муҳаббатни кучайтиришда, душманлик ва келишмовчилик сабабларини йўқотишда катта аҳамият касб этади. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда шундай дейди:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا
مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءِ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا

نَابِرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ
فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

«Эй, иймон келтирганлар ! Бир қавм бошқасини масхара қилмасин, эҳтимол, улар булардан яхшироқдир. Ва аёллар ҳам бошқа аёлларни (масхара қилмасин), эҳтимол, улар булардан яхшироқдир. Ва ўзингизни ўзингиз мазах қилманг, бир-бирингизга лақаб қўйманг. Иймондан кейин фосиқлик исми нақадар ёмон! Ва ким тавба қилмаса, бас, ана ўшалар ўзлари зolimлардир» («Хужурот» сураси, 11-оят).

Бу оятда Аллоҳ мусулмонларни ўзидан бошқаларни ҳурмат қилишга, уларнинг обрўсини тўкмасликка, ҳис-туйғуларини таҳқирламасликка буюради. Эркақдур, аёлдур, ҳеч кимсани масхара қилиб, камситиб бўлмайди. Хоҳ гап билан, хоҳ қўл билан ишора қилиб ёки бошқа йўллар билан бўлсин. Эҳтимол, масхара қилинган кишилар кўриниши хунук, ўзи бечораҳол кўринса ҳам, аслида, масхара қилувчидан яхшироқдир. Бу ҳолда масхара қилувчи ўзи билмасдан Аллоҳ обрўсини кўтарган кишини паст санаган бўлади. Қолаверса, масхара қилинган кишининг аччиғи чиқиб, масхара қилувчининг ҳам айбларини ахтариб қолиши турган гап. Агар айб топмаса, ўзидан ёлгон айбларни тўқиб, халқ орасида тарқатиши ҳеч гап эмас. Шундай экан, «Масхара қилувчи энг аввал ўзига-ўзи зарар етказди» десак, хато қилмаган бўламиз. Хулоса қилиб, айтишимиз мумкинки, бировни масхара қилиш қалбларга ёмонлик солади ва кишилар ўртасида дўстлик алоқаларини бузади. Сўнгра, Аллоҳ оятда бировнинг айбини ошкор қилмасликка буюради. Чунки, бу нарса жамият аъзолари орасига адоват солади.

Аллоҳ, мусулмонлар худди бир жон, бир танга ўхшайди, шунинг учун, ўзларини-ўзлари айбла-

масликлари лозим, дейди. Қачонки бир мусулмон бошқа бир мусулмон биродарини айбласа, худди ўзини айблагандек бўлади.

Шунингдек, Аллоҳ кишиларни ўзлари ёқтирмаган лақаблар билан аташни ҳам ман қилади. У лақаб ўзига, отасига, онасига ёки бирор яқин кишига тегишли бўлиши мумкин. Буларнинг барчаси кишилар ўртасида келишмовчилик чиқаради. Сўнгра, Аллоҳ масхара қилиш, бировни айблаш ва бировга лақаб тўқиш фисқу фасод иш, Аллоҳнинг тоатидан чиқишлик эканини баён қилади. Бир киши иймонли бўлганидан кейин, уни фосиқлик номи билан аташ тўғри эмас. Мана шу ёмон оқибатлардан ўзини тиймаган кишилар ўзларига зулм қилиб, Аллоҳнинг вазабига дучор бўлганлардир.

БАДГУМОНЛИК, ЖОСУСЛИК ВА ҒИЙБАТ

Қуръони Каримда шундай оят бор:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠١﴾

«Эй, иймон келтирганлар! Кўп гумонлардан четда бўлинглар, чунки баъзи гумонлар гуноҳдир. Жосуслик қилманглар. Баъзиларингиз баъзиларингизни ғийбат қилманглар. Сизлардан бирорталарингиз ўзининг ўлган биродарининг гўштини ейшни яхши кўрадимиз? Ҳа, ёмон кўрасизлар. Аллоҳдан қўрқинглар! Албатта, Аллоҳ тавбани кўп қабул қилувчи ва раҳимлидир» («Хужурот» сураси, 12-оят).

Аллоҳ мана шу оятда мусулмонларни бадгумонликдан қайтаради. Чунки бу нарса бировни таҳқирлаш бўлиб, катта зарарларнинг сабабчи-

сидир. Бадгумонлик мумкин эмас, деганда, шарт шуки, гумон қилинаётган одам тақводор, яхшилик билан ном чиқарган одам бўлса, шунда ўша киши ҳақида ёмон гумонлар қилиш ҳаромдир. Аммо, фисқу фасод билан ном чиқарган, шариатни ҳурмат қилмайдиганлар ҳақида ёмон гумон қилиш ҳаром эмас. Сўнгра, Аллоҳ жосуслиқдан қайтаради. «Жосуслик» деганда, кишиларнинг яширган ишини бекордан-бекорга ошкор қилишга махфий уринишни тушуниш керак. Бу нарса, албатта, ҳеч кимга фойда бермайди. Аксинча, одамлар орасида душманчилик келиб чиқишига сабаб бўлади. Аммо ҳукумат бузғунчилар ва ёмон ниятли кишиларнинг ортидан одам қўйса, бўлаверади, чунки бу нарса жамият учун зарурдир. Юқоридаги ман қилиш эса, кишилар орасида адоват чиқармаслик мақсадида бўлган.

Оятнинг охирида Аллоҳ мусулмонларни ғийбатдан қайтаради. «Ғийбат» дегани, бир инсон иккинчисини ғойибдан (ортидан) ёмон нарсалар билан гапиришдир. Бу гап ғийбат қилинган кишининг диний ёки дунёвий ишларига, ахлоқига, танасининг тузилишига ва бошқа нарсаларига тегишли бўлса ҳам ғийбат ҳисобланади. Чунки, ғийбат одамлар орасига адоват солади.

Ислом ғийбатдан нафрат қилади. Бу нафрат шу даражага етганки, ҳатто ғийбатчини ўлган мусулмон биродарининг гўштига еган кишига тенглаштиради. Биров ўлган биродарининг гўшtidан (ейишдан) қандай сақланса, мусулмон биродарини ғийбат қилишдан шундай сақланмоқлиги зарур. Аммо гуноҳ ишларни очикдан-очик қилиб юрувчи, шариат қоидаларини бузувчи кишининг ҳолини «улардан одамлар сақлансин» деган мақсадда гапириш ғийбат ҳисобланмайди. Умуман, бир одамни иккинчи бир одамнинг зараридан сақлаш учун айтилган рост гап ғийбат саналмайди. Шунингдек, сўралган кимсанинг ҳақиқий аҳволини билдириб қўйиш ҳам ғийбатга кирмайди.

ЗИНО

Зино инсоннинг руҳий тинчлигини йўқотадиган разолатдир. Ифбатли бўлиш кишига тинчлик ва хотиржамлик бахш этади.

Зино эса, кишилар қалбига ғулғула солади, доимо хижолат тортиб гуноҳ ҳиссини сезиб туриш каби руҳий қийноқларга дучор қилади. Шу разолатга берилганлардан бирининг айтишича, зинокорлар ҳар бир тикилишни ўзларига қаратилган «айбланиш назари» деб сезар эканлар. Зинокор ғайриқонуний йўлда юради. Тўғри йўлдан юрмоқчи бўлса, уйланиши керак. Аммо бу нарсани қилмасдан, ногўғри йўлни танлайди. Уйланиш табиий поклик бўлиб, кишида ҳаётда ўзидан бошқа учун ҳам ҳаракат қилиш туйғусини уйғотади. Уйланган киши фарзанд тарбия қилиб, жамиятнинг яхши аъзоларидан бўлишга уринади. Шу нарсанинг ўзи ҳам инсонга олам-олам маънавий ҳузур-ҳаловат бахш этади. Зино эса, одоб-ахлоқни йўқотади, кишилардан инсонийлик нурини ўчиради, ғайриқонуний, жамиятта кони зарар бўлган болаларнинг вужудга келишига сабаб бўлади.

Зинодан туғилган болалар доимо ўзларида етишмовчилик сезиб ўсадилар. Ота-она меҳридан узоқ бўладилар. Шунинг учун ҳам, улар ўзларининг бундай бахтсиз ҳолатларига жамият сабабчи деб тушунадилар ва унинг аъзоларидан, қўлларидан келса, ўч олмоқчи бўладилар. Шунинг учун ҳам, Ислоом зинони ҳаром қилган. Уни «фоҳиша иш» ва «ёмонлик йўли» деб таърифлаган. Қуръони Каримда шундай дейилган:

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

«Ва зинога яқинлашманглар. Албатта, у фоҳиша иш ва ёмон йўлдир» («Исро» сураси, 32-оят).

Зино инсонларга ва инсоният қадриятига улкан зарарлар келтирувчи разолат бўлганлиги учун

ҳам, Ислом шу ишни қилганларнинг жазосига қаттиқ чоралар кўрган. Агар зинокор оиласиз шахс бўлса, зино устида қўлга тушганда, кўпчиликнинг ўртасида юз дарра урилади. Агар уйланиб, оила қурган шахс бўлса, кўпчилик тарафидан тошбўрон қилиб ўлдирилади.

ҒАЗАБ

Ғазаб руҳий разолатлардан бўлиб, кишилар орасида пайдо бўлса, уларнинг жамиятида катта ёмонликларга сабаб бўлади ва дўстлик алоқаларининг бузилишига олиб келади. Инсон ғазоби келган вақтда мувозанатини йўқотиб қўяди, нима қилаётганини англай олмайдиган ваҳшийга айланади. Ўзи ғазаб ҳолатида аҳмоқона иш қилаётган бўлса ҳам, ўзича обрўсини ҳимоя қилаётган ҳурматли одам бўлиб кўринади. Ҳеч шубҳа йўқки, бундай одам ўзига фойда қилмайди. Чунки ғазаб тажовузкорликнинг бошланишидир. Ва аксинча, ҳалимлик эса, кучли ақл ва юқори диднинг аломатидир. Шунингдек, ғазабланиш вақтида инсон танасида рўй берадиган ўзгаришлар унинг саломатлиги учун зарарли эканлигини ҳозирги замон табобатчилиги тасдиқлаган. Шунинг учун ҳам, Ислом Аллоҳнинг розилигига сазовор бўладиган тақводорларни «ғазабни ичга ютувчилардир» деган:

وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ
 الْمُحْسِنِينَ

«Ва ғазабини ютадиганлар ва одамларни афв қиладиганлардир. Аллоҳ яхшилик қилувчиларни ёқтиради» («Оли Имрон» сураси, 134-оят).

Қуръон мусулмонларни ғазабни ичга ютиш билан кифояланиб қолмай, балки ғазабни қўзғатган

айбдор шахснинг айбини кечиришга ҳам чақиради. Одатда, инсон ўзига душманлик қилинганда ёки обрўси тўкилганда ғазаби келади. Ғазаби келган пайтда нима қилиш кераклиги ҳақидаги Ислом таълимотлари олий даражадаги ахлоқий таълимотлар бўлиб, унга ҳар бир одам амал қилиши мумкин. Инсон ғазаби келган вақтда ҳукм қилса, инсофли ҳукм қила олмайди. Шунинг учун ҳам, Ислом мусулмонларнинг сифатларидан бири ғазаб вақтида кечирувчиликдир деган:

وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ

«Ва ғазабланган вақтда кечириб юборадиганлар» («Шўро» сураси, 37-оят).

Пайғамбаримиз саллалоху алайҳи васаллам ўз иродасига эга бўлиш ва ғазаб келганда уни бошқара билиш қаҳрамонлик белгиларидан деб айтганлар:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصَّرْعَةِ إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан:

«Пайғамбар соллаллоҳ алайҳи васаллам айтдилар:

«Курашда йиқитган паҳлавон эмас, балки ғазаб келган вақтда ўзини идора қила оладиган киши паҳлавондир».

Имом Бухорий ривоят қилган.

Ахлоқий тараққиётни кўзлаган ҳар бир киши ўз иродасини ўзига бўйсундиришга ҳаракат қилиши зарур.

ҲАСАД

Ҳасад ҳам ахлоқий разолатлардандир. У инсондаги энг қабиҳ хислатлардан бири бўлиб, инсоннинг осуда ҳаётини бузувчидир. Чунки, ҳасадчи доимо ўзидан бошқаларга бахтсизлик ва фалокат тилайвериб, ўзини ҳам шу ҳасад билан бадбахт қилиб қўяди. Ҳасадчи ўзига етган яхшиликлардан хурсанд бўлиш ўрнига, ўзгаларга етган яхшиликлардан азобланади. Бизнинг замонамизда ҳасад жуда ҳам хатарли тус олмоқда. Камбавал бойга ҳасад қилган. Хотинлар эркакларга ҳасад қиладилар, хунуқлар чиройлиларга ҳасад қиладилар ва ҳоказо. Ҳаттоки, баъзи бир халқлар бошқа бир халқларга ҳасад қилиб, бахтсизлик тилайдилар. Ҳасадчининг хулқи маломатдир. Унинг лаззат топадиган нарсаси одамлар ўртасида чақимчилик қилиш, уларни уриштириш ва келишмовчиликлар чиқариш бўлади. У бир омадли одамнинг жойини эгаллаш мақсадида обрўсини тўкиш учун ҳар қандай номаъқулчиликларни қилишга тайёр. Ҳеч бўлмаганда ўша одам ўзи сингари омадсиз бўлиши учун ҳаракат қилади. Ҳасадчи ўзига ўзи ишонмайдиган, мақсадига етишга илож топа олмаган бир омадсиз шахсдир. Шунинг учун ҳам, Қуръон ҳасаддан қайтаради:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِّلرِّجَالِ
نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ وَسَأَلُوا
اللَّهَ مِن فَضْلِهِ ۗ

«Аллоҳ баъзингизни баъзингиздан афзал этган нарсаларни (ҳасад ила) орзу этманг. Эркакларга ўз касбидан насиба бор. Аёлларга ўз касбидан насиба бор. Аллоҳдан фазлини сўранг» («Нисо» сураси, 32-оят).

Бошқа бир оятда Аллоҳ ҳасадчиларнинг ҳасадидан паноҳ сўрашни буюрган. Ҳасадчи ўзига етган қайғу-аламлар учун унга марсия айтиб, шафқат қилса бўладиган даражадаги инсон. Биз унинг ҳасадини кечирсак, унга қўпол муомала қилмасак, қандай яхши бўлар эди. Чунки ҳасадчининг ҳасади ўзидан бошқа ҳеч кимга зарар келтирмайди. Уламолар ҳасаднинг иложи ҳақида бир неча йўллари айтиб ўтганлар, шулардан бири, инсон ўз ҳаёти давомида ўзига етган яхшиликларга қаноат қилиб, ўз бурчини садоқат билан адо этиб боришлиги, ўзидан кўра саодатлироқ кишиларга эмас, балки ўзидан ночорроқ кишиларга назар солиб, аҳволини солиштириб боришлиги ҳасаднинг олдини олади.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом бу ҳақида ўз ҳадисларида шундай деганлар:

إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فَضَّلَ عَلَيْهِ فِي الْمَالِ وَالْخَلْقِ
فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلَ مِنْهُ.

«Сизлардан бирингиз мол-мулкда ва ахлоқда ўзидан устун турадиган кишини кўрса, дарҳол шу нарсаларда ўзидан пастроқ турадиган кишиларга назар ташласин».

БЕҲУДА ГАП ВА АМАЛ

Исломда ахлоқий тараққиётнинг муҳим омилларидан бири бекорчи гап-сўз, ёмон гап ва амаллардан узоқ бўлишдир. Бу, Қуръон чақириғи бўлиб, мусулмонлар унга, «лаббай» деб жавоб беришлари керак. Қуръони Каримда шундай дейилади:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾

«Батаҳқиқ, мўминлар нажот топдилар. Улар намозларида хушуъ қилувчилардир. Улар беҳуда нарсалардан юз ўтиргувчилардир» («Мўминун» сураси, 1, 3-оятлар).

Қуръони Каримда беҳуда гап-сўзлардан қайтариш турли услубларда келган. Аллоҳ ўзига яқин бандаларининг мақтовида шундай дейди:

وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ
 أَعْمَلُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْنِئُ الْجَاهِلِينَ

«Қачонки беҳуда нарса эшитсалар, ундан юз ўтириб: «Бизга ўз амалларимиз, сизга ўз амалларингиз, омон бўлинглар, биз жоҳилларни истамасмиз», дедилар» («Қасас» сураси, 55-оят).

Аллоҳ ўзининг яқин бандаларини сифатлаб шундай дейди:

وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

«Ва беҳуда нарсалар олдидан ўтсалар, ҳурматларини сақлаган ҳолда ўтарлар» («Фурқон» сураси, 72-оят).

Ҳозирги кунда одамлар ўйлаб чиққан бефойда, инсонга манфаат келтирмайдиган кўнгилхушлиқдангина иборат барча нарсалар беҳуда гап-сўз ёки иш қаторига киради. Халқларнинг тараққиётга эришиш шартларидан бири беҳуда гап-сўз, амаллардан юз ўтириб, самарали, фойдали ишлар билан машғул бўлишлиқдир. Аксинча, беҳуда гап-сўз ва амаллар билан ўз вақтини бекор кетказаетган халқлар қолоқ халқлар бўлиши турган гап.

ОЧКЎЗЛИК

Инсоннинг руҳий рағбати заифлашса, моддий рағбати кучаяди. Бу эса, кўпинча, таом орқасидан

тушишга олиб боради. Албатта, яхши овқатга ўч бўлиш кишининг жинсий раббатини кучайтиради. Бу эса, ўз навбатида, инсонни «Яшашдан мақсад — моддий лаззатдир» дейишга олиб келади. Натижада, ундаги руҳий сифатлар, хоҳ эҳсон бўлсин, хоҳ бировга яхшилик қилиш бўлсин ва ҳоказо яхшилик сифатлари заифлашиб, унинг ўрнини манманлик, бераҳимлик, исрофчилик каби ёмон одатлар эгаллайди. Натижада, бундай одам ўз жамиятида ёмон инсон бўлиб қолади, ундан ҳеч ким манфаатлана олмайди. Шунинг учун ҳам, Қуръон мусулмонларни очкўзликка мойил бўлишдан қайтаради:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

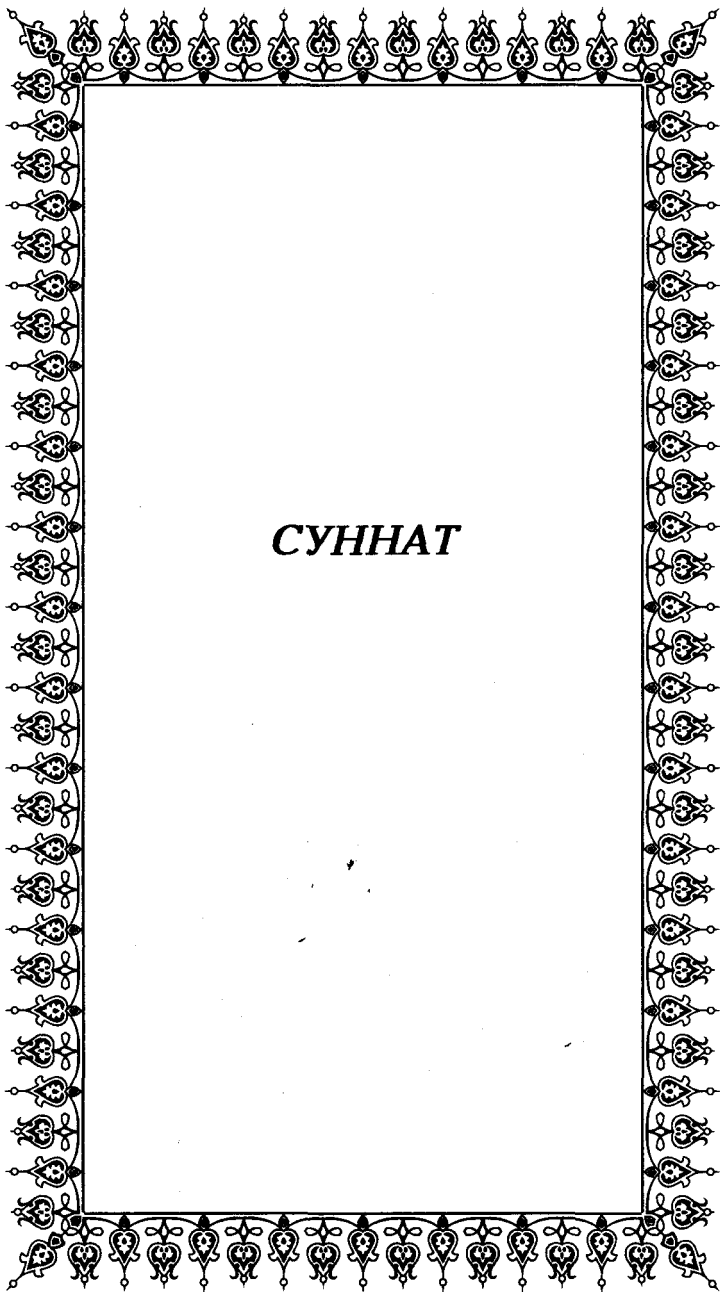
«Еб-ичинг ва исроф қилманг. Чунки, У зот исроф қилувчиларни севмас» («Аъроф» сураси, 31-оят).

Шунингдек, очкўзлик кишининг зехнини пасайтиради, ақлига руҳий нарсалардан фойдаланишга йўл бермай қолади. Чунки, очкўз кишининг фикри-зикри фақат турли овқатларга боғланиб қолади. Натижада, у ўз фикрини ва иродасини поклай олмайди ва камчиликларини тузата олмайди, инсонликдан чиқиб, ҳайвонликка юз тутади. Инсон дучор бўладиган бундай пасткаш сифатни Қуръон «кофирларнинг сифати» дейди:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَسْتَمِعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾

«Куфр келтирганлар ҳузур қилурлар ва худди чорва ҳайвонлари егандек ерлар ва дўзах уларнинг жойидир» («Муҳаммад» сураси, 12-оят).

Исломнинг энг муҳим мақсадларидан бири бўлмиш руҳий ҳаётни жорий қилишда еб-ичиш борасида ўртача бўлишлик ҳақидаги Қуръони Каримнинг кўрсатмаси шундан иборат.

СУХХАТ

«СУННАТ»нинг маъноси нима?

«Суннат» сўзи эса, араб тилида «тарийқат — маънавий йўл» маъносини англатади. «Фалончининг суннати» дегани «унинг ҳаётий йўли» демақдир. Шундан келиб чиқиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари, деганда тарийқатлари, йўлларини тушунамиз.

Суннат муҳаддислар истилоҳида қуйидагича таъриф қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан асар бўлиб қолган гап, иш, тақрир, халқий (тана тузилиши), ахлоқий сифатлар ва таржимаи ҳолга тегишли маълумотлар «Суннат» дейилади».

Ушбу таъриф Пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан асар бўлиб қолган ва ишончли манбалар орқали ривоят қилинган бир неча хил нарсани ўз ичига олмоқда ва ўша нарсаларнинг тўплами «Суннат» деб номланишини англатмоқда. Ана ўша таърифда зикри келган нарсаларга биттадан мисол келтирайлик.

1. «Гап» — бунга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг турли ҳолат ва муносабатларда гапирган гаплари киради.

Мисол учун, «Албатта, ишлар ниятга боғлиқдир», — деганлар.

Ушбу муборак гапни эшитган одамлар, омонат билан уни эшитмаганларга етказганлар. Шу тариқа авлоддан-авлодга ўтиб муҳаддис олимгача етиб келган. Муҳаддис эса, илмий йўллар билан текшириб, унинг ҳадис эканлигига ишонч ҳосил қилгандан сўнг, китобига ёзган. Буни «қавлий (гап) суннат» дейилади.

2. «Иш» — Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган ишлари — амаларидир. Мисол учун, таҳорат қилиш, намоз ўқиш, ҳаж қилиш ва бошқа ишларни олиш мумкин. Шунга ўхшаш амалларни кўрган кишилар бу ҳақида кўрмаган-

ларга айтиб, кўрсатиб берганлар. Бундай маълумотлар шу тариқа ҳадис олимига етиб келган ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган ишлари сифатида асар бўлиб қолган. Буни, «амалий (иш) суннат» дейилади.

3. «Тақрир» – бир нарсага иқрор бўлиш, унинг тўғрилигини тасдиқлаш, маъқуллаш маъносини англатади. Суннатдаги тақрир эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаи киромлар томонидан содир бўлган баъзи нарсаларни маъқуллашларидан иборатдир. Бунга мисол: Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссалом юборган бир тўп лашкарга бош эди. Борган жойида жунуб бўлиб қолди ва совуқдан қўрқиб, ғул қилмасдан, таяммум билан намоз ўқиди. Унинг шериклари буни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етказишган. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг қилган ишини маъқуллаганлар. Маъқуллаш, гап билан «маъқул» деб айтиш ёки инкор қилмай, индамай қўйиш билан ҳам бўлади Буни «тақририй суннат» дейилади.

4. «Халқий» – тана тузилишидаги сифатлар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрган кишилар У зотнинг бўй-бастлари, тана тузилишлари, сочлари, кўзлари ва бошқа аъзоларини батафсил васф қилиб берганлар. Бу маълумотлар ҳам ривоят бўлиб муҳаддисларга, улар орқали Ислом умматига етиб келган. Масалан, имом Термизийнинг «Шамоили Муҳаммадийя» асарлари айнан шу масалага бағишланган алоҳида китобдир. Барча муҳаддисларимиз ҳам алоҳида китоб таълиф қилмасалар-да, ушбу маънодаги ҳадиси шарифлардан ўзларига етганларини ривоят қилиб қолдирганлар.

5. «Хулқий-ахлоқий сифатлар» – Саҳобаи киромлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сабрлари, ҳилмлари, шижоатлари, сажийликлари каби барча ахлоқий фазилатларини

ҳам ривоят қилиб қолдирганлар. Бу ҳақдаги маълумотлар ҳам суннатга киради.

6. «Таржимаи ҳол» – Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак ҳаётлари, У зот таваллуд топганларидан бошлаб то Роббиларига мулоқот бўлгунларича таржимаи ҳоллари ўта аниқлик ва бутун тафсилотлари билан ривоят қилинган. Бу бобга тегишли ривоятлар тўпламини «Сийрат» ҳам дейилади.

Муҳаддис уламоларимиз ушбу олти бандга тегишли ҳар бир маълумотни атрофлича, чуқур ўрганиб, сўнгра ўз китобларига киритганлар.

Ўз-ўзидан маълум бўлмоқдаки, Суннат Ислом учун, мусулмонлар учун ўта муҳим манбадир. Чунки, у Ислом Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг – Аллоҳ таолонинг охирги ва мукамал динини ўз ҳаётларида тўлиқ татбиқ қилиб кўрсатган муборак зотнинг гаплари, ишлари, маъқуллашлари, халқий, хулқий сифатлари ва таржимаи ҳоллари тўпламидан иборатдир.

Илоҳий, абадий ва мўъжизакор дастур – Қуръони Каримни ҳаётга татбиқ қилиш йўллари ва услубларини ҳам Суннатдан ўрганамиз. Чунки, Қуръони Каримни қабул қилиб олган, одамларга етказган ва ўз ҳаётида татбиқ қилиб кўрсатган зот Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдирлар.

Қуръони Каримнинг тафсирини ҳам Суннатдан ўрганамиз. Чунки, Қуръоннинг биринчи ва бош тафсирчиси Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдирлар. У киши ўзларига нозил бўлган оятларни атрофларидаги кишиларга ўқиб берар, зарур бўлганда тафсир қилиб ҳам берар эдилар. Кўпгина саҳобалар ўзлари тушунмай қолган жойларини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўраб олар эдилар. Ана ўша нарсалар ҳам ҳадисларда келган.

Қуръони Карим Бош дастур сифатида умумий ҳолда амр қилган ишларнинг тафсилотини ҳам суннатдан билинади. Мисол учун, Аллоҳу таоло Қуръ-

онда намоз ўқишга амр қилган. Лекин намозни қандоқ қилиб ўқишни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам батафсил айтиб, кўрсатиб берганлар. Шунингдек, Қуръони Каримда закот бериш фарзлиги айtilган, закотни қайси турдаги молдан, қанча миқдорда ва қандоқ қилиб бериш ҳам Суннати мутахҳарада батафсил баён қилинган.

Шунингдек, умумий йўналиш ва қоидалар Қуръонда зикр этилиб, шу асосда шариатнинг бирмунча ҳукмлари Суннат ила собит бўлгандир. Демак, Суннат Ислом шариатида Қуръони Каримдан кейинги иккинчи масдар — манбадир. Бу, солиштириб кўриб, мулоҳаза қилиб айtilган фикр эмас. Балки, Суннатнинг Ислом шариатида иккинчи масдар эканлигини Аллоҳу таоло ва Унинг Расули Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам айтгандир. Бу — мусулмонларнинг асрлар оша иттифоқ ўлароқ амал қилиб келаётган ишидир. Бу — соғлом ақл ва тафаккур тақозосидир.

Аллоҳу таоло Қуръони Каримнинг кўпгина оятларида мўминларни аввало Ўзига итоат қилишга амр қилганидан сўнг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилишга амр қилган. Қуръони Каримда:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾

«Эй, иймон келтирганлар, Аллоҳга итоат қилинглр ва Расулига итоат қилинглр» ояти такрор-такрор келган (*«Нисо» сураси, 59-оят*).

Аллоҳга итоат қилиш Қуръонга итоат қилиш билан бўлади. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилиш тирикликларида шахсларига итоат қилиш билан бўлса, У зотнинг вафотларидан кейин эса суннатларига амал қилиш билан бўлади. Кези келганда шуни айтиб ўтиш лозимки, Аллоҳга итоат қилиш билан Пайғамбарга итоат қилиш алоҳида-алоҳида икки хил нарса эмас.

Чунки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам доимо Аллоҳнинг итоатида бўлганлар. Аллоҳнинг итоатидан ташқари нарсага буюрмаганлар. Гап Аллоҳу таолонинг бевосита Қуръонда келган амрларига итоат қилиш билан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Суннатлари воситаси ила келган амрларига ҳам итоат қилиш ҳақида кетмоқда.

Қуръони Карим лафз ва маъно жиҳатидан Аллоҳнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга юборган, ожиз қолдирувчи ваҳийсидир.

Суннат — ҳадис эса, маъноси Аллоҳдан, лафзи Пайғамбардан бўлган ваҳийдир. Дин-диёнат, шариат ва бошқа маъноларда Пайғамбаримиз ўз шахсий фикрларини эмас, Аллоҳнинг ваҳийсини ўз иборалари билан тақдим этганлар. Аллоҳу таоло У зоти бобаракот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг васфларида:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۗ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

«У ҳаводан гапирмас. Бу фақат қилинадиган ваҳийдир», деган («Нажм» сураси, 3, 4-оятлар).

Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳар бир гаплари Аллоҳнинг ваҳийсидир. У киши ўз ҳавойи нафсларидан гапирмаслар. Ана шундан кўриниб турибдики, Суннат шариатимизнинг иккинчи масдари — манбасидир.

Соғлом ақл ҳам Суннат Қуръондан кейинги иккинчи масдар эканини тасдиқ қилади. Аллоҳу таоло Ўзи танлаб олиб пайғамбар қилган зотнинг суннати иккинчи масдар бўлмай, кимники бўлиши мумкин? Албатта, ҳар бир соғлом фикр эгаси бу саволга, фақатгина Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларигина Ислом шариатига иккинчи масдар бўлади, деб жавоб беради.

Аллоҳу таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримнинг биринчи оятлари-

ни нозил қилиб, У зотни охирги Пайғамбар деб эълон қилди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг пайғамбарликларига иймон келтирмаган одам мўмин бўла олмаслиги узил-кесил ошкор бўлди. Мўминларнинг У зотга эргашишлари ва иқтидо қилишлари лозиму лобуд бўлди. Юқорида зикр қилинганидек, бу ҳақиқатни Аллоҳ таоло Қуръони Каримда қайта-қайта таъкидлади. Исломнинг биринчи кунидан бошлаб, мўмин-мусулмонлар каттаю-кичик ҳар бир нарсани ўз пайғамбарларидан ўргана бошладилар. Улар У зотдан илоҳий дастур бўлган Қуръони Карим оятларидан тортиб, то оддий таҳорат олишгача бўлган ҳамма нарсаларни аста-секин қабул қилиб олар эдилар. Шунинг учун ҳам, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборақ ҳаётларининг бирор лаҳзаси ҳам саҳобаи киромларнинг диққат-эътиборларидан четда қолмас эди.

Чунки, У зотнинг муборақ оғизларидан чиққан ҳар бир сўз, ўзларидан содир бўлган ҳар бир ҳаракат шариат ҳукми, ўрнак, шахсий мисол, ҳикмат, насиҳат ва кўрсатма сифатида қабул қилинади. Инсоният тарихида ҳаёти бунчалик тўқис, очиқ-часига, оммавий равишда, кўпчилик томонидан ўрганилган яккаю-ягона шахс Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдирлар. У зоти бобаракотнинг ҳатто ўга нозик ва хос ҳаётлари, бугунги кун истилоҳи билан айтилганда, жинсий ҳаётлари ҳам тўлалигича ўрганилиб, ривоят қилингандир.

Чунки, Ислом дини мукамал дин бўлганидан ва инсон ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олганидан, буларнинг ҳаммасида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсий ўрнаклари бўлиши керак эди. Ифодали қилиб айтилганда, у зот Қуръонни ўз шахсларида татбиқ қилиб одамларга кўрсатишлари керак эди. Амалда шундоқ бўлди ҳам.

Хулоса шулки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан содир бўлган заррача нарса ҳам

саҳобаларнинг эътиборидан четда қолмаган. Буни душманлар ҳам тан олганлар.

Шундай қилиб, Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ҳадислари улкан иноят билан сақланиб, ёдланиб, ривоят қилиб келинди. Бунда саҳобаи киромларнинг хизматлари гоёта катта бўлди. У зотлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тириклик пайтларида бу ишга катта аҳамият берган бўлсалар, У зотнинг вафотларидан кейин Суннатларини ўрганишга ва ҳаётга татбиқ қилишга янада жиддий равишда киришдилар.

Инсоният тарихида ўзининг кенг кўламлиги, ихлослилиги, поклиги, аниқлиги ва бошқа жиҳатлари билан мисли кўрилмаган бу илмий ҳаракатга Аллоҳ таоло улкан самаралар берди. Бу самаралар фақат мусулмонлар учун эмас, балки бутун дунё учун ҳам фойдали эканлиги кундан-кунга равшанлашиб бормоқда.

СУННАТ ВА ИЛМИЙ МЎЖИЗАЛАР

Суннат барча тарафдан Қуръони Каримдан кейин иккинчи ўринда туради. Баловат ва фасоҳатда ҳам, шаръий ҳукмларда ҳам, жумладан, илмий мўъжизаларга далолат қилишда ҳам. Яъни, суннат оддий одамлардан содир бўладиган гап-сўз ёки ҳатти-ҳаракатлар эмаслиги аён. Суннатда собит бўлган баъзи илмий мўъжизалар ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ пайғамбар ва Исломнинг ҳақ дин эканига ёрқин далолат бўлиб келади. Қуръо-ни Каримнинг илмий мўъжизаларидан кўпроқ далиллар келтирганимиз учун суннатдаги илмий мўъжизалардан иккитагина далил келтириб ўтамыз.

عَنْ جَابِرٍ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: غَطُّوا الْإِنَاءَ وَأَوْكُوا السَّقَاءَ وَأَغْلِقُوا الْبَابَ وَأَطْفِئُوا السَّرَاحَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَحُلُّ

سِقَاءً وَلَا يَفْتَحُ أَبَا وَلَا يَكْشِفُ إِنَاءً فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدَكُمْ إِلَّا
 أَنْ يَعْزِضَ عَلَىٰ إِتَائِهِ عُوْدًا وَيَذْكُرَ اسْمَ اللَّهِ فَلْيَفْعَلْ فَإِنَّ
 الْفَوَيْسِقَةَ تُضْرِمُ عَلَىٰ أَهْلِ الْبَيْتِ بَيْتَهُمْ. رَوَاهُ الْأَرْبَعَةُ.
 وَلَفْظُ أَبِي دَاوُدَ: أَغْلَقْ بِأَبِكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ وَأَطْفِئِ
 مِصْبَاحَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ وَخَمِّرْ إِتَاءَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ وَأَوْكُ
 سِقَاءَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ.

Жобир розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Идишларнинг устини ёпинг. Мешларни боғланг. Эшикларни беркитинг. Чироқларни ўчиринг. Бас, шайтон мешларни еча олмас. Эшикларни оча олмас. Идишларнинг устини очолмас. Агар бирингиз ҳеч нарса топа олмаса, идишининг устига бир чўпни кўндаланг қўйиб бўлса ҳам, Аллоҳнинг исмини зикр қилиб қўйсин. Албатта, фосиқча уй аҳлининг устидан уйларига ўт қўйиб юборур», дедилар».

Тўртовлари ривоят қилган.

Абу Довуднинг лафзида:

«Эшигингни беркит ва Аллоҳнинг исмини зикр қил. Чирофингни ўчир ва Аллоҳнинг исмини зикр қил. Идишининг устини ёп ва Аллоҳнинг исмини зикр қил. Мешингни боғла ва Аллоҳнинг исмини зикр қил», дейилган.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам сиз билан биз умматларига бошқаларнинг кўзида арзимас бўлиб кўринса ҳам, аслида ўта муҳим бўлган ишларда иршод бермоқдалар.

Жумладан, «Чирофингни ўчир ва Аллоҳнинг исмини зикр қил», демоқдалар.

Ушбу амри набавийга амал қилган ҳолда ҳар бир мусулмон кечқурун чирофини ўчириб ётмоғи

лозим бўлади. Чироғни ўчирмай ётишда зарар борлиги сир эмас. Бу ишнинг зарарларидан бири ҳадиси шарифнинг ўзида айтиб ўтилмоқда:

«Албатта, фосиқча уй аҳлининг устидан уйларига ўт қўйиб юборур».

Кечаси заруратсиз чироқни ўчирмай ётганда бундан бошқа кўнгилсизликлар ҳам бўлиши мумкин. Ҳеч бўлмаганда, кечаси билан беҳуда ёниб чиққан чироқдан оила иқтисодига зарар етиши турган гап.

«Ал-Араб» газетининг 1999 йил, 14-15 май куни учун чиққан 5620-сонининг охири саҳифасида «Ёруғликда ухлаш узоқни кўра олмасликка сабаб бўлади», деб номланган илмий мақола чиқди. Унда АҚШнинг Флорида вилоятидаги «Пенсилвания» дорулфунуни тиб факултетида олиб борилган илмий тажриба натижаси ҳақида сўз боради. Доктор Ричард Стоун раҳбарлигида узоқни кўра олмаслик хасталигига учраган 479та иккидан 22 ёшгача бўлган беморлар устида олиб борилган тажрибадан маълум бўлишича, 479 бемордан 10 фоизи қоронғуда, 34 фоизи ним ёруғда ва 56 фоизи тўла ёруғда ухлар эканлар. Демак, узоқни кўра олмаслик хасталиги асосан чироқни ўчирмай ухладан бўлар экан.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўплаб ҳадиси шарифларидан бирининг бир бўлганда айтилган иршоднинг ўша вақтда ва ундан кейин ҳам бировнинг ақлига-да келмаган фойдаси минг тўрт юз йилдан кейин илмий равишда тасдиқлангани ажойиб.

Ҳа, Ислом шариатида келган ҳукмлар ва кўрсатмаларнинг ҳикмати давр ўтган сари, илм ривожланган сари ўз тасдиғини яна ҳам кучлироқ топиб бораверади.

ШАРИАТ

«Шариат» сўзи араб тилида «остона», «сув ичиш жойи» ҳамда «йўл» маъноларини билдиради.

Мусулмончиликда шариат қонунчилик маъносида ишлатилади. Хусусан, Аллоҳ жорий қилган амалий ҳукмлар мажмуаси «шариат» дейилади. Шу маънода шариат фикҳ маъносида ҳам тушунилади. Самовий динларнинг барчаларидаги амалий қисм «шариат» деб аталади. Ислом шариати ҳукмлари Қуръон, Суннат, Ижмоъ ва Қиёсдан олинади.

Мусулмон уламолар «Шариат ҳукмлари барча макон ва замонларга мос бўлиш қобилиятига эга» деган ғояни олға сурадилар. Ушбу шиор остида бир неча илмий анжуманлар ҳам ўтказилган.

Шариат ҳукмларининг умумий мақсади бу дунёда одамларнинг ҳаёти ва саодати учун керак барча нарсаларни юзага чиқаришдир, дейди усулул фикҳ уламолари. Бу нарса уларга манфаатни жалб қилиш ва улардан зарарни даф қилиш орқали юзага чиқади. Шариат ўша ҳақиқатни ўзига жо қилгандир.

Шариатнинг мақсадлари учга: зарурий, ҳожатлик ва яхшилаш қисмларига бўлинади.

Дин ва дунё учун зарур бўлган мақсадлар «зарурий мақсадлар» дейилади. Улар йўқ бўлса, дунёнинг ишлари бузилади ва охиратда азобга қолинади.

Ислом шариятининг мақсадлари: динни, жонни, ақлни, наслни ва молни асрашдан иборат. Шариатда ушбу нарсаларни муҳофаза қилиш учун зарур бўлган барча чоралар кўрилган.

Шариатнинг «ҳожатлик мақсадлари» эса кишиларга осонлик туғдириш ва улардан қийинчилик ва машаққатни аритишга қаратилган. Бунга мусофир ва бемор кишиларга намозни қаср қилиб ўқиш ва рўзани очиб юборишга берилган руҳсатлар ва шунга ўхшаш кўплаб шаръий ҳукмлар киради.

Шариатнинг «яхшилаш мақсади» жамиятда бир-бирига мурувват кўрсатишни таминлайди. Агар у нарсалар йўқ бўлса, ҳаёт низоми бузилиб кетмаслиги мумкин. Шунингдек, одамларга машаққат ҳам туғилмаслиги мумкин. Аммо, инсонийлик мурувватига футур етади.

Бу мақсадда асосан яхши одатлар ва ҳусни хулқ кўзда тутилади. Покизаликка бошловчи, кийим-бош, турар жой, жисм ва бошқаларни пок тутиш ҳақидаги шаръий кўрсатмалар, еб-ичиш одоблари, оилавий алоқаларни яхшилаш каби кўплаб ишлар ҳақидаги шаръий ҳукмлар шу жумлага киради.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам раҳбарликларида биринчи Ислом давлати ташкил топганда шариат нормалари ўша давлатнинг асосий қонунлари бўлган ва жамият ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олган. Тўрт рошид халифа, умавийлар, аббосийлар ва усмонийлар давлатлари вақтида ҳам шариат давлатнинг қонуни бўлиб келган.

ХОТИМА

Маълумки, китобда зикр қилинган ҳар бир мавзу катта-катта китоблар ёзилишига арзийди. Лекин бизда бу соҳада китоб таълими янгидан бошланганини эътиборга олганда, ҳозирча шу ҳам етарли, деб ўйлаймиз.

Исломот — ҳаракат дини. Ҳар бир таълимоти ҳаракатни талаб қилади ва у билан бардавом қолади. Шубҳасиз, иймон ҳам — мусулмон кишини асосий ҳаракатга солувчи куч. Шунинг учун ҳам, ўтган азиз уламоларимиз иймоннинг таърифида: «У — эътиқод қилинган нарсани тил билан айтиш, дил билан тасдиқлаш ва аъзолар билан бажариш», деб айтганлар. Инсоннинг иймони қай даражада экани унинг қилаётган ишларига қараб аниқланади. Бир яхши иш ҳақида чиройли сўзлар айтган киши, ўз айтганига амал қилмаса, нима бўлади? Албатта, айтган сўзига ўзининг иймони йўқ бўлади.

Исломот таълимотларини ўрганиб, унга иймон келтирган киши, албатта, амал қилиши ҳам лозим бўлади. Чунки, бу таълимотлар маълумот учун, маданий савияни ошириш учун хос бўлган эмас. Балки, амал қилиш учун, инсонни икки дунё бахтига сазовор қилиш учун буюрилгандир.

Мен Аллоҳ таолодан шу китобни ўқиган ҳар бир шахсга уни ўқишни ва унга амал қилишни муяссар қилишини сўраб дуо қилиб қоламан.

Эслатиб ўтмоқчиманки, бу фақат бошланиши, ҳали динимиз жавҳарини яхшилаб тушунишимиз учун бундай китоблардан кўплаб ёзилиши ва ўқилиши лозим. Тинчлик, омонлик бўлса, Аллоҳ таолонинг раҳмати кенг, бу ниятларимизга ҳам эриштирувчи унинг ўзи.

Ҳақ таоло барчамизни яхши ниятларимизга ўзи эриштирсин. Омийн!

МУНДАРИЖА

Иккинчи нашр муқаддимаси.	3
ИСЛОМ	
«Ислом»нинг маъноси нима?	6
Исломнинг шаръий маъноси.	6
Ислом ва илм.	11
Исломда илм.	11
Исломда ақл.	19
Илм – иймонга даъват этади.	20
Ислом яхшиликка чақиради.	28
Динсизлар билан тортишув	33
Борлиқнинг ўзгармас қонунлари.	35
Тажриба ва гувоҳликлар.	36
Ислом қандай илмга чақиради.	37
Биология.	39
Психология.	39
Тарих ва сосиология.	40
Ислом мўътадиллик дини.	41
Исломда инсон ҳуқуқлари.	46
Исломда аёлларнинг ҳуқуқлари.	50
Аёл киши ва тенг ҳуқуқлилик.	63
Исломда табиат муҳофазаси.	69
Ислом ва наботот олами муҳофазаси.	79
Ислом ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш.	85
Ислом ва бошқа дин вакиллари.	89
Ғарб олимларининг Ислом маданияти ҳақидаги гувоҳликлари.	100
Ғарб олимларининг Ислом юришлари тўғрисидаги шаҳодатлари.	103
Ислом муруввати ҳақида ғарб уламоларининг гувоҳлиги.	107
Кучли мўмин кучсиз мўминдан яхшироқ.	109
ИЙМОН	
Аллоҳнинг борлигига ишонишга қодирмисиз?	114
Иймон ва илмий далиллар.	114
Энг катта далил.	114
Далиллардан яна бири.	118

Табиатдаги далиллардан бири.	120
Далиллардан яна бири.	123
Далилларнинг яна бири.	124
Аллоҳга ишониш – инсонга хос.	127
Кимга ва нимага сиғиниш керак?.	132
Шахсга сиғиниш.	132
Бут ва санамларга ибодат.	134
Ҳавойи нафсга ибодат.	135
Ўтган кишиларга сиғиниш	137
Табиий кучларга сиғиниш.	139
Шафоат.	141
Ҳар нарсани билгувчи зот.	143
Мисли йўқ зот.	148
У – ҳаётнинг манбаи.	151
Аллоҳ таолонинг қаломи (сўзлашуви).	157
Қадимий ва боқий.	160
Мутлақ қодирлик жабр маъносида эмас.	161
У зулмкор эмас.	162
Қиёмат кунига ишониш (иймон келтириш).	165
Фаришталарга иймон келтириш.	166
Фаришталарнинг ишлари.	167
Пайгамбарларга иймон келтириш.	170
Материалистик дунёқараш ва унинг жамиятдаги таъсири.	174
Руҳ нима?.	178
Руҳ хусусида.	178
Қайта тирилиш.	178
Қиёмат кунининг даҳшатлари.	182
Охиратдаги ҳисоб.	182
Қадар.	183
Инсоннинг ихтиёри.	185
Ҳидоят ва Залолат.	188
Ажал ва ризқ ўлчовлидир.	190
Қадарга ишонишнинг фойдаси.	190
Ислом ва руҳий ҳаёт.	192
Дунё руҳий маданиятта муҳтож.	194
Бошқа динлардаги руҳий низомлар.	194
Исломда инсоннинг дунё билан алоқаси.	195
Охиратнинг дунёдан афзаллиги.	199

Бу дунё ҳавасларига гурурланишдан қайтариш.	201
Дунё имтиҳондан иборат.	202
Дабдабозлик иллатлари.	204
ҚУРЪОНИ КАРИМ	
Қуръони Карим.	210
Қуръон тушишининг бошланиши.	211
Қуръони Каримнинг жамланиши.	212
Қуръони Каримнинг тушиш ҳолатлари.	215
Қуръони Карим Муҳаммад алайҳиссаломга берилган бош мўъжизадир.	225
Қуръони Карим ва табиат ҳодисалари.	227
Мўъжизаларга бой китоб.	227
Дунёнинг яратилиши.	231
Нарсаларнинг чўзилиши ва кенгайиши.	232
Қуёш, ой ва ернинг ҳаракатланиши.	233
Коинотдаги жонзотлар.	234
Баладликда кислороднинг камайиши.	235
Атомнинг бўлиниши.	235
Ҳар нарса жуфт яратилган.	236
Булутларни бир-бирига қўшиш.	238
Ёмғир ва Ернинг ҳаракатга келиши.	239
Борликдаги нарсаларнинг мувозанати.	239
Тўлқинларнинг остки ва устки оқими.	242
Ҳайвонот ва қушлар оламининг инсоният оламига ўхшашлиги.	243
Эмбрионнинг ўсиш жараёни.	246
Эмбрионнинг кўринмас пардаси.	247
Эмбрионнинг зулук шаклида экани.	249
Бармоқ учлари бетакрордир.	250
Қуръон ва ахлоқ.	250
Мол-дунё фитнаси.	250
Бахилликнинг ёмонлиги.	252
Аллоҳдан қўрқишнинг ёмонликка қарши курашдаги фойдаси.	255
Истиффор (гуноҳни кечишни сўраш) ва унинг таъсири.	258
Тавба.	263
Нажот — умидворликда.	267

Ибодат.	269
Дуо.	271
Ахлоқ.	275
Эҳсон.	277
Сабр.	282
Афв.	285
Садоқат ва унинг кўринишлари.	289
Одамларнинг орасини ислоҳ қилиш.	291
Ўзаро ёрдам.	292
Олийжаноблик.	293
Ширинсўзлик.	295
Яхшилар билан ҳамсуҳбат бўлиш.	297
Яхши дўст танлашга даъват.	297
Рухсат сўраш ва саломлашиш.	299
Нафс ҳавасига берилиш.	300
Манманлик.	303
Ароқхўрлик ва қиморбозлик.	306
Ислом гиёҳвандликка қарши.	309
Ислом террорга қарши.	316
Ёлғончилик ва унинг оқибатлари.	319
Ўзгаларни камситиш.	322
Бадгумонлик, жосуслик ва ғийбат.	324
Зино.	326
Ғазаб.	327
Ҳасад.	329
Беҳуда гап ва амал.	330
Очкўзлик.	331
СУННАТ	
Суннатнинг маъноси нима?.	334
Суннат ва илмий мўъжизалар.	340
Шариат.	343
Хотима.	345
Мундарижа.	346

Муаллифнинг ~~башка~~ асарлари:

1. Тафсири Ҳилол.
2. Сунний ақийдалар.
3. Тасаввуф ҳақида тасаввур.
4. Ақийдату Таҳовия. (таржима)
5. Исломда инсон ҳуқуқлари.
6. Исломда экология.
7. Рамазонни қаршилаб.
8. Оила фароғат қасри.
9. Иймон.
10. Шоядки тақводор бўлсак.
11. Васатия – ҳаёт йўли.
12. Ихтилофлар ҳақида.
13. Дин насиҳатдир.
14. Поклик иймондандир.
15. Ислом маънавий жиноятларга қарши.
16. Ислом мусаффолиги йўлида.
17. Тарих омонатдир.
18. Жамият кўксига урилган заҳарли ханжар.

«Ҳадис ва Ҳаёт» силсиласи:

1. Муқаддима.
2. Ислом ва иймон китоби.
3. Ният, ихлос ва илм китоби.
4. Поклик китоби.
5. Намоз китоби-1.
6. Намоз китоби-2.
7. Намоз китоби-3.
8. Закот китоби.
9. Рўза китоби.
10. Ҳаж ва Умра китоби.
11. Савдо, зироат ва вақф китоби.
12. Фароиз ва васият китоби.
13. Никоҳ, талоқ ва идда китоби.
14. Қасамлар ва назрлар китоби.
15. Ов ва сўйишлар китоби.
16. Таом ва шароб китоби.

17. Либос китоби.
18. Тиб ва дам китоби.
19. Рисолат, нубувват ва сийрат китоби.
20. Анбиёлар фазилатлари.
21. Саҳобалар фазилати. Абу Бакр. Умар.
22. Усмон ва Али.
23. Буюк олтилик.
24. Муҳожирлар.
25. Нубувват хонадони хонимлари.
26. Ансорлар.
27. Ахёрлар ва диёрлар фазли.
28. Қуръон фазилатлари китоби.
29. Тафсир китоби.
30. Туш ва масаллар китоби.
31. Сияр ва мағозийлар китоби.
32. Яхшилик ва ахлоқ китоби.
33. Дуолар, зикрлар, истиғфор ва тавба.
34. Зухд ва рақоиклар китоби.
35. Одоб китоби.
36. Фитналар ва қиёмат аломатлари.
37. Қиёмат.
38. Ҳадлар китоби.
39. Амирлик ва қозилик китоби.

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф

ИЙМОН

*Тўлдирилган ва қайта ишланган
иккинчи наشري*

***Муаллиф рухсатсиз нусха кўчиришнинг барча турлари,
иқтибос олиш ва сотиш шаръан ҳаром,
қонунан ман этилади.***

«Sharq» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2010

Муҳаррир Ш. Одилов
Мусаввир Б. Мағиёр
Бадий муҳаррир А. Мусахўжаев
Техник муҳаррир Д. Габдрахманова
Саҳифаловчи М. Қайюмов

Босишга рухсат этилди 25.11.2009. Бичими 84×108^{1/32}.
«BalticaUZ» гарнитураси. Офсет босма. Шартли босма табоғи 11.
Нашриёт-ҳисоб табоғи 12,2. Адади 5000 нусха. Буюртма № 758.
Баҳоси келишилган нарҳда.

**«Sharq» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмахонаси,
100000, Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41**